

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

Anul XIII

1968

ianuarie—iunie

S U M A R

FONETICĂ ȘI FONOLOGIE

	<u>Pag.</u>
E. PETROVICI, Modelul sirbo-croat al sistemului fonematic istroromân	3
D. MACREA, Aspecte ale structurii sonore a limbii române în lumina cercetărilor statistice	13

GRAMATICĂ ȘI LEXIC

D. D. DRAȘOVEANU, Observații asupra cuvintelor relaționale	19
E. PETROVICI, Vechimea atestării sufixului <i>-esc</i> (pl. <i>-ești</i>)	33
R. TODORAN, În legătură cu și «să» în graiurile dacoromâne. <i>Căci</i> , conjuncție completivă directă	35
LADISLAU LUKÁCS, OTILIA CROITORU, MAGDA NAGY, Particularități în declinarea substantivelor la lipovenii din Jurilovca și Sarichioi (reg. Dobrogea).	39
PAUL SCHVEIGER și ELVIRA HALES, Note sintactice: adjectivul în limba română	43
DOINA GRECU, Elemente vechi în graiul unei comune din Banat	47
DOINA NEGOMIREANU și SABINA TEIUȘ, Conținutul semantic al verbului <i>rămîne</i> în limba română	51
ELENA COMȘULEA, Din terminologia firului: <i>cinpă, haldan, pobirc</i>	61
GHEORGHE POP, Considerații asupra lexicului tehnic forestier din graiul bazi-nului Borșa-Vișeu	77
I. PĂTRUȚ, Originea rom. <i>sulă</i>	87
TEODOR BOJAN, Omonimie sau polisemie?	91
I. MĂRII, Pseudoturcismele graiurilor bănățene în lumina geografiei lingvis-tice și a principiului etimologiei directe	95

LIMBĂ LITERARĂ

FELICIA ȘERBAN, Expresii lingvistice ale „asocierii” în lirica populară și cultă	107
--	-----

DISCUȚII

I. I. BUJOR, Vocativul <i>tu</i>	117
--	-----

CRONICI

Al X-lea Congres internațional al lingviștilor (<i>Icana Anghel și Sabina Teiuș</i>)	121
Activitatea Institutului de lingvistică și istorie literară din Cluj în anul 1967 (<i>Viorel Bidian și Dumitru Loșanți</i>)	124

RECENZII

<i>Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Ollenia I</i> , întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu, de Teofil Teaha, Ion Ionică și Valeriu Rusu, Editura Academiei, București, 1967 (<i>I. Mării</i>)	129
<i>Texte dialectale. Ollenia</i> , publicate sub redacția lui Boris Cazacu, de Cornelia Coțuț, Galina Ghiculete, Maria Mărdărescu, Valeriu Șuteu și Magdalena Vulpe, Editura Academiei, București, 1967 (<i>I. Mării</i>)	134
MIRCEA SECHE, <i>Schiță de istorie a lexicografiei române. I: De la origini pînă la 1880</i> , București, Editura științifică, 1966 (<i>R. Todoran</i>)	136
DÁMASO ALONSO, <i>Saggio di metodi e limiti stilistici</i> , Bologna, „il Mulino”, 1965 (<i>Eugen Câmpeanu</i>)	141
ERIC BUYSENS, <i>Linguistique historique. Homonymie — Stilistique — Sémanlique — Changement phonétique</i> . Presses Universitaires de Bruxelles, Presses Universitaires de France, 1965 (<i>Ioana Anghel</i>)	143
KARL NEUBERT, <i>Die Bezeichnungen von Onkel und Tante in den romanischen Sprachen</i> , Erlangen, 1967 (<i>Vasile Scurtu</i>)	146
R. G. PIOTROVSKI, <i>Моделирование фонологических систем и методы их сравнения</i> , М.—Л., 1966 (<i>A. Băn și O. Vințeler</i>)	148

NOTE BIBLIOGRAFICE

Cărți și reviste primite prin schimb cu publicațiile Institutului de lingvistică și istorie literară din Cluj în anii 1965—1966	153
---	-----

MODELUL SÎRBOCROAT AL SISTEMULUI FONEMATIC ISTROROMÂN*

DE

E. PETROVICI

1. Istroromânii, al căror număr nu depășește, după recensământul făcut de Radu Flora, 1200 de suflete¹, constituie ultimele rămășițe ale populației românești din vestul Peninsulei Balcanice, menționată în hărțile medievale sîrbești sub numele de vlasi, pe care Sextil Pușcariu îi numea „românii occidentali”². Ei sînt de mai multe secole bilingvi. Și, cum se întîmplă în cazul bilingvismului de grup, prelungit de-a lungul unei lungi perioade de timp, idiomul lor primar prezintă un număr considerabil de împrumuturi vechi și foarte recente făcute limbii secundare, în speță graiurilor sîrbocroate čakaviene înconjurătoare. Influența sîrbocroată a atins nu numai lexicul, ci și derivația, sintaxa, fonetica și morfologia istroromânei. Aportul sîrbocroatei e atît de considerabil în toate compartimentele acestui dialect român, încît după părerea lui Al. Rosetti și Radu Flora, el se găsește în plin proces de dezagregare, pe cale de a-și pierde caracterul de idiom romanic³. I. Coteanu și I. Popović îl consideră chiar o limbă mixtă⁴.

* Versiunea românească a comunicării prezentate, în limba franceză, la Conferința internațională de fonologie ținută la Viena în aug.-sept. 1966 (Comunicarea a apărut în *Phonologie der Gegenwart*, Vorträge und Diskussionen anlässlich der Internationalen Phonologietagung in Wien, 30.VIII.—3.IX.1966, Herausgegeben von Josef Hammi, Graz — Wien — Köln, 1967, p. 262—272, sub titlul *Le modèle serbo-croate du système phonématique istroroumain*).

¹ Radu Flora, *Despre stadiul actual al istroromânei. Contribuția geografiei lingvistice la chestiunea stabilirii poziției graiurilor istroromâne față de dacoromână (Fonetica și dialectologie*, IV, București, 1962, p. 140).

² Sextil Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, București, 1926, p. 274 urm.

³ Al. Rosetti, *Limbă sau dialect? „Studii și cercetări lingvistice”*, IX, 1958, 1, p. 102; R. Flora, *op. cit.*, p. 143, 156.

⁴ I. Coteanu, *A propos des langues mixtes (sur l'istroroumain)*, „Mélanges linguistiques publiés à l'occasion du VIIIe Congrès international des linguistes à Oslo du 5 au 9 août 1957”, București, 1957, p. 147 urm.; idem, *Cum dispăre o limbă (istroromână)*, București, 1957, p. 42. Pentru Ivan Popović, în ce privește istroromâna, este evident „dass wir es mit einer wirklichen rumänisch-serbokroatischen Mischmundart zu tun haben, dass hier also kaum noch von einer eigentlichen Erhaltung des Rumänischen als solchen die Rede sein kann” (*Geschichte der Serbokroatischen Sprache*, Wiesbaden, 1960, p. 472).

2. Interferențele fonetice între istroromână și sîrbocroată (în cazul de față graiurile čakaviene din nord-estul Istriei) — istroromâna fiind bineînțeles limba dominată — au fost semnalate de Sextil Pușcariu în studiile sale remarcabile asupra istroromânei. Iată câteva cazuri în care fonetica istroromânei prezintă, după Sextil Pușcariu, urme de influență ale graiurilor istriene ale sîrbocroatei:

pronunțarea ca *ă* a lui *a* accentuat (de ex. [kâp]⁵, cf. dr. *cap*)⁶; trecerea lui *ă* aton la *a* în interiorul cuvîntului (de ex. [fakût], cf. dr. *făcut*)⁷;

intercalarea, „după modelul croat”, a unui *ă* pentru a separa două consoane formînd un grup la sfîrșit de cuvînt (de ex. [pedúkâl'], pl. [pedúkli']; cf. arom. *piduel'u*)⁸;

pronunțarea, numită „slavă” de Sextil Pușcariu, a grupurilor *ăr*, *âl*, *ân* ca *r*, *l*, *n* silabici, alături de menținerea acestor grupuri⁹;

dispariția lui *l* în poziție finală și urmat de o consoană (de ex. [kâ], [kâd], cf. dr. *cal*, *cald*)¹⁰;

proteza unui *u*, devenit apoi *v*, înaintea unui *u*- (de ex. [vutâ]¹¹; cf. dr. *uita*)¹²;

aparitia unui *l'* epentetic — „după model slav”, conform formulării lui Sextil Pușcariu — între o consoană labială și iodul următor (ca de exemplu în [pl'ârde]; cf. dr. *perde*, mai vechi [piârde]¹³;

împrumutul făcut dialectului čakavian al sunetului *l'*, care este o oclisivă palatală, transcrisă *é* de Sextil Pușcariu¹⁴.

S-ar mai putea adăuga la această listă și următoarele:

proteza unui iod înaintea unui *i*-, paralelă cu cea a unui *u* (înaintea lui *u*-) devenit *v*, datorită evident influenței graiurilor croate istriene, unde a fost semnalată, între alții, de J. Ribarić și P. Ivić¹⁵, de unde a trecut, după cum susține P. Guberina, și în vegliotă¹⁶;

⁵ Pușcariu, *op. cit.*, p. 63—65.

⁶ Pentru trecerea lui *a* lung la *ă* în graiurile čakaviene care înconjură istroromâna, vezi Mieczysław Matecki, *Przegląd słowiańskich gwar Istrii* (z 6 mapami), Cracovia, 1930, p. 35, 36, 55, 61, 69, 79, 92; Josip Ribarić, *Razmještaj južnostoenskih dijalekata na poluotoku Istri*, Belgrad, 1941, p. 8, 13 urm., 39; Pavle Ivić, *Prilozi poznavanju dijalekatske slike zapadne Hrvatske*, „Godišnjak Filozofskog Fakulteta u Novom Sadu”, knj. VI, 1961, p. 207.

⁷ Pușcariu, *op. cit.*, p. 72—73.

⁸ *Ibid.*, p. 71—72.

⁹ *Ibid.*, p. 71. *r* vocalic se realizează adeseori ca un [ər] în graiurile čakaviene din Istria (Ivić, *op. cit.*, p. 203).

¹⁰ Pușcariu, *op. cit.*, p. 117—118. Cf. Matecki, *op. cit.*, p. 70; Ribarić, *op. cit.*, p. 25, 70 urm.; Ivić, *op. cit.*, p. 204.

¹¹ Întruct *ă* e totdeauna accentuat, în transcrierea fonetică a cuvintelor care conțin un *ă* marcarea accentului e de prisos.

¹² Pușcariu, *op. cit.*, p. 100. Proteza unui *v* înaintea lui *o* a fost semnalată în graiurile čakaviene de Ribarić (*op. cit.*, p. 40) și Ivić (*op. cit.*, p. 209).

¹³ Pușcariu, *op. cit.*, p. 125.

¹⁴ *Ibid.*, p. 119, 125. Graiurile croate din Istria și Čičarija posedă o oclisivă palatală asemănătoare, lipsită de zgomot de fricțiune, notată de obicei de dialectologi *l'* sau *l'*: Matecki, *op. cit.*, p. 24, 29, 78, 109; Ribarić, *op. cit.*, p. 78; Pavle Ivić, *Die serbokroatischen Dialekte, ihre Struktur und Entwicklung*, Haga, 1958, p. 255—256; idem, *Prilozi poznavanju dijalekatske slike zapadne Hrvatske*, *op. cit.*, p. 202.

¹⁵ Ribarić, *op. cit.*, p. 36, 66; a se vedea de asemenea Matecki, *op. cit.*, p. 66, 67, 72, 79, 81.

¹⁶ Ivić, *Prilozi*, *op. cit.*, p. 204; Petar Guberina, *Le problème de la diphthongaison en vegliote*, „Studia Romanica et Anglica Zagrabienis”, 9—10, Zagreb, 1960, p. 147. Pentru influența sîrbocroată asupra fonologiei vegliote a se vedea Röger L. Hadlich, *The Phonological History of Vegliote*, Chapel Hill, 1965.

pronunțarea fricativă [ɣ] a lui *g*, mai ales în satul Jeiă, pronunțare răspândită în graiurile croate din Čićarija, semnalată de Mačeki, Ribarić și Ivić¹⁷;

trecerea lui *-m* la *-n* a terminațiilor persoanei întâi plural ale indicativului prezent ca și ale imperfectului și imperativului, paralelă cu același fenomen care poate fi constatat în paradigmele graiurilor croate din Istria (să se compare ir. [flân], [flâjan] cu dr. *aflăm*, *aflam*¹⁸ și cu formele croate din Istria *sestrán* 'surorilor', *bojin se* 'ne e teamă' < *sestram*, *bojim se*¹⁹);

fuziunea siflantelor și a șuierătoarelor (*s—ș*, *z—j*, *ț—č*)²⁰, care este identică cu același fenomen dialectal sîrbocroat cunoscut sub numele de „cakavizam”²¹, datorat influenței dialectului venețian asupra graiurilor slave, prin intermediul cărora el a pătruns în graiul satului Sușnievița (și nu direct din cel venețian, teză susținută de G. P. Klepikova²²);

diftongarea facultativă a vocalelor *e*, *o*, *â*, care se aud adeseori *‘e*, *‘o*, *‘â*, *‘ă*, *‘â*²³, care a trecut din čakaviană — după P. Guberina — și în vegliotă²⁴;

înlocuirea lui *ă* final prin vocala *a* în Jeiă și în câteva cătune de la sud de muntele Učka sau printr-o vocală de tipul *ê* (*e* deschis) etc.²⁵.

3. Consecințele de ordin fonologic și morfonologic ale acestei puternice influențe sîrbocroate asupra istroromânei nu au format obiectul unui studiu special. Numai incidental câțiva cercetători au atins astfel de probleme. Astfel Sextil Pușcariu semnalează omonimia — la Sușnievița — a singularului și a pluralului la un adjectiv ca [grăș] în urma defonologizării opoziției */s/ : /ș/*²⁶. În celelalte sate forma pluralului este [grăș], în Jeiă [ɣrăș] (cf. dr. *graši*).

¹⁷ Mačeki, *op. cit.*, p. 81, 123; Ribarić, *op. cit.*, p. 74; Ivić, *Prilozi...*, *op. cit.*, p. 204.

¹⁸ Pușcariu, *op. cit.*, p. 185 urm.

¹⁹ Mačeki, *op. cit.*, p. 23, 50, 114; Ribarić, *op. cit.*, p. 98—121; Ivić, *Prilozi...*, *op. cit.*, p. 204.

²⁰ Pușcariu, *op. cit.*, p. 121 urm.

²¹ Mačeki, *op. cit.*, p. 18, 54—55, 97—98; Ivić, *Prilozi...*, *op. cit.*, p. 209.

²² *Fonetica și dialectologie*, V, 1963, p. 74, nota 2. Asupra originii venețiene a acestui fenomen dialectal sîrbocroat, susținută de mai mulți cercetători (printre alții de M. Mačeki, *Cakavizm z uvzglédnieniem zjavisk podobnyh, z mapa*, PAU, PKJ 14, Cracovia, 1929; A. Seliščev, *Sokaŋje i šokaŋje v slavjanskix jazykax*, „Slavia”, X, 1931, p. 718—741), a se vedea Mate Hraste, *Cakavizam na istočnoj obali Jadranskoga mora*, „Studi in onore di Ettore Lo Gatto e Giovanni Maver”, Roma, 1962, p. 323—330.

²³ E. Petrović și P. Neiescu, *Persistența insulelor lingvistice, Constatări făcute cu prilejul unor noi anchete dialectale la istroromâni, meglenoromâni și aromâni*, CL, IX, 1964, nr. 2, p. 189, nota 4 (în versiune franceză: *Persistence des îlots linguistiques. Constatations faites à l'occasion de nouvelles enquêtes dialectales chez les Istro-Roumains, Mégléno-Roumains et Aroumains*, „Revue roumaine de linguistique”, X, 1965, nr. 4, p. 353, nota 4). Referitor la diftongarea din graiurile croate învecinate istroromânei a se vedea, între alții, Mačeki, *Przegľad stowiańskich gwar Isirji*, *op. cit.*, p. 12, 61 urm., 66, 67, 69, 79, 81; Ribarić, *op. cit.*, p. 40; Ivić, *Prilozi...*, *op. cit.*, p. 203, 204. Graiurile čakaviene prezintă nu numai diftongarea lui *e*, *o*, rostite [‘e, ‘o], dar și pe cea a lui *â*, realizată ca [‘â, ‘a, ‘a] (Mačeki, *Przegľad stowiańskich gwar Isirji*, *op. cit.*, p. 61; Ivo Jelenović, *Toponomastika sjeverozapadnog dijela otoka Krka*, „Filologija” (Jugoslovesnka Akademija znanosti i umjetnosti), 2, Zagreb, 1959, p. 17).

²⁴ „Studia Romanica et Anglica Zagrabienisia”, 9—10, p. 138 urm.

²⁵ Pușcariu, *op. cit.*, p. 78 urm.

²⁶ *Ibid.*, p. 121.

Eu însumi am încercat să arăt că, cu toată pronunțarea „slavă” (după expresia lui Sextil Pușcariu), de altfel facultativă, a grupurilor *ă* + sonantă, înainte de consoană, ca sonante silabice, acestea din urmă nu pot fi interpretate ca avînd un statut monofonemic de sonante silabice, ci ca o secvență difonemică constituită din fonemul /*ă*/ urmat de o sonantă²⁷. Este o eroare să considerăm pe *r* — cum a făcut Ivan Popović — ca făcînd parte din sistemul istoromân²⁸. Dacă în graiurile čakaviene care înconjoară istoromâna, ca de altfel în multe alte graiuri sîrbocroate și în limba literară, vocala redusă care însoțește un *r* „vocalic” e lipsită de autonomie fonologică, așa cum a arătat încă demult Troubetzkoy²⁹ și cum susțin, între alții, J. Kuryłowicz și P. Ivić³⁰, în istoromână ea trebuie considerată ca un fonem-vocală autonom, pentru că se găsește în variație liberă cu [ă] care se întîlnește și în alte poziții, în care nu e urmat de o sonantă, ca de exemplu în [băt] ‘baston; ciocan’, [daska] ‘scîndură’, [kăt] ‘cît’, [tasta] ‘aceasta; acest lucru’, etc. Constatăm în consecință în aceste cazuri o oarecare rezistență a sistemului fonologic istoromân față de presiunea graiurilor čakaviene. Dacă, sub influența sîrbocroatei, *ă* istoromân ar fi trecut la *a* în toate pozițiile, am fi fost obligați să negăm orice autonomie fonologică vocalei mai mult sau mai puțin reduse care însoțește sonantele vocalice.

În dările de seamă asupra anchetelor întreprinse de P. Neiescu și de mine însumi la istoromâni³¹, am arătat cum sistemul istoromîn de la nouă africcate și fricative s-a redus în urma defonologizării opozițiilor /*t̪*/ : /*č*/, /*z*/ : /*j*/, /*s*/ : /*š*/ datorită influenței graiurilor sîrbocroate din Istria, supuse ele însele acțiunii dialectului venețian. Atît vechiul sistem al africcatelor și fricativelor, cît și cel nou, compus numai din șase foneme, sînt absolut identice sistemelor corespunzătoare ale graiurilor sîrbocroate învecinate cu istoromâna, reprezentate de Pavle Ivić în tratatul său asupra dialectelor sîrbocroate³² prin figurile, pe de o parte

	c (= t̪)	č	
v	z	ž (= j)	
f	s	š (= š)	h

și pe de alta

	c (= t̪)	
v	z	
f	s	h

²⁷ E. Petrovici, *Résistance du système phonologique à une forte influence étrangère, A propos des sonantes „syllabiques” istro-roumaines r, n, m*, „Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung”, 17, 1964, 2—4, p. 281—285 (*Rezistența sistemului fonologic la o puternică influență fonetică străină, În legătură cu sonantele „silabice” istoromâne r, n, m*, CL, IX, 1964, nr. 1, p. 35—39).

²⁸ I. Popović, *op. cit.*, p. 471.

²⁹ N. S. Troubetzkoy, *Grundzüge der Phonologie*, Praga, 1939, p. 54 (*Principes de phonologie*, Paris, 1957, p. 62.)

³⁰ Jerzy Kuryłowicz, *L'apophonie en indo-européen*. Wrocław, 1956, p. 169; P. Ivić, *Osnovnye puti razvitiia serbohorvatskogo vokalizma*, „Voprosy jazykoznanija”, 1958, fasc. 1, p. 17.

³¹ CL, IX, 1963, p. 189, nota 4, 192; RRL, X, 1956, p. 353, nota 4, p. 356—357.

³² Ivić, *Die serbokroatischen Dialekte, op. cit.*, p. 255.

E de remarcat absența, atât în istroromână cît și în sîrbocroata dialectală, a africatelor *dz* și *ǰ*, corespondentele sonore ale surdelor *ʒ* și *ǰ*, pe care istroromâna a trebuit să le moștenească din româna comună³³.

De altfel, nu numai sistemul parțial al consoanelor africate și fricative e identic în istroromână și în čakaviană, ci și sistemul consonantic în întregime, fapt constatat de August Kovačec în teza sa susținută la Universitatea din Zagreb, consacrată descrierii istroromânei actuale³⁴.

4. Cum s-a desfășurat apropierea și în consecință identificarea celor două sisteme consonantice? Principalul fenomen care a modificat profund vechiul sistem consonantic istroromân a fost fără nici o îndoială defonologizarea cîtorva opoziții fonologice absente în sîrbocroată. Una din aceste subdivențieri („under-differentiation”) — pentru a folosi terminologia lui Uriel Weinreich³⁵ — a fost semnalată de August Kovačec. Este vorba de pierderea opoziției între consoane nepalatalizate și consoane palatalizate (diezate)³⁶.

În legătură cu pierderea corelației de palatalizare trebuie să remarcăm că istroromâna a păstrat opozițiile /n/ : /ń/, /l/ : /l'/ tocmai pentru că ea există în graiurile sîrbocroate³⁷. Dar aceste opoziții, prezente și în graiurile macedonene și slovene, nu se sprijină pe absența sau prezența trăsăturii distinctive a diezării. Fonemele /ń/ și /l'/ diferă de /n/ și de /l/ prin caracterul compact, opus caracterului difuz³⁸. Româna literară — ca și bulgara literară — nu posedă consoane palatale (muate) de tipul [ń, l'], caracteristice graiurilor sud-slave occidentale și macedonene³⁹.

5. Totuși istroromâna n-a pierdut — prin subdivențiere — numai trăsătura distinctivă a diezării consoanelor, ci și a bemolării, proprie majorității graiurilor românești. Această trăsătură caracteriza fără îndoială și sistemul consonantic al românei comune imediat premergătoare sepa-

³³ August Kovačec a semnalat existența în istroromână a africatei *ǰ* în cîteva cuvinte puțin întrebunțate de origine croată și italiană recentă (*Opis današnjeg istrorumunjskog, Doktorska disertacija*, Zagreb, 1964, p. 55; text dactilografiat). Eu am notat în satul Sušnievița [ǰtro de ǎrije] ‘curent de aier’ (cf. it. *giro di vento* ‘virtej de vînt’).

³⁴ Kovačec, *op. cit.*, p. 83.

³⁵ Uriel Weinreich, *Languages in Contact*, New York, 1953, p. 18.

³⁶ A. Kovačec, *Quelques influences croates dans la morphosyntaxe istroroumaine*, „Studia Romanica et Anglica Zagradiensia”, 21—22, 1966, p. 61. Și eu am semnalat pierderea palatalizării — și a labializării — fonologice a consoanelor în istroromână sub acțiunea graiurilor sîrbocroate înconjurătoare în studiul meu intitulat *Kann das Phonemsystem einer Sprache durch fremden Einfluss umgestaltet werden? (Zum slavischen Einfluss auf das rumänische Lautsystem)*. *Ianua Linguarum III*. Haga, 1957, p. 44. A se vedea de asemenea versiunea românească a acestui studiu: *Influența slavă asupra sistemului fonemelor limbii române*, București, 1956, p. 38.

³⁷ Kovačec, *loc. cit.* (a se vedea nota precedentă).

³⁸ Comparînd spectrogramele lui /ń/ (n palatal) și ale lui /n n'/ (n dental nediezat și diezat) din româna dialectală, M. Halle și R. Jakobson constată că al doilea și al treilea formant al nazalei palatale /ń/ sînt apropiați, ceea ce constituie marca caracterului compact, absent în fonemele difuze /n/ și /n'/ . A se vedea „International Journal of Slavic Linguistics and Poetics”, I/II, 1959, p. 193.

³⁹ Asupra fonemelor consonantice palatale ale sîrbocroatei, macedonenei și a slovene, absente în bulgara literară, și asupra palatalizării fonologice proprii bulgarei literare și graiurilor slave meridionale, a se vedea Pavle Ivić, *On the Present State of the Study of Standard Macedonian*, „Slavic Word”, IX, N° 4, 1953, p. 327. Referitor la *ń, l', k, ǰ* în macedoneană a se vedea Blaže Koneski, *Gramatika na makedonskiot literaturni jazik*, I, II, Skopje, 1966, p. 68 urm., 73 urm.

rării celor patru dialecte⁴⁰. Subdiferențierea consoanelor nebemolate, pe de o parte, și bemolate, pe de altă parte, a făcut ca formele de singular și de plural a unor substantive, să devină omofone. Astfel, de exemplu, formele din româna comună sg. *pekurár^o — pl. *pekurár (cf. dr. dialectal sg. [păkurár^o], — pl. [păkurár]), forme notate de obicei păcurării - păcurări sau păcurár^u - păcurárⁱ)⁴¹, în urma pierderii corelațiilor de bemolare și de diezare a consoanelor s-au redus în istroromână la una singură: sg. și pl. [pekurár]. În acest fel cazurile de omofonie a formelor de singular și de plural au devenit foarte frecvente⁴². Numai morfonemele semantizate⁴³ — așa spune gramaticalizate — apărute datorită unei foarte vechi înmuieri⁴⁴, anume k/č, g (γ)/j, t/č, d/z, s/š, n/ň, l/l' au putut fi conservate în istroromână, deoarece africata, fricativa, nazala palatală și lichida palatală, rezultate din această veche înmuiere, există și în sîrbocroată. Aceste morfoneme servesc pentru a distinge singularul de plural chiar în împrumuturile cele mai recente, ca de exemplu în [médiγ] 'medic' — pl. [médiγ], [soldát] - [soldát]⁴⁵.

6. Astfel, în urma diferitelor subdiferențieri, printre altele și prin fuziunea lui g cu j, ca și prin împrumutul lui t' din sîrbo-croată, consonantismul istroromân a devenit identic cu cel al graiurilor čakaviene înconjurătoare.

Cît despre t', trebuie să remarcăm că, datorită acestui împrumut, istroromâna prezintă sistemul dreptunghiular al oclusivelor ca și sud-

⁴⁰ Emil Petrovič, *Javlenija singarmonisima v istoričeskoj fonetike rumynskogo jazyka — sledstviye slavjano-rumynskoj jazykovej interferencii*, „Romanoslavica”, II, 1958, p. 21 urm. (A se vedea versiunea românească a acestui articol sub titlul *Fenomene de sinarmonism în fonetica istorică a limbii române*, CL, II, 1957, nr. 1, p. 110 urm.)

⁴¹ În diferitele graiuri dacoromâne, la singular și plural, vibranta finală a sufixului care continuă pe lat. -arius, prezintă perechile următoare: sg. [r^o] — pl. [r']; [r^o] — [r']; [r] — [r']. În majoritatea graiurilor, se întâlnește un [r'] final altfel, la singular, cit și la plural, pe cînd în nord-est, în apropierea frontierei maghiare, diezarea lui r final a dispărut ca în istroromână. A se vedea harta nr. 12, reprezentînd cuvîntul *morar* < lat. *molarius*, dată de Gr. Rusu în CL, VIII, 1963, nr. 1, p. 71.

⁴² Iată cîteva cazuri de omofonie a formelor de singular și de plural: sg. și pl. [fětōr] 'copil', [γólub] 'porumb', [kumpír] 'cartof' [láv] 'leu', [lup], [l'epur] 'iepure', [mer] 'măr', [náp], [rumún] 'român'.

⁴³ În comunicarea pe care a făcut-o în cadrul prezentei Conferințe asupra fonologiei și morfonologiei, Jerzy Kuryłowicz a arătat cum se semantizează morfonemele la origine redundante (v. *Phonologie der Gegenwart*, op. cit., p. 168). Pentru română se poate da exemplul morfonemului k/č, care era redundant în româna veche (/fáku/ 'eu fac' — /fáci/ 'tu faci') și care, după căderea vocalelor închise finale, îndeplinește importante funcțiuni gramaticale (dr. /fak/ 'eu fac' — /fač/ 'tu faci', ir. /nuk/ 'nuc' — pl. /nuč/). Țin să amintesc cu acest prilej definiția morfonemului propusă de Josef Vachek care îl consideră „repertoriul de foneme care alternează în unul și același loc al unui morfem dat” (a se vedea Joseph Vachek, *Dictionnaire de linguistique de l'Ecole de Prague*, Utrecht—Anvers, 1960, p. 50; idem, *A propos de la terminologie linguistique et du système de concepts linguistiques de l'Ecole de Prague*, „Philologica Pragensia”, IV, 1961, nr. 2, p. 74; idem, *The Linguistic School of Prague*, Bloomington—London, 1966, p. 80).

⁴⁴ Înțeleg prin înmuiere palatalizarea în urmă cărcia articularea unui fonem este raportată în regiunea palatului dur. Este așa numita „mutative palatalisation”. (A se vedea Horace G. Lunt, *On the Origins of Phonemic Palatalisation in Slavic*, în „For Roman Jakobson: Essays on the Occasion of his sixtieth birthday 11 October 1956”, Haga, 1956, p. 307.) Referitor la confuzia care se face de obicei între cele două feluri de palatalizare a se vedea Roman Jakobson, *Selected Writings, I, Phonological Studies*, Haga, 1962, p. 191.

⁴⁵ Iată cîteva exemple pentru morfonemele gramaticalizate k/č, d/z, s/š, n/ň, l/l': [rák] — pl. [ráč], [utóná] 'rotund' — [utónz], [grás] — [gráš], [án] — [án'], [ká] 'cal' — [kál]. Forma singularului /ká/ prezintă un t' latent, care re apare înaintea articolului enclitic: [kálu]. Cf. scr. vó 'hou' — genitiv vóla.

slava occidentală, macedoneana și chiar și alte limbi din Europa centrală, ca de exemplu ceha⁴⁶:

k	t'	Compacte
p	t	Difuze
Grave	Acute	

Trebuie notată absența, atât în čakaviană, cât și în istroromână, a lui *d'*, corespondentul sonor al lui *t'*.

Astfel, sistemul consonantic čakavian care a servit de model la constituirea sistemului consonantic istroromân este următorul:

p	t	c (=tʃ)	č	t'	k
b	d		(ǰ)		g (ɣ)
f	s		š		h
v	z		ž (=j)	j (=j)	
m	n			ń	
	l			l'	
	r				

ǰ este un fonem marginal atât în čakaviană din Istria, cât și în istroromână. *ɣ* reprezintă realizarea ca fricativă velară a lui *g* în câteva graiuri čakaviene din Istria⁴⁷ și în istroromâna de nord (satul Jeian).

7. Vocalismul istroromân a fost și el profund modificat în urma influenței sirbocroate. Sextil Pușcariu semnalează dispariția lui *i* și *u* finali⁴⁸ pe care i-aș numi pseudo-*i* și pseudo-*u* finali⁴⁹. Diftongii românei comune, scriși *ea*, *oa*⁵⁰, roștiți regional [ʲa, ʲä, ʲa, ʲä, ʲa, ʲä, ʲa, ʲä, ʲa, ʲä] etc., reprezentînd, în majoritatea graiurilor dacoromâne, ca și în aromână și în meglenoromână, variante combinatorii ale fonemului /a/ precedat de consoane diezate sau bemolate, au fost înlocuite cu vocale care se află

⁴⁶ Roman Jakobson, C. Gunnar M. Fant, Morris Halle, *Preliminaries to Speech Analysis. The Distinctive Features and their Correlates*, 4th print., October, 1961, Massachusetts Institute of Technology, Cambridge 39, Mass., p. 33. Referitor la faptele sirbocroate, slovene și macedonene a se vedea constatările făcute de Pavle Ivić în "Slavic Word", IX, nr. 4, 1953, p. 327.

⁴⁷ A se vedea mai sus nota 17.

⁴⁸ Pușcariu, *op. cit.*, p. 91 urm., 98 urm.

⁴⁹ Este vorba în realitate de colorația *u* și *i* a consoanelor bemolate și diezate. După concepția diferiților cercetători români, *u* și *i* finali, numiți „scurți”, sînt fie semivocale (Andrei Avram, *Remarques sur les diphtongues du roumain*, în „Recherches sur les diphtongues roumaines”, publiées par A. Rosetti, București — Copenhaga, 1959, p. 139 urm.), fie realizări ale fonemelor vocale /u/ și /i/ înaintea unei pauze (Emanuil Vasiliu, *Fonologia limbii române*, București, 1965, p. 109). Cît despre celelalte interpretări fonologice ale lui *u* și *i* scurți finali, a se vedea R. G. Piotrovskij, *Modelirovanie fonologičeskix sistem i metody ix sravnenija*, Moscova — Leningrad, 1966, p. 77 urm.

⁵⁰ Diftongii scriși *ea* și *oa* sînt interpretați ca diftongi cu valoare monofonematică sau ca secvențe constituite dintr-o semivocală (/e/ și /o/) sau, în sfîrșit, ca foneme-vocale /e/ și /o/ urmate de /a/ (Vasiliu, *op. cit.*, p. 101 urm., 112, 132 urm.).

în čakaviană : *a*, *â*, *ă*⁵¹, *o*⁵². Facultativ, aceste vocale (*â*, *ă*, *o*) pot fi diftongate, de altfel ca și în čakaviană⁵³.

Sub influența graiurilor čakaviene, vocalele centrale ale românei comune *ă* și *i* s-au confundat într-un *ă* intermediar între *ă* și *i* dacoromâni. Cf. ir. [mărănku], [kăt], dr. *mărină*, *cît*. *ă* s-a menținut în istroromână pentru că nu este străin graiurilor čakaviene⁵⁴. De altfel el a fost general acum câteva secole în toate graiurile sîrbocroate, reprezentînd pe ierul unic, în care au fuzionat cele două ieruri din slava comună.

Sistemul vocalic al istroromânei poate fi considerat dreptunghiular sau triunghiular.

i		u
	ă	
e		o
ă	(a)	â
i		u
	ă	
e		o
	ă	â
	a	

[a] nu pare să se opună lui [â], în afară de perechea minimală — semnalată de A. Kovačec⁵⁵ — [ȳrănița] 'ramură' : [ȳrănița] 'frontieră'. Totuși, după A. Kovačec, cuvîntul însemnînd 'frontieră' e rostit de mulți dintre informatori cu un [â].

De asemenea [e] și [â] ar putea fi concepute ca variante ale unui singur fonem, pentru că [â] accentuat pare a fi condiționat de prezența în silaba următoare a uneia dintre vocalele [a, â, e]. Totuși, în Jeian, [péna] 'peniță (de scris)' (cf. it. *penna*) și [păna] 'pana (unei păsări)' (cf. dr. *pană*) se deosebesc prin opoziția /e/ : /â/. De asemenea, la Sušnievița, [â] în poziție finală atonă se opune din punct de vedere fonologic atît unui [a], cît și unui [e] : /kâsâ/ 'casă' : /kâsa/ 'casa' : /kâse/ 'case'.

Dreptunghiul sau triunghiul vocalic istroromân este analog dreptunghiurilor sau triunghiurilor graiurilor čakaviene din Istria. Voi semna

⁵¹ Graiurile čakaviene au un *e* deschis, notat *ε*, *â*, *e^a*, *ę* de dialectologi, fără indoială asemănător lui *â* istroromân. A se vedea Ribarić, *op. cit.*, p. 39 și urm.; Ivic, „Voprosy jazykoznanija”, 1958, 1, p. 14; idem, *Prilozi...*, *op. cit.*, 207 urm.

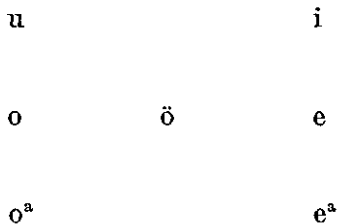
⁵² Cu prilejul unei anchete întreprinse la istroromâni, am notat în rostirea unui informator din cătunul Peras (satul Brdo, în apropiere de Sušnievița) *o* închisă înaintea unei silabe conținînd un *u* sau un *i*, pe cînd *o* care preceda *o* silabă, conținînd una din vocalele *e*, *â*, *a*, prezenta *o* închidere mijlocie. Astfel, *o* din [dôrmu] [dôrmi] era mai închis decît cel din [dôrme]. (Cf. dr. *dorm*, *dormi*, *doarme*). Bineînțeles *o* și *o* nu sînt decît alofoni ai fonemului /o/.

⁵³ A se vedea mai sus, p. 3.

⁵⁴ [a] a fost semnalat în vecinătatea satelor istroromâne de P. Ivic (*Prilozi...*, *op. cit.*, p. 207). După Ribarić (*op. cit.*, p. 21) la Drašćici se aude *o* vocală rostită „cu *o* voce surdă, retrasă înapoi” („muklim natrag povučeniim glasom”), pe care *o* notează *ɔ̄*.

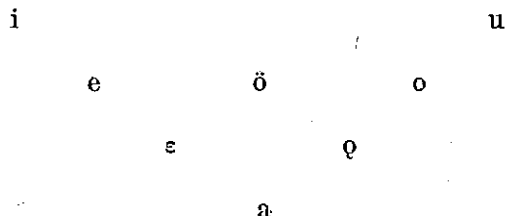
⁵⁵ Kovačec, *Opis današnjeg istrorumunjskog*, *op. cit.*, p. 43.

asemănarea dintre vocalismul istroromân și cel din Draščici care prezintă, după P. Ivić⁵⁶, figura

Pentru a întocmi această diagramă, P. Ivić s-a servit de materialul cules de J. Ribarić. După cel din urmă, /ö/ este destul de apropiat de un [ə = ä], deoarece l-a notat z^c⁵⁷.

Un triunghi vocalic analog cu cel din istroromână ne este oferit de graiurile din Gorenji Rabac și din Prklog, localități puțin îndepărtate de satele istroromâne⁵⁸.

8. Istroromâna oferă un exemplu instructiv de felul cum adoptă o enclavă lingvistică bilingvă un sistem fonologic de la o limbă dominantă prin prestigiu și numărul vorbitorilor.

Octombrie 1967

*Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță 21*

⁵⁶ „Voprosy jazykoznanija”, 1953, 1, p. 14.

⁵⁷ A se vedea mai sus, nota 54.

⁵⁸ Ivić, *Prilozi...*, op. cit., p. 203.

... ..

... ..

... ..

... ..

ASPECTE ALE STRUCTURII SONORE A LIMBII ROMÂNE ÎN LUMINA CERCETĂRILOR STATISTICE

DE

D. MACREA

Cercetările statistice în lingvistică, atât de extinse astăzi, au în lingvistica română o lungă tradiție.

Cu aproape nouă decenii în urmă, în 1881, Bogdan Petriceicu Hasdeu a formulat teoria originală asupra „limbii în circulațiune”, folosind, printre primii lingviști din lume, metoda statistică. El a demonstrat statistic că fizionomia unei limbi o formează cuvintele ei cele mai frecvent întrebuințate, formele gramaticale cele mai frecvente, sunetele cele mai frecvente, cea mai frecventă accentuare¹. „Fără ajutorul circulațiunii”, adică al frecvenței, scria Hasdeu, „orice caracterizare totală sau parțială a unui grai e radicalmente falsă”².

Cercetînd din acest punct de vedere vocabularul a două poezii populare românești, Hasdeu a arătat că frecvența cuvintelor moștenite din latină este covârșitoare față de cele de alte origini și că nu se poate construi în românește nici o propoziție, oricît de simplă ar fi, care să conșteie numai din cuvinte de origine nelatină.

Principiul statisticii frecvenței elementelor limbii „îl presimțiseră” și alți lingviști din acea epocă, spune însuși Hasdeu, citîndu-i pe Curtius, Misteli, Brugman, Förstemann și Thommerel, iar dintre lingviștii români pe A. de Cihac, dar nimeni, înaintea lui, nu-l formulase ca teorie lingvistică și nu-l aplicase sistematic ca metodă.

Ceea ce l-a determinat pe Hasdeu să inițieze aceste cercetări a fost faptul că limba română era singura dintre limbile romanice căreia i se contestase caracterul latin, din cauza izolării ei geografice și istorice de restul lumii romanice și mai ales a necunoașterii ei științifice.

¹ Vezi Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Istoria limbii române*, Parlea I, *Principii de lingvistică*, București, 1881, p. 91—105.

² Idem, *ibid.*, p. 105.

Dar indiferent de motivul care l-a determinat pe Hasdeu să întreprindă, acum aproape 90 de ani, cercetarea sa statistică, metoda inaugurată de el a rămas un câștig pozitiv pentru știința limbii.

Am putut verifica marea utilitate a stabilirii statistice a frecvenței cuvintelor, analizând comparativ, cu ani în urmă, frecvența, după origine, a cuvintelor, din volumul de poezii al lui Mihai Eminescu și din volumul *Choix de poésies* al lui Paul Verlaine. Cuvintele moștenite din latină au, în poeziile lui Eminescu, frecvența de 83%, iar în poeziile lui Verlaine 83,10%³.

B. P. Hasdeu n-a limitat însă metoda statistică numai la studiul vocabularului, ci i-a arătat utilitatea pentru toate compartimentele limbii.

O demonstrație asemănătoare celei făcute pentru analiza vocabularului a schițat-o, tot în 1881, și pentru fonetică, relevând importanța stabilirii statistice a frecvenței sunetelor pentru determinarea fizionomiei fonetice a unei limbi.

Folosind o observație a lui Förstemann asupra frecvenței unora dintre consoane și vocale în limbile elină și latină, Hasdeu îi dă următoarea interpretare teoretică și aplicativă :

„La 100 consoane, în elină sînt 18 n și numai 4 m; în latină, 14 n și 12 m. În elină dară un n valorează de $4\frac{1}{2}$ cît un m.

La 100 vocale, în elină sînt numai 7 i, în latină 17. În latină, prin urmare, un i are o utilitate aproape de 4 ori mai mare ca în elină. Un asemenea total al circulațiunii relative a sonurilor ne dă o noțiune vie despre caracterul fonetic al unei limbi; un alfabet nu ne spune nimic.

La români, sonul r, pe care nu-l au de loc mexicanii și chinezii, se repetă cel puțin de 15 ori la fiecare 100 de consoane. Putem oare să-i dăm aceeași valoare ca lui h, întrebunțat de vreo 2 ori la 150 de consoane? Ba chiar toate guturalele și palatalele la un loc : h, c, g, che-chi, ghe-ghi și j deși sînt 6 la număr, totuși circulază în limba română mai puțin decît singurul r.

Să presupunem un moment că circulațiunea lui j ar fi la noi tot așa de deasă ca a lui r, încît să se zică, cu drept cuvînt : 1 j = 1 r; atunci însă tipul fonologic al graiului românesc ar fi cu desăvîrsire altceva, fără nici o asemănare cu ceea ce este astăzi. În circulațiune, dară, și numai în circulațiune se oglindește fața cea fonică, ca și cea gramaticală, ca și cea lexică a unei limbi”⁴.

Aceste principii, clasice astăzi, au început să fie adîncite și aplicate abia cu cîteva decenii mai tîrziu de către lingviștii români, care au în-

³ Vezi D. Macrea, *La composition du lexique de la langue roumaine moderne*, in *Actas du IX-e Congrès international de linguistique romane*, Lisabona, 1961, vol. I, p. 321-334. Vezi și idem, *Probleme de lingvistică română*, București, 1961, p. 29-45.

⁴ Vezi Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Istoria limbii române*, Partea I, *Principii de lingvistică*, București, 1881, p. 101-102.

treprins, mai ales după anul 1920, cercetări statistice asupra vocabularului⁵ și foneticii⁶ limbii române.

Analizele statistice în fonetică s-au intensificat în ultimul deceniu sub impulsul lingvisticii structuraliste și al lingvisticii matematice⁷.

Printre problemele mai importante ale foneticii limbii române studiate statistic pînă în prezent, menționăm: raportul de frecvență dintre vocale și consoane, frecvența fiecărei vocale și a fiecărei consoane în parte, frecvența diftongilor, a triftongilor, a grupelor de consoane, gradul de sonoritate al diferitelor sunete după poziția lor în cuvînt, posibilitățile lor de combinare în structura cuvîntului și a propoziției din punctul de vedere al teoriei informației, frecvența silabelor finale închise și deschise.

Din rezultatele acestor cercetări, vom releva anume raportul de frecvență dintre vocale și consoane, frecvența fiecărei vocale și consoane, a diftongilor și triftongilor, precum și gradul lor de sonoritate—probleme pe care le considerăm esențiale pentru determinarea fizionomiei fonetice a limbii române și a reliefului ei sonor.

Aplicînd metoda lui Hasdeu, am stabilit frecvența fiecărei vocale, diftong, triftong și consoane ale limbii române literare moderne, luînd ca bază aceeași pagină, 67, din 12 opere literare moderne: Mihai Eminescu, *Poezii* (ed. Perpessicius, vol. I, 1939), Ion Creangă, *Opere* (ed. Kirileanu, 1939), Mihail Sadoveanu, *La Hanul Ancuței* (ed. I), Petre Ispirescu, *Legende sau basmele românilor* (ed. Cartoian, 1932), Ion Luca Caragiale, *Opere* (ed. Zarifopol, vol. I, 1930), I. Al. Brătescu Voinești, *Niculăiță Minciună* (ed. 1922), Tudor Arghezi, *Cuvinte potrivite* (ed. 1927), Ion Agîrbiceanu, *Legea trupului* (ed. 1926), Lucian Blaga, *La curțile dorului* (ed. 1938), Jarník-Bîrseanu, *Doine și strigături din Ardeal* (1885) și Iosif Hodoș, *Poezii populare din Banat* (1891). Rezultatele statistice obținute sînt următoarele:

1. Limba română literară are 7 vocale, 23 de diftongi, 8 triftongi și 22 de consoane.

⁵ Vezi Sextil Pușcariu, *Locul limbii române între limbile romanice*, București, 1920, p. 10—12; Theodor Capidan, *Bilinguismul și rolul femeii în păstrarea limbii*, în revista „Familia”, 1934, nr. 8, p. 19—29; D. R. Mazilu, *Diaconul Coresi*, Ploiești, 1933, p. 54—56; idem, *Luceafărul lui Eminescu*, București, 1937; D. Macrea, *Circulația cuvintelor în limba română*, Sibiu, 1942; idem, *La composition du lexique de la langue roumaine moderne*, în *Actas du IX-e Congrès International de linguistique romane*, Lisabona, 1961, p. 321—334; idem, *Probleme de lingvistică română*, București, 1961; Victor Iancu, *Compoziția, pe origini a lexicului coșbucian*, în revista „Steaua”, XVII, 1966, nr. 9; Constant Maneca, *Structura etimologică a limbii române literare contemporane în lumina frecvenței cuvintelor*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XVIII, 1967, nr. 2, 121—139.

⁶ Vezi I. Șiadbei, *Din estetica limbii române. Proporția fonemelor*; în „Anuarul Liceu-Național” pe anul 1932—1933, Iași, 1934; D. Macrea, *Frecvența fonemelor în limba română*, „Dacoromania”, X, partea I, 1941, p. 39—49.

⁷ Vezi M. Grunzăescu, *Studiu asupra foneticii statistice a limbii române*, în „Comunicații Academiei R.P.R.”, tom. V, 1955, nr. 10, p. 1429—1437; Solomon Marcus și Sorin Stati, *Limba română*, în „Limba română”, XII, 1963, nr. 6, p. 581—595; Alexandra Roceric-tandrescu, *Observații statistice asupra grupelor consonantice asimetrice*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XV, 1964, nr. 6, p. 727—734; Doina Grecu, Felicia Stan și Ion I. Stan, *Observații asupra sistemului fonologic al limbii române literare*, în „Cercetări de lingvistică”, IX, nr. 2, p. 301—310; Maria Mărdărescu, *Frecvența silabelor deschise și închise în limba română*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XVI, 1965, nr. 4, p. 463—467; Octavian Tocaciu, *Date statistice privind frecvența literelor și a diagramelor în limba română (scrisă) contemporană*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XVI, 1965, nr. 5, p. 683—722.

2. Raportul de
45,16% față de
român

de
ba
ă

d
ca
a c

OBSERVAȚII ASUPRA CUVINTELOR RELAȚIONALE *

DE

D. D. DRAȘOVEANU

În cele de mai jos ne propunem să examinăm deosebirile dintre clasele de cuvinte relaționale — prepoziții, conjuncții, adverbe relative și pronume relative, spre a vedea, în continuare, urmările pe care aceste deosebiri le au pentru interpretarea diferitelor fapte gramaticale legate de clasele de cuvinte¹ respective.

Prepoziții și conjuncții (subordonatoare)²

Atât prepozițiile, cât și conjuncțiile subordonatoare realizează raporturi de subordonare între anumite clase de cuvinte; clasele care apar ca termen regent, fiind aceleași — substantive (pronume, numerale cu valoare substantivală), verbe, interjecții predicative, adverbe și adjective —, nu sînt concludente pentru stabilirea calității de prepoziție sau de conjuncție subordonatoare, așa încît deosebirea rămîne să fie căutată între clasele de cuvinte care apar ca termen subordonat. Întrucît — cel puțin atunci cînd cuvintele sînt subordonate cu ajutorul prepozițiilor sau al conjuncțiilor — această calitate, de termen subordonat, este coincidentă cu aceea de a fi „gubernat” („cerut”, „regizat”), deosebirea dintre prepoziții și conjuncțiile subordonatoare se reduce la deosebirea regimului lor.

* Comunicare ținută în cadrul „Societății române de lingvistică romanică”, filiala Cluj, în ședința din 10 martie 1967.

¹ Folosesc termenul de „clase de cuvinte”, ca mai puțin ambiguu, în loc de „părți de vorbire”.

² Aici și ori de cite ori folosesc în lucrarea de față termenul de conjuncție subordonatoare, subînțeleg și adverbele și pronumele relative, ca unele care, luate exclusiv în calitatea lor de „relative”, prezintă trăsături identice cu ale conjuncțiilor subordonatoare.

I. Examinează din acest punct de vedere (al regimului), prepozițiile și conjuncțiile subordonatoare prezintă un anumit paralelism — atât în privința claselor de cuvinte pe care le reclamă în mod necesar³, cât și în privința categoriilor gramaticale pe care le impun cuvintelor reclamate — încît deosebirea pot fi urmărite paralel⁴.

A. *Clasele de cuvinte reclamate.* În timp ce *prepozițiile cer substantive* (deci și pronume, numerale și orice cuvinte cu valoare substantivală sau substantivizate, inclusiv articolul pronominal, infinitivul scurt, participiul⁵ — posibilitatea prepoziției în fața acestora fiind chiar un indiciu al valorii lor substantivale) și sînt incompatibile cu un verb (finit), *conjuncțiile subordonatoare cer verbe*, și numai verbe⁶.

Excepții în privința claselor de cuvinte cerute prezintă doar prepozițiile, care apar compatibile și cu adverbul (*pe acolo, de atunci*) și chiar cu adjectivul (*nu-l știam de rău*), fapt și mai puțin firesc dacă ne gîndim că unora dintre adverbe, spre deosebire de oricare dintre adjective, li se poate recunoaște o valoare pronominală. Desigur, în aceste cazuri, nu mai putem vorbi de un regim, ci doar de o compatibilitate — ea însăși aberantă — realizată. Consider însă că, chiar date fiind aceste excepții — semne de degradare a esenței prepoziției⁷ —, ele nu sînt de natură să facă ignorabilă această esență (regimul substantival), care rămîne de o forță logică definitorie pentru prepoziție.

B. *Categoriile gramaticale impuse.* Prepozițiile impun, în mod necesar, cuvîntului reclamat — făcînd abstracție de excepțiile menționate mai sus — categoria gramaticală a cazului: (în română) fie acuzativul, fie genitivul, fie dativul⁸. Conjuncțiile subordonatoare, la rîndul lor, impun verbului categoria gramaticală a modului⁹, care, cu o singură excepție (v. mai jos), nu poate fi decît personal, dar, în general¹⁰, oricare din următoarele: indicativul, optativul, prezumtivul (mai puțin frecvent) sau conjunctivul (*că, dacă, deoarece, deși . . ., cînd, unde, cum . . ., cine, ce, care . . . + lucrează, ar lucra, ar fi lucrînd sau încît, dacă, unde, cine . . . + să lucreze*). Ca unic

³ Regimul se situează în sfera „necesarului”, spre deosebire de simpla vecinătate, doar posibilă.

⁴ Regimul substantival (și pronominal) cazual al prepozițiilor este clar relevat, în gramatici și în studiile de specialitate, și pentru limba română, încît cuprinderea lui aici rog a fi înțeleasă doar ca slujind drept termen în paralelismul cu regimul conjuncțiilor.

⁵ Supinul îl presupun cuprins în formula „prepoziție + participiu”.

⁶ Atît la prepoziții, cît și la conjuncții, facem abstracție aici de calitatea de componente ale locuțiunilor respective.

⁷ În special prepoziția *de* se află în situația aberantă: „de + adjectiv”.

⁸ Cf. Laura Vasiliu, *Note pentru definiția prepoziției*, în SCL, XI, 1960, nr. 3, p. 771 — 773.

⁹ Pe marginea celor menționate în *Gramatica limbii române*, Editura Academiei, ed. a II-a, vol. I, p. 389, că „Majoritatea conjuncțiilor în limba română se pot construi cu toate modurile personale”, consider util a sublinia că *toate* conjuncțiile subordonatoare se construiesc în mod necesar cu unul sau cu toate modurile personale și numai cu aceste moduri.

¹⁰ Rămîne în lucru o cercetare amănunțită privind modurile cu care se poate construi fiecare conjuncție subordonatoare, adverb relativ, pronume relativ. Pînă în prezent, constatăm că imperativul nu se construiește cu nici o conjuncție subordonatoare, fapt la care trebuie să ne așteptăm, din moment ce el nu apare decît în propoziții principale sau, cel mult, în cazuri de vorbire directă legată (*a zis că . . . du-te!*). De altfel, la oricare din moduri și mai cu seamă la prezumtiv, unde uneori e mai dificilă delimitarea, trebuie să facem această distincție între modul „regizat” și modul din vorbirea directă legată, în acest caz modul fiind în afara acțiunii regimului.

posibil apare, desigur, conjunctivul în urma lui *să*¹¹ și a compunerilor și locuțiunilor conjuncționale în care acesta intră ca element component : *ca să, decât să, fără să* etc.

Dovada valenței verbal-personale a adverbelor relative și a pronunelilor relative, precum și a conjuncțiilor subordonatoare, ca unele care funcționează identic cu primele două, ne-o oferă, de exemplu, pronumele și adverbele nehotărâte formate cu provenientul verbal *-va*¹², nesubordonatoare în frază tocmai prin prezența lui *-va*, care exclude verbul la mod personal și-l exclude tocmai pentru că funcționează el însuși ca un verb la mod personal, dovadă, la rîndul ei, a provenienței verbale a particulei.

Făcînd distincție între posibilitatea vecinătății cu modurile nepersonale — ca o simplă coexistență de cuvinte fără vreo legătură gramaticală, și regim — ca relație necesară, constatăm că modurile nepersonale nu intră sub acțiunea regimului : **că, dacă, unde . . . + mergînd, mers, a merge*, asemenea segmente de enunț trebuind a fi continuate tocmai de ceea ce satisface valența verbal-personală, verbul la mod personal : *a zis că mergînd l-a întîlnit*, unde în relație necesară intră *a întîlnit* : *a zis + că + . . . a întîlnit*, după cum, la prepoziție, putem avea : „prepoziție + adjectiv + substantiv”, unde în relație necesară și unic posibilă intră substantivul. Excepție face doar infinitivul, în „construcțiile infinitivale relative”¹³ : *n-am ce-ți face, n-am unde mă duce . . .*, fapt în mai mică măsură aberant dacă ținem seama că infinitivul este și aici substituibil cu un mod personal, conjunctivul.

În concluzie, în timp ce prepozițiile sînt cuvinte cu regim substantival-cazual, conjuncțiile subordonatoare (împreună cu adverbele și pronumele relative) sînt cuvinte cu regim verbal-personal.

Această deosebire, de ordinul esenței, explică, la rîndul ei alte deosebiri între clasele de cuvinte în discuție :

a. prepozițiile, dat fiind că cer clase de cuvinte care nu pot fi decît părți de propoziție, funcționează intrapropozițional, iar conjuncțiile subordonatoare, cerînd un verb la mod personal (=predicat), funcționează interpropozițional.

b. dacă unele funcționează intrapropozițional, iar celelalte interpropozițional și dacă deosebirile dintre ele le acceptăm drept calitative, înseamnă că înseși propoziția și fraza cunosc, ca urmare, o deosebire calitativă, care se adaugă la cea, des formulată, de ordin cantitativ — fraza, „multiplu” al propoziției.

c. în subsidiar notăm că prepozițiile apar mai legate semantic de termenul cerut, în sensul unei oarecare condiționări a propoziției de către acesta (nu se poate spune *pentru scopul*, ci *în, cu scopul*, din cauza parțialii suprapunerii), spre deosebire de conjuncțiile subordonatoare, al căror termen reclamat poate fi din orice sferă semantică.

Deosebirea dintre prepoziții și conjuncțiile subordonatoare o considerăm, pentru cele arătate mai sus, calitativă, esențială și — la nivel gramatical — obiectivă, încît substituiri ca aceea a propoziției *cu* (urmată

¹¹ Nu ne propunem să discutăm aici calitatea de conjuncție sau de morfem a lui *să*.

¹² V. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. I, *Limba latină*, ed. a IV-a Editura Științifică, București, 1964, p. 125.

¹³ *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, vol. II, p. 83.

de acuzativ) prin și (fără regim) și considerarea, în consecință, a complementului sociativ care însoțește subiectul drept subiect¹⁴ sau încadrarea lui și cu (urmat de acuzativ) la conjuncțiile coordonatoare¹⁵ apar — în ciuda echivalenței semantice, cu conjuncția și —, la nivel gramatical, ca arbitrare, prin nesocotirea regimului.

C. *Consecințe.* În continuare, vom trece în revistă reflexele pe care le-ar putea avea în practica (eventual, în teoria) gramaticală constatările de mai sus, mai mult sub titlul unor precizări posibile.

1. Verbul la mod personal, cerut de conjuncțiile subordonatoare, este un predicat care presupune, în afara segmentului de enunț pe care-l constituie el însuși împreună cu conjuncția, un alt predicat; acest predicat este presupus fie nemijlocit ($P^{16} +$ conjuncție subordonatoare + P): în *a zis că vine, vine*, în prezența lui *că*, presupune pe *a zis*, fie mijlocit de vreo parte de propoziție, tot din afara segmentului de enunț „conjuncție subordonatoare + P”, adică „parte de propoziție + P + conjuncție subordonatoare + P”: în *ipoteza că vine s-a confirmat, vine* este în relație cu cuvântul *ipoteza*, iar acesta presupune pe *s-a confirmat*, în calitate de subiect, în exemplul dat. Predicatul „gvernat” îl notăm, prin urmare, cu P_2 , ca unul care se justifică în enunț numai dacă mai există un predicat, în regentă, pe care îl notăm cu P_1 , ca unul care poate exista fără „conjuncție + P_2 ”.

Faptul acesta este semnificativ pentru latura materială a relațiilor și a termenilor acestora: relațiile dintre propoziții, frecvent afirmate¹⁷, dintre ansambluri de cuvinte, sînt o aparență, întrucît, de fapt, și acestea sînt relații tot numai între cîte două cuvinte; a admite că relațiile ar putea lega ansambluri (propoziții luate în întregul lor), ansambluri care nu constituie *ca un singur tot* altceva decît ideea, înseamnă a admite implicit că ideile, element de conținut extralingvistic, sînt legate prin conjuncții, elemente lingvistice, iar numai una din greșeli ar fi încrucșarea, eventual confundarea planurilor: „idee + conjuncție + idee”, sau „cuvînt regent + conjuncție + idee (= ansamblul de cuvinte al subordonatei)”. O aparență abatere oferă apozitia de tipul... , *fapt care...*, ..., *dovadă că...*, ..., *ceea ce...*, cînd acestea reiau și rezună ideea întregii propoziții sau fraze, dar o reiau tocmai din necesitatea unui cuvînt regent („nomen”) de care subordonata atributivă să se poată lega; cît privește poziția ei față de enunțul rezumat, apozitia nici nu se află în vreun raport gramatical cu acesta, ci în *nonraport*, ca dovadă perechea de virgule care o încadrează — cea de a doua, bine-nțeleș, după atributiva ei determinativă, cînd nu o anulează punctul.

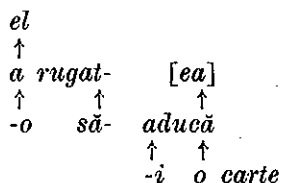
¹⁴ *Ibid.*, vol. II, p. 191; în exemplul dat aici, *Mihai cu Kiraly se gătira...*, numărul plural al predicatului — argument în favoarea interpretării lui *Kiraly* drept subiect — se poate explica printr-un acord *ad sensum*, iar complementul sociativ poate fi interpretat ori ca atare, ori ca atribut cu conținut sociativ.

¹⁵ *V. ibid.*, vol. I, p. 397.

¹⁶ *P* = predicat.

¹⁷ *V. Gramatica limbii române*, vol. I, p. 387; Georges Gougenheim, *Système grammatical de la langue française*, Paris, 1963, p. 325 ș.a.

În schemă, fraza *el a rugat-o să-i aducă o carte* apare, așadar, ca ansamblu de relații de la un cuvânt la altul :

a. Rezultă că, după cum o propoziție regentă se numește astfel prin extensiune, plecându-se de la faptul că în cadrul ei se află cuprins termenul regent, tot așa și subordonata se numește astfel pentru că în ea se conține cuvântul subordonat — predicatul.

b. Prezența conjuncției subordonatoare, dat fiindu-i regimul predicativ, obligă la subînțelegerea lui P_2 (eventual a auxiliarului morfologic sau a celui sintactic) când acesta este omis: ... *de cînd [e] lumea ...*, *deși [a fost] certat ...*, *deși [era] bolnav ...*

c. Definiția frazei formate prin subordonare ar putea fi formulată prin relația exprimată de un cuvânt cu regim predicativ.

2. Gramaticile noastre ar trebui să trateze nu modurile cu care se construiesc subordonatele¹⁸, ci modurile cu care se construiesc conjuncțiile subordonatelor respective, cum se procedează în gramaticile limbii latine.

II. Note comune prepozițiilor și conjuncțiilor subordonatoare.

1. Regimul, notă comună ambelor clase, care le opune conjuncțiilor coordonatoare, constituie în același timp un fapt ce obiectivează subordonarea (v. la subtitlul *Conjuncții subordonatoare și adverbe*, punctul 3).

2. Același regim face ca ambele clase să fie atașate la cuvântul „gubernat”, ca la singurul pe care-l potențează din punct de vedere relațional.

3. Relația de subordonare este o relație în unisens, fapt care obligă la o anumită formulare în descrierea ei: prepozițiile și conjuncțiile leagă termenul regizat de celălalt și nu invers¹⁹.

4. Tot prin regim se explică obligativitatea poziției lor înaintea termenului regizat, ca unul ce acționează combinator de la dreapta la stînga²⁰, indiferent de poziția termenului regent.

5. În locuțiunile prepoziționale și conjuncționale subordonatoare, poziția prepoziției, respectiv a conjuncției simple, componente, este în mod obligator finală, iar această condiție se explică tot prin regim: numai în această poziție ele conferă, prin extensiune, calitatea prepozițională (*fără de, în loc de*)²¹ sau conjuncțională (*fără să, în loc să*) locuțiunii

¹⁸ Cf. *Gramatica limbii române*, vol. II, cap. *Subordonarea*, p. 254 ș.a.

¹⁹ Cf. *ibid.*, vol. I, p. 324—326, unde formularea răstoarnă pozițiile termenilor; ar mai fi de semnalat inconsecvența privind planul pe care sînt tratați termenii corelați: la prepoziții se arată care sînt părțile de vorbire pe care le leagă (vol. I, p. 324—326), iar la conjuncții, părțile de propoziție și propozițiile (vol. I, p. 383—384).

²⁰ E semnificativ, în această privință, sensul etimologic al cuvîntului prepoziție.

²¹ Nu avem în vedere locuțiunile prepoziționale de tipul *în capul, în fruntea...* și nici prepozițiile secundare (*înapoia, înaintea...*), al căror regim genitival se explică prin articolul hotărît, la cele de primul tip adăugîndu-se și calitatea substantivală a ultimului component.

respective, tocmai pentru că numai în această poziție regimul lor rămîne viabil, altfel acest regim consumîndu-se (de ex., regimul lui *în din în locul*) sau anulîndu-se (de ex., regimul lui *fără, din fără de*).

Conjuncții subordonatoare și coordonatoare

Înșușirea de a fi cuvinte cu regim opune atît conjuncțiile subordonatoare, cît și prepozițiile, conjuncțiilor coordonatoare, iar regimul verbal-personal opune conjuncțiile subordonatoare celor coordonatoare, ultimele dovedindu-se a nu avea regim, întrucît pot lega verbe la moduri personale și nepersonale (*intră și iese, intrînd și ieșînd*), ca și substantive (*elevul și eleva, elevului și elevei*) etc. Pe de altă parte, conjuncțiile coordonatoare se apropie de prepoziții prin faptul că pot exprima relații intrapropoziționale și se opun conjuncțiilor subordonatoare, care apar numai interpropozițional. Explicarea poziției intrapropoziționale posibile a conjuncțiilor coordonatoare conduce însă la reapropierea acestora de cele subordonatoare, precum și la constatarea că asemănarea de mai sus, cu prepozițiile, nu are la bază vreo notă comună.

I. Din constatările că înăuntrul propoziției conjuncțiile leagă fie cuvinte de aceeași funcție, fie de funcții diferite²², și din diferențierea făcută între părți de propoziție multiple și mai multe²³, reținem nota generală — în cadrul căreia, de altfel, se și înscriu aceste situații — că termenii legați prin conjuncțiile în poziție intrapropozițională se află pe același plan, sînt coordonați, iar conjuncțiile, coordonatoare: *băiatul și fetița aleargă*. Asemenea situații sînt însă un rezultat — al reducerii a două (sau mai multe) propoziții (*băiatul aleargă și fetița aleargă*) avînd același predicat (*aleargă*) la una singură, prin exprimarea acestuia o singură dată, procedeu care amintește de „scoaterea factorului comun”: $ax + bx = x(a + b)$, ceea ce în gramatică s-ar traduce prin „reducerea la termenul comun”, cu restricția ca acesta să fie predicatul²⁴; la rîndul său, predicatul are comune categoriile gramaticale, excepție făcînd cele angajate în acordul cu subiectul: persoana și numărul — la elementul verbal (verbul predicativ sau auxiliarul), genul și numărul — la elementul nominal (numele predicativ, participiul din alcătuirea diatezei pasive). Această reducere la predicatul comun, din moment ce are loc numai în anumite condiții, bine determinate, accidental în raport cu generalitatea situațiilor, și din moment ce în situația preexistentă reducerii, poziția conjuncției coordonatoare este interpropozițională, constituie, ipso facto, dovada caracterului accidental — oricît de frecvente ar fi asemenea situații — al poziției intrapropoziționale a conjuncțiilor coordonatoare.

II. A constata însă caracterul în esență tot interpropozițional al conjuncțiilor coordonatoare, ca și al celor subordonatoare, nu este suficient, în condițiile impuse de ideea că legăturile, în limbă, nu se reali-

²² Mioara Avram, *Observații asupra coordonării*, în *Studii de gramatică*, vol. II, 1957, p. 152—159.

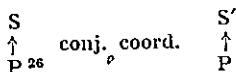
²³ Laura Vasiliu, *Părțile de propoziție multiple*, în *Studii de gramatică*, vol. III, p. 79—91.

²⁴ Altfel, ar trebui să acceptăm că există și predicat multiplu.

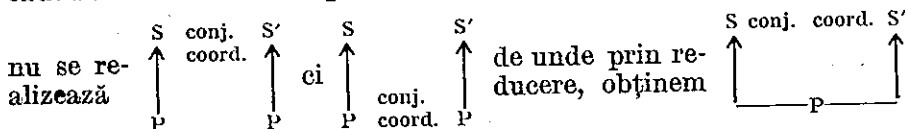
zează între ansambluri, fie acestea chiar propoziții coordonate. Ne propunem, în consecință, să identificăm, în cadrul propozițiilor, cuvintele-părți de propoziție legate. O prezentare generalizatoare²⁵ a situațiilor va fi, cred, concludentă :

- 1) S—P conj. coord. S'—P' → ×
- 2) S—P conj. coord. S —P' → × (S—P conj. coord. [S]—P')
- 3) S—P conj. coord. S'—P → + (S conj. coord. S'—P)

Examinând cele trei situații, singurele posibile la numărul termenilor luați, constatăm că reducerea la o singură propoziție, ceea ce e totuna cu poziția intrapropozițională a conjuncției, se realizează nu în funcție de variația lui S, ci în funcție de variația lui P, dovadă că și conjuncțiile coordonatoare leagă nu ansambluri de cuvinte, ci cuvinte-părți de propoziție, și anume predicatelor. Sau, examinând, în continuare, situația S—P conj. coord. S'—P (*băiatul aleargă și fetița aleargă*), transpusă în

și căutând nivelul la care se plasează conjuncția coordonatoare, constatăm că

adică o *transmitere* a conjuncției coordonatoare de la nivelul predicatelor, identice, la nivelul subiectelor, diferite, transmitere pe care o comportă și cu care se confundă însăși reducerea.

Deosebiri. Dacă poziția interpropozițională a ambelor feluri de conjuncții este nota lor comună, transmisibilitatea celor coordonatoare le va deosebi pe acestea de cele subordonatoare; păstrind constante toate elementele termenilor și lăsând variabil doar felul conjuncției :

- 1) S—P conj. coord. S'—P → +.

- 2) S—P conj. subord. S'—P (*el a zis că ea a zis*) → ×

constatăm realizarea transmiterii conjuncției coordonatoare (în 1) și nerealizarea acesteia (în 2) : **el că ea a zis*. Un eventual enunț *el a zis că ea nu-l putem considera reperabil* decât ca vorbire suspendată : *el a zis că ea . . .*, iar exemple ca *deși suferind, a luptat . . .* oferă doar aparente pătrunderi ale conjuncției subordonatoare în propoziție (v. mai sus, despre obligativitatea subînțelegerii verbului la mod personal).

1. Reținem, dar, ca o primă trăsătură distinctivă, transmisibilitatea conjuncțiilor coordonatoare părților de propoziție și netransmisibilitatea celor subordonatoare.

²⁵ Pentru a nu încărca prezentarea cu fapte lipsite de concludență, ne limităm la propoziții bimembre simple verbale, reprezentate prin : S și S' = subiecte diferite semantic, P și P' = predicat diferite semantic ; Semnele × și + reprezintă imposibilitatea, respectiv posibilitatea reducerii, iar semnul —, relația dintre subiect și predicat.

²⁶ Predicatul este subordonat subiectului (v. art. nostru, *Despre natura raportului dintre subiect și predicat*, în „Cercetări de lingvistică”, III, 1958, nr. 2, p. 175—182).

2. Cum clasele de cuvinte la care conjuncțiile coordonatoare se transmit, de la nivelul interpredicativ, pot fi oricare și la orice categorii gramaticale, ele se dovedesc a nu avea regim²⁷, spre deosebire de cele subordonatoare, care au regim (riguros).

Această deosebire (și cele ce decurg din ea) se extinde și asupra locuțiunilor, în mod analog cu distincția dintre locuțiunile prepoziționale și cele conjuncționale, caracterul componentelor finale fiind hotărâtor pentru caracterul întregii locuțiuni: (*alăt*) . . . , *cît și* este locuțiune conjuncțională coordonatoare, *pe lângă că* . . . (*mai și*) este subordonatoare, ca singur *că*, tocmai din cauza acestuia și a poziției sale finale.

3. Regimul, la rîndul său, constituie o obiectivă a notei distinctive a subordonării (în raport cu coordonarea), notă traductibilă, tot pe linie obiectivă, în caracterul omisibil numai al unuia din termeni — al celui subordonat —, spre deosebire de coordonare, unde, neexistînd regim, oricare din termeni poate fi omis, fără pagube pentru construcția frazei sau a propoziției (cînd conjuncția este transmisă).

4. Prezența sau absența regimului, împreună cu diferența privind omisibilitatea termenilor, sînt cel puțin sugestive pentru poziția conjuncțiilor respective față de termenii corelați: cele coordonatoare ocupă o poziție neutră față de aceștia, iar cele subordonatoare se atasează termenului guvernat, ca singurul pe care-l potențează din punct de vedere relațional²⁸.

5. Cele de sub punctele 3 și 4 duc la reprezentarea coordonării ca o relație bilaterală, iar a subordonării, ca o relație în unisens, cum, de altfel, grafic, se și procedează, folosindu-se linia orizontală, respectiv săgeata cu vîrfurile în sus (de la subordonat, la supraordonat).

6. Din moment ce, examinînd conjuncțiile, constatăm doar cîte două posibilități care se exclud reciproc — posibilitatea transmiterii sau imposibilitatea acesteia, prezența sau absența regimului, omisibilitatea ambilor termeni sau numai a unuia —, a treia posibilitate neexistînd, înseamnă că nici cale de mijloc²⁹ între coordonare și subordonare nu există și, o dată cu aceasta, nici conjuncții intermediare (v. mai jos, discuția despre *deci*).

Consecințe. Deosebirile formulate mai sus, sub punctele 1, 2 și 3, pot deveni, fiecare în parte sau, dată fiind legătura organică dintre ele, toate la un loc, criteriul clasificării conjuncțiilor în coordonatoare și subordonatoare. La o confruntare a conjuncțiilor date de gramatică și dicționare drept coordonatoare, cu criteriul transmisibilității, pe care l-am ales ca fiind mai operativ, constatăm că, într-adevăr (cum era și de așteptat), marea majoritate se dovedesc a fi coordonatoare³⁰. Subliniem, în acest

²⁷ Ar rămîne de stabilit sensul relației cauzale dintre cele două trăsături: nu au regim (l-au pierdut) pentru că sînt transmisibile sau sînt transmisibile pentru că nu au regim. Înclin spre ultima alternativă, dar problema reclamă o cercetare specială.

²⁸ Această afirmație nu contrazice eventualele condiționări semantice ale conjuncției subordonatoare de către termenul regent: *a putea să și nu ea să*.

²⁹ Cf. *Gramatica limbii române*, vol. II, p. 251: „coordonarea conclusivă se află, din punctul de vedere al dependenței dintre unitățile pe care le leagă, la limita dintre coordonare și subordonare”.

³⁰ V. *ibid.*, exemplele date pentru conjuncțiile: *ci*, vol. I, p. 392, *dar*, vol. I, p. 393, *fie*, vol. I, p. 394, *iar*, vol. II, p. 223, *ori* vol. II, p. 222, *precum și*, vol. I, p. 396, *sau*, vol. I, p. 397, *și*, vol. I, p. 397.

sens, ca un merit al ediției a II-a a *Gramaticii* Academiei, transferul de la coordonare, unde erau cuprinse în ediția I, la subordonare, al locuțiunilor conjuncționale *cu cât . . .*, (*cu atât*), *pe lângă că . . .*, (*mai și*), *după ce . . .*, (*și*), *pe când, în timp ce*³¹, și *căci (că)*, în ediția I, coordonatoare cauzale³². În legătură cu acestea din urmă, argumentului, de ordinul conținutului, că „foarte adesea ea [coordonata cauzală] se petrece în urma coordonatei ei . . .”³³, adus în favoarea calității de coordonată, i se poate opune ideea că și anticiparea unui efect (acțiunea regentei) poate fi considerată drept cauză a acțiunilor noastre.

Rămân însă în discuție și *cu, nu numai că . . .*, (*dar și*), *nici și deci* (împreună cu *așadar, de aceea, prin urmare, în consecință, în concluzie*), considerate coordonatoare³⁴.

Nu numai că . . ., (*dar . . .*) nu este o locuțiune transmisibilă, din cauză că prin regimul ei — identificabil cu al lui *că* — reclamă un predicat, al doilea, care nu se poate suprapune cu celălalt; este deci o locuțiune conjuncțională subordonatoare, spre deosebire de *nu numai . . .*, *ci (dar) . . .*, unde, de altfel, conjuncția purtătoare exclusivă a relației este *ci (dar)*, coordonatoare, în corelația cunoscută, cu adverbul *nu*, corelație însoțită de o a doua, exterioară joncțiunii, între adverbele *numai — și, chiar : nu numai — dar chiar, și*.

Și cu, pentru cele arătate la subtitlul anterior, este o compunere prepozițională. Aici, privită din punctul de vedere al transmisibilității, mai adăugăm că poziția sa intrapropozițională nu este rezultatul unei transmiteri (ei constituie locul ei firesc și unic posibil, ca al oricărei prepoziții), întrucât ea nu poate exista între două componente-propoziții preexistente, neconstruindu-se cu cea de a doua, tocmai din cauza regimului prepoziției *cu*: *el și cu ceilalți a (au) plecat* nu poate presupune componenta a doua **și cu ceilalți au plecat*; pe de altă parte, dacă *și cu* ar fi conjuncție, ar fi de neconceput să nu poată lega propoziții.

Privitor la *nici și deci*, este — de asemenea — discutabilă calitatea lor de conjuncții (v. discuția de la subtitlul următor *Adverbe și conjuncții*).

Păstrându-l pe *deci* încă în discuție aici, adică admitând, pentru moment, că este conjuncție, ne propunem să vedem prin ce s-ar situa la limita dintre coordonare și subordonare (cf. nota 29).

Raportînd speciile coordonării la formula generalizatoare a acestora în propoziție „parte de propoziție + conjuncție coordonatoare + parte de propoziție”, constatăm în limitele ei, de la o specie la alta, unele diferențe ale numărului de fapte în care se regăsește formula generală respectivă. De exemplu, în relația adversativă, termenii — pe lângă opoziția pe care o realizează între ei conjuncția însăși — se opun, în plus (dar în mod necesar), fie prin propriul lor sens lexical (*viteaz dar rău*), fie prin prezența adverbului de negație înaintea unuia din ei (*prin fapte, iar nu prin vorbe*), acest fapt constituind chiar o condiție a relației adver-

³¹ *Gramatica limbii române*, vol. II, ed. a II-a, p. 313, 332, 333, 335.

³² *Ibid.*, vol. II, p. 169.

³³ *Ibid.*

³⁴ *Ibid.*, vol. I, p. 393 (*deci*), p. 395 (*nici*), p. 397 (*și cu*), vol. al II-lea, p. 252 (*de aceea*), p. 244, § 727 (*nu numai că . . .*); aceasta din urmă este dată și ca subordonatoare, v. vol. al II-lea, p. 336, § 870.

sative. În presupusa relație conclusivă restricția merge incomparabil mai departe, termenii trebuind să fie, pe plan logic, ori în relația coincidenței de sferă (*Ion și Vasile, deci înșiși frații lui, sînt aceia care . . .*), ori în relație de subordonare a sferelor (*Toți, deci și el, sînt vinovați*), încît formula generalizatoare, în afara situațiilor de mai sus, nu se va regăsi: **elevul, deci eleva, învață, *trenul străbate munți, deci cîmpii*. Dar diferența este de ordinul numărului de fapte, deci cantitativă. Transmiterea — fapt cu implicații calitative și cu semnificații de același ordin — este însă posibilă (*toți, deci și el, sînt vinovați* ← *toți sînt vinovați + deci și el este vinovat*)³⁵, așa încît *deci* n-ar fi cu nimic mai puțin coordonator decît conjuncțiile coordonatoare incontestabile.

Transmisibilitatea însă este o notă distinctivă a conjuncțiilor coordonatoare numai în raport cu conjuncțiile subordonatoare și cu prepozițiile, nu și în raport cu adverbele.

Adverbe și conjuncții

Ne propunem, și la acest subtitlu, ca, prin observații comparative, să ajungem la identificarea vreunei note distinctivă cît mai operante între conjuncții și adverbe, pentru ca în funcție de aceasta să apreciem necesitatea eventualei reîncadrări — la conjuncții sau la adverbe — a unora dintre cuvinte. Scopul pe care ni-l propunem se justifică prin întîmpinarea, în practică, a unor dificultăți de interpretare drept conjuncții a anumitor adverbe și locuțiuni adverbiale (de care ne vom ocupa mai jos). Dificultăți în acest sens apar atestate chiar în formulări teoretice ale unor autorități lingvistice: „Les partisans les plus acharnés des distinctions entre parties du discours ont dû se résigner à admettre qu'il n'y a souvent que des distinctions arbitraires entre adverbes et conjonctions”³⁶; „on peut même hésiter à classer un mot-outil parmi les conjonctions ou les adverbes”³⁷. În gramatica românească, de asemenea, se vorbește de adverbe cu funcție de conjuncție³⁸ — în afara celor „relative” (*cînd, cum, unde, încotro*), unanim și fără rezerve recunoscute ca avînd această funcție.

I. *Conjuncții subordonatoare și adverbe*. Deosebirile dintre conjuncțiile subordonatoare și adverbe sînt mai evidente decît cele dintre conjuncțiile coordonatoare și adverbe: a) conjuncțiile subordonatoare (inclusiv pronumele și adverbele relative³⁹) sînt cuvinte de poziție interpropozițională, ca netransmisibile, iar adverbele sînt exclusiv intrapropoziționale, indiferent dacă sînt interpretabile ca părți de propoziție (*atunci,*

³⁵ La nivel logic, trebuie presupusă premisa minoră: „el” se cuprinde în „toți”.

³⁶ Ferdinand Brunot, *La pensée et la langue*, ed. a II-a, Paris, 1936, p. 702.

³⁷ Ferdinand Brunot și Charles Bruneau, *Précis de grammaire historique de la langue française*, nouvelle édition, Paris, 1933, p. 644.

³⁸ Cf. *Gramatica*, vol. I, p. 384, § 347 și Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, 1954, p. 483.

³⁹ Aceste adverbe și pronume, luate exclusiv în calitatea lor de „relative”, făcînd adică abstracție de cealaltă calitate — de parte de propoziție în subordonata pe care o introduc (cf. Valeria Guțu, *Propoziții relative*, în *Studii de gramatică*, vol. II, București, 1957, p. 161 ș.u.).

acolo etc.) sau nu (*de asemenea, în sfârșit* etc.); b). conjuncțiile subordonatoare au regim predicativ, adverbele (nerelative) nu au un asemenea regim. Dat fiind caracterul mai evident al deosebirilor, nici nu se prea întîlnesc adverbe pe lista conjuncțiilor subordonatoare ⁴⁰.

II. *Conjuncții coordonatoare și adverbe.* Mai frecvent însă unele adverbe sînt considerate fie conjuncții coordonatoare (*deci, nici* ⁴¹), fie ca avînd rolul acestora (*așadar, deci, de aceea, prin urmare, în schimb, doar, pasămite* ș.a. ⁴², *totuși, cu toate acestea* ⁴³), or tocmai acest rol, de conjuncții, îl considerăm contestabil. Faptul se explică prin numeroasele note comune adverbelor și conjuncțiilor coordonatoare: a). ambele clase de cuvinte pot apărea în poziție intrapropozițională (ex. pentru adverbe: *au plecat întîi ei, apoi ceilalți*); b). această poziție poate fi, și la unele, și la altele, rezultatul transiterii, cu deosebirea că, în timp ce conjuncțiile ocupă, față de componentele preexistente, o poziție interpropozițională, neutră, adverbele sînt parte integrantă într-una din componentele-propoziții: *întîi au plecat ei, apoi au plecat ceilalți* (iar propozițiile componente sînt juxtapuse); c). nici unele nu au regim. Alături de aceste note comune, își mai dă concursul, în același sens, al considerării unor adverbe drept conjuncții coordonatoare, poziția inițială, posibilă, a adverbului, în a doua propoziție coordonată (*a învățat, de aceea a știut*), poziție, adică, intrapropozițională, considerată ca interpropozițională.

Deosebiri. Între conjuncțiile coordonatoare și adverbele nerelative există, adică, în ce privește poziția, deosebirea, mai puțin evidentă: poziția intrapropozițională a conjuncțiilor coordonatoare este doar posibilă, a adverbelor este necesară.

Observație. În cazul adverbelor relative, ca și în al prunumelor relative, trebuie făcută *dedublarea*: prin calitatea de relative, ele ocupă poziția interpropozițională, iar prin calitatea de adverbe sau pronume, poziție intrapropozițională.

La soluția problemei „adverb sau conjuncție (fie adverb cu funcție de conjuncție)” consider însă că se poate ajunge tocmai plecînd de la distincția dintre cele două poziții: poziția intrapropozițională și cea interpropozițională, fie că aceasta din urmă este ocupată (joncțiune), fie că este liberă (juxtapunere); faptul de a fi ocupată sau liberă se poate constata probînd cu posibilitatea includerii în fața cuvîntului considerat adverb cu funcție conjuncțională a unei conjuncții incontestabile — *și, dar, că* etc.; asemenea posibilitate, o dată realizată, creează incompatibilitatea *conjuncție + adverb cu funcție conjuncțională ⁴⁴, iar această incompatibilitate nu se rezolvă decît prin formula *conjuncție + adverb*, adverbul fiind cuvînt inițial, dar component, al propoziției a doua. Aceeași incompatibilitate apare și pe planul interpretării propoziției a doua:

⁴⁰ În acest sens s-ar putea cita doar adverbul *de aceea*, v. *Gramatica limbii române*, ed. I, vol. I, p. 388.

⁴¹ *Ibid.*, ed. a II-a, vol. I, p. 393, respectiv 395; lui *nici* i se recunoaște aici calitatea de adverb propriu-zis [numai] cînd este în corelație *nici — nici*, altfel, „în corelație cu *nu*”, este considerat conjuncție.

⁴² *Ibid.*, vol. I, p. 384.

⁴³ *Ibid.*, vol. II, p. 234.

⁴⁴ Excepții, în sensul compatibilității, fac compunerile conjuncționale cum ar fi: *că... să, cum că, precum că, precum și...*

în exemplul a învățat și deci a știut, propoziția și deci a știut nu poate fi în același timp și conclusivă (prin *deci*), și copulativă (prin *și*).

Consecințe. 1. Date fiind, așadar, posibilitățile: *a vrut dar totuși* (cu toate acestea) *n-a putut, deși a vrut, totuși n-a putut, n-a vrut, dar nici n-a putut, a vrut și deci* (în consecință etc.) *a putut, a vrut și de aceea a putut, a vrut dar în schimb*⁴⁵ *n-a putut, au fost lăudați, că doar erau premianți, totuși, cu toate acestea, nici, deci* (în consecință etc.), *de aceea, în schimb, doar* ș.a. sînt adverbe, fără funcție de conjuncții. În sprijinul interpretării lor ca adverbe fără funcție de conjuncție, pentru unele dintre ele se mai pot adăuga argumente: calitatea de corelative ale unor conjuncții de *aceea* — *fiindcă, pentru aceea* — *pentru că, ca să, deși* — *totuși, deși* — cu toate acestea; în ce privește încadrarea lui *nici*, el este și antonimul adverbului *și*.

Unde se întîlnesc două incontestabile conjuncții, se subînțelege cu necesitate un predicat: *au discutat însă* [*au discutat*] *fără să ajungă la o înțelegere*.

În subsidiar notînd, și fr. *donc, ni, néanmains*⁴⁶, și germ. *trotzdem, folglich, also, nämlich, deshalb*⁴⁷ și altele, date drept conjuncții sau și adverbe, și conjuncții, sînt susceptibile de reconsiderări.

2. Cum, potrivit concluziei noastre, nu putem vorbi de alte adverbe cu funcție de conjuncție, în afara celor relative (*cînd, cum, unde, încotro* și, în anumite situații, *cît*), nu vom putea vorbi nici de existența unui tip de tranziție între joncțiune și juxtapunere⁴⁸.

3. Adverbele, cu excepția menționată la punctul 2, fiind nerelaționale, nu conferă propozițiilor din care fac parte calitate de termen în raport: după cum un *apoi* nu conferă calitate de temporală propoziției sale, tot așa *deci, așadar* și locuțiunile adverbiale sinonime nu conferă calitatea gramaticală de conclusive, încît ne vedem obligați să afirmăm că nu există categoria sintactică a conclusivelor, nici măcar ca juxtapuse, întrucît apar întotdeauna încadrate de perechea de virgule⁴⁹, expresie nu a raportului, ci, la nivelul semnificativului gramatical, a nonraportului.

4. Nefiind relaționale, pentru adverbe, ca *anume, adică* ș.a., este impropriu a spune că „introduc”⁵⁰ sau că „leagă” propoziții.

5. Între unele conjuncții subordonatoare și unele adverbe⁵¹, se pot identifica anumite corespondențe (*după ce* — *apoi, fiindcă* — *de aceea, deși* — *totuși* ș.a.) care permit convertirea subordonării în coordonare (sau invers):

a reușit, după ce a încercat → *a încercat și apoi a reușit*
a reușit, fiindcă a încercat → *a încercat și de aceea a reușit*
n-a reușit, deși a încercat → *a încercat și (dar) totuși n-a reușit,*

⁴⁵ Pentru *dar în schimb*, v. *Gramatica limbii române*, vol. II, p. 250.

⁴⁶ *Petit Larousse*, 1966, articolele respective.

⁴⁷ *Dicționar german-român*, Edit. Acad., 1966, articolele respective.

⁴⁸ Cf. *Gramatica limbii române*, vol. II, p. 233, § 713.

⁴⁹ Firește, cînd fraza se termină cu asemenea propoziții, virgula a doua este suprimată prin punct.

⁵⁰ Cf. *Gramatica limbii române*, vol. II, p. 282.

⁵¹ Adverbele pot fi corelative, dar în nici un caz relative.

adică, generalizînd: $P_1 + \text{conj. subord.} + P_2 \rightarrow P_2 + \text{conj. coord.} + \text{adverb} + P_1$. Această corespondență arată că frecvența scăzută a subordonării în unele stiluri ale limbii (oral, popular) este compensată la nivelul coordonării prin prezența în coordonata a doua (în faza preexistentă convertirii — subordonată) a adverbului corespondent conjuncției subordonatoare.

Calitatea de relative a pronumelor și adverbelor

La notele coincidente cu ale conjuncțiilor subordonatoare (regimul predicativ, poziția înaintea predicatului „gubernat” și interpropozițională ca netrasmisibile), aici nu mai rămîn de formulat decît notele prin care adverbele și pronumele relative se opun conjuncțiilor subordonatoare și celorlalte adverbe și pronume.

I. Conjuncțiilor subordonatoare li se opun prin faptul că adverbele și pronumele relative funcționează și ca termeni în relații intrapropoziționale ale subordonatelor pe care le introduc⁵².

II. În ce privește deosebirea de celelalte pronume și adverbe, observăm că sînt relative numai acelea care sînt și interogative.

Ipoteză. Relația dintre cele două calități, presupunem că este în unisens: de la calitatea de interogative, la cea de relative⁵³, aceasta din urmă dobîndindu-se în împrejurările trecerii de la vorbirea directă (*Unde mergi?*), la vorbirea indirectă (*Spune unde mergi!*), vorbire ale cărei limite, respectivele cuvinte relaționale le depășesc; menținîndu-ne pe linia aceleiași ipoteze, aceste limite sînt depășite în împrejurări create prin propozițiile-răspuns (*Merg unde sînt chemat*). Acceptînd această ipoteză, s-ar putea explica și regimul predicativ al cuvintelor în discuție, ca provenient tot din calitatea de interogative, respectivele pronume și adverbe vizînd, prin întrebarea pe care o cuprind, predicatul (realizînd, adică, interogative totale).

Joncțiunea (prepozițională) și alte mijloace de exprimare a raporturilor

Prepoziția și flexiunea (cazuală). Prepoziția, legic, este urmată de un substantiv sau pronume la cazul cerut. Cazul însă, în această situație, nu mai este purtător de funcție: în exemplul *lupta contra dușmanului, dușmanului*, deși la genitiv, nu este atribut genitival, ci prepozițional, tocmai pentru că relația este preluată — în comparație cu *lupta dușmanului* — de prepoziție. Tot așa, acuzativul, cerut de prepoziție (și nu de morfemul *pe*), sau dativul, în aceleași condiții, nu mai conferă substantivului calitate de complement direct, respectiv de complement indirect, și nici vreo alta, încît trebuie să admitem că joncțiunea prepozițională exclude flexiunea cazuală ca mijloc de exprimare a raporturilor⁵⁴.

⁵² Cf. Valeria Guțu, *Op. cit.*

⁵³ Nu este vorba de înțelegerea acestei relații numaidecît ca o succesiune în timp.

⁵⁴ Altfel s-ar pune problema în gramatica limbilor în care una și aceeași prepoziție se construiește cu mai multe cazuri.

Prepoziția și acordul. Se știe că unele prepoziții (*de, din*) precedă, rar, adjective (*de harnică, e harnică fata*), care, în ciuda prepoziției, se acordă cu substantivul a cărui notă o exprimă, încît, dacă vrem să stabilim care este mijlocul de exprimare a raportului, sîntem puși în dificultatea de nerezolvat a alegerii între joncțiune și acord. Este adevărat că acordul se dovedește mai puternic decît regimul prepoziției, pe care-l anulează (în exemplul de mai sus *harnică* stă în nominativ, prin acord cu *fata*); de altfel, regimul prepoziției nu-și găsește obiectul în clasa adjectivelor, improprii pentru această calitate, din cauză că exprimă nu noțiuni, ci note ale acestora. Pe de altă parte, complementul respectiv, de relație — în exemplul nostru, nu se poate dispensa, în construcția lui, de prezența prepoziției.

Noiembrie 1967

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
str. Horia 31 Cluj.

VECHIMEA ATESTĂRII SUFIXULUI *-esc* (pl. *-ești*)

DE

E. PETROVICI

Pe cînd și-a scris acad. Al. Graur, în anul 1927, articolul despre sufixul tracic *-isk-*, continuat în românescul *-esc* (pl. *-ești*)¹, se știa că cea mai veche atestare a acestuia din urmă era anul 1440². Acad. Al. Graur presupune însă că nume formate cu acest sufix sînt cu siguranță mai vechi decît secolul al XV-lea. De atunci au fost semnalate asemenea nume — de persoane în *-escu(l)* și, mai ales, de localități în *-ești* — de la începutul secolului al XV-lea. Margareta Ștefănescu citează nume ca *Preușescul*, *Șurinești*, *Mănăjeștii*, *Todereștii*, *Șerboteștii*³ dintr-o diplomă a lui Alexandru cel Bun (anul 1400)⁴.

Dar colecțiile noastre de documente ne dau exemple de nume în *-ești* chiar din secolul al XIV-lea. Astfel în diploma lui Dan I din anul 1385 întîlnim numele de sat *Dăbăcești* (sub o formă căreia i-a fost adăugată desinența slavă *-ωχ*: ⚙ Дѣбѣчиωχ „la Dăbăcești”)⁵.

Dacă trecem Carpații, atestările acestui sufix se apropie de mijlocul secolului al XIV-lea. În *Documenta historiae Valachorum in Hungaria illustrantia*⁶, e amintit la anul 1369 numele unui sat scris *Rădeest* care se afla undeva lîngă Lugoj. Evident e vorba de un *Rădești* dispărut astăzi. Editorii acestor documente și-au dat seama de aceasta și au înșirat acest nume printre numele românești de sate din sec. al XIV-lea în Ungaria⁷. Cred însă că ei greșesc atunci cînd încearcă să identifice acest *Rădești*

¹ A. Graur, *Le suffixe thrace -isk-*, în „Romania”, LIII, 1927; idem, *Mélanges linguistiques*, Paris—București, 1936, p. 83.

² *Arhiva Iași*, XXIX, p. 272.

³ În *Omagiu profesorului Ilie Bărbulescu*, Iași, 1931, p. 609 urm.

⁴ M. Costăchescu, *Documente moldovenești dinaintea de Ștefan cel Mare*, I, Iași, 1931, p. 31.

⁵ *Documenta Romaniae Historica*, B. *Țara Românească*, vol. I, București, 1966, p. 20.

⁶ Budapesta, 1941, p. 222.

⁷ *Documenta hist. Valach. in Hung. illustr.*, introducerea, p. XVIIII.

cu *Radmanowcz* (a. 1477)⁸, care a fost numit de români totdeauna *Rădmănești*⁹.

Se poate deci presupune, împreună cu acad. Al. Graur¹⁰, că sufixul *-escu(l)*, pl. *-ești*, a format încă din epoca latinei daco-moesice nume de descendenți și de locuri (*Nicorescul* „fiul lui Nicoară”; *Nicoresții* „așezarea, stina”¹¹, moșia, cătunul, satul urmașilor lui Nicoară sau al oamenilor cnezului sau boierului Nicoară”).

În documentele oficiale, numele de sate în *-ești* apar adeseori fie sub formă slavă, derivată din numele de persoane cu sufixele *-ovic(i)*, *-inic(i)*, *-ov(i)ci*, *-ev(i)ci*, *-in(i)ci* (în documentele scrise în slava cancelariilor din Muntenia și Moldova), fie sub formă maghiară, compusă din numele de persoane urmate de *-falva* „satul lui. . .” (în documentele oficialității maghiare). Și satul *Rădești* e numit o dată românește (*Radeest*: a. 1369), altă dată ungurește (*Radfalwa*: a. 1454)¹². În documentele moldovenești apar foarte frecvent nume de sate atât sub forma — oficială — slavă (cu sufix slav), cât și sub forma românească în *-ești*. Astfel *Panceștii*¹³ (a. 1529) sînt amintiți la 1407 sub forma *Pancovți*¹⁴.

E de presupus că forma populară românească a acestor toponimice a avut totdeauna sufixul *-ești*.

Decembrie 1967

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță 21

⁸ *Ibid.*, p. 222, nota 13.

⁹ Despre raportul dintre forma slavă *Radmanowcz* (< *Radmanovic* sau *Radmanovici*) și forma românească *Rădmănești* a se vedea „Dacoromania”, X, p. 342.

¹⁰ A. Graur, *Mélanges linguistiques*, p. 83.

¹¹ În munții Sibiului sînt mai mulți munți (sau mai exact pășuni, poieni pe goluri de munte) numiți *Ștefăști*, *Oncești*, *Niculești*, *Rojdești* etc. E evident că, atunci cînd s-au dat aceste nume, s-a înțeles *muntele, stîna* urmașilor, familiei lui *Șteflea*, *Oancea*, *Nicula*, *Rojdea*. În satele din apropierea Sibiului (Săliște, Sibiel, Orlat, Gura Rulului etc.) există pînă astăzi asemenea nume de familie. La Săliște bătrîni știu că pe muntele *Ștefăști* își avea stîna familia de oiieri *Șteflea*.

¹² Csánki Dezső, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, Budapest, 1890–1913, vol. II, p. 59. Csánki n-a cunoscut forma *Radeest*. Cele două forme, *Radeest* și *Radfalwa*, se refereau cu siguranță la aceeași localitate, alta decît cea desemnată de numele *Radmanowcz = Rădmănești*.

¹³ M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 59.

¹⁴ Idem, *ibid.*, p. 56.

ÎN LEGĂTURĂ CU ȘI «SĂ» ÎN GRAIURILE DACOROMÂNE. CĂCI, CONJUNCȚIE COMPLETIVĂ DIRECTĂ

DE

R. TODORAN

În articolul *Despre și «să» în graiurile dacoromâne*¹, examinând materialul lingvistic și ceea ce s-a scris despre acest interesant fenomen sintactic dialectal², am ajuns la concluzia că *și «să»* este o inovație sintactică românească, rezultat al dezvoltării interne a limbii române. În privința explicației fenomenului, am mers pe calea indicată de Nicolae Drăganu, fără a nesocoti unele observații ale lui Ion Gheție. Substituirea lui *să* cu *și* sau, altfel spus, transferul funcției conjuncției *să* asupra conjuncției *și*, care devine, în cele trei arii dialectale dacoromâne, un morfem al conjunctivului, a fost posibil numai prin stabilirea unei echivalențe între cele două conjuncții. Această echivalență o putem constata în funcția consecutiv-finală, comună celor două conjuncții. Echivalența *să-și* a constituit punctul de pornire în înlocuirea lui *să* cu *și* și, mai departe, preluarea de către *și* a tuturor funcțiilor lui *să*, inclusiv cea de morfem al conjunctivului.

În sprijinul explicației date lui *și «să»*, aducem, acum, un exemplu analogic: transferul funcției conjuncției *că* asupra conjuncției *căci*, aceasta devenind, pe lângă cauzală, și completivă directă.

Conjuncția *că* are multe valori: e subiectiv, predicativ, completiv direct, completiv indirect, temporal, cauzal, consecutiv, concesiv, condițional ș.a.³ Dintre acestea, mai frecvente sînt două: cea cauzală (*nu te amesteca în tărîțe, că te mănîncă porcii*) și cea completivă directă (*știu că nu va veni*). În graiurile populare, ea și în limbajul popular, în general,

¹ Publicat în „Cercetări de lingvistică”, XI, 1966, nr. 2, p. 193—207.

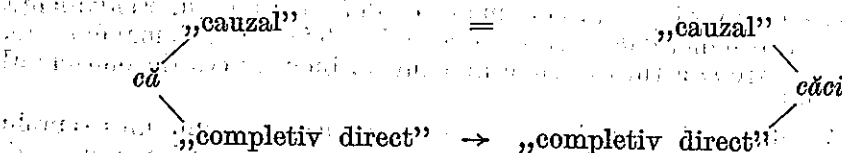
² De la data publicării articolului nostru, în care se poate găsi bibliografia problemei, s-au mai publicat următoarele articole: Diomid Strungaru, *Este atestat și „să” în secolul al XVI-lea?*, în „Limba română”, XVI, 1967, nr. 1, p. 77—80; Ion Gheție, *Un hapax legomenon în Codiciele sturdzan: și (=să)*, în „Limba română”, XVI, 1967, nr. 2, p. 191—195.

³ Cf. *Gramatica limbii române*, I², București, 1963, p. 399—400.

că a devenit un fel de conjuncție causală „universală”⁴. Aici, ca conjuncție causală, *că* nu este concurată, precum este concurată în limba literară, de alte conjuncții cauzale. Urmărirea lui *că* în textele dialectale i-a permis lui Ion Gheție să constate că „vorbirea populară se adresează aproape exclusiv formei simple, mai vechi, *că*”⁵, în timp ce limba literară arată preferință pentru conjuncțiile compuse *întrucît*, *pentru că*, *deoarece* și *fiindcă*. În concurență cu *să*, *că* completiv direct este des întrebuințat atât în limba literară cât și în graiurile populare⁶.

Conjuncția *căci* are mai puține valori decît *că*⁷. Una singură este dominantă: cea causală (*Eu îi cunosc pre boierii noștri, căci am trăit cu dînșii*. C. NEGRUZZI, I, 138, ap. DA)⁸. Se impune să facem observația că această conjuncție causală, deși e literară, se întrebuințează rar azi, raportul causal exprimîndu-se obișnuit prin *pentru că*, *deoarece* și *fiindcă*. Ea este mai frecventă în limba scrisă decît în cea vorbită: În schimb a fost frecventă în limba veche și, prin tradiție, în limba literară din secolul al XIX-lea, după cum se poate vedea din exemplele date de Dicționarul Academiei. De asemenea trebuie să subliniem, ceea ce au arătat unii cercetători⁹, că elementul relațional *căci* nu e popular. După constatările lui Ion Gheție, *căci* se întâlnește în graiurile dacoromâne” „pe o scară redusă”¹⁰.

În dezvoltarea sa, conjuncția *căci* a ajuns în „atingere semantică” cu *că*. Între *că* și *căci*, elemente „originar cauzale”¹¹, se stabilește o echivalență. În exemple ca: *nu te amesteca în țărițe, că te mănîncă porcii, că poate fi înlocuit cu căci*. Această echivalență constituie premisa pentru explicarea funcției completeive directe a lui *căci*. Conjuncția *căci*, echivalentă fiind cu *că* în funcția lor causală, o substituie pe aceasta și în alte funcții ale sale¹², în primul rînd în funcția completivă directă, alături de cea causală, fundamentală pentru *că*. Grafic s-ar putea reprezenta astfel:

Pentru *căci* completiv direct dispunem de exemple care se pot grupa în două categorii:

⁴ Cf. Iorgu Iordan, *Limba lui Creangă*, în *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea* [I], 1956, p. 166; cf. și Ion Gheție, *Observații asupra folosirii conjuncțiilor subordonatoare circumstanțiale în graiurile dacoromâne*, în *Fonetica și dialectologie*, III, p. 164.

⁵ Ion Gheție, art. cit.

⁶ *Gramatica limbii române*, II², București, 1963, p. 284.

⁷ Cf. DA, s.v.

⁸ Cf. *Gramatica limbii române*, I², p. 401.

⁹ Cf. Iorgu Iordan, art. cit.; Ion Gheție, art. cit.

¹⁰ Ion Gheție, art. cit. În *Textele dialectale* ale acad. E. Petrovici, *căci* a fost înregistrat o singură dată.

¹¹ Mioara Avram, *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română* [București], 1960, p. 96.

¹² Cf. DA.

a) Exemple din limba veche¹³: *Și-ți vei aduce aminte căci rob ai fost. BIBLIA (1688), 144. Să știi căci nu va fi izbînda pre calea carea tu mergi. Ibid., 176. Înștiințată să fie împăratului căci au mers într-aceea jidovască țară. Ibid., 338₂. Vestii scriitori ne povestesc (pre carii în-teatul istoriiei pre la locul și vremea sa îi vom arăta) căci aceștia aceiași romani sînt. CANTEMIR, HR, 17.*

b) Exemple din limba actuală: *vei ști dragă soție Ană căci pînă acum sunt sănătosu. ISTRATE, GR. POP., 138. Vei ști despre mine căci sunt sănătos. SEIDEL-SLOTTY, R. BR., 114. Dară dragă soție vei ști căci Rusodîn este cu mine. Ibid. Spuni la muma-să căci nu lucră nimica decît mătură. Ibid., 215. Dară dragă soție să ști căci tare rău îmi pare căci ce carte m-ai trimis tu mie. Ibid. Dacă ași ști căci tu îmi faci opărvație la mine și la meseria mia atunci cum să nu-m facă altu. Ibid. Dară dragă eu vreu să știi căci cine ti-au învățat să-m scri așa carte. Ibid. Să ști căci dacă mă mai scri așa și-tu gîndu meu. Ibid. Că boala ta o știu căci cine o ai. Ibid. Dară ști căci n-aud rușine după tine și bajocură. Ibid. Vad căci bani nu vrei să-m trimiți nici dă cum. Ibid. [Anunț]: Se aduce la cunoștință căci intrarea în clădirea veche se face numai pe poarta principală. Com. E. Șoșa. [Dintr-o corespondență a unui muncitor din Hunedoara:] Aflați despre mine căci sînt sănătos. Ibid. Cunoșcîndu-ne de mai mult timp, am ajuns la concluzia căci nu putem trăi unul fără altul. FĂCLIA, 14 noiembrie 1967, 2.*

Exemplele de sub a) sînt din perioada în care *căci* se întrebuița ca o conjuncție cauzală, în concurență cu *că*, deopotrivă cauzal și completiv direct. BIBLIA (1688) ne oferă citate atît cu *căci* cauzal (*M-am căit căci i-am făcut pre ei, p. 4₂; și să măhni Dumnezeu căci făcu pre om pre pămînt, p. 4; fiți sfinți căci eu sfînt sînt, ap. COD, VOR., p. 143 etc.*), cît și cu *că* cu aceeași funcție (*Privegheați, că nu știți în ce ceas Domnul nostru vine, p. 4 pr. etc.*), precum și completiv direct (*Știți că dentr-acest lucru sporul nostru iaste, ap. COD. VOR., p. 9 etc.*). În aceleași texte, *că* este substituit prin *căci* și în conjuncțiile compuse, ca de exemplu în *pentru că* (*Sîrguește și eși de grabă den Ierusalim, pentru căci nu vor primi mărturia ta pentru mine. BIBLIA (1688), ap. COD. VOR., 43. Pentru căci scris iaste fiți sfinți căci eu sfînt sînt Ibid., 143. Pentru căci tot trupul ca iarba și toată mărirea omului ca floarea erbii, uscatu-s-au iarba și floarea lui au căzut. Ibid., 145. Este de semnalat faptul că pentru căci alternează cu pentru că (*Carii certîndu-mă au vrut să mă sloboază pentru că nici o vină de moarte era întru mine. BIBLIA (1688), ap. COD. VOR., 103. Pentru că erați ca niște oi rătăcite. Ibid., 151 etc.*).*

În legătură cu exemplele de sub b), trebuie să facem observația că conjuncția *căci* completiv se întîlnește mai frecvent în limba scrisă a unor persoane mai puțin instruite, în conștiința acestora, *căci*, învățat în școală, are prestigiul literar, iar *că*, atît de des folosit în graiurile populare, este discreditat întocmai ca formele dialectale. Substituirea lui *că* cu valoarea

¹³ Pe lângă prescurtările din Dicționarul Academiei, am mai utilizat următoarele:

ISTRATE. GR. POP = G. Istrate, *Grai popular scris*, în „Buletinul Institutului de filologie română Alexandru Philippide”, VI, 1939, p. 132-150.

SEIDEL-SLOTTY, R.BR. = I. Seidel-Slotty, *Rumänische Briefe*, în „Bulletin linguistique”, XIII, 1945, p. 105-138.

cauzală prin *căci* (cauzal) apare la acești vorbitori din tendința de a utiliza limba literară, al cărei caracter normat și corect este mai stringent obligator în scris. Pornind de la această substituție, posibilă datorită echivalenței dintre cele două conjuncții, ei au înlocuit — evident, în mod greșit, în raport cu limba literară — și pe *că* completiv direct prin *căci*, care ajunge, astfel, la această valoare. Avem, așadar, un caz de hiperurbanism¹⁴.

Indiferent că luăm în considerare o categorie sau altă categorie de exemple, fenomenul lingvistic este același.

Decembrie 1967

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea 31

¹⁴ Cf. SEIDEL-SLOTTY, R.B.R., p. 127.

PARTICULARITĂȚI ÎN DECLINAREA SUBSTANTIVELOR LA LIPOVENII DIN JURILOVCA ȘI SARICHIOI (REG. DOBROGEA)

DE

LADISLAU LUKÁCS, OTILIA CROITORU, MAGDA NAGY

În graiul lipovenesc din localitățile Jurilovca și Sarichioi, regiunea Dobrogea, substantivele au două genuri stabile (masculin și feminin), două numere și șase cazuri. Vorbim de două genuri stabile, deoarece în prezent, în sistemul morfologic lipovenesc se petrece procesul de restrângere, respectiv de dispariție parțială a genului neutru¹.

Pe lângă fenomenul de modificări în categoria genului, la substantivele lipovenesti are loc și trecerea substantivelor care în slava comună aveau temele în *-i-* și în *-iv-* la declinarea I și a II-a (cu teme în *-ā-* și *-ō-*). Iată câteva exemple: *фасола* „fasole”, *църква* („biserica”, *вѣтъ* „vânt”, *у-тѣмъ* „în noapte”, *цркви* „biserici”, *жыэн* „viață”, *ман'ѣр'ива* „cum trăim”, *куп'ала* „cumpărat”, *соль* „sare”, *крѣвѣ* „curgea”, etc.

Să menținoăm aici și câteva substantive care au forme după declinări diferite: *любѣ* „dragoste, iubire” - *с-любѣем*; *ланѣ* „lanț” - *цѣпѣм*; *ноч* „noapte” - *ночѣем*; *ад'ин* „un cal” - *два* „doi cai”; *два* „două paturi”.

Prin urmare, se constată tendința grupării substantivelor în două declinări: una a substantivelor de genul feminin și alta a substantivelor de genul masculin și neutru, acesta fiind pe cale de dispariție. Fenomenul se constată și în alte graiuri rusești, mai ales în cele sudice.

Ne-a atras atenția formarea cazului dativ singular al unor substantive feminine: *к-сѣстры* „spre sora mea”, *на-з'емлѣ* „pe pământ”, *к-жыэнѣ*

¹ Clara Paszternák, Ladislau Lukács, Magda Nagy, *Tendința de dispariție a genului neutru la lipovenii din Jurilovca și Sarichioi (reg. Dobrogea)*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Series Philologia, fasciculus I, 1965, p. 120—124.

„spre soția mea”, *к-с'им'а* „spre familia mea”. Se pare că avem de-a face aici cu influența variantei declinării moi (*з'емл'а*) asupra variantei dure (*с'астр'а*). În limba rusă literară procesul acestei influențe s-a petrecut invers: declinarea moale și-a schimbat formele sub influența celei dure (*земли* > *земл'е*).

Vorbitorii graiului studiat șovăie în formarea cazului prepozițional singular cu prepoziția *у/в* și *на*: *ан'а жы'в'от' на-у'л'е* „ea locuiește în colț”, *у-л'ас'е* „în pădure”, *ја с'иж'у на-кан'у* „eu încalce pe cal”, *у-дам'у* „în casă”, *на-стол'уку* „pe masă”. Rezultă că în grai se folosește mai frecvent desinența *-у* la cazul prepozițional cu prepozițiile *е* și *на* decât în limba literară. Mai mult, această formă se folosește și cu prepoziția *при* (*пр'и-ату'у* „la tata”).

Remarcăm de asemenea că substantivele de origine străină, terminate în *-о* și *-е*, în graiul lipovenesc se declină. De exemplu: *н'и л'уб'у коф'у* „nu-mi place cafeaua”, *н'им'а пал'т'а* „n-am palton”, *ја был на-к'ин'е* „am fost la cinema” etc.

Tendința unificării tipurilor de declinare se vede mai bine la formele neutrelor în *-мя* (tip *вр'ем'а* „timp”). Precizăm că lipovenii nu cunosc substantive în *-мя* care să aibă la cazurile oblice o silabă mai mult decât la nominativ singular. Ele se declină astfel:

N., G. вр'ем'а
D. вр'ем'у
A. вр'ем'а (вр'ем'у)
I. вр'ем'ем
P. а-вр'ем'е (а-вр'ем'и).

Uneori se întrebunțează la cazul instrumental singular și desinența *-ом* (*им'ом*). Atributele se acordă cu substantivele din această categorie la nominativ și acuzativ singular, la fel ca și cu substantivele feminine (se comportă deci ca orice substantiv lipovenesc de genul neutru): *ад'на вр'ем'а*, *фс'у вр'ема*, *на-фс'у вр'ем'у*.

Lipovenii folosesc mai des formele *м'ат'ка* „mamă”, *д'оч'ка* „fiică”, decât *мат'ь* și *доч'ь*, care, firește, se declină după declinarea I. Substantivele *мат'* și *доч'* — întrebunțate mai rar — se declină astfel:

N. м'ат' (д'оч')
G. м'ат'ер'и (д'оч'ер'и) sau мат' (доч')
D. м'ат'ер'и (д'оч'ер'и) sau мат' (доч')
A. м'ат'ер'у (д'оч'ер'у) sau мат' (доч')
I. м'ат'ер'и (д'оч'ер'и) sau мат' (доч')
P. а-м'ат'ер'и (а-д'оч'ер'и) sau а-мат' (а-доч')

Ca urmare a tendinței de unificare a sistemului flexionar se constată extinderea desinenței de plural *-ы* (*-и*) și la multe substantive neutre (ca și în alte graiuri ruse): *вакно* „fereastră”, *-вокны* „ferestre”; *с'ал'о* „sat” — *с'алы* „sate”; *б'аз'ерь* „lac” — *б'аз'еры* „lacuri”; *п'ер'о* „pană” — *п'ер'и* „pene”. Trebuie remarcat că sub accent apare desinența *-а*: *д'ал'ь* „lucru, cauză” — *д'ал'а*; *д'ер'ев'ь* „copac” — *д'ер'ев'а* (G. *д'ер'ев'э*).

Desinența *-ы* se întâlnește și la unele substantive masculine care în limba literară formează pluralul cu *-а*: *ц'ып'л'он'ьк* „pui” — *ц'ып'л'аты*,

кат'онък „pui de pisici” — кат'аты, γλάς, „ochiu” γλάзы; însă сын „fiu” — сына.

O particularitate caracteristică a graiului este extinderea procedurii de formare a genitivului plural în — *os* (= — *oŭ*) și asupra unor substantive feminine și neutre²: γρύια „păr, pară” — γρυιού; н'есн'а „cîntec” — н'есн'оŭ; бабуикук „bunică” — бабуикуоŭ; ст'енá „perete” — ст'енóŭ; м'естъ „loc” — (мнóгъ) м'естоŭ; д'алъ „lucru, cauză” — д'алóŭ; óс'еръ „lac” — ос'ерóŭ. Acest fenomen duce mai departe procesul de unificare a tipurilor de declinare a substantivelor la plural, fenomenul începând încă la sfârșitul perioadei slavei comune.

Din materialul pe care îl avem se desprinde concluzia că în graiul studiat, pe lângă categoria animat — neanimat, la plural, există și categoria personal — nepersonal: *вижу сыноŭ* „văd pe fiii mei”; *ст'ер'агу кон'и* (*ас'еч'к'и*) „pășesc caii (oile)”.

Ca un indiciu de evoluție a procesului de unificare a tipurilor de declinare la plural, se constată extinderea formării cazului instrumental plural cu desinența — *ями* și la substantivele *лошад'* „cal” și *ч'илъв'ек* „om”: *лошад'ам'и* (de altfel rar întrebuințat de lipoveni, care folosesc mai des cuvîntul *кон'*) *л'уд'ам'и*.

În ce privește substantivele românești împrumutate de acest grai, adaptarea lor la sistemul morfologic lipovenesc are loc în felul următor:

a) Cele terminate în — *ă* sau — *e* se încadrează în declinarea feminină a graiului: *цăрămidă* — *църъм'идъ*; *марфă* — *марфъ*, *пăрере* — *пърере*, *гарă* — *гаръ*, *гăдинă* — *грѣдинъ*.

b) Cele masculine s-au încadrat în declinarea substantivelor masculine lipovenesti: *măgar* — *магар*, *timplar* — *тымплар*, *cizmar* — *ч'измар*, *părușoi* — *пърушóŭ*.

În concluzie se desprind următoarele:

1. Fiind izolat de alte graiuri rusești și nesupus influenței limbii literare ruse, graiul lipovenesc a dus în unele cazuri mai departe tendințele interne proprii graiurilor velicoruse de est. Dintre acestea menționăm dispariția parțială a genului neutru, tendința de simplificare a sistemului de declinare a substantivelor, extinderea formării genitivului plural în — *os* (= *oŭ*), a instrumentalului plural în — *ями* și existența pe lângă categoria animat — neanimat a categoriei personal — nepersonal la plural.

2. Adaptarea împrumuturilor lexicale românești la sistemul morfologic al graiului.

Iunie 1967

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horia 31

² P. I. Černych, *Историческая грамматика русского языка*, Moscova, 1954, p. 185

The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions and activities. It emphasizes the need for transparency and accountability in financial reporting. The second part outlines the various methods used to collect and analyze data, including surveys, interviews, and focus groups. The third part presents the findings of the study, highlighting the key trends and patterns observed. Finally, the document concludes with a series of recommendations for future research and practical applications.

The results of the study indicate that there is a significant correlation between the variables examined. This finding is supported by the statistical analysis conducted. The data suggests that the proposed model is a valid representation of the underlying relationships. The study also identifies several areas for further investigation, particularly in the context of the current economic environment. The authors believe that these findings will contribute to a better understanding of the subject matter and provide valuable insights for practitioners in the field.

NOTE SINTACTICE: ADJECTIVUL ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE

PAUL SCHVEIGER și ELVIRA HALES

În cadrul pregătirii descrierii sistemului sintactic al unei limbi pentru realizarea traducerii automate am încercat descrierea distribuției sintactice și semantice a relațiilor dintre diversele părți de vorbire. Pe baza listei complete a adjectivelor din limba română, pe care am descris-o anterior¹, am stabilit (folosindu-ne de indicațiile lexicografice din DLRLC și de intuiția lingvistică („simțul limbii”) formulele de distribuție a adjectivului românesc. Logica care a stat la baza clasificării a fost formală-
pozițională (am urmărit *locul* pe care îl ocupa sau l-ar fi putut ocupa adjectivul într-o anumită formulă, deoarece în etapa actuală a cercetării nu putem să ne folosim de un criteriu științific mai riguros. Ordinea gramaticală a cuvintelor, sugerată de A. V. Isacenko cere un studiu mai profundat al structurii profunde, pe care nu-l putem efectua cu ajutorul datelor existente; ceea ce studiem noi (pentru necesitățile traducerii automate) este situația din structura de suprafață². Înainte de a explica natura formulilor și a analiza conținutul lor, le vom enumera³.

- A 1.011 Adj⁰ + [Pr. + {Subst }]
1.012 {Pron }
1.013 {Adj¹ } N.Ac/G.D
1.10 Adj⁰ + [∅ + Subst] G,D
1.20 Adj⁰ + [∅ + Num] N.Ac
2.0 Adj⁰ + [Adv + Vb]

¹ Paul Schveiger și Elvira Hales, *Cu privire la clasificarea mecanică a adjectivelor*, SCL, 1966, nr. 3.

² A. V. Isacenko, *O grammatičeskom porjadke slov*, „Voprosy jazykoznanija”, 1966, nr. 6.

³ Utilizăm următoarele simboluri: Adj⁰ — adjectivul aflat pe primul loc în „sintagmă”, Adj¹ — adjectivul aflat pe al doilea loc, Subst — substantiv, Vb — verb, Pron — pronume, Adv — adverb, Num — numeral, Pr — prepoziție, Cj — conjuncție; comp — gradul comparativ.

- 2.01 Adj⁰ + [Pr + Vb]
 2.1 Adj⁰ + [Cj + Vb]
 3 Adj⁰ + Adj¹
 3' Adj¹ + Adj⁰
 4 Adj⁰ + Adj¹_{comp}
 B 1.01 {Subst_{N,Ac}} + [Pr + Adj⁰]
 1.02 {Adv }
 1.1 Subst_{N,Ac} + [Ø + Adj⁰]
 2.0 Vb + [Adv + Adj⁰]
 2.01 Vb + [Pr + Adj⁰]
 2.02 Vb + [Ø + Adj⁰]

Trebuie să precizăm că majoritatea adjectivelor nu numai că nu se încadrează unei singure formule distributive⁴ dar mai prezintă anumite particularități idiomatice, care — pentru necesitățile traducerii automate — vor trebui tratate separat și încadrate unui program de prelucrare a formulelor idiomatice :

egal cu fratele
egal cu al fratelui
gata cu vorba
gata să vorbească.

Schema prezentată mai sus este susceptibilă de o amplificare însemnată dacă ținem seama de faptul că în prima formulă *Pr* se transcrie prin 8 prepoziții aparținând Vocabularului terminal, care pot reprezenta cazuri particulare de subcategorisire (având matrici semantice diferite : [cu (Subst_{N,Ac}, sau Subst_{G,D}), de, din, după, în, la, pe, pentru] și o locuțiune prepozițională (față de).

Considerăm ca fiind subvariante reciproce formulele 3 și 3', deoarece ele apar numai în diagrame de felul

— *roșu-auriu*
nou-nouț, respectiv
gol-goluț
ostenit-mort,

care reprezintă moduri de comparare sau de exprimare a superlativului.

Vom compara în cele ce urmează câteva formule care prezintă unele asemănări în ce privește realizarea lor concretă (transcrierea în elemente aparținătoare V_T).

A. 2.0	B. 2.0	B. 2.02
Adj ⁰ + [Adv + Vb]	Vb + [Adv + Adj ⁰]	Vb + [Ø + Adj ⁰]
respectiv A. 2.1		
Adj ⁰ + [Cj + Vb].		

⁴ Erica Nistor, în *Algoritm de traducere automată din limba engleză în limba română*, București, 1967, p. 101—102, vorbește de următoarele posibilități de distribuție pozițională a adjectivelor : a) Adj + Subst : *biet* (asemenea, anumit, același, așa fel de) om ; b) Adj + Subst : *tot, alt*, în afara cazului când Adj se nominalizează (și stă la G) ; c) Adj + Subst sau Subst + Adj (în 82—83% se realizează prima poziție) ; d) *singur* + Subst, după Subst adjectivul se adverbializează etc.

Să vedem ce reprezintă ele dacă sînt transcrise prin elemente ale V_T :

- A. 2.0 *indiferent dacă vrei*
 B. 2.0 *este cam abătut*
 B. 2.02 *stă înlemnit*
 A. 2.1 *doritor să lucreze.*

În primul rînd va trebui să remarcăm că formulele A 2.0 și B 2.0 sînt foarte apropiate; adăugînd realizării primeia un verb de existență (*este indiferent dacă vrei...*), vom obține formula B 2.0. Vom mai observa în toate aceste formule, cu toată deosebirea pozițională și distributivă, că adjectivele se adverbializează prin folosirea lor în aceste contexte verbale. În al treilea rînd vom arăta că majoritatea „adjectivelor” din aceste formule nu sînt decît niște participii (tratate de dicționare ca adjective datorită asemănărilor ce le prezintă cu adjectivele adevărate; noi le-am tratat în același mod datorită unor necesități ale T.A.). Cele de mai sus nu fac decît să întărească și mai mult ideea polivalenței adjectivelor, de care vorbeam la începutul acestui articol.

Dacă reconsiderăm formulele descrise mai sus ca fiind trigrame (potențiale sau actualizate), vom recunoaște în ele efectele unor operații de transformare — în sensul primitiv al cuvîntului; în acest fel ajungem la o serie de invariante reprezentate prin diferite subvariante ale aceleiași formule: *contemporani cu Eminescu, contemporanii lui Eminescu*. Acestea sînt transformări care se petrec în structura de suprafață și nu modifică structura profundă. Această utilizare a transformărilor în sensul lui Șaumijan nu înseamnă în nici un sens renunțarea la concepția chomskyană a transformății ca operație menită să ducă de la structura profundă la cea de suprafață; transformăția (ca procedeu de obținere a invarianteilor) este doar o modalitate tehnică de care ne folosim în cercetarea noastră⁵.

Pentru ilustrare vom prezenta o astfel de listă de trigrame :

A. 1.011	Adj ⁰	Pr.	Subst _{N,Ac}	<i>gata cu vorba</i> <i>gata de vorbă</i> <i>decăzut din drepturi</i> <i>sprinten la minte</i>
	Adj ⁰	Pr	Subst _{G,D}	<i>egal cu al copilului</i>
A. 1.012	Adj ⁰	Pr	Pron	<i>Biet de tine</i> <i>drăguțul de el</i>
A. 1.013	Adj ⁰	Pr	Adj ¹	<i>extrem de frumos</i> <i>deosebit de mare</i>
A. 1.10	Adj ⁰	∅	Subst _{G,D}	<i>cursul inferior al râului</i> <i>credincios promisiunii</i>
A. 1.20	Adj ⁰	∅	Num _{N,Ac}	<i>toți trei</i>

⁵ vezi Noam Chomsky, *Syntactic Structures*, Mouton, 1957; idem, *Aspects of the Theory of Syntax*, M.I.T. Press, 1965; J. A. Fodor, J. J. Katz, *The Structure of Language: Readings in the Philosophy of Language*, Englewood Cliffs, N. J. [i.a.]; J. J. Katz, P. Postal, *An Integrated Theory of Linguistic Descriptions*, M.I.T. Press, 1964; S. K. Șaumijan, P. A. Soboleva, *Applikationaja poroždajuščaja model' i isšistenije transformacij v ruskom jazyke*, Moscova, 1963; S. K. Șaumijan, *Strukturnaja lingvistika*, Moscova, 1965.

A. 2.0	Adj ⁰	Adv	Vb	<i>indiferent dacă vrei</i>
A. 2.1	Adj ⁰	Cj	Vb	<i>doritor să lucreze gata să lucreze deprins să lucreze</i>
A. 3	Adj ⁰	∅	Adj ¹	<i>roșu-auriu</i>
A. 3'	Adj ¹	∅	Adj ⁰	<i>ostenit-mort</i>
A. 4	Adj ⁰	∅	Adj _{comp}	<i>infiniit mai bun</i>
B. 1.01	Subst _{N,Ac}	Pr	Adj ⁰	<i>haz de drăguțul (copil)</i>
B. 1.02	Adv	Pr	Adj ⁰	<i>atît de deosebit</i>
B. 1.1	Subst _{N,Ac}	∅	Adj ⁰	<i>director general</i>
B. 2.0	Vb	Adv	Adj ⁰	<i>este cam abătut</i>
B. 2.01	Vb	Pr	Adj ⁰	<i>a mânca de viu</i>
B. 2.02	Vb	∅	Adj ⁰	<i>a cerne mărunț a face cald verbe declarative + răs-picat</i>

Nu am cuprins în lista aceasta trigrame de felul

cu ∅ singur

propria lui boală,

deoarece ele formează oarecum categorii deosebite; în primul caz însă putem să ne gândim la o subcategorie a formulei B 1.01, Subst_{N,Ac} fiind înlocuit printr-un *Pron* care îndeplinește aceeași funcție sintactică. În al doilea caz formula se modifică, devenind

Adj + Pron_{G,D} + Subst.

Foarte multe adjective vor trebui să mai cuprindă în rubricile tabelor de distribuție note cu privire la caracterul idiosincratic al expresiei în care ele pot să apară :

multe și mărunte

de-a mai mare dragul.

Astfel de note se vor referi și la adverbializarea unor adjective, modificarea valorii adjectivului *fierbinte*, care a devenit sinonim cu „foarte puternic”. Toate acestea sînt trăsături semantice care trebuie notate în matricea semantică a cuvîntului (regulile de subcategorisire inerente și contextuale).

Noiembrie 1967.

Universitatea Babeș-Bolyai

Facultatea de filologie Cluj, str. Horia 31

ELEMENTE VECHI ÎN GRAIUL UNEI COMUNE DIN BANAT

DE

DOINA GRECU

În *Omagiu lui Alexandru Rosetti*¹ Galina Ghițu publică articolul *Particularități arhaice bănățene*, în care prezintă material extras din înregistrările efectuate în Banat, în 1959, pentru alcătuirea *Arhivei fonogramice a limbii române*. Printre comunele care figurează în lista de localități se numără și Berzovia. În această localitate am efectuat și noi două anchete, în 1956—1957 (I) și în 1967 (II), folosind în ambele ocazii aproximativ același chestionar. Ar rezulta deci că a doua anchetă a avut mai mult un caracter de revizuire și completare, urmărind totodată și înregistrarea eventualelor schimbări. Din păcate, în a doua anchetă nu s-a mai putut lucra decât cu unul dintre cei trei informatori din prima anchetă².

În considerarea unui fenomen ca arhaic s-au avut în vedere și datele referitoare la limba secolului al XVI-lea înregistrate de O. Densusianu³ și Al. Rosetti⁴.

Din punct de vedere fonetic graiul din această comună are caracteristicile generale ale subdialectului bănățean, semnalate în lucrările de specialitate și se înscrie deci în aria păstrării lui *n* și *Ț* (*cuñ, călcăñ, viñe, Țamă, Țic, Țiuă, auruȚ, viȚe* etc.)⁵ precum și a lui *mn* în *scamn*⁶.

¹ București, Editura Academiei, 1965, p. 295—297.

² În 1956—1957 informatori au fost: Pavel Grecu (1), Vasile Țegrea (2) și Maria Urlica (3), toți peste 60 de ani. Dintre aceștia, în 1967 nu a mai fost anchetată decât Maria Urlica, ceilalți doi fiind decedați.

³ În *Istoria limbii române*, vol. II, București, 1961.

⁴ În *Istoria limbii române*, vol. VI, București, 1966.

⁵ Cf. ALRM I/I h. 90 (CĂLCĂIU), h. 109 (Sunetul Z în VISEZ);

ALRM I/II h. 403 (Sunetul Z în MĂ SPÎNZUR); Emil Petrovici, *Repartiția graiurilor dacoromâne pe baza Atlasului lingvistic român*, în LR III, 1954, nr. 5, p. 15 și h. 5, p. 295; Galina Ghițu, *op. cit.*, p. 295; R. Flora, *Graiurile românești din Banatul Iugoslav*, în FD I, 1958, p. 125—126; O. Densusianu, *op. cit.*, p. 75, 79.

⁶ Galina Ghițu, *op. cit.*, p. 296; R. Flora, *op. cit.*, p. 125.

În morfologie graiul păstrează următoarele trăsături arhaice :
 — Terminația *-e* la substantivul *arame* care aparține, astfel, declinării a treia ⁷.

— Urme ale construcției genitivului cu *de* : *din mijloc de sat* (I 2), *în mijloc de vorieți* (II) ⁸.

— Întrebuințarea adjectivului nehotărît *născar* cu sensul de „cîtva, ceva” ⁹ : *o fi născar apă* (II). Forma a fost înregistrată o singură dată, nu ca răspuns la chestionar, ci în cursul unei discuții. De asemenea s-a înregistrat o variantă *născăi* : *să ȳau născăi șeva la c’opil* (I 2) ¹⁰.

— Pentru perfectul simplu al verbelor cu participiul în *-s* au fost înregistrate contaminări între forma arhaică și cea curentă : *pușăi, copșăi, arșăi, fripsăi, ascunșăi, ȳisăi* ș.a., care circulă alături de *pușăi, copșăi* etc. ¹¹

— Imperativul negativ păstrează, pe lângă forma din limba comună, și pe cea arhaică : *nu vinieți, nu plecarieți* etc. ¹²

— Verbul *a cure* cu sensul de „a alerga” a fost înregistrat numai la perfectul compus (*am curs* etc.) și la imperativ (*curi!*) ¹³.

— *A da* la unele persoane ale perfectului simplu are, alături de formele din limba comună, și forme vechi : la sg., pers. a II-a : *ȳedeș*, pers. a III-a *ȳede*; la pl., pers. a III-a *ȳederă* ¹⁴.

— Verbul *a putea* are la persoana I a indicativului prezent forma *poș* ¹⁵, alături de cea literară *pot*.

— Dintre prepoziții păstrează o formă veche *pră, prîn, prăstă, prîntru (prîntu)* ¹⁶.

Derivația :

— Suffixul *-ame (-amă)* ¹⁷, atestat de Galina Ghițu o singură dată ¹⁸, ăpare în numeroase derivate. Dacă unele ca : *domnăamă, copilamă, ȳigănamă, lemnamă, tărtălamă* ¹⁹ ș.a. sînt întrebuințate curent, altele, ca *prunamă* (II), *cărpamă* (II) par să fie formații spontane, informatoarea simțind nevoia să le explice prin *puceerie de . . .* = „mulțime de . . .”. Faptul contrazice afirmația Elenei Carăbulea ²⁰, după care „În limba română *-ame* apare în cîteva derivate din limba veche ; în limba contemporană se pare că a dispărut” ²¹. Autoarea însăși menționează ²² că a cercetat un număr mic de texte și, de aceea, s-ăr putea ca afirmația să nu fie întru totul va-

⁷ Cf. O. Densușianu, *op. cit.*, p. 92.

⁸ Cf. I. Coteanu, *op. cit.*, p. 94; Galina Ghițu, *op. cit.*, p. 296; O. Densușianu, *op. cit.*, p. 93.

⁹ Cf. O. Densușianu, *op. cit.*, p. 125, care îl atestă la plural, cu înțelesul de „unii”, în forma *nescare, nescari*.

¹⁰ Cf. și *nescac*, O. Densușianu, *op. cit.*, p. 125.

¹¹ Cf. I. Coteanu, *op. cit.*, p. 96; O. Densușianu, *op. cit.*, p. 140.

¹² Cf. I. Coteanu, *op. cit.*, p. 97; O. Densușianu, *op. cit.*, p. 150—151.

¹³ Cf. O. Densușianu, *op. cit.*, p. 135; I. Coteanu, *op. cit.*, p. 97; Galina Ghițu, *op. cit.*, p. 296.

¹⁴ Cf. O. Densușianu, *op. cit.*, p. 156.

¹⁵ Cf. O. Densușianu, *op. cit.*, p. 132.

¹⁶ Cf. Galina Ghițu, *op. cit.*, p. 296; O. Densușianu, *op. cit.*, p. 180—181.

¹⁷ Cf. O. Densușianu, *op. cit.*, p. 203; Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 320.

¹⁸ *Op. cit.*, p. 297.

¹⁹ Fără indoială, un derivat cu *-amă*, dar de la o temă neatestată în alte formații.

²⁰ *-ame* și *-ime* în limba română, în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. I, 1959, p. 66—67.

²¹ *Op. cit.*, p. 66.

²² *Op. cit.*, p. 66, nota 11.

labilă. Florența Sădeanu²³, utilizând materialul *Dicționarului limbii române*, înregistrează un număr de 18 derivate cu *-ame (-amă)*. Așa cum reiese din tabelul repartizării sufixelor colective, sufixul în discuție nu este nici pe departe cel mai puțin productiv din această serie. Graiul analizat de noi întărește acest fapt.

-oñ este un sufix productiv. Este întâlnit în domeniul denumirii, cu el formându-se porecle (ex. *Bărđoñ*) și fiind folosit în mod curent pentru a forma, de la nume de familie, derivate care să desemneze toți membrii (și descendenții) unei familii: *Băsoñ, Grinăr^{oñ}* etc.²⁴

Cu valoarea de augmentativ, posibilitatea lui de a forma derivate este, practic, nelimitată. Dăm doar câteva exemple: *confoñ* (în special cu referire la alimente) „bucată mare”, *căsqane, omănoñ, copiloñ, vărđqaně* ș. a.²⁵

Au fost înregistrate de asemenea derivatele *vînăt^{oñ}, viěrđoñ, găl-bănoñ* (I 3, II), în care sufixul are valoare de aproximare, indicând o nuanță de culoare care tinde spre... , se apropie de... În context această valoare e de obicei întărită de adverbul *cam* (ex. *cam vînăt^{oñ}*)²⁶.

— Considerăm element vechi cuvântul *năbun* „nesănătos, bolnav” (ne- (> nă-) + bun); deși nu apare între elementele atestate de O. Densusianu și Al. Rosetti pentru limba secolului al XVI-lea, el se înscrie pe linia formațiilor de tipul *netare*²⁷, *neavut, nedestul* etc.²⁸.

Lexicul :

Amintim, în primul rând, pe încă neexplicatul *asëra* (despre animale): „a pîndi, a sta la pîndă”; (despre oameni) „a aștepta cu nerăbdare” (I 1, 3)²⁹, astăzi aproape ieșit din uz;

apuți „a adulmea” (I 1, 3)³⁰ are și el o situație precară;
aričë „berbec de prăsilă” (I 1)³¹ a fost apreciat, în cursul celei de a doua anchete, ca „vorbă carșă nu să măș đışe”.

Aceeași situație o are și *arindă*, înregistrat în cursul primei anchete (I 1, 2) cu sensul de „nisip mărunț care se pune în var”. Informatorul 3 nu îl cunoaște. Informatorul 1 era sigur de faptul că a existat cu acest sens, iar 2, la întrebarea referitoare la „*nisip*” a răspuns „*pișăc, șoatăr*” dar, explicînd modul de construire a casei, a precizat că bătrînii „*n-uor avut țămîent, or băgat în var numa arindă, pișăc cum đışem acuma*”. Întrebuințat în textele vechi³², cuvîntul este atestat astăzi doar într-o arie restrînsă din nord-vestul dialectului dacoromân precum și în graiurile din Republica

²³ În *Sufixele colective din limba română cu specială privire asupra repartizării lor*, în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. III, 1962, p. 41—88.

²⁴ Pentru valoarea acestui sufix, cf. E. Petrovici, *Sufixul -oiu (oñu) în onomastică*, în DR, V, 1927—1928, p. 576—578; cf. și O. Densusianu, *op. cit.*, p. 212.

²⁵ Cf. Galina Ghițu, *op. cit.*, p. 296.

²⁶ Cf., pentru aceste valori, Sextil Pușcariu, *Locul limbii române între limbile romanice*. Discurs de recepțiune la 11 iunie 1920 în ședință solemnă, București, 1920, p. 43.

²⁷ Cf. Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 137.

²⁸ Cf. O. Densusianu, *op. cit.*, p. 228.

²⁹ Cf. CADE, DA. ALR SN III h 673, ALRM SN II h 487; pentru etimologie, cf. explicațiile date de G. Giuglea în DR, III, 1923, p. 1090; Al. Graur, *Notes d'etymologie roumaine*, în BL, IV, 1936), p. 64.

³⁰ C. O. Densusianu, *op. cit.*, p. 223; Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 137; CADE; DA.

³¹ Cf. DA; DM.

³² Cf. O. Densusianu, *op. cit.*, p. 313; Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 139.

Sovietică Socialistă Moldovenească³³. Un sondaj făcut între locuitorii comunei anchetate arată că acest cuvânt este acum necunoscut.

căsător „(persoană) care ține la casa sa, se îngrijește de ea”, amintind de vechiul *căsătoriu* „om cu familie”³⁴ ne-a fost semnalat de informatorul 1 în contextul unei poezii populare: „D-aj fi, égaécé, căsător, C-aș fi luat io dă-trii uoi?”. Informatorul 3, reanchetat în acest an, nu cunoaște versurile.

crunta „a (se) stropi cu sînge”³⁵ este din ce în ce mai mult înlocuit prin perifraze, probabil și datorită apropierii de formă cu *incrunta*.

d-afiéca, cuvînt explicat de S. Pușcariu³⁶, este întrebuințat în mod curent, în special precedat de prepoziția *pră*, cu sensul de „(pe) degeaba”.

im, mai rar cu sensul general de „murdărie”³⁷ este întrebuințat în special cu unul restrîns, de „excremente”. El este serios susținut de o suită întreagă de derivate ca: *imă*, *imós*, *imălă*, *imălă*.

mîrséd a fost atestat cu sensul de „alterat”, în special „rînced” (I 3)³⁸. Cuvîntul a fost înregistrat în cursul unei povestiri. La fel derivatele *mîrsédî* și *mîrsédală*. Informatorul a precizat că „așca vorb'ê niu l'ê măi spun numa babil'ê”.

Materialul expus este în cea mai mare parte cunoscut și caracteristic pentru subdialectul bănățean, prezentarea noastră aducînd doar unele precizări de sens și contribuind la completarea conturului unor arii. Repetarea anchetei la interval de aproximativ 10 ani surprinde procesul de dispariție a unor elemente arhaice, în special din domeniul lexicului, așa cum, de altfel, și era de așteptat. Unele precizări făcute de informatori arată clar că vorbitorii sînt conștienți de diferența element vechi — element nou și caută să-l evite pe cel dintîi. Acest fapt ne permite să concludem că există, în stare latentă, și alte elemente vechi pe care materialul înregistrat de noi nu le-a putut surprinde. Ancheta nu este încă terminată. Datele pe care le vom obține, ca și cercetarea mai atentă a celor existente, ar putea aduce și alte elemente de felul celor sumar prezentate acum.

Noiembrie 1967

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, st. E. Racoviță, 21

³³ Cf. S. Pușcariu, *Limba română*, I, p. 212, II, p. 1147; E. Petrovici, *Graiul românesc de pe Crișuri și Someș*, în „Transilvania”, anul 72, 1941, nr. 1, p. 557; CADE; DA; DM.

³⁴ Cf. O. Densușianu, *op. cit.*, p. 313; Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 139; CADE, DA.

³⁵ Cf. O. Densușianu, *op. cit.*, p. 314; CADE; DA; DM.

³⁶ în DR, X, 1941; cf. și CADE.

³⁷ Cf. O. Densușianu, *op. cit.*, p. 316; CADE; DA.

³⁸ Cf. DM.

CONȚINUTUL SEMANTIC AL VERBULUI RĂMÎNE ÎN LIMBA ROMÂNĂ¹

DE

DOINA NEGOMIREANU și SABINA TEIUȘ

I.O. O unitate lexicală poate să apară în diferite contexte și poate să intre în relații cu un număr variat de alte unități de acest fel. Condițiile semantice în care se realizează, în vorbire, un anumit sens joacă un rol important în analiza conținutului lexical al unui cuvânt. Sub acest aspect se poate vorbi de o valență semantică² a cuvântului. Dar, pentru a releva mecanismul prin care un cuvânt primește diferite sensuri, modul în care acestea depind unul de altul și acționează unul asupra altuia, nu ne putem limita numai la valențele semantice, ci trebuie să avem în vedere și valențele sintactice³. Adică trebuie să luăm în considerare felul și numărul elementelor cu care un cuvânt intră în relații sintactice într-un enunț dat.

Analiza sferei semantice prin prisma realizării celor două valențe amintite duce la evidențierea vieții interne a cuvântului, la descoperirea procesului prin care apar modificări din punctul de vedere al înțelesului lexical.

În articolul de față vom încerca să delimităm condițiile în care verbul *rămîne* își realizează conținutul semantic. De asemenea, vom încerca să surprindem componente ale mecanismului care dirijează modificările de sens într-un context sau altul și, totodată, posibilitățile de nuanțare și marcare de care dispune verbul prin aceste sensuri⁴. Verbul *rămîne*⁵ face parte dintre cuvintele românești moștenite și are ca etimon lat. *remanere*. Verbul latinesc cunoștea sensurile: „s'arrêter, demeurer, sé-

¹ Exemplele ilustrative au fost extrase din materialul *Dicționarului limbii române* al Academiei (DLR).

² Vezi Wilhelm Schmidt, *Lexikalische und aktuelle Bedeutung*, Berlin, 1963, p. 45.

³ Idem, *ibid.*, p. 44.

⁴ Vezi analize similare la Wilhelm Schmidt, *op. cit.*

⁵ Vezi Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, 1954, p. 53.

journer; rester, subsister, durer”⁶. În ce măsură acestea s-au transmis limbii române, vom vedea din cele ce urmează.

În celelalte limbi romanice, latinescul *remanere* s-a păstrat după cum urmează⁷: v. fr. *remaindre* „rester, habiter; cesser, s'arrêter, tarder”⁸, it. *rimanere* „restare; non aver affetto; astenersi; restar da fare, mancare; restar d'accordo”⁹, sp. *remaneceer* „permanecer”¹⁰, port. *remanescer* „so-bejar; ficar; restar”¹¹.

În limba română, *rămîne* a continuat sensurile etimonului latin, cu excepția celui de „a locui”. O mică incursiune în istoria cuvîntului scoate la iveală un lucru destul de rar întîlnit, mai ales la un cuvînt atît de vechi și cu o sferă semantică atît de dezvoltată. E vorba de faptul că, în afară de un singur sens care s-a cristalizat numai în expresii, și care azi apare învechit și popular, toate celelalte sensuri sînt ilustrate prin atestări atît din literatura veche, cît și din literatura contemporană. Acest lucru denotă că verbul *rămîne* a avut în trecut și continuă să aibă și azi o mare circulație, el denumind noțiuni fundamentale în sistemul nostru verbal.

1. *R*¹², cu sfera semantică mult îmbogățită față de cea din latină, se prezintă astăzi cu următoarele sensuri de bază:

1. A sta pe loc, a nu părăsi locul sau localitatea unde se află; a se opri; (despre lucruri) a nu fi dus din locul în care se găsește, a fi lăsat pe loc.

2. A fi, a se găsi, a ajunge într-o anumită situație; a se opri într-o anumită atitudine; a se menține sub un anumit aspect.

3. A continua să existe, a dăinui, a persista; a nu se schimba.

4. A se menține ca un rest dintr-un întreg, a avea în plus ceva; a prisosi.

5. Conservat numai în expresiile: *a rămîne de (sau din) judecată* = a pierde un proces; *a rămîne cu ceva pe cineva* = a bate, a învinge într-o judecată, într-un pariu, la un concurs etc.

⁶ L. Quicherat et A. Daveluy, *Dictionnaire latin-français*, Paris, 1895.

⁷ Vezi W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1911-7194.

⁸ R. Grandsaignes d'Hauterive, *Dictionnaire d'ancien français*, Paris [1947], s.v.

⁹ Carlo Battisti, Giovanni Alessio, *Dizionario etimologico italiano*, V, Firenze, 1957, s.v.

¹⁰ J. Corominas, *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, vol. III, Berna [1956], p. 233.

¹¹ Afonso Telles Alves, *Diccionario moderno da lingua portuguesa*, Nova edição revista, São Paulo—Brasil, s.v. Meyer-Lübke mai semnalează, drept continuatoare ale lat. *remanere*, prov. *remanre*, engad. *rumañair*. I.-A. Candrea și Ov. Densusianu, în *Dicționarul etimologic al limbii române*, București, 1907, sub cuvîntul *mînea*, au dat și cat. *remanir*, *romandre*, retorom. *rumagnair*.

¹² În vederea simplificării exprimării, am folosit uneori notațiile:

$R_{(1...4)}$ = verbul *a rămîne* și cele 4 sensuri ale lui.

$D^{(1...n)}$ = determinant semantic ($D_V^{(1...n)}$ = verbal; D_{PR} = pronominal; $D_S^{(1...n)}$ = substantival; $D_X^{(1...n)}$ = ca subiect).

P = poziție

C = context (C_L = context larg; C_F = frază; C_P = propoziție care cuprinde pe R).

S = propoziție.

(→) relație de dependență.

(=≠) indicator al factorilor neglijabili.

Observăm că față de sensurile etimonului latin, *R* a dezvoltat pe parcurs un sens nou, sensul 4¹³, și s-a cristalizat într-un fel specific limbii române, în expresiile de sub cifra 5.

În anumite împrejurări, *R* nu are un înțeles lexical complet sau denumește un proces mult prea general și nu poate singur să atribuie subiectului o acțiune¹⁴. În aceste cazuri, el are funcție de verb nepredicativ. Cu același aspect se prezenta situația și în limba latină, unde *remanere* avea atât funcție predicativă, cât și funcție nepredicativă¹⁵.

Întrebuințarea predicativă sau nepredicativă a lui *R* atrage după sine aderarea semantică a acestui verb la unul sau la altul dintre următoarele grupuri:

a) sensuri care reies din întrebuințarea verbului cu un conținut lexical bine delimitat; aici *R*, cu forme la moduri personale, are, în exclusivitate, rol predicativ (vezi sensurile 1, 3 și 4);

b) sensuri care se conturează numai prin întrebuințarea nepredicativă a lui *R* alături de un nume predicativ, cu care formează o singură unitate semantică (vezi sensul 2);

c) sensuri neomogene din acest punct de vedere, care sînt exprimate prin *R* atât cu rol predicativ, cât și cu rol nepredicativ. În această categorie intră câteva subsensuri ale sensurilor 3 și 4.

În definirea sensurilor vom ține seama de valențele semantice și de cele sintactice ale cuvîntului. Nu întotdeauna însă ambii factori ne ajută concomitent și în egală măsură la precizarea unui anumit sens. De obicei, ei acționează separat.

În cele ce urmează, vom trece la analiza sensurilor și a nuanțelor de sens ale verbului în discuție, prin prisma celor spuse pînă aici. Începem, cum e și firesc, cu sensul 1, care este etimologic și fundamental.

2. *R*, luat izolat, în afara oricărui element complementar de natură contextuală, conține o constantă semantică care implică ideea de „stare pe loc”. Pentru relevarea acestui sens fundamental nefiind nevoie de factori contextuali, contextul lui este zero¹⁶. Faptul nu exclude însă cu nimic participarea unor elemente lexicale (din contextul imediat sau mai depărtat) la evidențierea sensului cu date suplimentare. Aceasta se poate realiza prin:

— existența în C_F sau C_L a unor verbe cu sens opozițional față de R_1 : *a se duce, a pleca, a merge, a ieși* etc.¹⁷:

Iară el s-a rădicat cu fruntea boierilor, că boierii se temură a rămînere să nu pață ca mainainte de Iancu Vodă (URECHE, LET. I², 238¹⁸).

¹³ Primele atestări ale acestui sens apar abia la începutul secolului al XIX-lea.

¹⁴ Cf. Paula Diaconescu, *Rolul elementului verbal în componența predicatului nominal*, SG, II, 1957, p. 112, și Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Băcuirești, 1967, p. 184.

¹⁵ Vezi Édouard Bourciez, *Éléments de linguistique romane*, quatrième Édition, Paris, 1956, p. 105.

¹⁶ A. Bidu, M. Mitu, *Sensul cuvîntului în lingvistică contemporană*, LR, XIV, 1965, nr. 3, p. 301—315.

¹⁷ O listă a verbelor de mișcare din limba română se află la Liliana Ionescu, *Construcția verbelor de mișcare în limba română actuală*, AUB, Seria științe sociale, Filologie, 1963, nr. 28, p. 333—334.

¹⁸ Întrebuințăm siglele din DLR.

Boierii ieșiră mîlniți; Moșoc rămase (NEGRUZZI, S. I, 140).

Eu mă duc, mîndra rămîne (JARNÍK-BÎRSEANU, D. 112).

În exemplele de mai sus, opoziția :

a se ridica (= a pleca) / a rămîne (D_V^1/R_1)

a ieși / a rămîne (D_V^2/R_1)

a se duce / a rămîne (D_V^3/R_1),

adică tocmai factorul semantic, are rol în delimitarea și definirea sensului : a nu pleca din locul în care se află, a sta pe loc.

— existența în C_P sau C_F a unor determinanți lexicali (cu sau fără prepoziție) care prin natura și funcția lor sintactică (compliniri circumstanțiale de loc) întregesc înțelesul lui R_1 : *acasă, afară, în prag, în curte* etc. Ex. :

Au fost op să rămîni mai îndelung în curtea noastră (ȘINCAI, HR. II, 189/15).

O, rămîi, rămîi la mine, tu cu viers duios de foc (EMINESCU, O. I, 80).

A rămas de astă-vară Luna în ramuri de ceară (ARGHEZI, VERS. 213).

Faptul că în anul acela trebuise să rămîna în București pentru niște proiecte îl chinuise puțin (BARBU, P. 21).

După cum reiese din exemplele de mai sus, complementul circumstanțial de loc (D) este indispensabil pentru definirea sensului în discuție. Nemaexistînd opoziția între R_1 și un verb de mișcare, toată greutatea semantică a trecut asupra complementului circumstanțial de loc.

2.1. Pentru marcarea nuanței de „a se opri”, inclusă în definiția primului sens, situația diferă întrucîtva ; momentul opririi este precedat de cel al mișcării (exprimat sau nu), acțiunea fiind efectuată în totalitatea ei de același subiect :

Lot ieși den Zoar și rămase în deal cu două fețe a lui (PALIA, 1581, 73/7).

Regimul de existență a celor două nuanțe, grupate sub același sens în definiția dicționarului, presupune condiții deosebite pentru diferențiere :

$$2. R_1 \neq \begin{cases} C_L; C_F (D_V^1 \dots D_V^4) \\ C_F; C_P (D) \end{cases}$$

$$2.1. R_1 \rightarrow C_F; C_P (D_X + D_V^1 \dots D_V^4).$$

3. Pornind de la ideea de a sta pe loc, a nu părăsi locul în care se află, s-a putut ajunge ușor la crearea subsensului de „a muri pe un cîmp de luptă”. În cazul în care se cunoaște un anumit context extralingvistic (social-cultural), rolul lui D este primordial în dirijarea contextului spre acest înțeles :

Multi voinici fără de glas, La Grivița au rămas (BELDICEANU, P. 91).

$$(D_X + D_S^1 + D_S^2 + R_1).$$

O variantă a contextului dat, din care lipsește D_S^2 , schimbă automat înțelesul verbului, care în aceste condiții înseamnă „a ajunge sau a se găsi într-o anumită situație”. D_S^2 orientează sensul larg spre cel restrîns, „a muri”.

4. Întărit de „în urmă” sau de „înapoi”, R_1 are sensul de „a fi întrecut, depăsit de cineva sau de ceva; a fi lăsat în urmă”. Față de sensul-bază, acesta nu exclude ideea „mișcării”, ci, dimpotrivă, o presupune, dar raportată permanent la o altă acțiune (chiar și neexprimată); efectuată în timp și spațiu înaintea acesteia:

Au sosit și Șendrea hatmanul . . . cu o samă de oști ce au fost rămas înapoi (GCR I, 72/4).

Merg cot la cot și vai de cel ce va rămîne în urmă (C. PETRESCU, C.V. 40).

Tătarii rămaseră în urmă cu prinșii (SADOVEANU, O. VII, 8).

5. În definiția lui R_2 trebuie să se țină seamă atât de criteriul semantic — de atenuarea și slăbirea înțelesului lexical în favoarea unui înțeles mai larg, mai general și, tocmai de aceea, mai vag —, cât și de criteriul gramatical — de prezența unor fapte de natură morfologică sau sintactică, care, împreună cu verbul, formează o unitate semantică. În cadrul acestei unități semantice, caracterul nepredicativ al verbului face ca ponderea înțelesului lexical să treacă asupra elementului nominal. Tocmai datorită acestui fapt, R_2 , cu rol nepredicativ, este greu de definit — nu se pot avea în vedere toate sensurile pe care le dau nenumăratele nume predicative. Totuși, se pot constata două situații:

5.1. Verbul indică o continuare a unei stări de lucruri existente înaintea momentului când o atribuim subiectului:

Numai cîte unul vindeca-ne-văm, iară alafți fără de vindecare să rămîie (CORESI, EV. 145).

N-a scos din gură nici glas, Ci cu răbdare nespusă, în tăcere a rămas (PANN, E. II, 53/2).

Lasă-mă să-ți spun că nu se poate Să rămîi mereu așa cum ești (MINULESCU, V. 167).

Să fii chiar șchioapă, ce-i apoi? Că ce ți-e drag tot drag rămîne (COȘBUC, P. I, 182).

Cînd R_2 este urmat de un participiu (D_V), funcția nepredicativă este mai pregnantă:

Niciodată o asemenea nădejde n-a rămas înșelată (MARCOVICI, D. 9/20).

Cine apuca a se duce pe atunci într-o parte a lumii, adeseori dus rămînea pînă la moarte (CREANGĂ, P. 184).

Gătita masa pentru cînd, Rămîne pusă de la prînz (ARGHEZI, V. 49)

În aceste exemple, R_2 se apropie mult de valoarea copulei *a fi*

5.2. Verbul indică păstrarea unei calități sau a unei stări de lucruri numai din momentul atribuirii acestora subiectului:

Numai punga ta o voiesc, ca să-și împle pungile lor, și tu să rămîi rob (ȘINCAI, HR. II, 214/24).

Toată lumea cealaltă a rămas cu ochii în pămînt (CARAGIALE, O. II, 286).

Condiționarea semantică se efectuează de către indicatori diferiți, D (D_S , $P + D_S$, D_V) avînd însă o constantă comună, aceea de a desemna (sau sugera) o stare, o situație. Ideea continuității, a menținerii într-o anumită atitudine se susține prin D (D_S , mai ales $+ P$, etc.), P fiind reprezentat de seria prepozițiilor cu posibilități semantice adecvate acestui.

înțeles (*ca, fără* etc.)¹⁹. O situație similară cu cea de la 1.2 întâlnim în contextele care surprind momentul opririi într-o anumită stare. Așa cum e firesc, oprirea presupune o acțiune începută anterior și întreruptă, dar în acest caz accentul nu cade pe actul propriu-zis al mișcării, ci pe poziția în care se face.

6. Valența semantică ajută la stabilirea unui alt sens, și anume „a continua să existe, a dăinui, a persista; a nu se schimba”. Intervine și aici opoziția dintre R_3 , cu sensul de mai sus, și verbele antonime:

6.1. Rămîne stîncă, deși moare valul (EMINESCU, O. I, 15).

Au fost cetății și n-a rămas o urmă (ARGHEZI, VERS. 314).

Împărății s-au prăbușit. Războaie mari ne-au pustiiit. Numai în Lanerăm sub răzor Rămas-a firav un izvor (BLAGA, P. 193).

În opozițiile R/D_V , ex.: rămîne / moare

a rămas / s-au prăbușit

sau cu forma negativă

au fost / n-a rămas,

se delimitează și se precizează R_3 .

Există însă cazuri cînd verbul antonim nu este exprimat, subînțelegîndu-se doar din C_L . Un exemplu ca *La buze va rămîne o cicatrice fără importanță* (C. PETRESCU, Î. II, 45) presupune anumite împrejurări cu care cititorul face cunoștință dinainte. Este vorba de unul care a primit răni la piept, la gură și la ochi; cele de la ochi se vor vindeca fără urme, iar cele de la gură vor lăsa o cicatrice care se va menține. În *Rămăseseră locurile pe unde sălășluise el* (SADOVEANU, E. 101), R își precizează mult mai bine sensul dacă se analizează în C_L , care ne dă câteva informații lămuritoare: este vorba de Creangă, care părăsise pentru totdeauna bojdeuca din Țicâu, dar continuau să existe locurile în care a trăit scriitorul. Într-un alt exemplu, din poezia populară, unde concizia este un element specific, *Dare-ar Dumnezeu un vînt, Să rămîie pe pămînt Numai verde pajiste, Numai dulce dragoste!* (JARNÍK-BÎRSEANU, D. 222), se subînțeleg o serie întregă de situații: vîntul să fie atît de puternic încît să distrugă totul pe pămînt, în afară de pajistea verde și de dragoste, care pot să existe în continuare, pot să dureze.

Tot pentru definirea lui R_3 ne putem servi și de criteriul gramatical. Legat de ideea durabilității, unul dintre elementele sintactice care poate veni în sprijinul stabilirii sensului este complementul circumstanțial de timp (D):

Nici un rod osebit de oameni în veaci poate rămînea în lume, nici feiurile limbilor în mii de ani tot acealea neschîmbate și nemutate pot sta (C. CANTACUZINO, CM I, 53).

Nu putea fi altă decît acea impresie a tinereții, care rămîne pururea în sufletul omului (NEGRUZZI, S. I, 68).

Adverbul *pururea* (D) și locuțiunea adverbială *în veaci* ($P + D_s$), prin conținutul lor lexical, scot și mai mult în relief ideea de durabilitate, de persistență, exprimată de R_3 în citatele date.

¹⁹ În calitatea lor de cuvinte ajutătoare, prepozițiile nu sînt lipsite cu totul de sens lexical, vezi *Gramatica limbii române*, I, București, 1963, p. 329 și B. Pottier, *Systématique des éléments de relation*, Paris, 1962.

Aminteam mai sus o categorie de sensuri care înglobează pe R atât cu funcție predicativă, cât și cu funcție nepredicativă. Din această categorie face parte o nuanță de sens din cadrul sensului 3, și anume „a se păstra în conștiința oamenilor”. Acest înțeles reiese din C :

Cei învățați înțelepți se însamnă prin faptele care rămân (RUSSO, S. 6).

Învățații mari se disting din masa muritorilor de rînd, tocmai prin aceea că faptele lor se păstrează în conștiința oamenilor, continuă să existe pe planul mintal, pe cînd faptele celorlalți dispar. Se subînțelege, deci, opoziția dintre R_3 și *dispărea*. Aici R_3 are rol predicativ.

6.2. Exemplele care urmează îl conțin pe R_3 cu funcție nepredicativă. Rolul în definirea lui R_3 îl joacă aici numele predicative și totodată specificul lui D :

Trebuind bani, au scos văcăret . . . , de-au rămas obicei pînă astăzi (NECULCE, L. 104).

Nichifor Coțcariul i-a rămas bietului om numele și pînă în ziua de astăzi (CREANGĂ, P. 136).

Celebre au rămas pe lume ospețele lui Baltazar (ANGHEL-IOSIF, C.M. II, 79).

Iubirea mea de la optsprezece ani a rămas să-mi fie dulce amintire (SADOVEANU, O. VI, 509).

Ce neuitată rămîne călătoria spre Leningrad, în timpul solstițiului de vară! (BOGZA, M.S. 45).

În citatele de mai sus, excluzîndu-le pe cele din Creangă și Sadoveanu, R_3 are un sens foarte apropiat de R_2 . Numai înțelesul lexical al complinirilor sintactice ne obligă să plasăm aceste exemple în cadrul sensului de „a se păstra în conștiința oamenilor”. La conturarea celor două sensuri concură elemente comune, dar de importanță diferită pentru unul sau altul. Prezența și natura lui D_x este dublată în primul caz de necesitatea lui S, factor de importanță secundară în al doilea caz :

$$R_3 \begin{cases} 6.1. D_x + S \\ 6.2. D_x + D \neq S. \end{cases}$$

7. O evoluție semantică prin restrîngerea sensului 3 duce firesc la nuanța de sens „a supraviețui”. Această idee de supraviețuire reiese clar din întrebunțarea lui R în opoziție cu verbe care exprimă noțiunea de „a muri”. Ex. :

Veți peri întru limbi . . . Și cei ce vor rămîne den voi se vor strica pentru păcatele lor (BIBLIA 1688, 91 2/41).

Au omorît și pe ceilalți frați și nepoți, de n-au rămas nici unul (R. POPESCU, CM I, 264).

Mulți au căzut, iar eu am rămas (MARCOVICI, D. 1/12).

După ce-au pierit și cîinii, Au rămas numai bătrîni (ARGHEZI, VERS. 330).

În alte cazuri, sensul este dat de înțelesul lexical al unităților sintactice cu care R_3 se află în relații pe axa sintagmatică. Exemple :

După ce s-au turcit, dzic să fie rămas o fată creștină după moartea lui (NECULCE, L. 14).

Nu-ți rămîne nici un urmaș (CREANGĂ, P. 154).
 Ideea dăinuirii cu accepțiunea de „a supraviețui” se întregeste, în majoritatea cazurilor, prin raportare în C_F sau C_P la D_V sau D_S etc. Elementele indicatoare au indici semantici comuni (indiferent de categoria lor gramaticală): *a muri, urmaș, moarte, a pieri* etc.²⁰

8. Cînd este urmat de un substantiv sau de un substitut al substantivului în dativ, cu funcție de complement indirect, R_3 are sensul de „a trece în posesia cuiva”, respectiv „a lăsa în urmă, a lăsa moștenire”:

Toată avearea celuia ce au lepădat călugăria, va rămînea la mîndșirea de la caria au fugit (PRAV. 300).

Ce-i va rămînea cucoanei d-tale? (ALECSANDRI, T. 1094).

Toată averea mea, precum și împărăția mea vor rămînea la cei străini, după moartea mea (RETEGANUL, P. III, 13).

Vai, săraca, lumea mea, Nu știu cui a rămînea (FOLC. TRANSILV. I, 464).

Prin urmare, înțelesul de „a trece în posesia cuiva” este relevat, în cazul funcției predicative a lui R_3 , de elementul gramatical. Dar nu același lucru se constată în exemple ca:

Îmbrăcămîntea soldatului, după trecerea de slujbă, rămîne a lui (BĂLCESCU, M.V. 631).

Carnea va rămînea pentru judecător, Iar labele vor fi pentru jeluitor (ALEXANDRESCU, O. I, 313).

Toate întîmplările nopții rămăseseră parcă ale altei lumi (SADOVEANU, O. X, 139).

Aici, R_3 are funcție nepredicativă. Pentru ca enunțul să fie inteligibil, verbul are nevoie de o completare a conținutului său noțional printr-un nume predicativ (D). Conținutul semantic al lui D restrînge înțelesul prea general al verbului nepredicativ și împreună cu acesta alcătuiește acea unitate semantică la care ne-am mai referit. Astfel, se regăsește în exemplele de mai sus o caracteristică întîlnită, în situații similare, la sensul 2. Dar, din cauza înțelesului pe care-l implică D, aceste exemple se încadrează la sensul de „a trece în posesia cuiva”.

9. Linia semantică a lui R_4 („a se menține ca un rest; a prisosi”) presupune prezența, uneori exprimată, alteori nu, a unui verb care să reflecte existența, posesiunea (*a fi, a exista, a avea, a posedea* etc.):

Dimineața mîncău ce rămînea din ajun (BRĂESCU, A. 43).

Lucră lucru ce nu-i bine și mîncă ce rămîne (FOLC. TRANSILV. I, 164).

Adverbul *mai* vine să scoată și mai mult în evidență și să reliefeze ideea de prisosire: *îndrăzni să se apropie de ceaunul gol, să vază de-a mai rămăs ceva și pentru el* (REBREANU, R. I, 147), pe cînd în citatul *N-a mai rămas pic de brînză* (VLASIU, A.P. 133), forma negativă și construcția *nici pic de* marchează inexistența unui prisos.

²⁰ Imprecizia semnificației impune uneori raportări la C: ex.: *Numai Rucsanda rămăsesse din familia lui Petru Rareș* (NEGRUZZI, S. I, 144).

În exemple ca :

Și-au adunat puterile ce-i mai rămăsă și s-au tras la uscat (DRĂGHICI, R. 34/22).

Pentru tine nu mi-a mai rămas nimic (DELAVRANCEA, O. II, 143).

Ce-nfiorați îmi par cărbunii De vraja ce le-a mai rămas, Din câte povesteau bătrînii (GOGA, P. 20).

Zilele îmi fură multe, dar rămasu-mi-au puține (EFTIMIU, Î. 10), prezența lui D (exprimat printr-un pronume personal) nu implică modificarea sensului față de cel din exemplele precedente, ci constituie suportul afectiv al enunțului, demonstrând o participare intensă a vorbitorului la acțiune. Cea mai frecventă prepoziție, întâlnită în textele aferente acestui sens, este *din*, în foarte multe cazuri neutilizată concret.

10. Strîns legată de ideea de prisosire, se conturează o altă nuanță de sens, aceea de „a se alege cu ceva” :

Crăiasa rămase cu inelul (RETEGANUL, P. II, 13).

Boii, vaca or crăpat, Lupii capra or mîncat . . . Cu urîta am rămîneat (ȘEZ. XXIII, 75).

R_4 este folosit în acest caz cu funcție nepredicativă și numai împreună cu numele predicativ (D) primește sensul de „a se alege cu ceva”. Prin urmare, persoana denumită de subiect beneficiază de obiectul exprimat prin numele predicativ.

În cazul în care R_4 are funcție predicativă, beneficiarul obiectului exprimat de subiect, de această dată, este, la rîndul său, exprimat printr-un complement indirect (pronume personal) D_{PR} :

Acum ce mi-a rămas? (MARCOVICI, C. 16/18).

De-acum nici asta nu-mi rămîne și n-o să am ce blestema (EMINESCU, O. I, 212).

Și dacă plec de la el, nu-mi mai rămîne nimic (C. PETRESCU, C.V. 146).

Sînt situații, deci, în care R_4 primește un D_X sau D_S , capabil să suspende orice dubiu. Aceasta se realizează fie prin conținutul lor semantic (ex. : *Ce folos vă rămîne?* VĂCĂRESCUL, IST. 249), fie prin P , care în cazul de față este *cu* (ex. : *Crăiasa rămase cu inelul*. RETEGANUL, P. II, 13).

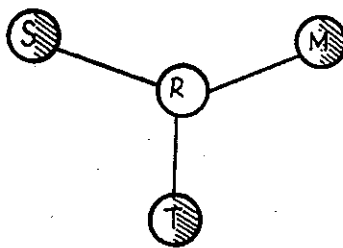
II. În studiul conținutului semantic al lui R am făcut distincția, absolut necesară, între aspectul predicativ și cel nepredicativ al verbului. Aceasta, deoarece problemele cele mai complexe le ridică situația în care R nu are înțeles de sine stătător. Schimbările semantice prin care trece R sînt urmarea firească a variațiilor contextuale, a schimbărilor pe axa sintagmatică, care prin diverșii săi factori are repercusiuni directe asupra sensului, dînd naștere astfel semnificațiilor particulare²¹. Schimbarea semantică (aici, cele patru sensuri și nuanțele lor) plasează pe R , conform contextului, în serii sinonimice diferite. Evoluția lui semantică oglindește în realitate modul de organizare a variabilelor în jurul constantei semantice. Factorii contextuali, în calitatea lor de indicatori semantici, diferă

²¹ Și aici, terminologia diferă uneori. Vendryes, în *Le langage*, Paris, 1921, deosebește o semnificație fundamentală (independentă de context) și o semnificație secundară (dependentă de context). Despre categoriile de sens ale lui A. Schaff, Budagov etc., vezi A. Bidu, M. Mitu, loc. cit.

ca număr, natură și importanță de la un sens la altul. Desigur că labilitatea sensului este direct proporțională cu scara acestor factori cuprinși între $P-C_L$ (cînd prezența lor se impune în precizarea semnificației²²). Analiza unor indicatori a relevat, în funcție de sens și de importanța lor în definirea sensului, încadrarea acestora în anumite serii, cu o linie semantică bine precizată. Distribuția unor termeni prezintă atît contexte comune, cît și contexte speciale²³.

Bogatei ramificații semantice îi corespunde în măsură egală o extindere pe planuri de esență diferită. Distingem astfel un plan al mișcării (M), unul al stării sau al atitudinii (S), iar altul al durabilității în timp (T)²⁴. În toate aceste poziții, prin intermediul elementelor indicatoare semnificate, R dispune de posibilitatea marcării a două faze principale ale acțiunii, 1) cea a tendinței de realizare (○), 2) cea a menținerii în situația dată (⊙)²⁵.

Însumarea acestora s-ar putea reprezenta grafic astfel :

În cadrul sistemului semantic pe care-l alcătuiește R, conform acestor planuri, se remarcă o interesantă simetrie, în care cele patru sensuri și derivatele lor cunosc o repartizare diferită de cea obișnuită în dicționare.

Din cele spuse reiese că între sensuri, cu nuanțele lor, nu se pot trage linii demarcatoare rigide. Foarte des se întîmplă ca un cuvînt, întrebunțat într-un anumit context, să primească o nuanță în plus față de valența semantică de bază. Dezvoltarea semantică atît de largă a verbului *rămîne* presupune o viabilitate mare și, deci, în mod firesc, o dezvoltare în timp, care va aduce noi întregiri și precizări în conținutul lui semantic.

Noiembrie 1967

Institutul de lingvistică și istorie literară,
Cluj, str. E. Racoviță 21

²² Vezi D. Chițoran, *Colocație și sens. O contribuție la studiul sensului elementelor lexicale*, SCL, XVI, 1965, nr. 5, p. 660 și urm. și L. Rosiello, *Significato e uso*, în „Lingua e stile”, 1, 1966, nr. 2, p. 223.

²³ Vezi V. Guțu Romalo, *Distribuția*, în *Elemente de lingvistică structurală*, Buc., 1967.

²⁴ Probleme similare, cu analize detaliate, vezi la Rita Chiricuță-Marinovici, *Cu privire la o nouă grupare a verbelor pe baza anumitor caractere ale conținutului lor semantic*, CL, XI, 1966, nr. 1, p. 43-47; idem, *Probleme de grupare semantică a verbelor*, CL, XI, 1966, nr. 2, p. 229-237.

²⁵ O analiză a verbelor de mișcare, din punct de vedere structural cu referiri și la verbul *a rămîne*, vezi la S. Reinheimer, *Schiță de descriere structurală a verbelor de mișcare*, SCL, XVI, 1965, nr. 4, p. 519-531.

DIN TERMINOLOGIA FIRULUI :

cînepă, haldan, pobirc

DE

ELENA COMȘULEA

Pătrunderea structuralismului în lingvistică a dus la o orientare nouă și în onomasiologie. În studiile recente asupra lexicului¹, cuvîntul nu mai este considerat un element izolat, ci membru al unui sistem (macro-sistem sau microsistem), iar vocabularul un tot în interiorul căruia cuvintele sînt în strînse relații. Cercetarea din punct de vedere structural a terminologiei privind diferite domenii ale culturii materiale și spirituale a poporului nostru permite stabilirea unor sisteme lexicale care se influențează reciproc și care se găsesc în anumite relații cu celelalte sisteme lingvistice și cu sistemele noționale corespunzătoare.

★

În lucrarea de față vrem să analizăm, în lumina ideii de mai sus, termenii care denumesc noțiunea de cînepă, cînepă mare semănată în porumbiște, pentru sămînță (*haldan*), și cînepă mică rămasă după smulgere (*pobirc*).

Materialul adus în discuție provine din ALR SN I h 253², ALRM SN I h 167 (întrebarea 5971), ALR SN I h 254 (întrebarea 5972), din răspunsurile la întrebările 1301 și 5965 (materialul necartografiat), din Chestionarul III „Furul” al Muzeului limbii române, din diferite monografii și glosare dialectale. Din materialul chestionarului, în atenția noastră au stat răspunsurile la întrebările 11 și 13, celelalte răspunsuri fiind utilizate numai în măsura în care s-au impus unele precizări sau noi informații pentru clarificarea anumitor probleme. Localitățile anchetate au fost notate pe harta nr. 1 și în anexă.

★

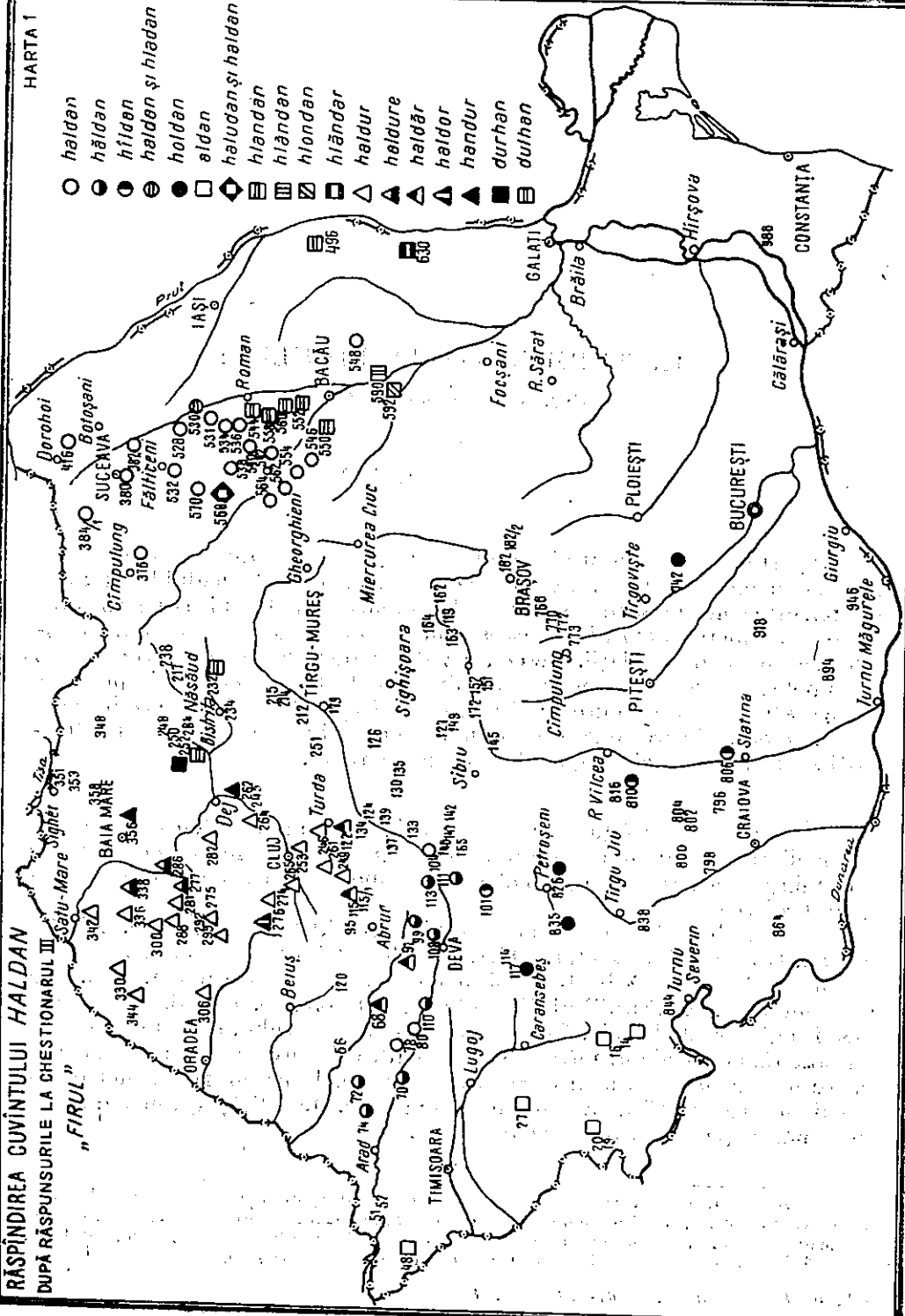
¹ Vezi la Otto Ducháček, *La structure du lexique et quelques problèmes sémantico-lexicaux* RRL X, 1965, nr. 6, p. 559–569, care dă o bibliografie bogată cu privire la caracterul sistematic al lexicului. V. și articolele cu această temă din *Probleme de lingvistică generată*, vol. I–V.

² Întrebuințăm siglele date în *Dicționarul limbii române* (DLR).

RĂSPINDIREA CUVINTULUI HALDAN
DUPĂ RĂSPUNSRILE LA CHESTIONARUL II
"FIRUL"

HARTA 1

- haldan
- hălden
- ◐ hildan
- ◑ halden și haldan
- ◒ holdan
- ◓ aیدن
- ◔ haludən și haldan
- ◕ hiändän
- ◖ hiändän
- ◗ hlondan
- ◘ hländar
- ◙ haldur
- ◚ heldure
- ◛ heldär
- ◜ haldar
- ◝ handur
- ◞ durhan
- ◟ dulhan

Cultivarea și prelucrarea cînepii este o veche indeletnicire la poporul nostru. Așa cum se spune în *Istoria României*³, fiind vorba despre economia Daciei romane, „cînepa e o plantă textilă de mult întrebuintată la geto-daci și, după cît se pare, și inul”.

Din cauză că aceste plante sînt cunoscute și folosite din timpuri foarte vechi, ele jucînd un rol mare în viața poporului, terminologia corespunzătoare este bogată și variată, fapt care reiese din analiza următoare.

★

Pentru denumirea plantei, singurul termen general cunoscut și folosit atît în dacoromână cît și în dialectele sud-dunărene (excepție făcînd istroromâna), este *cînepă*⁴, cu variantele de rostire *cănipă*, *cînepă* sau (cu rotacizare) *cîrepă*, iar în arom. *cînipă*, în megl. *conipă*. În dialectele din sudul Dunării au fost înregistrați și alți termeni, împrumutați din limbile popoarelor cu care s-au găsit în contact: la aromâni *cănave* < gr. *καμβαίς*, la meglenoromâni *cônăp* și *cunăp* < bg. *konop*, iar la istroromâni *conopl'e* < ser. *konoplja*.

Originea cuvîntului este în lat. **canapa* (= *cannabis*), păstrat și în celelalte limbi romanice⁵.

Cuvîntul românesc este notat în DA. cu prima atestare din 1697, dar cu siguranță că el s-a folosit, neîntrerupt, de la romani și pînă azi. Cercetarea amănunțită a primelor scrieri ar duce, desigur, la găsirea unor menționări ale termenului mult mai vechi decît cele cunoscute⁶. Nu ne propunem să facem un astfel de studiu, pentru că el ar depăși limitele lucrării de față. Astăzi, cuvîntul *cînepă* are o arie de circulație mare, o familie lexicală destul de bogată, a intrat în compuse și face part din fondul principal.

★

Sistemul lexical corespunzător noțiunilor de cînepă mare și cînepă mică este format din două categorii de termeni:

1) înregistrați aproape în toată țara, dar cu o arie de circulație foarte diferită; dacă în unele regiuni apar în arii compacte, în altele se folosesc doar în cîteva puncte izolate;

2) cu o arie de răspîndire foarte mică, cuprinzînd adesea o singură localitate.

Ne ocupăm mai întîi de prima categorie.

Pentru *cînepa înaltă* s-a notat termenul *haldan*, în mai multe variante. Cuvîntul apare în dicționare cu forme și cu etimologii dife-

³ *Istoria României* [București], 1960, vol. I, p. 268.

⁴ VÎRCOL, V., notează pentru *cînepă* termenul *groasă*.

⁵ W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1935, s. v. Forme asemănătoare are cuvîntul care denumește cînepa și în celelalte limbi indo-europene. Vezi Emile Boisacq, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*, Heidelberg—Paris, 1916, p. 407; A. Walde, J. B. Hofmann, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1938, p. 150.

⁶ I. Bogdău, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, București, 1913, vol. II, p. 253, observă că într-un document de la Ștefan cel Mare din 1502, deasupra cuvîntului *colopniște*, termenul slav pentru *cînepiște*, e adăugat *cînepioară*. N. Iorga, *Documente românești din arhivele Bistriței*, București, 1899, vol. I, p. LXVII, LXVIII, amintește și alte acte de la jumătatea sec. al XVI-lea în care este vorba despre cînepă.

rite. B. P. Hasdeu este de părere că e „un arhaism elenic trecut prin daci la români”⁷ și-l derivă din tema tragică *aldā*; unele dicționare (CIHAC, II, 121, CADE, SCRIBAN, D.) îl consideră de origine slavă, altele (ȘAINEANU, TDRG, DM), de origine necunoscută, iar DA îl apropie de magh. *kender*. Revenind asupra etimologiei, I.-A. Candrea⁸, într-un articol publicat în „Grai și suflet”, susține că prima formă românească a fost *hlândan*, provenită din v. sl. *hlāndanŭ*, refăcut din v. sl. *χλᾶν*. În limbile slave actuale cuvântul s-a păstrat, dar nu apare în nici una dintre ele extensiunea semantică de la „virga” la „cînepă”⁹. Acceptînd etimologia slavă, ne punem întrebarea dacă la baza acestui cuvînt nu poate sta forma atestată *χλᾶν*, careia pe teren românesc i s-au adăugat diferite sufixe (-ar, -ăr, -ur, -or), cum s-a întîmplat și în alte cazuri¹⁰.

Așa cum reiese din harta nr. 1 a chestionarului și harta 167 din ALRM SN, cuvîntul nu a fost înregistrat în forma inițială amintită, ci în alte variante. Termenul *hlāndan* și pronunțările regionale *hlāndan*, *hlōndan* circulă într-o arie foarte mică din județul Neamț, în două localități mai sudice (jud. Bacău) și izolat în punctele 496 (CHEST.) și 605 (ALR). T. Pamfile¹¹ notează și forma *clāndan*, obținută prin trecerea lui *h* > *c*, ca și în alte cuvinte (*duh* > *duc*, *văzduh* > *văzduc*). Prin metateză și prin disimilarea totală a lui *n* s-a format *haldan*, cu variantele de rostire *hāldan*, *hīldan*, *holdan*, *boldan*; Scriban, D., notează și *handan*, variantă obținută prin asimilarea lui *l* la *n*. În ceea ce privește răspîndirea teritorială, situația se prezintă puțin diferit în atestările din atlas față de cele din chestionar. Dacă în ambele materiale termenul este înregistrat într-o arie aproape compactă în nord-vestul Moldovei și izolat în câteva puncte din Oltenia și Muntenia, atlasul aduce în plus atestări pentru Maramureș și nord-estul Moldovei, iar chestionarul o arie mult mai compactă pentru sud-vestul Transilvaniei și sudul Crișanei (reprezentată în atlas numai prin punctele 53, 105). S-au mai notat formele *aldan* (în Banat, cu afereza lui *h*¹²), *haludan* și *halandan* (CHEST. 568, respectiv ALR 537, prin epenteză¹³). Schimbarea sufixului a dus la crearea unor noi termeni: *hlāndār*, atestat numai în chestionar (630)¹⁴, și *hāldur*, înregistrat în materialul atlasului cu o arie în nord-vestul țării, iar în materialul chestionarului cu aria mai întinsă spre sud. În plus, chestionarul atestă și formele *hāldure*, *nāldur* (265)¹⁵, *hāldār*, *hāldor*. În câteva puncte din nord-vestul țării apare *hāndur*, format de la *haldur* datorită trecerii lui *l* în *n* prin disimilare față de *r* (*canapār*, *castron*), iar în chestionar și forma metatezată *durhān*¹⁶, cu varianta *dulhan*. Cercetînd răspunsurile notate în anchetele pentru *Atlasul graiurilor maghiare din Re-*

⁷ HEM 776.

⁸ I.-A. Candrea, *Rom. aldan*, în „Grai și suflet”, VI, 1933—34, p. 320—321.

⁹ Erich Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1908—1913, s. v.; Max Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1958, s.v.

¹⁰ G. Mihăilă, în *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*, București, 1960, p. 178, discută originea cuvîntului *plăvan*.

¹¹ Tudor Pamfile, *Agricultura la români*, București, 1913, p. 169.

¹² Pentru răspîndirea fenomenului, v. ALR SN I h 4 „Hotar”.

¹³ TEAHA, C. N. 229, atestă forma *halaidār*.

¹⁴ T. Pamfile, *op. cit.*, p. 169, notează și forma *hlāndār*.

¹⁵ V. și COMAN, GL., care înregistrează forma în Năsăud.

¹⁶ Cf. S. Pușcariu, *Contribuțiuni fonologice*, DR, III, 1922—1923, 1924, p. 381.

publica Socialistă România, am constatat că formele *haldur* și *handur* se folosesc în jurul Dejului și Gherlei. Prezența acestora numai în cîmpia Transilvaniei și absența lor din regiunile în care s-a exercitat mai puternic influența limbii maghiare ne face să credem că în vorbirea maghiarilor avem de-a face cu un împrumut de la români.

Începem prezentarea materialului referitor la *cînepa mică* printr-o observație asupra felului cum a fost formulată întrebarea în chestionar: „Are vreun nume cînepa mai mică de pe marginea cînepiștii?”, cînd de fapt se urmărea cunoașterea denumirilor pentru firele nedezvoltate, rămase în cînepiște după smuls. Cînepa de pe margine e înaltă ca și cea semănată în porumb, ceea ce menționează și unii informatori: „pe marginea cînepiștei de regulă cînepa este crescută și sint aldani” (48), iar alteori, cînd se sesizează greșeala, se specifică: „toată cînepa mică și de prin cea mare se numește . . .” (101). Această formulare greșită a întrebării a făcut ca în cîteva localități (48, 630, 806) să se dea același termen (*aldan*, *hlândar*, *hıldan*) pentru ambele varietăți de cînepă, ceea ce nu se întîmplă în materialul din ALR, unde întrebarea a fost corect și clar formulată.

Pentru *cînepa mică*, termenul cel mai răspîndit, cuprinzînd aproape toată jumătatea de nord a țării și o parte din Muntenia, este *pobire*, pl. *pobirci* (v. harta nr. 2, ALR SN I h 254), avînd mai multe variante. Etimologia a rămas nelămurită, ceea ce explică varietatea formelor-titlu cu care cuvîntul a fost înregistrat în principalele lucrări lexicografice: *poghircă* (CIHAC, II, 272, ȘAINEANU, CADE, SCRIBAN, D., DL, DM, ms. DA), *porghic* (CADE), *podbici* (ms. DA). Soluționarea problemei originii acestui cuvînt¹⁷ s-a încercat în mod diferit: s-au propus etimologii din limbile slave (v. dicționarele mai vechi); acad. Al. Graur crede că e un derivat de la cuvîntul *bob* cu pluralul palatalizat *boghi*; în DM etimologia e considerată necunoscută. Credem că etimonul este slav, și anume bg. *побирѣкъ*¹⁸, care la rîndul lui provine din v. sl. *побирѣкъ, пасирѣкъ*¹⁹, păstrat și în alte limbi slave. Am încercat să răspundem la întrebarea dacă în mulțimea variantelor înregistrate este vorba de sunetele *b*, *d* palatalizate sau de sunetul *ghi*. Folosind materialul atlasului²⁰, notat în transcriere fonetică, am urmărit rostirea acestor sunete în punctele în care s-a înregistrat cuvîntul în discuție. Am ajuns la concluzia că forma de bază, forma-titlu, cu care ar trebui să fie înregistrat în dicționare, este *pobire*, în care, după regiuni, *b* apare palatalizat în *bġ*, *ġ*, *d''*, *g'*. Asemenea etimonului bulgar, românescul *pobire* are și sensul de cereale, fructe, legume slab dezvoltate, rămășițe de recoltă. În urma unei extensiuni semantice, în limba noastră, cuvîntul este folosit figurat și pentru a denumi o persoană mică de statură, pipernicită (ms. DA).

Sfera lexicală a acestui termen s-a îmbogățit în urma unor schimbări fonetice și morfologice. Prin metateză s-a format *porbie*, cu aria cea mai întinsă, avînd pluralul *porbici*, rar, *porbicuri* (ALR 551); prin sonorizarea lui *p* — *bobire*, *bobircă* (SCRIBAN, D.), avînd pluralul *bobiroi*,

¹⁷ Pentru problema etimologiei acestui cuvînt, pe lângă dicționare, v. DR IV (1924—1926), 1927, p. 1260; GRAUR, E. 63.

¹⁸ Naiden Gherov, *Ръчникъ на българскій языкъ*, Plovdiv, 1901, s. v.

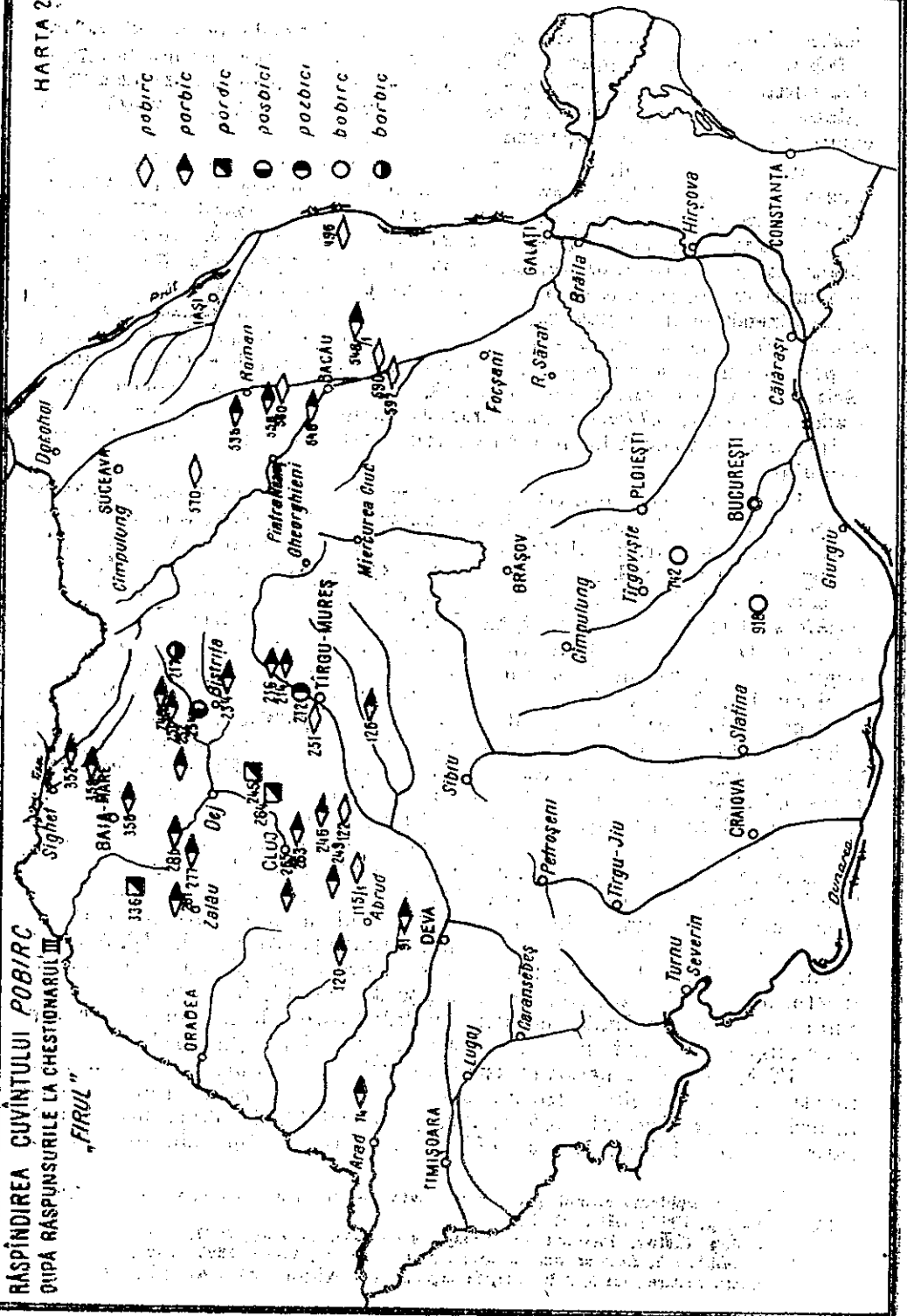
¹⁹ Fr. Miklosich, *Lexicon paleoslovenico-graeco-latinum*, Viena, 1862—1865, s. v.

²⁰ Pentru rostirea lui *b*, *d* în diferite regiuni, vezi ALRM II/I h 61, 154, 285.

**RĂSPÂNDIREA CUVÎNTULUI POBIRC
OUPĂ RĂSPUNSURILE LA CHESTIONARUL III
"FIRUL"**

HARTA 2

- ◇ pobirc
- ◀ parbic
- ◼ pordic
- posbic
- pozbic
- bobirc
- barbic

bobirce (ALR 769), și varianta metatezată *borbic*, cu o arie de circulație în Muntenia și, izolat, în Noerich, județul Sibiu; prin apariția unui *s* protetic — *sporbic* (ALR 228). Sporadic au mai fost înregistrate formele: *polbici* (ALR 219)²¹, *posbici* (CHEST. 254), *poz bici* (CHEST. 212), iar în alte lucrări *podbici* (ms. DA) și femininele *pobircă* (DICT.) și *porghice* (CADE, SCRIBAN, D.). Formele notate în chestionar cu *d* — *porbic*, *porbici*²² — ar putea fi considerate ca rezultate ale unei false analize. De la aceste variante s-au format câteva derivate despre care vom vorbi în paragrafele următoare.

Așa după cum am mai afirmat, cei doi termeni discutați au cea mai mare circulație, cuprinzând arii compacte în vestul Transilvaniei, Crișana, Maramureș, nord-vestul Moldovei și arii mai mici sau numai puncte izolate în restul țării. Prezența lor în regiuni conservatoare și etimonul din limba slavă sînt argumente pentru a susține vechimea acestor elemente în limba noastră.

Astăzi ele circulă într-o uimitoare bogăție de variante create prin schimbări fonetice ca: asimilarea, disimilarea, metateza etc.

Termenii cu aria de răspîndire mai mică formează un microsistem în care elementele se pot grupa după transformările în urma cărora au ajuns să denumească cele două varietăți de cînepă. Se știe că îmbogățirea vocabularului se face prin împrumuturi din limbi străine sau, mai des, din cuvintele existente deja în limbă, prin diferite procedee.

În terminologia de care ne ocupăm, nici una dintre denumiri nu a fost împrumutată din altă limbă. Avem de-a face cu cuvinte care prin extensiunea, restricția, folosirea figurată etc. a sensului inițial, de obicei același cu al etimonului, au primit, pe teren românesc, o semnificație nouă, cea de cînepă.

Mijloacele interne de formare a noi termeni sînt de natură morfologică, sintactică și semantică²³.

Dintre mijloacele morfologice, mai frecvent apare derivarea. Pentru cînepa înaltă, cum este de așteptat, avînd în vedere aspectul ei, se creează termeni noi folosindu-se sufixe augmentative. Astfel s-au format substantivele *hăldărăi* (ALR 102) < *haldăr* + suf. -ău, *hăldăroi* (ALR 64) < *haldăr* + suf. -oi și adjectivele *hăldănoasă*²⁴ (CHEST. 532, ALR 574) < *haldan* + suf. -oasă, *hăldărană* (CHEST. 95) < *haldăr* + suf. -ană. Este de remarcă că aceste denumiri noi apar în aria cuvintelor de la care derivă. Atunci cînd atlasul nu a înregistrat forma de bază, cum s-a întîmplat în cazul lui *hăldărăi* și *hăldăroi*, chestionarul ne vine în ajutor, căci el atestă existența lui *haldăr* în regiunea în care apar derivatele. S-ar părea că termenul primar a avut o circulație mai mare, dar cu timpul în unele localități a fost înlocuit cu derivate care păreau mai expresive.

²¹ V. și TEAHA, C. N. 255. Pentru termenii atestați numai la plural nu se reface singularul.

²² V. și MAT. DIALECT. I, 286.

²³ Pentru încadrarea termenilor într-o grupă sau alta s-a ținut seama de transformarea cea mai importantă ce s-a produs pentru formarea sau utilizarea cuvîntului cu sensul de cînepă.

²⁴ V. și GLOSAR REG.

În alte cazuri, sufixul s-a adăugat unui cuvânt care denumește o anumită calitate de cînepă prelucrată — *cîlți*. De la pluralul lui *drugă*²⁵, notat și în forma *druje*²⁶ s-a format *drujoi* (CHEST. 66, ALR 64), *hrujoi* (CHEST. 66), *rujoi* (TEAHA, C. N. 262), prin adăugarea suf. *-oi*, iar de la *drugălai* — *durgălai* (CHEST. 250) cu variantele *dungălai* (CHEST. 245) și *durdălai* (ALR 260), printr-o schimbare de sufix la forma meta-tezată.

Dacă în crearea denumirilor pentru cînepa mai înaltă și mai dezvoltată decît cea obișnuită s-au folosit sufixe augmentative, pentru cînepa mică, nedezvoltată, s-au folosit sufixe diminutive adăugate la termenul general *cînepă* sau la termenul mai răspîndit pentru această noțiune, *porbic*. S-au înregistrat astfel în chestionar *cînepioară* (119, 416) < *cînepă* + suf. *-ioară*, *cînepiță* (95/1) < *cînepă* + suf. *-iță* și *bobghîrnică* (le redăm în transcrierea informatorului) (766/1, COMAN, GL.), *poghîrghici* (540).

Tot prin derivare au luat naștere și doi termeni atestați în materialul atlasului: *porbicari* (64) < *porbic* + suf. *-ari* și *ciuntirei*, (*ciunt'iréi'e*, *un ciunt'iréi*, 362), care s-a format ușor cu sufix de la verbul *a ciunti*, ca și *ciuntitură*.

Alt procedeu folosit, dar mult mai puțin, este contaminarea. Am găsit un singur exemplu, *glodorej*, despre care credem că este format printr-o contaminare în care unul dintre termeni e *glod*. Extensiunea sensului „cocean de porumb” (DĂ) la cel de „haldan” e explicabilă avînd în vedere faptul că această cînepă crește împreună cu porumbul. Cuvîntul *glodorej* este atestat numai într-o localitate (CHEST. 101) și nu singur, ci alături de *haldan*.

Vorbim de folosirea unor procedee sintactice atunci cînd cele două noțiuni au fost denumite prin termenul general de *cînepă* însoțit de determinanți. Denumirile cu determinanți se pot grupa după partea morfologică prin care se exprimă determinantul: 1) substantiv precedat de prepoziție și 2) adjectiv.

Analizînd terminologia pentru *haldani*, constatăm că substantivele determinate pot arăta scopul pentru care se cultivă: *cînepă de* (sau *pentru*) *sămînță* (sau *semînte*), cu o arie mai mare în centrul Transilvaniei, reprezentată atît în atlas²⁷, cît și în chestionar (119, 126, 130, 133, 134, 135, 139, 145, 162, 172, 182/2, 214, 216, 251), care îl semnalează, izolat, și într-un punct din Banat (52) și în altul din Oltenia (798). S-au mai dat răspunsuri asemănătoare: „cînepă de iarnă care face sămînță” (Cîlnic—Alba), „sămînță de cînepă” (Petrila) sau numai „sămînță” (Palos—Brașov). Întrebuințarea rară a semînteii de cînepă pentru ulei e atestată prin răspunsul „cînepa din care facem oloi”, notat în punctul 212 din chestionar.

Alteori, determinantul substantiv indică anotimpul în care se recoltează: *cînepă de toamnă*, înregistrat în mai multe localități din Transilvania (CHEST. 127, 151, 179, 182, 182/1, ALR 172) și în Banat (CHEST.

²⁵ În unele culegeri de cuvinte dialectale, pentru noțiunea de *cîlți*, au fost înregistrați, în mai multe variante, termenii *drugă*, *drugălai*.

²⁶ TEAHA, C. N. 222.

²⁷ Cînd termenii au fost notați, atît în atlas cît și în chestionar, în mai multe puncte, dăm, în paranteză, numai pe cele din chestionar. Pentru atlas, vezi hărțile respective.

51), *cînepă de iarnă* și *cînepă de vară*, notate numai în chestionar, în punctele 124, respectiv 163.

Denumirile în care determinantul e adjectiv sînt: *cînepă sălbatică* (CHEST. 894, ALR 705, 723, 728), *cînepă tomatică* (CHEST. 142) și *cînepă singuratică* (CHEST. 95/1).

Pentru *pobirci* mai numeroși sînt termenii în care apare un determinant adjectiv, prin care se caracterizează în mod foarte plastic aceste fire de cînepă. Astfel s-au înregistrat în ambele materiale *cînepă* urmat de: *mică* (152, 172, 232/1, 274, 282, 306/1, 348, 568, 802), *măruntă* (137, 772), *mărunțică* (542) cu varianta de rostire *mînînțică* (Marginea—Suceava), *huchită* (564), *hulchită* (ALR 414) sau numai substantivul *huchitură* (ALR 531); numai în chestionar: *pitică* (91), *închircită* (528, 538), *părăsită* (531, 562), *pipernicită* (550), *zăpăcită* (338); numai în atlas: *arsă* (105), *sămurastă* (723)²⁸.

Mai puține, și numai în materialul chestionarului, sînt notate denumiri cu determinantul substantiv: *cînepă după* (sau *de*) *marginie* (351, 766), *de iarnă* (108), *de ștreanguri* (115).

Procedeele utilizării determinantilor a fost înregistrat în întreaga țară, atît pentru denumirea haldanilor cît și a pobircilor, în localități învecinate sau chiar în aceeași localitate, ponderea cea mai mare avînd-o Transilvania, unde formează o arie întinsă și compactă. S-ar mai putea vorbi de o mică arie în nord-vestul Moldovei, iar în celelalte regiuni numai de puncte izolate.

★

O mare majoritate de răspunsuri atestă termeni formați prin modificări semantice, ajungîndu-se astfel la o exprimare mai sugestivă și mai plastică. În cazul lui *haldan*, pentru a reda imaginea unor fire înalte, s-a recurs la denumiri ale plantelor sau obiectelor asemănătoare ca formă. Prin reducerea sferei semantice a lui *dudău* (< magh. *dudva*), despre care TDRG menționează că înseamnă „plantă cu tulpina înaltă”, s-a ajuns ca acest cuvînt să denumească și noțiunea de cînepă cu tulpina înaltă (CHEST. 217, 245)²⁹. În *păhui*³⁰ (CHEST. 146) recunoaștem o analogie cu sensul de „copac înalt și nu prea gros (lăsat pentru sămînță într-o tăietură)” (MAT. DIALECT. I, 263). Continuînd să se stabilească o nouă analogie, cuvîntul și-a îmbogățit sfera semantică cu un sens nou: „om înalt, bine dezvoltat” (ms. DA). Ne întrebăm dacă *durloi* (FD II, p. 140) nu este o evoluție a sensului „fluieru cel mare al cimpoiului, adică «lungan»” (SCRIBAN, D. 456). Pe *drulan*, cu care s-a răspuns în punctul 346 din atlas, l-am putea considera o formă metatezată de la *durlan* „flăcău, hojmalău, tînăr înalt” (SCRIBAN, D., cf. și CADE), dar ne împiedică faptul că cele două sensuri sînt semnalate în regiuni îndepărtate: nordul Maramureșului—Moldova (SCRIBAN, D., CADE) și Oltenia (CADE).

Altă categorie de denumiri cuprinde împrumuturi din terminologia porumbului, lucru ușor de înțeles, deoarece după cum am mai spus, haldanii se seamănă în porumbiște. Chestionarul atestă în județul Bistrița-Nă-

²⁸ *Samurastră* e termen care circulă în regiunea respectivă. V. ALRM SN h 66.

²⁹ Cf. și Gavril Istrate, *Noul atlas lingvistic român*, FD, II, 1960, p. 140.

³⁰ Pentru etimologia cuvîntului, v. N. Drăganu, *Etimologii*, DR, IV, 1924—1926, 1927, p. 763.

săud forma *covranġi* (250) cu variantele *codranġi* (254) și *hodranġi*³¹ (248), pe care le punem în legătură cu *covrag* „tulpina, coceanul porumbului, firul de porumb crescut singuratic într-un cuib” (ms. DA). Evoluția semantică a acestui cuvânt nu se oprește aici. Analogia, foarte frecventă, după cum s-a putut observa, a făcut ca termenul *covrange* să se folosească ironic pentru „un om mare de stat și papă-lapte” (CHEST. 250). În aceeași categorie trebuie incluse și denumirile *torġeni* (CHEST. 351) și *glojdani*³². Pentru cînepa mare s-a mai notat, într-o singură localitate (ALR 848), termenul *ciogmani*, un cuvânt neregistrat pînă acum în dicționare.

Extensiunile de sensuri sînt foarte frecvente și în terminologia pentru *cînepa mică*. În cîteva cazuri, transformările au la bază ideea că această cînepă are aspectul unei îngrămădiri de fire rupte, uscate, căzute la pămînt, resturi rămase în urma smulgerii. Așa se poate explica extensiunea semantică a lui *mărădic* (CHEST. 262) < magh. *maradék* „rămășiță, rest” (DLR) și a lui *lom* (CHEST. 27, 52/1, ALR 76) „arbori doborîți, crai uscate și rupte îngrămădite pe pămînt” (CADE). Este de menționat că *lom* apare atestat cu ambele sensuri în Banat, de aceea credem că etimonul este scr. *lom* (CADE) și nu magh. *lom*. Cuvîntul maghiar stă la baza altui sens, anume „lucruri mărunte, inutile, boarfe”, atestat în județul Satu Mare³³. În urma aceleiași evoluții semantice s-au dat pobircilor și denumirile : *bunceag*³⁴ (ALR 172), *otavă* (CHEST. 300), *mohor* (ALR 836), *vîndă-laji*³⁵ (CHEST. 101) și *vîndatoġi* (CHEST. 142), *pămătuși* (CHEST. 146)³⁶, *poșodic* (CHEST. 288), *păhui* (CHEST. 147). Asupra cîtorva facem unele observații. Evoluția de sens a termenului *poșodic*, varianta regională a lui *poșodic* < comp. magh. *posadék*, „multime de animale mărunte” (DM), a avut loc pe teren românesc. Avînd în vedere circulația lui în vest, s-ar putea vorbi și de o influență a cuvîntului magh. *poshadt* (cu varianta regională *possad*)³⁷, care are și sensul de „apă cu miros urît, întocmai cum sînt apele în care se topește cînepa”. *Păhui* a fost înregistrat într-o comună învecinată cu cea în care cuvîntul e folosit pentru denumirea haldanilor. Credem că este vorba de o confuzie, deoarece sensul de pobirc e greu de explicat. În Drăgușeni—Suceava, *păhui* denumește o „pădure tină, mladă, deșis” (GLOSAR, REG.), dar cele două sensuri nu credem că s-au putut influența, fiind vorba de regiuni prea îndepărtate.

O arie destul de întinsă în sud-vestul țării și cîteva puncte din Transilvania cunosc termenul *vălog* (CHEST. 16, 19, 111, 122, ALR 848) și variantele *valogi* (CHEST. 14, 133, ALR 812, 836), *vălugi* (CHEST. 20, 798), *vologi* (CHEST. 99), *uloġi* (ALR 29) și *văloagă* (CHEST. 804, ALR 27). Etimonul e scr. *valuga*, *haluga* „iarbă rea, buruiană”³⁸.

³¹ V. și COMAN, GL.

³² Ioan I. Popescu, *Vocabular regional*, CV, 1950, nr. 4, p. 38.

³³ LEXIC REG. 9

³⁴ Pentru etimologia cuvîntului *bunceag* s-au propus mai multe soluții : srb. *bučak* (CADE, SCRIBAN, D., DM), magh. *boncs*, *boncsok* (CIFAC, II, 486, DA), tc. *bucak* (C. Ștefănescu, *Etimologii*, LR, XI, 1962, p. 553—555).

³⁵ Cuvîntul are origine necunoscută. PAȘCA, GL., propune ung. *vontatá*.

³⁶ Pentru etimologie, v. și Al. Graur, *Notes d'etymologie roumaine*, BL, V, 1937, p. 72, care propune sl. **pometuhá*.

³⁷ *A magyar nyelv értelmező szótára*, Budapesta, 1959, s.v.

³⁸ Svetomir Ristia și Iovan Kangrga, *Речник српскохрватског и немачког језика*, Belgrad, 1928, s.v.

O lărgire a sferei semantice se recunoaște și la cuvîntul *poi*, care denumește atît pobircii cît și pleava ce rămîne după alegerea semințelor. *Poi* este folosit în vestul Crișanei (CHEST. 66, 342, 344, ALR 316, 325, 334)³⁹.

Imaginea de cînepă mică, slabă, nedezvoltată se reflectă într-un grup destul de mare de termeni. *Pui* (CHEST. 770) și derivatul *puiac* sînt formați prin restricție de la sensul de „plantă tînă, abia răsărită sau încă necrescută” (ms. DA, cf. DM.). Ca și în cazul terminologiei pentru cînepa înaltă, au fost înregistrați și aici termeni cu valoare calificativă, care, în urma unor analogii, se folosesc atît în sistemul denumirilor pentru cînepa mică, slabă, cît și în sistemul denumirilor pentru persoane cu un fizic asemănător. Astfel *poșomog*⁴⁰ (etimologia necunoscută, CHEST. 124), *pociomogi* (CHEST. 139), se folosește și pentru „om mic, scurt în picioare (ce merge împiedicîndu-se)” (COMAN, GL.), *poghibală* (< ucr. *pohybel*, rus. *pogibel*, ALR 520) pentru „ființă răutăcioasă” (TDRG, CADE), „urită” (SCRIBAN, D.), „om de nimic, ștregar” (CADE, ȘĂINEANU, DL, DM), „om sau vită slabă” (PAMFILE, J. II, 409) și *oglejă* (< ser. *oglava*, notat *oglejă*, ALR 836) pentru „om slab, fără vlagă, bolnăvicios” (PAȘCA, GL., MAT. DIALECT. I, 285).

În vorbirea populară se recurge adesea la folosirea figurată, metaforică a unor cuvinte pentru a denumi lucruri asemănătoare ca formă, întrebuintare etc. cu cele inițiale. Termenii *lenea* (946), *lăieși* (165), *poală* (894) sau *poala cîmpii* (844), înregistrați în chestionar, și *săci* (346), *purdac*⁴¹ (833) *susuări* (102), din atlas, exprimă în mod metaforic imaginea acestor fire de cînepă. De o mare forță expresivă sînt denumirile: *pieritură* (CHEST. 918)⁴², care se dă și altor ființe sau plante nedezvoltate, slabe și *fifirită* (CHEST. 262), probabil o variantă de la *pîrpiriu*.

În alte lucrări au mai fost înregistrați următorii termeni: *popi* (TEAHA, C. N. 255), pentru *haldan*, și *bîrzoc* (DA), pentru *pobirc*.

Se poate observa cum între terminologiile diferitelor domenii nu se stabilesc limite fixe; cuvintele trec dintr-un domeniu în altul, pătrund în vorbirea comună, de fiecare zi. Astfel, sistemul denumirilor pentru cele două varietăți de cînepă s-a îmbogățit prin împrumutarea unor cuvinte al căror sens inițial aparține altor denumiri (*păhvi*, *mohor*, *otavă* etc.), dar și termenii pentru cînepă au pătruns, la rîndul lor, în alte sfere semantice. S-a putut constata, mai ales în cazul unor termeni cu valoare calificativă, interacțiunea între denumirile plantelor și cele ale ființelor. Uneori, plecîndu-se de la caracteristicile plantelor, prin analogie se dă aceeași denumire persoanelor (*pobirc*, *covrag*, *păhvi*), altelei procesul e invers (*poșodic*, *pieritură*), și de multe ori e foarte greu de stabilit calea evoluției semantice (*poșomoc*). Asemenea termeni au intrat și în onomastică. În Hangu — Neamț informatorul atrage atenția că sînt și familii Haldan.

Menționăm că dacă în majoritatea localităților anchetate deosebirea între diferitele fire de cînepă se oglindește în limbă prin denumiri

³⁹ V. și TEAHA, C. N., 255.

⁴⁰ V. și VICIU, GL.

⁴¹ Ms. DLR înregistrează și forma *purdic*, după o comunicare din Straja—Rădăuți.

⁴² V. și COMAN, GL., care notează termenul în aceeași localitate.

diferite, în alte localități se folosește numai termenul general de *cînepă* sau *fir de cînepă*.

★

Din materialul pe care l-am cercetat ne surprinde, în primul rînd, lipsa de concordanță între unitatea unor categorii de termeni și diversitatea mai mare sau mai mică a altora, între denumirea cînepii, pe de o parte, și denumirea diferitelor ei varietăți, pe de altă parte. Situația e similară și în cadrul altor domenii vechi de activitate a poporului nostru.

Caracterul unitar și stabil al unei terminologii este determinat de practicarea unor activități din timpuri vechi, neîntrerupt și în viața de fiecare zi a mai multor generații. Plantele sau animalele cunoscute de mult (grîul, cînepa, oaia, ciinele), obiectele cu întrebuințare veche (carul, roata, furca), precum și îndeletnicirile practicate de multă vreme sînt denumite, de obicei, printr-un singur termen. Prezența permanentă în viața zilnică, precum și importanța lor, a făcut ca denumirea dată să fie des folosită, să se transmită, să se păstreze.

Spre deosebire de acestea, obiectele de mai mică importanță, multe și variate, adesea în continuă schimbare, au fost numite în diverse feluri, atît în regiuni diferite, cît și în aceeași regiune sau localitate. Pentru a explica această varietate de termeni este necesar să ținem seama de influențele exercitate asupra graiurilor noastre de alte populații cu care am venit în contact și de la care am împrumutat uneori și obiectul și termenul, dar și de mijloacele interne de îmbogățire a vocabularului, proprii fiecărei limbi. În cazul terminologiei cînepii nu s-a recurs la împrumuturi din limbi străine, ci s-au creat denumiri noi din materialul existent-deja în limbă prin mai multe procedee, dintre care amintim: derivația, adăugarea unor determinanți, asociații cu obiecte asemănătoare ca formă, extensiunea sau restricția sensurilor și, foarte des, folosirea figurată, metaforică a unor cuvinte. Cultivarea și prelucrarea cînepii fiind o îndeletnicire specifică femeilor, nu e surprinzătoare mulțimea denumirilor create pe teren propriu. E cunoscut faptul că în limba femeilor elementul afectiv are un rol mare, de unde și mulțimea derivatelor, a analogiilor și a termenilor figurați. *Pieritură, lenea, poală, fifirită* sînt denumiri sugestive, plastice.

Marea diversitate de denumiri pentru o singură noțiune are urmări importante în ceea ce privește sinonimia. Constatăm o mare bogăție și varietate a lanțului sinonimic la nivelul limbii, al graiurilor dintr-o regiune sau numai al unei localități⁴³. Folosirea mai multor informatori din aceeași localitate a scos la iveală existența sinonimelor chiar și în aria restrînsă a unei comune. Astfel, în 836 (ALR) s-a răspuns: *mohor, oglejă, valogii cînipii*, în 64 (ALR): *porbici, porbicari*, iar în 101 (CHEST.): *glodorej, kîldan*.

Din analiza terminologiei cînepii ca și a altor domenii de activitate⁴⁴ se pot face unele constatări de ordin general. Există o anumită corelație⁴⁵

⁴³ Chestionarul, cuprinzînd un material cules dintr-un mare număr de localități, atestă o deosebită varietate de termeni și arii mai compacte în cazul denumirilor cu o circulație mare.

⁴⁴ V. FD, I, 1958, p. 181-187, II, 1960, p. 209-219; SCS (Iași), 1962, p. 167-208; SCL, 1963, 439-455, 1964, p. 435-494; „Analele Universității din Timișoara”, Seria științe filologice, II, 1964, p. 11-19; Boris Cazacu, *Studii de dialectologie română*, București, 1966, p. 121-135; Vasile Scurtu, *Termenii de înrudire în limba română*, București, 1966, etc.

⁴⁵ *Вопросы теории лингвистической географии*, Moscova, 1962.

între sistemul noțional și cel lingvistic corespunzător. Poziția pe care o ocupă o noțiune în cadrul sistemului este unul dintre factorii importanți care determină existența în planul limbii a uneia sau a mai multor denumiri. După cum am spus mai sus, de obicei noțiunilor fundamentale ale vieții materiale și spirituale le corespunde o terminologie unitară, iar celor secundare, o mare varietate terminologică.

Se poate vorbi de un sistem lexical corespunzător noțiunilor importante și de altul corespunzător celor de mai mică importanță, sisteme opoziționale după originea, numărul și importanța elementelor din care sînt alcătuite. Cuvintele desemnînd noțiuni primordiale sînt vechi, moștenite din latină sau luate din slavă, au o arie de circulație și o frecvență mare, o sferă semantică și lexicală bogată, fac parte din fondul principal al limbii. Acestea sînt elementele care dau limbii române un aspect de stabilitate și unitate⁴⁶. Cel de-al doilea sistem lexical cuprinde termeni mai mulți ca număr, dar mai noi și cu o răspîndire în arii teritoriale mai restrînse. Mergînd mai departe cu clasificarea elementelor membre ale acestuia, constatăm că ele nu au o valoare egală în limbă; de obicei unul, cel cu răspîndirea mai mare, se impune, devine termen literar.

Microsistemele termenilor pentru *haldan* și *pobirc*, privite ca membre ale diasistemului⁴⁷, sînt corelative. Această corelativitate se oglindește în paralelismul mijloacelor folosite pentru crearea terminologiei în discuție: sufixe augmentative — sufixe diminutivale, cuvinte cu sensul de mare, dezvoltat — cuvinte cu sensul de mic, nedezvoltat, atribute apreciative — atribute depreciative. Microsistemele, privite în răspîndirea geografică, nu mai sînt corelative. În cadrul aceleiași regiuni sau localități apare un tip de identificare pentru *cînepa mare* și altul pentru *cînepa mică*. Astfel în jurul Tîrgului-Neamț pentru *pobirc* se află termeni formați cu determinanți, iar pentru *haldan* se utilizează termenul de bază.

Noiembrie 1967

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță 21

LISTA LOCALITĂȚILOR ANCHETATE PENTRU CHESTIONARUL III „FIRUL”

Nr.	Localitatea	Județul
14	Globu-Craiovei	Caraș-Severin
16	Pirvova	Caraș-Severin
19	Nicolinț	Caraș-Severin
20	Răcășdia	Caraș-Severin
27	Ramna	Caraș-Severin
48	Nerău	Timiș
51	Semlac	Arad
52	Secusgiu	Arad

⁴⁶ B. Cazacu, *Studii de dialectologie română*, București, 1966, p. 148.

⁴⁷ Considerăm diasistem un sistem de un grad mai înalt care s-a format prin compararea a cel puțin două sisteme de grad mai mic. Cf. Andrei Avram, *Despre dialectologia structurală*, în *Elemente de lingvistică structurală*, p. 181—192.

Nr.	Localitatea	Județul
66	Sebiș	Arad
68	Mustești	Arad
70	Lipova	Arad
72	Galșa	Arad
74	Șoimuș	Arad
78	Stejar	Arad
80	Vărădia-de-Mureș	Arad
91	Brad	Hunedoara
95	Săcătura	Alba
99	Curechiu	Hunedoara
101	Costești	Hunedoara
104	Tărtăria	Alba
108	Chișcădaga	Hunedoara
110	Sălciva	Hunedoara
111	Balomir- de-Cimp	Hunedoara
113	Bozeș	Hunedoara
114	Berthelot	Hunedoara
115	Lupșa	Alba
115/1	Geamăna	Alba
117	Fărcădin	Hunedoara
119	Fintina	Brașov
120	Vaşcău	Bihor
122	Rîmetea	Alba
124	Sincraiu	Cluj
126	Boziaș	Mureș
127	Nocrich	Sibiu
130	Sincel	Alba
133	Șeușa	Alba
134	Rîmeț	Alba
135	Bălcaciu	Alba
137	Benic	Alba
139	Meșcreac	Alba
142	Ludoș	Sibiu
145	Racovița	Sibiu
146	Sebeșel	Alba
147	Cîlnic	Alba
149	Marpod	Sibiu
151	Voivodeni	Brașov
152	Luța	Brașov
162	Mateiaș	Brașov
163	Crihalna	Brașov
164	Paloș	Brașov
165	Deal	Alba
172	Arpașul-de-Jos	Sibiu
179	Ungheni	Mureș
182	Dirste	Brașov
182/2	Satulung	Brașov
212	Voiniceni	Mureș
214	Apalina	Mureș
216	Breaza	Mureș
217	Poiana-Ilvei	Bistrița-Năsăud
232	Cușma	Bistrița-Năsăud
234	Bistrița	Bistrița-Năsăud
238	Rodna	Bistrița-Năsăud
245	Sic	Cluj
246	Petrestii-de-Sus	Cluj
248	Coșbuc	Bistrița-Năsăud
249	Buru	Cluj
250	Runcu-Salvei	Bistrița-Năsăud

Nr.	Localitatea	Județul
251	Oroi	Mureș
252	Zagra	Bistrița-Năsăud
253	Sălicea	Cluj
254	Salva	Bistrița-Năsăud
261	Borzești	Cluj
262	Bonț	Cluj
264	Râseruci	Cluj
265	Mănăștur	Cluj
274	Dumbrava	Cluj
275	Chichișa	Sălaj
276	Morlaca	Cluj
277	Jibou	Sălaj
281	Hereclean	Sălaj
282	Popteleac	Sălaj
286	Someș-Guruslău	Sălaj
288	Giurtelec	Sălaj
292	Aghireș	Sălaj
299	Criștelec	Sălaj
300	Tășnad	Satu-Mare
306	Lugașu-de-Jos	Bihor
330	Portița	Satu-Mare
336	Soconzel	Satu-Mare
338	Tămășești	Maramureș
342	Mădăras	Satu-Mare
344	Vășad	Bihor
348	Petrova	Maramureș
351	Vad	Maramureș
353	Birsana	Maramureș
356	Curtuiuşu-Mic	Maramureș
358	Breb	Maramureș
376	Cimpulung-Moldo- venesc	Suceava
380	Stroești	Suceava
382	Udești	Suceava
384	Marginea	Suceava
416	Dorohoi	Botoșani
496	Ivănești	Vaslui
528	Tătăruș	Iași
530	Pașcani	Iași
531	Miroslăvești	Iași
532	Răucești	Neamț
534	Tibucanii-de-Sus	Neamț
536	Războeni	Neamț
538	Crăciãoani	Neamț
540	Bodești	Neamț
542	Dobreni	Neamț
544	Bălănești	Neamț
546	Valea-lui-Ion	Bacău
548	Filipeni	Bacău
550	Băsești	Bacău
552	Costișa	Neamț
554	Cuț	Neamț
558	Girov	Neamț
560	Mărgineni	Neamț
562	Piatra-Neamț	Neamț
564	Bistrița	Neamț
568	Hangu	Neamț
570	Pipirig	Neamț
590	Scurta	Bacău

Nr.	Localitatea	Județul
592	Coțofănești	Bacău
630	Gănești	Galați
742	Bănești	Dimbovița
766	Moeciul-de-Sus	Brașov
770	Rucăr	Argeș
772	Fundata	Brașov
773	Mățau	Argeș
796	Făurești	Vilcea
798	Filiași	Dolj
800	Căpreni	Gorj
802	Benești	Vilcea
804	Cirlogani	Vilcea
806	Ștefănești	Vilcea
810	Scundu	Vilcea
816	Păușești	Vilcea
826	Vulcan	Hunedoara
835	Cimpu-lui-Neag	Hunedoara
838	Valea-cu-Apă	Gorj
844	Jidoștița	Mehedinți
864	Plenița	Dolj
894	Băduleasa	Teleorman
918	Talpa-Ogrăzile	Teleorman
946	Smirdioasa	Teleorman
986	Cernavodă	Constanța

CONSIDERAȚII ASUPRA LEXICULUI TEHNIC FORESTIER DIN GRAIUL BAZINULUI BORȘA-VIȘEU

DE

GHEORGHE POP

Ritmul fără precedent al progresului științific și tehnic contemporan ridică, pe lângă probleme economice, importante probleme de ordin lingvistic, numeroasele noțiuni noi care apar reclamând termeni noi pentru exprimarea lor adecvată. Terminologia tehnică apare deci ca un domeniu foarte întins, în sens larg cuprinzând totalitatea cuvintelor care denumesc noțiuni de știință și tehnică. În general, fiecare ramură de activitate omenască, fiecare disciplină își are terminologia ei specială.

În cercetarea de față, desprinsă dintr-o lucrare mai amplă despre elementele neologice pătrunse în graiul maramureșan, vom face unele aprecieri referitoare la lexicul forestier din graiul bazinului Borșa-Vișeu. Considerațiile noastre se limitează la ierarhizarea, sub aspect diacronic, a diferiților termeni tehnici și la gruparea lor, pe plan sincron, în cîmpuri noționale.

Studiind graiul din aria lingvistică în discuție, pe lângă unii factori generali care acționează asupra oricărui grai în sensul răspîndirii termenilor din limba literară (școală, presă, emisiuni radiofonice, bibliotecă etc.), trebuie să ținem seama și de ocupația de bază a mării majorități a locuitorilor. În procesul muncii, lucrătorul forestier vine în contact cu procese tehnologice noi, cărora le corespund termeni noi. Așa se explică pătrunderea în vocabularul locuitorilor din acest punct al Maramureșului a unui număr mare de termeni neologici care denumesc unelte, procese, acțiuni noi, întâlnite în domeniul respectiv de activitate.

În legătură cu vechimea exploatării forestiere și a plutăritului în bazinul pîraielor Vișeu, Cislă și Borșa avem puține referiri. Din câteva publicații datînd din secolul nostru sau de pe la sfîrșitul veacului trecut,

¹ V. Arvinte, *Terminologia exploatării lemnului și a plutăritului*, în SCȘT, Iași, VIII, 1957, fasc. 1, filologie, p. 1—184; Ing. D. A. Sburlean, *Instalații de transport pentru exploatarea forestiere*, în Publicațiile societății „Progresul silvic”, 1940; Ing. Jankó Sándor, *Erdészeti szállítási berendezések* (Instalații forestiere de transport pe apă), 1940; Szécsi Zsigmond, *Az erdőhasználat* (Exploatarea pădurilor), Budapesta, 1884; A „Pallas” Nagy Lexikona (Marele lexicon Pallas), XII, Budapesta, 1896, p. 298—301.

din arhivele unităților forestiere și din informații primite de la muncitori forestieri bătrâni sau de la ingineri silvici, cu lung stagiul de activitate în bazinul Vișeuului², reiese că pădurile din perimetrul Borșa-Vișeu se exploatau încă înainte cu sute de ani. Atât doborârea arborilor cât și încărcatul și transportul s-au efectuat o perioadă îndelungată cu mijloace tehnice rudimentare³.

Începând cu sfârșitul secolului trecut, mijloacele de exploatare forestieră din bazinul Borșa-Vișeu, ca de altfel din întreaga țară, s-au modernizat treptat, datorită noilor realități economice și sociale, în epoca contemporană această dezvoltare atingând, în multe sectoare, nivelul tehnicii mondiale⁴.

Toate modificările procesului de producție în domeniul exploatării forestiere din regiunea indicată s-au reflectat pe planul lingvistic prin apariția unor cuvinte noi sau prin dispariția celor depășite.

Din cauză că activitatea de producție legată de îndeletnicirea pădurăritului și a transportului de lemne pe apă s-a efectuat la început cu mijloace tehnice rudimentare, și denumirile corespunzătoare vor fi puține la număr. O dată cu perfecționarea mijloacelor de producție crește în mod corespunzător și numărul termenilor noi.

Materialul lexical de care dispunem⁵, privit în planurile sincronie — diacronie, va permite să distingem trei straturi de termeni referitori la exploatarea forestieră din zona în discuție.

Făcând abstracție de termenii generali ai acestei îndeletniciri, cunoscuți de întreaga colectivitate lingvistică românească, ca : *buștean, pădure, brad, topor etc.*, în *primul strat terminologic*, am putea încadra cuvintele care denumesc mijloace rudimentare în tehnica exploatării forestiere, o parte dintre ele fiind utilizate și astăzi, cu mențiunea informatorilor „așa

² În special L. Popp și V. Ițoac, actualmente în Baia Mare.

³ *joagărul și toporul*, manipulate manual, rostogolitul pe coastă (cu pierderi de 5—10%), expedierea pe uluc și apoi pe canale de apă în *plute* legate care consumau prin construcția lor o mare cantitate de material (0,5—1 mc/m liniar), în special *haiturile* (barațele) care să asigure debitul de apă : *Macherlău* (pe Waser, între anii 1880—1934), *Haniovanca* (pe Waser), construit în anul 1923 de către Societatea Elefant și Moscoviți, *Pirțul Roșu* (pe Novăț), care a funcționat până în 1945, *Cisla* (pe Cisla), *Flintina* (pe Vișeu).

⁴ Pentru doborâtul și secționatul lemnelor, locul vechiului *joagăr* este luat de *ferăstrătele mecanice*; pentru apropiatul lemnelor, în locul *ulucului* au apărut *funicularele portative* sau *tractoarele* cu remorcă specială. Transportul lemnelor la destinație nu se mai face cu *plutele* ci pe *căi ferate* sau *drumuri forestiere*, cu *locomotive diesel* sau *autocamioane* iar locul *numeroaselor gateri rudimentare*, minate de ape, a fost luat de fabricile moderne înzestrate cu *gateri rapide*.

⁵ provine din : a) ancheta organizată în vara anului 1966, pe baza unui chestionar special, aplicat la 3 subiecte informatoare de vîrste diferite, din Borșa (= Ba) :

Ba I : Fodor Micleș — 25 de ani — 4 clase primare. E născut în Borșa. Între 1965 și 1966 a fost în armată la Oradea.

Ba II : Buzura Gheorghè (Buhuța) — 29 de ani — 4 clase primare. E născut în Borșa-N-a călătorit în țară.

Ba III : Rusu Dumitru — 46 de ani — 4 clase primare. A umblat prin țară și a fost la Sebeș (numai la pădure).

b) de la bătrâni care au fost timp îndelungat muncitori forestieri.

c) de la ingineri silvici cu un lung stagiul de activitate la ocoalele silvice din bazinul Borșa-Vișeu.

se spune din bătrâni": *chingă* < lat. *cingula* (Ba III) „lemn pus de-a curmezișul pe capetele buștenilor ce alcătuiesc tabla plutei, cu scopul de a-i fixa bine” este mai vechi decât termenul împrumutat *călădău* < magh. *kaloda* „trunchi” (Ba II, IV) având același sens; *calhău* (pl. *calhăuă*) < germ. *Keilhau*⁶ (Ba III) „șapină al cărei vîrf nu formează față de coadă un unghi obtuz, ci unul drept” se referă la o tehnică veche față de *șapina* < it. *zappa* de astăzi, construită după model italianesc⁷; *cioflincă*, < sas. *schivlänk* (Ba III) (cf. și magh. *csafling*) „cui de fier bătut în butuc și de care se leagă lanțul pentru a se trage bușteanul de vale”, este întrebunțat și astăzi acolo unde n-a fost posibilă construirea *ulucurilor* < tc. *oluk*, *uluk* (Ba II, III); *a slobozi* (buștenii la vale) coexistă alături de împrumutul *a corhăni* < ucr. *kurhan* < tc. *curgan* (Ba II, III).

În situație similară cu cea a termenilor enumerați mai sus se află și cuvintele *stăvilar* < v. sl. *staviló* (Ba III); față de *haii* (cf. magh. *hajtani*) (Ba II, III), *cojese* (cf. v. sl. *koza*) sau *belese* (cf. v. sl. *beliti*) (Ba III) față de *a fasona* < fr. *façonner* (Ba I, II, III); *a stivui* (ngr. *stiva*) (Ba III), avînd sensul actualului *a cubica* (cf. lat. lit. *cubicus*) (Ba I, II); *colibă* < v. sl. *koliba* (Ba II, III), ceea ce astăzi numim *cabană* < fr. *cabane* (Ba I, II, III); *dragoman* < ngr. *dragumanos* (Ba III) „conducătorul unei lucrări în ramura forestieră”, folosit pentru neologismele actuale: *manipulant*, *antreprenor* sau *șef de echipă* (brigadă); *drug* < sl. *drug* (Ba III) sau *bilă* < sl. *bilo* (Ba I, II) pentru actualul *riglă* < ngr. *rigla* etc.

Exemplificările date impun trei constatări:

a) Cuvintele care constituie primul strat terminologic în procesul de formare a terminologiei forestiere, indiferent de originea lor, atestă o tehnică rudimentară în această ramură de producție;

b) Informatorul Ba III, care a lucrat peste douăzeci de ani în ramura forestieră, cunoaște terminologia veche, auzită de la bătrînii pe care i-a însoțit în aceste îndeletniciri, și o serie de termeni care se folosesc astăzi. Faptul că subiectele Ba I și Ba II, mai tinere, nu cunosc decât terminologia mai recentă, este un indiciu al dispariției treptate a cuvintelor din primul strat terminologic al exploatării forestiere din perimetrul Borșa-Vișeu.

c) Procesul de înlocuire a terminologiei vechi se desfășoară lent, în primul rînd ca o suprapunere a termenilor noi peste cei vechi, și apoi, după o îndelungată perioadă de coexistență, cei vechi, în marea lor majoritate, nu mai pot supraviețui.

Al doilea strat terminologic trebuie să-l punem în legătură cu epoca infiltrării aici a capitalului străin sau a dezvoltării societăților capitaliste autohtone, cu aproximație către sfîrșitul secolului trecut și în primele decenii ale veacului nostru.

În această perioadă au pătruns o serie de termeni noi de origine germană, ucraineană și maghiară, prin muncitorii acestor naționalități, angajați de către unitățile forestiere, iar mai tîrziu numeroase neologisme de origine romanică, în primul rînd franceză, prin specialiștii din ramura silviculturii românești, constituită deja ca disciplină științifică în limba națională.

⁶ În Vișeu există numele propriu german Keilhauer.

⁷ Astăzi cuvîntul vechi este răsîndit cu sensul de *tiraăcop* (*calhău* = *tiraăcop*).

Cei mai mulți dintre termenii de origine germană au intrat în terminologia forestieră prin lucrătorii germani colonizați, în jurul Vișeuului, aduși din Boemia și cunoscuți sub numele de „țiptări”.

Termenul tehnic *german* omonim al numelui etnic „german” este atestat în Borșa la subiectul Ba III, cu sensurile: „cui gros de fier, bătut pe fundul ulucului pentru a micșora viteza lemnului care vine la vale”, „butuc gros, prins cu un capăt de o margine a ulucului, celălalt capăt fiind lăsat liber pe marginea opusă, de care se freacă buștenii corhăniți și și încetinesc mersul”. Pentru acest ultim sens informatorul Ba II ne-a dat termenul *urs* (denumire motivată de forma butucului). Termenul *neamț*, se folosește fie cu sensul de „proptea la ulucul construit pe un teren accidentat” (Ba III), fie cu acela de „par cu ajutorul căruia se doboară copacul tăiat, când acesta nu cade singur” (Ba III). Sensurile multiple, dar apropiate, se explică prin faptul că termenii în discuție denumesc diverse unelte sau procedee tehnice, văzute de muncitorii români la cei germani.

Un alt apelativ, frecvent în această terminologie, este *crainer* (Ba III) sau *grainer* (Ba II), derivat de la numele propriu Craina, fosta provincie aparținând Imperiului austro-ungar⁸. Germanii veniți de aici în Maramureș, la muncile de exploatare forestieră, au introdus o serie de procedee tehnice necunoscute prin părțile noastre⁹. Așa se explică sensurile multiple pe care le are termenul la aceiași informator (Ba III): „țapină de o construcție aparte”, „podet ridicat peste uluc pentru circulat în timp ce se corhănesc, buștenii”, „doi butuci groși la poarta haitului (barajului)”. Pentru ultimul sens este mai generalizat termenul *șostoacă* (cf. radicalul slav *tok-, tek-* „a curge”), cuvânt mai vechi, dar mai frecvent în limbajul muncitorilor forestieri mai vîrstnici.

Lemnul care unește pereții laterali ai cășitei¹⁰ este denumit atît cu cuvinte de origine germană: *ainstrik* < germ. *Einstrich* (Ba III), *ainstîț* < germ. *Einstitütze* (Ba I, II), cît și cu termeni mai vechi: *șlifără* (Ba III), *curmezîșu cășitii* (Ba II), sau de dată recentă: *traversă* < fr. *traverse* (Ba I). Ulucului simplu, construit pe o ripă mai scurtă, i se spune atît *plancă* < germ. *Planke* „scîndură” (Ba III), cît și *scoc* — uscat sau de apă — (Ba I, III). Lemnul rotund pe care se deplasează canapeaua la gaterul țărănesc de apă este denumit atît *valț* < germ. *Walze* (Ba I), cît și *balanță* < fr. *balance* (Ba III).

Coexistența dubletelor sinonimice (de origine germană și termeni vechi sau recent) se constată și pentru sensurile care desemnează: „șeful unei exploatare de pădure” = *buhalter* < germ. *Bechhalter* (Ba III) și *șef de sector* (Ba II) sau *maistru de exploatare* (Ba I); „acțiunea de a da drumul lemnului pe uluc” = *a rînu* < germ. *Rinnen* „a curge” (Ba III) și *a ulucări* (Ba III, II); „a trage buștenii la vale cu ajutorul vitelor” = *a țugări* < germ. *Ziehen* (Ba II, III) și *a cărăuși* (Ba III) etc.

⁸ Astăzi aparține R. S. F. Iugoslavia, în apropiere de granițele Austriei și Italiei, cuprinzînd bazinul rîului Ljubliana (sau Laibach) înconjurat de munți împăduriți. Aici, în regiunea Gottschee trăiesc și 20 000 de germani, dintre care unii au venit în Maramureș în timpul stăpînirii austriece, cînd s-a început aici o exploatare intensă a pădurilor.

⁹ Alte păreri a se vedea la V. Arvinte, *Din terminologia exploatareii forestiere și a plutăritului*, în „Analele Șt. ale Univ. „Al. I. Cuza” din Iași, tomul I, 1955, p. 112.

¹⁰ Dig construit pe malul apei din birne de lemn.

În terminologia îndeletnicirii de care ne ocupăm există și un număr, relativ redus, de elemente ucrainene, rezultat al contactului direct cu lucrătorii sezonieri ucraineni ¹¹: *caiman* < ucr. *kaiman* (Ba II) „lucrător care se ocupă cu gospodăria cabanei muncitorilor forestieri”; *boc* < ucr. *bokor* „plută” (Ba III) „tablă de plută”, termen care la informatorul Ba II are sensul de „scaun, capră, care susține, la diferite distanțe, ulucul” (cf. germ. *Bock* „capră”); *pîlhă* < ucr. *pîliha* „butuc, căpătii” (Ba II) „capăt de lemn gros pus sub căleștiul șașului, la ridicat”, pe care informatorul Ba III îl numește *tamoș* < magh. *támasz* „proptea, reazăm”; *huzăr* < ucr. *huzer* (Ba II) „partea groasă a unui buștean”, căruia subiectul Ba I îi spune *virvar* ¹²; *butin* < ucr. *bútina* (Ba I, II, III) „porțiune de pădure în exploatare” și *butinar* (Ba I, II, III) „tăietor de lemn în pădurea ce se exploatează” etc.

Terminologia forestieră de proveniență maghiară este destul de redusă în graiul lucrătorilor de pădure din această regiune, cu toate că raporturile lingvistice româno-maghiare de aici sînt destul de vechi. Faptul se explică prin numărul relativ mic de lucrători forestieri de origine maghiară. Dintre acești termeni am amintit mai sus: *haiț*, *căldău*, *tamoș*, care apar ca sinonime ale cuvintelor din terminologia populară silvică sau ale unor elemente de origine germană sau ucraineană. Aceeași relație sinonimică o constatăm între termenul *răcaș* < magh. *rakás* „morman, grămadă” (Ba II, III) și actualul *tason* (cf. it. *taso*, fr. *tas*) „grămadă” (Ba I, II), desemnînd „locul de la gura ulucului unde se adună butucii corhăniți”; *celernă* < magh. *csatorna* (Ba I, II) sinonim cu termenul popular *uluc* (Ba I, II, III) „jgheab din scînduri sau lemn pe care se expediază buștenii de la munte la vale”; *sărsamuri* (cf. magh. *szerszám*) (Ba II) sinonim cu *unelte*, *scule* (Ba I, II, III) „unelte folosite de lucrătorii forestieri” etc.

În cel de-al doilea strat terminologic, constituit în perioada capitalistă, pe lângă cuvintele de diferite origini, introduse de lucrătorii ucraineni sau maghiari în procesul muncii forestiere alături de români, au pătruns o serie de termeni neologici, datorită prestigiului limbii literare, vorbită de tehnicienii și inginerii silvici: *societate* (forestieră) < fr. *société* (Ba III), *antreprenor* < fr. *entrepreneur*, în varianta *antîpinor* (Ba II, III) și recentul *manipulant* (Ba I) „conducătorul unei lucrări de exploatare forestieră”; *expeditor* < fr. *expéditeur*, în varianta *espeditor* (Ba I, II) și popularul *corhănitor* „cel care dă drumul buștenilor de pe munte la vale”; *bailon* < fr. *bâillon* „proșap” (Ba I) și *pilot* < fr. *pilot*, în varianta *pilon* (Ba III) „stîlp puternic, bătut în pămînt, avînd rolul de a sprijini latura ulucului”; *a ancora* < it. *ancorare* (Ba I, III) și mai vechiul *a pîlhui* (Ba III) „a lega la mal”; *contrafiș* < fr. *contre-fiche*, în varianta *contrafișă* (Ba II) și cuvintele din terminologia populară *țaruș* (Ba I) și *iops* (Ba III) „lemn (proptea) la uluc care sprijină bailonul”; *malarină* < it. *mannaia*, *manalina* (Ba I, II) și *bardă* (Ba II) sau *plancaei* (Ba III) „secure cu tăișul lat, pentru cioplit”; *balarină* < it. *ballerino* (Ba I) și popularul *urs* (Ba III) „dispozitiv pentru micșorarea vitezei buștenilor pe uluc” etc.

¹¹ Care populează compact o serie de sate din Maramureș (ex. Poienele de sub Munte).

¹² Derivat de la românescul *virf* (la origine slav) și sufixul *-ar*.

Exemplificările privind cel de-al doilea strat terminologic impun reliefarea citorva concluzii:

a) Paralel cu introducerea uneltelor și a procedeelelor mai perfecționate de producție se amplifică și terminologia forestieră cu elemente eterogene, determinate atât de structura etnică a lucrătorilor forestieri cât și de prestigiul limbii literare, care pătrunde și în acest sector prin inginerii și tehnicienii silvici.

b) Un rol hotărâtor în pătrunderea elementelor germane, ucrainene și maghiare în terminologia forestieră l-au avut contactul direct de la om la om, al vorbitorilor de limba română cu lucrătorii acestor naționalități și superioritatea procedeelelor tehnice de care acești termeni erau legați și pentru care limba română nu avea, deseori, cuvântul corespunzător.

c) Termenii de origine germană, ucraineană și maghiară sînt înlocuiți treptat cu elemente neologice de proveniență romanică, care, în etapa actuală, la subiectele mai în vîrstă, coexistă cu termenii populari sau cu cei proveniți din limbile menționate.

d) Majoritatea elementelor neologice din terminologia forestieră sînt, ca și în limba literară de altfel, de origine franceză, care, datorită structurii înrudite a celor două limbi, se adaptează cu mai multă ușurință cerințelor lexicale, fonetice și gramaticale ale limbii române.

Lexicul științific și tehnic al limbii române contemporane se caracterizează printr-o mare bogăție, care crește mereu, datorită dezvoltării impetuoase a științei și tehnicii mondiale, pe care România, prin politica de industrializare de astăzi, de dezvoltare și de răspîndire a culturii în masele largi, și-o însușește cu rapiditate¹³. Acest proces de însușire se reflectă pregnant și în terminologia forestieră din localitatea anchetată. Termenii neologici pătrunși în ultimele două decenii ale secolului nostru îi vom considera ca alcătuiind cel de-al treilea strat în cadrul terminologiei forestiere din perimetrul Borșa-Vișeu. El se suprapune cu prestigiu peste termenii celorlalte două straturi amintite, cuvintele recente coexistînd însă în multe cazuri cu cele din epocile anterioare, în special la muncitorii mai vîrstnici.

Dacă primele două straturi terminologice le-am prezentat după criteriul originii lor și al etapelor mai importante de constituire, terminologia actuală, răspîndită prin limba literară, o vom prezenta pe cîmpuri semantice. Se pot desprinde următoarele cîmpuri semantice, care acoperă domeniile de frecvență ale neologismelor.

A. *Organizarea muncii*: *brigadă* < fr. *brigade*, rus. *brigada* (Ba I, II, III) „grupă de 6—8 lucrători de pădure”, alături de care apar și cuvintele *echipă* (Ba I) și *grupă* (Ba III); *brigadier* < fr. *brigadier* (Ba I) este „șeful unei brigăzi” fiind denumit și cu sintagma *șef de brigadă* (Ba I, II, III); *manipulant* < fr. *manipulant* (Ba I, II, III) este numit „conducătorul unei lucrări de exploatare forestieră” căruia i se mai spune *șef de parchet* (Ba I, III) sau *maistru de parchet* (Ba II). Grupul de pădurari numiți în vederea executării unor sarcini speciale formează o *comisie* < fr. *commission* (Ba I, II, III). Sistemul de remunerare în raport cu cantitatea de produs realizat se numește *acord* < fr. *accord*, it. *accordo* (Ba I, II, III), venindu-se cu explicarea „plătît după cît s-o muncit” (Ba II).

¹³ D. Macrea, *Terminologia științifică și tehnică în limba română contemporană*, în CL, XI, 1966, nr. 1, p. 18.

Lucrătorii forestieri rămași și peste noapte la gurile de *exploatare* nu mai dorm în *colibe*, ci sînt cazați în *cabană* < fr. *cabane* (Ba I, II, III) înzestrată cu *cazarmamentul* necesar, cu *magazie* anexă, avînd la dispoziție *aparate de radio*, *biblioteca* și *ziarele* solicitate (Ba I, II, III). Ei afirmă că sînt *angajați* (cf. fr. *engager*) (Ba I, II, III) ai *întreprinderii* forestiere sau ai ocolului *silvic*. Nota referitoare la prețul buștenilor expediați se numește *factură* < fr. *facture* (Ba I, II, III), iar cel care o face se spune că *facturează* (cf. fr. *facturer*) (Ba I, III) „fac factura” (Ba II). Lista materialelor scoase din *depozit* < lat. *depositum*, cf. it. *deposito* (Ba I, III) se numește *borderou* (de materiale) < fr. *bordereau* (Ba I) sau *plafon* < fr. *plafond* (folosit impropriu de informatorii Ba II și III) etc.

B) *Exploatarea pădurii* cu mijloace tehnice moderne a determinat pătrunderea termenilor neologici corespunzători acestor procese și acțiuni.

Fiecare dintre suprafețele în care este împărțită pădurea în exploatare se numește astăzi *parchet* < fr. *parquet* (Ba I, II, III), termenii mai vechi *bolotău*, *butin* < ucr. *butina* și *șlag* < germ. *Schlag* fiind cunoscuți numai de bătrîni. În timpul lucrului, *parchetul* se împarte în mai multe fișii, dintre care una nu se mai numește *porție* (de pădure), *fogaș* < magh. *fogás* (Ba II), ci *parcelă* < fr. *parcelle* (Ba II, III) sau *lot* < fr. *lot* (Ba I)¹⁴. Cel care împarte pădurea în parcele *parcelează* (cf. fr. *parceler*) (Ba II). Înainte de a începe tăiatul, copacii se *marcă* (cf. fr. *marquer*, cf. it. *marcare*) (Ba I, II, III) sau se *sămîndlează* (Ba III), se *stampilează* derivat al lui *stampilă* < it. *stampiglia*, cf. germ. *Stempel* (Ba II). Pădurea tăiată cu *rasu* (Ba III), adică pînă la ultimul copac, se *defrișează* (cf. fr. *défricher*) (Ba I) pentru ca terenul obținut să fie destinat pășunatului sau agriculturii. Aranjarea pe categorii după calitate și dimensiuni a buștenilor se numește *sortare* (Ba I, II, III), iar acțiunea de tăiere a buștenilor în mai multe bucăți este denumită a *sectiona* < fr. *sectionner* (Ba I, II, III). *Metrului cub de lemn* (Ba I, II, III) i se spune și *cubic* < fr. *cubique* (Ba II, III). La doborîrea copacilor nu se mai folosește *joagărul* (Ba III), ci *ferăstraie mecanice* (Ba I, II, III). Suprafața amenajată pentru ocrotirea unor copaci se numește *zonă* (< fr. *zone*) *de protecție* (Ba III), *zonă de ocrotire a monumentelor naturii* (Ba I) sau *zonă de protejare* (Ba II) etc.

C) *Transportul lemnelor* în trecut se făcea cu ajutorul *ulucului*, pe *plancă*, pe *piraie* sau cu vitele, fapt pentru care se pot întîlni și astăzi cuvinte ca : *plută*, *plutărie*, *plutaș* (Ba III), *corhăni*, *corhănitor* (Ba III), *călădău*, *cășiță*, *haiț* (Ba III) etc. O dată cu modernizarea mijloacelor de transport apar și termeni neologici corespunzători. Buștenii sînt aduși de la munte pe *șosele forestiere* (Ba I, II, III) sau pe *cale ferată forestieră* (Ba I, II, III). Azi s-au introdus *aparate cu cablu* < fr. *appareil à câble* (Ba I, II, III) și *funiculare* (< fr. *funiculaire*) *portative* (Ba I, II, III), care aduc materialele pe 2—3 km. la *rampă* < fr. *rampe* (Ba I, II, III) pentru încărcare pe mijloacele de *transport* < fr. *transport* (Ba I, II, III) : *remorcă* < fr. *remorque* (Ba I, II, III) trasă de *tractor* < fr. *tracteur* (Ba I, II, III), *vagonete* (cf. fr. *wagonnet*) forestiere (Ba I, II, III) acționate de *locomotive* (cf. fr. *locomotive*) (Ba I, II, III), care se pot *decupla* < fr. *découpler* (Ba I); *autocamion* < fr. *auto + camion* (Ba I, II), condus de *șofer* < fr. *chauffeur* (Ba I, II, III), care are mare grijă la *versant(e)* < fr. *versant* (Ba I), *locuri forțate* (Ba I), *accidentate* (Ba I, II) sau *blocate* (cf. fr.

¹⁴ Informatorul Ba III face precizarea „o parcelă fi formată din mai multe fîgașă”.

bloquer) (Ba I, II) prin rostogolirea lemnului sau a bolovanilor de pe munte. Buștenii sînt transportați la *fabricile* (cf. fr. *fabrique*) de cherestea din Vișeu și Borșa sau la *combinatul* (< rus. *kombinat*) forestier din Sighet (Ba I, II, III) etc.

Cu toate că numărul termenilor neologici pătrunși în ultimele două decenii în rîndul lucrătorilor forestieri din Maramureș este mai mare decît am arătat, exemplele culese de la cei trei informatori din perimetrul Borșa-Vișeu sînt totuși edificatoare pentru a ilustra influența crescîndă a limbii literare asupra lexicului graiului maramureșean.

Din cele expuse, rezultă următoarele considerații cu caracter de concluzii :

a) Pătrunderea termenilor neologici în limba română contemporană este strîns legată de dezvoltarea generală a limbii noastre în procesul complex de perfecționare și îmbogățire.

b) În ultimele două decenii și în vorbirea lucrătorilor forestieri și-au făcut loc, datorită influenței limbii literare, numeroși termeni tehnici recenți, în special de origine franceză.

Pentru a cuprinde și a înțelege mai bine materialul lexical prezentat din punctul de vedere care ne interesează e necesar să tragem cîteva concluzii generale, de ansamblu :

a) Caracterul eterogen al terminologiei forestiere din aria lingvistică cercetată, explicabil prin condițiile istorice care au permis manifestarea unor influențe lingvistice atît de diverse, nu vine în contradicție cu unitatea relativă a acestei terminologii, asigurată de colectivitatea lingvistică care a înlăturat treptat omonimiile supărătoare. Un exemplu în acest sens va fi edificator :

„Butucul gros, prins cu un capăt de o margine a ulucului, iar celălalt lăsat liber pe marginea opusă, de care se freacă buștenii corhăniți și-și încetinesc mersul”, în primul strat terminologic apare cu denumirea de *urs* /A/, omonimul animalului cu același nume (*urs*) /B/.

În al doilea strat terminologic, unul din multiplele sensuri ale cuvîntului *german* rezolvă omonimia supărătoare din diacronia A—B, dar cu acest termen apare o altă omonimie intolerabilă în sincronia C—D [*german*] = dispozitiv la uluc (C) : [*german*] = nume etnic (D). Pentru rezolvarea omonimiei C—D, vorbitorii au recurs la un al treilea termen, *balarină*, care s-a impus prin intermediul publicațiilor de specialitate și al instrucțiunilor scrise trimise de organele silvice.

b) Procesul de înlocuire a termenilor din primele două straturi se desfășoară lent, în primul rînd ca suprapunere a termenilor noi peste cei vechi, și apoi, după o perioadă de coexistență, cei noi se impun cu prestigiul ce-l conferă limba literară. Această situație o confirmă existența, în perioada actuală, a 3—4 sinonime din celelalte straturi terminologice pentru același termen tehnic recent ce s-a încetățenit în vorbirea lucrătorilor forestieri. Astfel, alături de *baraj* < fr. *barrage* (Ba I, II, III), coexistă sinonimele mai vechi *haiț* (cf. magh. *hajtani* (Ba II, III) și *stăvilar* < v. sl. *stavilo* (Ba II, III); alături de *traversă* < fr. *traverse* (Ba I), *aistrih* < germ. *Eistrich* (Ba III) și *cumerzișu cășii* (Ba III); alături de *brigadă* < fr. *brigade*, rus. *brigada* (Ba I, II, III), *echipă* < fr. *équipe* (Ba I) și *ceată* < v. sl. *ceta* (Ba III) ș.a.

Mulțimea sinonimelor reflectă diversitatea canalelor de pătrundere a termenilor neologici în graiul locuitorilor din Borșa-Vișeu. Dacă ținem seama de frecvența lor, în special în graiul generației tinere, atunci putem trage concluzia că neologismele câștigă din ce în ce mai mult teren în lexicul acestui grai, care se transformă treptat sub influența nivelatcare a limbii literare.

*Institutul pedagogic de 3 ani
Baia Mare, str. Victoriei nr. 76*

ORIGINEA ROM. *sută*

DE

I. PĂTRUT

1. Sînt păreri diferite asupra originii lui *sută*. Unii l-au considerat element de proveniență autohtonă¹, alții de origine necunoscută², iar cei mai mulți ca împrumut vechi din slavă.

Evident că între forma românească și cea slavă, dinaintea dispariției ierilor, deci *sŭto* (cf. sl. v. сѣто), este o mare asemănare. Originea slavă a cuvîntului a fost pusă sub semnul întrebării și din motive formale: ierul slab redat prin *u* izolează acest cuvînt de celelalte împrumuturi din slavă³, în care ierii slabi sînt dispăruți (cf. *sŭvada*, *sŭvĕtŭ* > rom. *sfadŭ*, *sfat*). Credem totuși că *sută* are la bază sl. *sŭto*, însă etimologia are nevoie de cîteva precizări.

2. Într-un studiu recent, acad. E. Petrovici a arătat că în limba română există un număr de cuvinte intrate din slavă în romanica (latina tîrzie) dunăreană, forma lor românească prezentînd trăsături fonetice proprii elementelor de proveniență latină. Printre acestea este menționat și rom. *măgură*, care corespunde sl. com. **magŭla*⁴, împrumutat în romanica dunăreană într-o formă asemănătoare: **magula* > rom. *măgura*. Cuvîntul a fost împrumutat, prin urmare, înainte de evoluția, în graiurile slave, a lui *ŭ* la *y*. Cum această prefacere (*ŭ* > *y*) e paralelă și contemporană cu *ŭ* > *u*, se înțelege că este întru totul normală redarea vechiului *u* scurt prin *u* în graiul romanicilor — viitori români — cu care au intrat în relații slavii, coboriți de la nord de Carpați. Un alt exemplu asemănător

¹ Cf. O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I, Paris, 1901, p. 34.

² În DM, de exemplu, nu e indicată etimologia.

³ Cf. O. Densusianu, *op. cit.*, I, p. 245.

⁴ Emile Petrovici, *Le latin oriental possédait-il des éléments slaves?*, „Revue roumaine de linguistique”, XI, 1966, n° 4, p. 319—320.

este rom. *mătură*, provenit, după părerea acad. E. Petrovici, dintr-o formă romanică **metula*⁵ (cf. alb. *netullë*) < sl. **metŭla*⁶.

Să menționăm că și în alte limbi fostul *ŭ* (*u* scurt) este reprezentat prin *u*, în vechile elemente de origine slavă : cf. let. *dukurs* „dihor” < sl. *dŭchorŭ* „id.”⁷, fin. *akkuna* < sl. **akŭna* (> *okŭno*, cf. sl. v. *окно*) „ferastră”⁸.

Presupunem deci că în romanica dunăreană a fost împrumutat, de la slavi, **suta* < **sŭtă* (devenit, mai târziu, după evoluția *ă* [*a* scurt] > *o*⁹, *sŭto*), încadrat printre substantivele feminine, de tipul *casă* — pl. *case*.

Credem că **suta* a fost general răspândit în romanica dunăreană, în limba viitorilor români. Cuvântul există și în aromână și meglenoromână (*sută*) ; forma *stu* (< bg. *sto*) din meglenoromână¹⁰ pare mai nouă, ca și *sto* (< scr. *sto*) din istroromână.¹¹ El trebuie deci considerat ca un element de origine latină (alături de *șchiaru*, *jupin* etc., examinate de acad. E. Petrovici¹²).

3. S-a crezut că este necesar să se caute cauzele împrumutării unui numeral atît de uzual. S. Pușcariu — care susține că rom. *sută* e de origine slavă — crede, citîndu-l pe Ascoli, că în felul acesta s-a evitat omonimia, la aromâni, dintre 100 și 5 (pl. *ŭnti* „sute” și *tinti*) și mai adaugă părerea că *suta* a fost o unitate de numărare a oilor.¹³ Dar argumentele invocate nu sînt convingătoare. Primul cade de la sine, dat fiind că *sută* a fost împrumutat încă în faza limbii latine tîrzii. În legătură cu celălalt argument ne întrebăm dacă slavii au practicat mai intens păstoritul decît populația romanică, viitorii români.

Nu este surprinzătoare înlocuirea lui *centum* prin **suta*. Și în alte limbi există numerele împrumutate ; în română, după cum se știe, numerele 11—19 și zecile 20—90 sînt călchiate după modele slave.

⁵ Cele două cuvinte amintite trebuie să fi avut în romanică accent diferit, după regula din latină : pe penultimă, respectiv pe antepenultimă. De fapt forma *măgŭră* există dialectal ; o localitate de lingă Lugoș se numește *Măgŭri*.

⁶ Se ivește următoarea obiecție : Printre vechile împrumuturi de proveniență slavă, intrate în latina dunăreană, este menționat și *smŭntŭnă*. Acad. E. Petrovici presupune că etimologia „cea mai plauzibilă” a acestuia este *sămŭtăna* (loc. cit., p. 319), cu *ŭ* deci, tot în poziție slabă, care nu e reprezentat în limba română. Ce se poate răspunde la această obiecție ? Mai întii, că forma slavă a lui „smŭntŭnă” nu e sigură. Apoi, că **suta* e în situație diferită, în privința accentului limbii împrumutătoare : *u* era în silabă accentuată ; chiar și în celelalte cuvinte s-ar putea explica tratamentul diferit al lui *u* scurt prin poziția diferită față de accent.

⁷ A. Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves*, I, Lyon — Paris, 1950, p. 125. Paralel, și fostul *i* (*i* scurt) slav se redată, în împrumuturile vechi, prin *i* (idem, *ibid.*). A. Vaillant este de părere că, în perioada acestor împrumuturi, „*i* et *ŭ* n'étaient sans doute déjà plus exactement des *u* et *i* brefs, mais ils en étaient encore proches” (*ibid.*). Credem că nu este necesară și nici nu vedem prin ce dovezi poate fi susținută această rezervă.

⁸ Întrucît un *ŭ* latin sau germanic este reprezentat, în cuvintele împrumutate de slavi, prin *y*, A. Meillet trage concluzia că, în secolele al VII-lea — al VIII-lea, vocala slavă care reprezenta un *ŭ* vechi „avait assez le caractère d'un *u* pour rendre un *ŭ* étranger” (*Le slave commun*, ed. II, Paris, 1934, p. 54).

⁹ Despre *a* > *o* în slavă a se vedea I. Pătruț, „Referitor la cronologia elementelor de origine sud-slavă ale limbii române. În legătură cu sl. *o* și *o*”, CL, XII, 1967, nr. 1, p. 21 ș.u., cu trimiteri la studiile recente, mai ales ale acad. V. Georgiev.

¹⁰ Th. Căpidan, *Meglenoromâni*, I, București, 1925, p. 155—156.

¹¹ S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, București, 1926, p. 154.

¹² Loc. cit., p. 315—320.

¹³ *Limba română*. I. *Privire generală*, București, 1940, p. 279.

4. Adăugăm și câteva considerații referitoare la fonetica istorică slavă și, totodată, la vechimea primelor relații dintre populația romanică, viitorii români, și slavi.

Rom. *sulă*, ca și *mătură*, *măgură* < romanic. **suta*, **metula*, **magula*, arată că aceste cuvinte au fost împrumutate înainte de deplasarea vocalelor posterioare în seria centrală, adică înainte de prefacerea *ū*, *ū* > *u* (у), *y*¹⁴. Sintem deci, evident, înainte de monoftongarea diftongilor, formați cu sonanta *w*, în *u* (de fapt *ū*; de ex. *au* > *ū*), căci acest *ū* (provenit din diftong) nu a evoluat la *y*. Monoftongarea diftongilor, formați din vocală + *w*, în *u* este anterioară prefacerii *ă* > *o*¹⁵, fenomen care este datat: secolul al IX-lea¹⁶. Cronologizarea aceasta este în concordanță cu afirmația că elementele slave au început să intre în limba română numai după apariția, în sistemul fonetic slav, a vocalei *o*¹⁷. Altfel spus, E. Petrovici, au fost împrumutate înainte de secolul al IX-lea în romanica dunăreană.

Desigur că perioada anterioară transformării lui *ă* în *o* și monoftongării diftongilor (proces comune tuturor graiurilor slave) trebuie considerată încă slavă comună¹⁸. Prin urmare, spre deosebire de influența exercitată asupra limbii române, influență care, așa cum ne-am obișnuit să spunem, poartă pecete bulgărească, cuvintele de felul lui *sulă* au fost împrumutate în romanica dunăreană încă în perioada slavă comună¹⁹.

Se pare că forma mai veche slavă comună a numeralului a fost **sito* (cf. lit. *šimtas*), deci cu *š*. A. Vaillant se folosește de forma românească *sulă* pentru a dovedi vechimea sl. *sūto* (cu *ū*), provenit din stadiul anterior **sīto*²⁰. De asemenea rom. *mătură* probează existența sl. **metūla* < *metīla*²¹.

Decembrie 1967

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță 21

¹⁴ A se vedea mai sus, nota 7.

¹⁵ Cf. I. Pătruț, *loc. cit.*, p. 23.

¹⁶ Cf. idem, *ibid.*

¹⁷ Idem, *ibid.*, p. 23 ș.u.

¹⁸ Nu insistăm asupra duratei limbii slave comune, problemă mult discutată și dificilă, ca oricare periodizare a unei limbi sau a alteia. Menționăm doar că unii lingviști acceptă o dată destul de tîrzie ca limită superioară a perioadei slave comune. Astfel, A. Meillet: „La division du slave [commun] en langues distinctes et séparées doit être de peu antérieure au début de l'époque historique, début tardif: VIIe ou VIIIe siècle après J.-C.” (*op. cit.*, p. 2). S. B. Bernstein crede că „destrămarea” unității slave comune s-a petrecut într-o perioadă lungă de timp: a II-a jumătate a mileniului I e.n. (*Očerok sravnitel'noj grammatiki slavjanskich jazykov*, Moscova, 1961, p. 51).

Procesele fonetice ca cele amintite, care au transformat sistemul fonetic slav (apariția vocalelor *u*, *q* > *o*, *ę*, *o*), structura silabelor (deschiderea silabelor închise), precum și structura morfologică a cuvintelor sint, desigur, slave comune.

¹⁹ De aici rezultă că perioada limbii slave comune a durat — cum și susțin unii lingviști (cf. nota precedentă) — un timp oarecare și după dispersarea slavilor din teritoriul pe care l-au ocupat la nord de Carpați.

²⁰ *Op. cit.*, I, p. 136.

²¹ Emile Petrovici, *loc. cit.*, p. 320. Cf. și alb. *retullë*.

OMONIMIE SAU POLISEMIE?

DE

TEODOR BOJAN

Dicționarele limbii române înregistrează de două ori forma verbală *înșela*, prima cu sensul fr. *seller*, iar a doua în accepțiunea generală a fr. *tromper*. Ambele apar încă în vechea română literară, au aproximativ același număr de derivate și sînt generale pe teritoriul lingvistic daco-român.

Deoarece derivarea rom. *înșela* „seller” dintr-un lat. * (*in*)*sellare* nu prezintă nici o dificultate de ordin formal sau semantic, dicționarele limbii române îl dau, fără excepție, ca provenind din acest etimon. În schimb, originea celuilalt verb — *înșela* „tromper” — nu este nici acum clarificată, susținîndu-se nu mai puțin de cinci etimologii diferite¹:

— din lat. * (*in*)*sellare* (Lexiconul Budan, H. Tiktin, L. Spitzer, L. Șăineanu, CADE, A. Scriban, DM, I. Coteanu);

— din paleosl. *mūšela* „turpis quaestus”, *mūšeli* „lucrum; materia”, sau rus. *mšeli* „usura” (Fr. Miklosich, A. Cihae, S. Pușcariu, G. Weigand, DA);

— din vgr. ψελλός (G. Giuglea);

— autohton (I. I. Russu);

— calc după s.-cr. *nasamariti* (*jasamariti*) „a pune samarul; a înșela” (P. Skok, REW și Al. Rosetti).

Acceptarea etimonului lat. * (*in*)*sellare* și pentru rom. *înșela* „tromper” întîmpină, într-adevăr, serioase dificultăți, dacă se ține seama de

¹ Pentru bibliografie, vezi documentata sinteză publicată de Sextil Pușcariu în DR, VI, 1929—1930, p. 327—332. Lucrările apărute după 1930 și utilizate de noi sînt, în ordinea inserării lor în text, următoarele: I.-A. Candrea, Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, București, 1931; August Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Iași, 1939; *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958; I. Coteanu, *Premise pentru stabilirea vocabularului străromânei*, (II), în SCL, XVI, 1965, p. 766; Claudia Tudose, *Lexicul de bază în secolul al XVI-lea*, în SCL, XVI, 1965, p. 627; G. Giuglea, *Elemente vechi grecești în limba română*, în DR, XI, 1948, partea a II-a, 1943, p. 455; I. I. Russu, *Cuvinte autohtone în limba română*, în DR, XI, 1948, p. 160—161; Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. al III-lea, ed. a V-a, București, 1964, p. 72.

argumentele aduse în cadrul discuțiilor, și anume că sensul „tromper” apare numai în dialectul dacoromân și lipsește la continuatoarele lat. * (*in*)*sellare* „a pune șeaua” din celelalte limbi romanice. Etimonul paleosl. *müšelü*, *müšeli*, rus. *mšeli*, propus în locul celui latin, prezintă însă nu numai inconvenientul de sens, ci și dificultăți de formă și de ordin gramatical. Etimonul grecesc *ψελλός*, ca și originea autohtonă a sensului „tromper” sînt și ele la fel de îndoielnice. În sfîrșit, admiterea originii latinești a cuvîntului, dar susținerea dezvoltării sensului „tromper” prin cale semantică după s.-cr. *nasamariti* (*jasamariti*) pare mai acceptabilă, dar nu lipsită de dificultăți. În s.-cr. *nasamariti* (*jasamariti*) elementele componente ale cuvîntului, deci și sensurile acestora, sînt altele decît în rom. *înșela*, încît calchiera este numai aproximativă.

Lipsind faptele de limbă incontestabile, absolut necesare pentru stabilirea unei etimologii juste, discuțiile au fost orientate — cum era și firesc — aproape exclusiv spre explicarea dezvoltării semantice de la etimonul propus (latin, paleoslav, medio-bulgar, vechi-grecesc, sirbo-croat) pînă la sensul „tromper” al rom. *înșela*. Celelalte aspecte, formal și gramatical, solicitate în mod deosebit în rezolvarea corectă a originii unui cuvînt „necunoscut”, au fost prea puțin urmărite.

Date fiind deosebirile de opinii și dificultățile pe care le prezintă rezolvarea etimologiei rom. *înșela* „tromper”, trebuie să recunoaștem că numai elemente noi de limbă, și nu considerații de ordin rațional, pot contribui la elucidarea acestei probleme. Cercetînd lexicul limbilor romanice și al dialectelor românești sud-dunărene am ajuns la cîteva noi fapte de limbă, care, după părerea noastră, pot fi utilizate la rezolvarea originii rom. *înșela* „tromper”.

În catalană, verbul *ensellar* are nu numai sensul „seller”, „posar la sella”, ci și pe acela de „tromper”, „enganyar” (= cast. *embarricar*), identificîndu-se astfel total cu rom. *înșela* „seller” și „tromper”. Etimologic, cat. *ensellar* este dat ca derivat din cat. *sella* „șă” (< lat. *sella* „id.”)².

Pe de altă parte, sard. camp. și log. *inseddare* „seller” are în dialectul câmpidanez (popular) și sensul „tromper”, „ingannare”³, deci identic nu numai cu rom. *înșela*, ci și cu cat. *ensellar* „seller”, „posar la sella” și „tromper”, „enganyar”. Etimologic, și sard. *inseddare* este dat ca derivat din sard. camp. *sedda* „șă” (< lat. *sella* „id.”).

În sfîrșit, în dialectul aromân, alături de *înșiedzu* (*înșiedzû*) „seller” și „tromper” apare și forma verbală *nșel*, tot cu ambele sensuri. Etimologic, ar. *nșel*, înregistrat de Șt. Mihăileanu în dicționarul său, este dat de G. Pascu din lat. * (*in*)*sellare*⁴. Teza că în dialectele românești sud-dunărene nu apare nici un corespondent al drom. *înșela* „tromper”, cum susținea G. Weigand, S. Pușcariu și, acum în urmă, I. Coteanu este, deci, infirmată de existența arom. *nșel*. Forma *nșiedzû* (*nșiedzû*), înre-

² Antoni M.ª Alcover y Francisco de B. Moll, *Diccionari Català — Valencià — Balear*, vol. V, Palma de Mallorca, 1953, p. 26, s. v. *ensellar*.

³ Max Leopold Wagner, *Dizionario etimologico sardo*, Dispensa 14, Heidelberg, 1961, s. v. *sedda*. REW, sub nr. 7795, înregistrează log. (*in*)*seddare* ca derivat din lat. *sella*, dar nu dă decît sensul „satteln”.

⁴ George Pascu, *Dictionnaire étymologique macédo-roumain*, I, *Les éléments latins et romans*, Iași, 1925, sub nr. 1530.

gistrată de T. Papahagi⁵ și considerată ca un derivat din *șăiă*, este — după cum o dovedește existența sensurilor „seller” și „tromper” — o formă refăcută din *nșel* sub influența lui *șăiă*. O situație identică s-a petrecut și în dr. *înșăiă*, despre care S. Pușcariu scria că este o formație recentă, utilizată — cel puțin în limba literară — pentru evitarea echivocului produs de sensul „tromper” al lui *înșela*.

Sensul „tromper” al drom. *înșela*, arom. *nșel*, cat. *ensellar* și sard. camp. *inședđare* fiind secundar față de sensul de bază „seller”, este necesar să-l considerăm ca o dezvoltare semantică din sensul originar, și ea a trebuit să se fi produs încă în latina populară. Acceptarea unei dezvoltări paralele de sens, la același cuvânt moștenit din latină, în fiecare din aceste limbi atât de îndepărtate între ele, ar fi, după părerea noastră, cu totul hazardată.

Deși în dicționarele limbii latine sînt atestate numai cuvintele *sella*, *sellarius* și forma verbală *adsellare*, este necesar să admitem că în latina populară, pentru exprimarea acțiunii „a pune șeaua”, a trebuit să fie de largă circulație nu numai forma simplă **sellare* (cf. fr. *seller*, sp. *sillar*, port. *sellar*, prov. *sellar*, it. *sellare*, cat. *sellar*, sard. *sedđare*, vrom. *șăla*), ci și derivatul **insellare* (cf. fr. *enseller*, sp. *ensillar*, port. *ensellar*, prov. *ensellar*, cat. *ensellar*, it. *insellare*, sard. *inședđare*, rom. *înșela*). Drom. *înșela*, ar. *nșel*, cat. *ensellar*, sard. camp. *inședđare*, toate avînd sensurile „seller” și „tromper” pot fi considerate, deci, ca provenind dintr-un latin **insellare*, care a trebuit să însemne nu numai „seller”, ci și „tromper”, și nu ca derivate pe terenul fiecărei limbi în parte din forma de bază, lat. *sella*.

În concluzie, rom. *înșela* „seller” și rom. *înșela* „tromper”, derivînd din același etimon latin, **insellare*, nu pot fi considerate omonime. Ele formează un singur verb cu polisemie. Dubla înregistrare, ca două unități lexicale distincte, a celor două verbe *înșela* — cum s-a făcut pînă acum — nu este, deci, justificată nici sub raport etimologic, și nici lexicografic.

Octombrie 1967

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță 21

⁵ Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân*, București, 1963, nu înregistrează forma ar. *nșel*, deși a utilizat lucrarea din 1901, *Dicționar macedo-român* a lui Ștefan Mihăilescu.

PSEUDOTURCISMELE GRAIURILOR BĂNĂȚENE ÎN LUMINA GEOGRAFIEI LINGVISTICE ȘI A PRINCIPIULUI ETIMOLOGIEI DIRECTE

DE

I. MĂRII

1. S-a vorbit și se mai vorbește, în lucrările noastre de specialitate, de cuvinte turcești intrate în graiurile bănățene prin „intermediul, mijlocirea, filiera” limbii sîrbești, plecîndu-se, în mod evident, de la așa-zisul principiu al etimologiei indirecte. Această exprimare, devenită clișeu, este inexactă, cum greșită este însăși recurgerea — atunci cînd se studiază împrumuturile înregistrate de o limbă, dialect, subdialect sau grai dintr-o altă limbă, adică cînd se studiază influența unei limbi asupra altei limbi — la principiul etimologiei indirecte, care, trebuie spus, în asemenea împrejurări, nu poate duce decît la confuzii și derute¹.

2. Este foarte adevărat că limba sîrbo-croată posedă, ca toate limbile balcanice, în vocabularul său, un număr destul de însemnat de cuvinte provenite din limba turcă². Dar aceste cuvinte, ca și cele intrate în graiurile moldovenesti și muntenesti dintre care foarte multe au pătruns în limba literară, odată împrumutate s-au încadrat în sistemul accentologic, fonetic și morfologic al limbii respective, împrumutul devenind astfel „un cuvînt al limbii în care a intrat, purtînd pecetea acestei limbi, și nu poate fi considerat un element „străin” transmis unei alte limbi”³.

3. Un număr, nicidecum neglijabil, dintre cuvintele de certă origine turcă în limba sîrbă au pătruns, în epoca (încă nefixată în timp la noi)

¹ Cf., pentru inconvenientele pe care le prezintă procedeul „filierii”, I. Pătruț, *Împrumuturi prin filieră*, în CL, X, 1965, nr. 2, p. 327—337. Vezi și recenzia noastră la cartea lui H. Mihăescu, *Influența grecească asupra limbii române pînă în secolul al XV-lea*, în CL, XII, 1967, nr. 2, p. 327.

² Cf. Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo, 1965.

³ I. Pătruț, *op. cit.*, p. 331.

de evoluție divergentă a graiurilor dacoromânești, în subdialectul bănățean sau de sud-vest, purtînd, firesc, pecetea limbii sirbo-croate. Aceste cuvinte au fost considerate de cei care mai mult sau numai în trecere s-au oprit asupra compoziției lexicului subdialectului bănățean fie ca elemente turcești⁴, fie ca elemente sirbești de origine turcă sau, cu expresia cea mai întrebuintată, de origine turcă prin filieră sirbească⁵. Susținătorii ultimului punct de vedere, majoritatea, admit, demonstrînd cu argumente fonetice și semantice⁶, că prezența acestor cuvinte în graiurile bănățene se datorează influenței limbii sirbești, dar introduc, în afară de I. Pătruț⁷, în fixarea etimonului, termenul filieră. Asupra procedurii „filieră” în explicarea împrumuturilor ne vom opri în finalul notei, după ce, mai întii, vom examina „turcismele intrate prin filieră sîrbă” în graiurile bănățene în lumina geografiei lingvistice.

4. I. Pătruț a amintit printre argumentele invocate în evidențierea sursei sirbești și pe cel al circulației⁸. Nici noi, în articolul citat în nota nr. 6, nu am insistat asupra acestui principiu al geografiei lingvistice, care, vom vedea, constituie un argument tot atît de hotărîtor ca și cel fonetic sau semantic, nemăiăsînd nici o urmă de îndoială asupra provenienței cuvintelor în cauză.

5. În fixarea ariei de circulație a cuvintelor considerate de „origine turcă prin filieră sîrbă” în graiurile bănățene, ne-am adresat, cum este și normal, *Atlasului lingvistic român* — operă de vîrf a geografiei lingvistice românești. Pe baza materialului ALR II (ancheta acad. E. Petrovici) am întocmit cîteva hărți sintetice, trasînd isoglosele următoarelor cuvinte: *șăgîrti*⁹ ‘ucenic’ < sb. *šęrt, ortác*¹⁰ ‘prieten, tovarăș’ < sb. *örtak* (v. harta nr. 1); *căigănă* (cu var. *găigănă*, pct. 76, și *găigán*, pct. 27)¹¹ ‘jumări de ouă’ < sb. *kăjgana, pecméz* (cu var. *petméz*, pct. 36, și *pepnéz*, pct. 53)¹² ‘magiun’ < sb. *pékmez, tărhaná și taráná* (pct. 2)¹³ ‘trahana’ < sb. *tarhàna, taràna* (v. h. nr. 2); *bornút* (*burnút*, pct. 833,

⁴ Iosif Popovici, *Studiile d-lui Șăineanu despre influențele orientale asupra limbii române*, în „Transilvania”, 1904, nr. 1, p. 1—25 (vezi paragraful *Cuvinte turcești în Bănát*, p. 18—22).

⁵ Cf. Lazăr Șăineanu, *Influența orientală asupra limbii și culturii române*, vol. I, *Introducere*, București, 1900, p. LXXX ș.u.; Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I, București, 1940, p. 318; Emil Petrovici, *O seamă de sirbisme din Banat*, în DR, VI, 1931, p. 366; I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, Editura științifică, 1961, p. 97; Th. N. Tripcea, *Cuvinte sirbești în subdialectul bănățean și importanța lor*, în „Scrisul bănățean”, 1963, nr. 3, p. 68 ș.u. etc.

⁶ Cf. I. Mării, *Studiind elementul sirbesc în lexicul graiului din Toager. Note (II)*, în CL, XI, 1966, nr. 2, p. 337 ș.u., articol în care am trecut în revistă argumentele, fonetice și semantice, aduse de L. Șăineanu, acad. E. Petrovici, I. Pătruț și Th. N. Tripcea în stabilirea provenienței sirbești a cuvintelor în discuție.

⁷ *Op. cit.*

⁸ *Op. cit.*, p. 332.

⁹ Cf. ALRM, s.n., vol. I, h. 324.

¹⁰ Cf. *ibid.*, h. 10 „Tovarășii (la plug)”.

¹¹ Cf. ALR, s.n., vol. IV, h. 1101; ALRM, s.n., vol. III, h. 914. În forma *găigănă* avem de-a face cu o asimilare: *c-g > g-g*, iar în cazul celeilalte variante, *căigán*, ne găsim în fața unui fenomen de metaplasmă, ca și la *ches* ‘pungă’ < sb. *kesa*.

¹² Cf. *ibid.*, h. 1082; *ibid.*, h. 893. În cele două variante se observă trecerea grupului consonantic *cm > mn* (cf. *sumná* ptr. *sucná*, *zámnatá* ptr. *zágneată*) și *tn*.

¹³ Cf. ALRM, s.n., vol. III, h. 886.

brunat, pct. 53)¹⁴ 'tabac de prizat' < sb. *bürmut*¹⁵, *cămiș* (*cămiș*, punctele : 53 și 310, *chimış*, punctele : 36, 47, 76)¹⁶ 'țeava (de la Iulea)' < sb. *kamiš*, *dühân* (*duân* — punctele : 2, 36, 29, 76)¹⁷ 'tutun de pipă' < sb. *dühân*, *düvân* (v. h. nr. 3); *iorgân*¹⁸ 'plapumă' < sb. *jörgân*¹⁹, *socác*²⁰ 'uliță' < sb. *sökäk*, *budác*²¹ 'tîrnacop' < sb. *büdak* (v. h. nr. 4); *jigăriță* (*jigăriț*, pct. 27)²² 'plămîni (de porc)' < sb. *džigerica*, *lulă*²³ 'lulea' < sb. *lula*, *răchie*²⁴ 'țuică (de prune)' < sb. *răkija* (v. h. nr. 5); *sărmă*²⁵ 'sarma' < sb. *sărma*, *căfă*²⁶ 'cafea' < sb. *kafa* și *ierghelă* (pct. 36), *arghelă* (punctele : 29, 47, și 76)²⁷ 'herghelie' < sb. *hergela*, *ergela* (v. h. nr. 6).

Pe lângă aceste cuvinte, pentru care am întocmit hărți, am mai putea adăuga și altele, ca : *păivan* (pct. 47), *poivan* (pct. 53)²⁸ 'odgon' < sb. *pajvan*; *săgeac*²⁹ 'pirostrie' < sb. *săžak*; *ierugă*³⁰ 'iazul morii' < sb. *jaruga*; *peșchir*³¹ 'proșop' < sb. *pěškir*; *bumar*³² 'fintînă' < sb. *bünar*; *buorghie*³³ 'sfredel, mașină de găurit' < sb. *bürgija* etc.³⁴

6. Privind, acum, isoglosele trasate, observăm că toate cuvintele prezentate de noi sînt cunoscute, în primul rînd, graiurilor bănățene; unele avînd o răspîndire generală, acoperînd, prin arii compacte, întreaga zonă a subdialectului de sud-vest, iar altele au o arie mai redusă, uneori chiar locală. În al doilea rînd, se poate remarca faptul că unele apar și în graiurile limitrofe (așa-zisele „graiuri de tranziție” sau, și mai nepotrivit: „mixte”), ca cele vorbite în punctele cartografice 53, 64, 105, 102 (mai

¹⁴ Cf. *ibid.*, h. 965; ALR, s.n., vol. IV, h. 1145.

¹⁵ DA, s.v. *bornut*, îl consideră maghiarism (magh. *burnót*), etimologie ce, pentru graiurile bănățene, este contrazisă de aria de circulație a cuvîntului. Dacă ar fi de origine maghiară, *bornut* ar trebui să apară și în nord-vestul Transilvaniei.

¹⁶ Cf. ALR., s.n., vol. IV, h. 1148; ALRM, s.n., vol. III, h. 968. Pentru *chimış* < *cămiș*, cf. și *chimeasă* < *cămașă*.

¹⁷ Cf. *ibid.*, h. 1144; *ibid.*, h. 964.

¹⁸ Cf. ALRM II, vol. I, h. 358.

¹⁹ În CADE, s.v., considerăm că este o eroare de tipar indicația Bucov. și, în finalul articolului, indicația : < sb.

²⁰ Cf. ALRM, s.n., vol. II, h. 737.

²¹ Cf. ALR, s.n., vol. I, h. 27.

²² Cf. ALRM, s.n., vol. III, h. 941. Pentru varianta formală *jigăriț*, v. nota 11.

²³ Cf. ALR, s.n., vol. IV, h. 1146; ALRM, s.n., vol. III, h. 966.

²⁴ Cf. ALRM, s.n., vol. I, h. 163.

²⁵ Cf. *ibid.*, vol. III, h. 907. Vezi, aceeași sursă, h. 908 „Ardei umplut”, unde, în punctele 36, 76, 47 și 29, s-a răspuns : *sărme de piparcă* (*pipară*).

²⁶ Cf. *ibid.*, h. 948.

²⁷ Cf. *ibid.*, vol. I, h. 205.

²⁸ Cf. *ibid.*, vol. II, h. 664.

²⁹ Cf. ALR, s.n., vol. IV, h. 1033; vezi și nota noastră din CL, X, 1965, nr. 2, p. 369.

³⁰ Cf., pentru circulație, CADE, s.v.

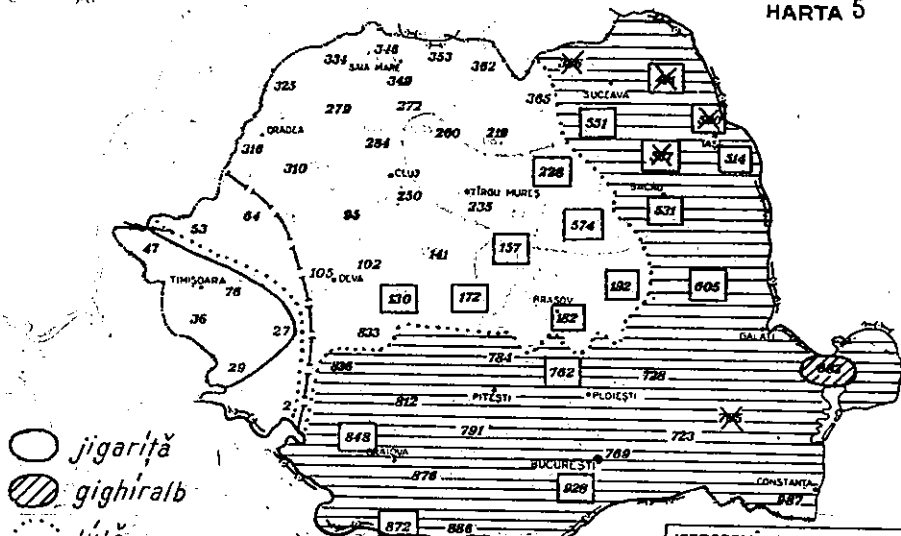
³¹ Cf. ALRM, s.n., vol. I, h. 317.

³² Cf. DA, s.v., care-l dă pentru Mehedinți, Gorj și Banat, considerîndu-l, greșit, ca turcism : < tc. *hunar* 'id'.

³³ Cf. ALRM, s.n., vol. I, h. 361 „Mașină de găurit”; *ibid.*, h. 363 „Sfredel”.

³⁴ Pentru cuvintele sîrbești, date ca etimon cuvintelor românești, ne-am folosit de RJA (= *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, publicat de Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1880 ș.u.), precum și de lucrarea lui Abdulah Škaljić, citată sub nota nr. 2.

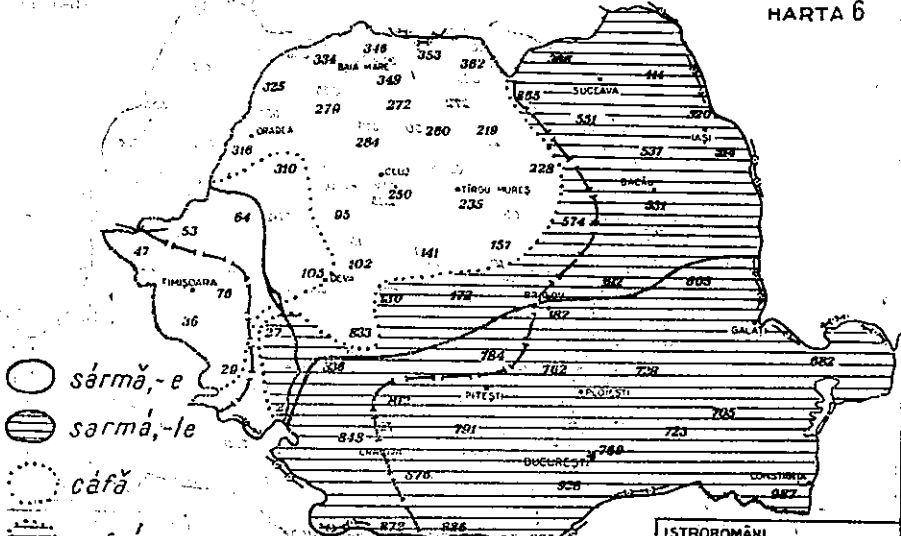
HARTA 5

- *jigarită*
- ▨ *gighiralb*
- ⊙ *lulă*
- ▨ *X lulea, liulea*
- ⊙ *răchie*
- *rachiu*

ISTROROMÂNİ	02
AROMÂNİ	010
MEDLENOROMÂNİ	012

HARTA 6

- *sărmă, -e*
- ▨ *sarmă, -le*
- ⊙ *căfă*
- ▨ *cafeă*
- ⊙ *a(ie)rgheleă*
- ▨ *herghelie*

ISTROROMÂNİ	02
AROMÂNİ	010
MEDLENOROMÂNİ	012

rar) și 833, graiuri cu o puternică coloratură bănățeană³⁵, iar altele, mult mai puține, au iradiat pînă în graiurile centrale ale subdialectului vestic. Esențial în răspîndirea acestor cuvinte este faptul că nici unul nu apare în graiurile de tip moldovenesc sau muntenesc, graiuri care, după cum se știe, au cunoscut o puternică influență turcească. Dacă, așa cum susținuse Iosif Popovici³⁶, am avea de a face cu cuvinte turcești în subdialectul bănățean, ne-am fi așteptat ca ele să apară, firese, și în Moldova și în Muntenia. Urmărind, însă, hărțile A.L.R. citate de noi în note, vedem că graiurile moldovenești și muntenesti prezintă termeni diferiți de cei care circulă în regiunea sud-vestică și, uneori, vestică a teritoriului dacoromân. Astfel, cuvintelor prezentate de noi în hărțile nr. 1—4, le corespund în subdialectele de sud și de est următorii termeni: pentru *șăgîrt* (din subdialectul bănățean)³⁷ avem *ucenic*³⁸ (în Moldova și Muntenia); *ortac-tovarăș*, *prieten* (pct. 762), *sîmbraș* (punctele: 386 și 537); *cărgană—scrob* (punctele: 414, 514, 531, 520, 537, 605, 551, 682), *jumări de ouă* (punctele: 762, 769, 784, 886), *ouă prăjite* (punctele: 728, 705, 723, 899, 987, 605), *ouă în tigaie* (punctele: 928, 872), *ouă bătute* (punctele: 812, 848); *pecmez—magiun*, *majun* (Muntenia, Dobrogea, Oltenia și sudul Moldovei), *povidlă*, *poverlă* (Moldova); *tărhană—tarcană* (pct. 899), *cuscuți* (pct. 682), iar în rest ∞; *bornut—tabac* (general); *cămîș—ciubuc* (general); *duhan—tutun* (Oltenia, Muntenia, Dobrogea cu excepția punctului 987: *mahoarcă*), *tutiun*, *titiun* (punctele: 531, 537, 605), *mahorcă* (pct. 551), *marhotcă* (pct. 414), *lulea*, *liulea* (punctele: 520, 514), *tabac* (punctele: 365, 386); *iorgan—plapomă* (Oltenia, Muntenia, Dobrogea, mai puțin punctele 769, 605, 682: *iorgan*), *oghial* (Moldova) etc.

Referitor la aceste cuvinte existente în subdialectele muntean și moldovean, în opoziție cu cele din subdialectul bănățean, trebuie remarcat că sînt cîteva de origine turcă: *magiun*, *tutun*, *ciubuc*, *tarcană*, *lulea*, *iorgan*. Sub raport circulatoriu, ele se prezintă diferit: unele avînd o circulație redusă, la nivelul graiurilor, altele însă acoperă Oltenia, Muntenia, Dobrogea și Moldova, pătrunzînd, ca *tutun* de exemplu, și în limba literară.

Pentru termenii prezentați pe hărțile nr. 5 și 6 ca fiind caracteristici subdialectului bănățean, în Moldova și Muntenia întîlnim cuvinte³⁹

³⁵ Prezența în aceste graiuri, mai ales în cele din Țara Hațegului (cf. Ov. Densușianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915) și Oltenia nord-vestică (cf. Mihail C. Gregorian, *Graiul și folklorul din Oltenia nord-vestică și Bănățul răsăritean*, în „Arhivele Olteniei”, XVII, 1938, p. 221—275; XVIII, 1939, p. 97—122), a cuvintelor de origine sîrbă, în general, sînt rezultatul puternicii influențe a graiurilor bănățene, influență ce nu se reduce și nici nu este în primul rînd lexicală. Subdialectul bănățean a jucat, pentru aceste graiuri, în faza ultimă a epocii lor de evoluție divergentă, același rol pe care, azi, limba literară îl are pentru toate graiurile dacoromânești.

³⁶ *Op. cit.*

³⁷ În prezentarea acestor paralelisme, graiurile limitrofe nu le mai luăm în considerare.

³⁸ Dicționarele (v. DA) atestă, din literatura scriitorilor moldoveni și munteni, pentru aceeași noțiune, și pe *cirac*, cuvînt efemer de origine turcă (< tc. *çirac*).

³⁹ Paralela Banat—Moldova și Muntenia, pentru acest grup de cuvinte, am marcat-o pe hărțile nr. 5 și 6, trasînd isoglozele și pentru cuvintele cunoscute subdialectelor moldovenesc și muntenesc, alături de cele din Banat.

(*gighir*⁴⁰, *lulea* [cu var. *liulea*], *rachiu*, *sarma*⁴¹, *cafea* și *herghelie*⁴²) asemănătoare cu cele din Banat, avînd sensuri identice și o formă apropiată, dar, totuși, destul de diferită. Semantic, între *lulă* și *lulea*, *căfă* și *cafeă* etc. nu există nici o deosebire, dar formal ele sînt diferite și această diferență, cu reflexe deosebite în morfologie și derivație⁴³, nu este rezultatul unei evoluții interne, ci ea este etimologică: *lulă*, *căfă* etc. provin din sîrbă, iar *lulea*, *cafeă* din turcă.

Rezultă, din prezentarea de pînă aici, că și în lumina geografiei lingvistice aceste cuvinte apar ca elemente sîrbești în subdialectul bănățean, încît putem afirma, și nu spunem un lucru nou⁴⁴, că în Banat, ca și în Transilvania de altfel, n-a persistat, în plan lingvistic, nici o singură urmă a unei influențe turcești.

7. Că într-adevăr nu avem de-a face cu o influență turcă în Banat reiese, ca să mai aducem încă o probă, nu numai din faptul că aceste cuvinte caracteristice subdialectului bănățean nu apar în Moldova și Muntenia, ci și invers: absența din graiurile bănățene a turcismelor existente în subdialectele moldovenesti și muntenesti, ca: *ciorap*, *catifea*, *chibrit*, *boia*, *tinichigiu*, *giuvaergiu*, *cerdac* etc.⁴⁵ În graiurile bănățene, pentru aceleași noțiuni, avem: *ștrimf*; *somot*; *văipeli* și *feștilă* (mai putem adăuga, din graiul satului meu⁴⁶, *șimpor*); *farbă*; *cloamfăr*, *șpenglăr* și *călăier*; *aurar* și *argintar*; *tîrnat*, *tindă* și *gang*.

După cum se poate vedea nici un turcism printre ele. Aceasta însă era situația în epoca 1929—1938, cînd au avut loc anchetele pentru ALR. Azi, desigur, situația se prezintă altfel. Este știut că multe din turcismele existente în subdialectele de sud și de est au pătruns în limba literară, al cărei „marș”, folosindu-ne de o expresie a lui Sextil Pușcariu, a devenit, azi, „triumfal”. Limbii literare, care reprezintă aspectul cel mai îngrijit și cel mai unitar al limbii comune, îi revine marel rol istoric de a înfăptui unitatea limbii române, nici așa prea diferențiată, și pe plan dialectal. Printr-o serie de agenți, tehnici sau umani, elemente (și nu sistemul, cum se spune, în ultimul timp, la noi ca și în altă parte) ale limbii standard pătrund în viața în permanentă mișcare a graiurilor noastre care cunosc, în faza actuală, o evoluție convergentă. Astfel, rămînînd la cuvintele citate mai sus, sub presiunea limbii literare și în graiurile bănățene pătrund sau au pătruns termeni ca: *tutum*, *ciorap*, *catifea*, *chibrit*, *tinichigiu* etc. La început, desigur, între *tutum* și *duhan*, *ciorap* și *ștrimf*, *catifea* și *somot*

⁴⁰ Cf., aici, și ALR-I, vol. I, h. 127 „Plămîni”, unde, în punctele 679 și 684, tot din nordul Dobrogei, s-a răspuns *gigéri albi*. Cuvîntul *gighir* derivă, în mod evident, din tc. *giger*. Vezi, pentru acest termen, ca și pentru *gigărițe*, corespondentul său din graiurile bănățene, și E. Cazacu, „Denumirile românești ale ficatului și ale plămînilor după ALR (Studiu de vocabular)”, în volumul *Studii de dialectologie română*, Editura științifică, București, 1966, p. 121—135.

⁴¹ Cf. I. Pătruț, *op. cit.*, p. 332.

⁴² În punctul 514 s-a răspuns *herghelie*.

⁴³ Cf. I. Pătruț, *op. cit.*, p. 332.

⁴⁴ Vezi L. Șăineanu, *op. cit.*, p. LXXXIV.

⁴⁵ Cf., pentru cuvintele de mai sus, ca și pentru corespondentele lor din subdialectul bănățean, ALRM, s.n., vol. III, h. 1028 „(A împleți) ciorapi”; *ibid.*, h. 1023 „Catifea”; ALRM II, vol. I, h. 382 „Chibrituri”; ALRM, s.n., vol. I, h. 350 „Vopsea (pentru piei)”; *ibid.*, h. 356 „Tinichigiu”; *ibid.*, h. 385 „Giuvaergiu” și ALR II, vol. I, h. 234 „Pridvor”.

⁴⁶ Satul Toager, jud. Timiș.

etc. există o „coexistență pașnică”, care, apoi, se transformă într-o luptă aprigă, pe viață și pe moarte, din care învingători nu pot ieși decât reprezentanții noului, adică „ambasadorii” limbii literare. Se pune acum întrebarea : cum vom explica prezența cuvintelor *ciorap*, *catifea* etc. în graiurile, să zicem, bănățene alături de *ștrimf*, *somot* etc., prin influența limbii literare sau prin „influența limbii turcești prin filiera limbii literare românești”? Evident că răspunsul nu poate fi decât unul singur : existența lor în graiurile noastre este determinată exclusiv de influența limbii literare : *ciorap*, *catifea* etc. fiind elemente ale limbii literare, după cum așa-zisele turcisme din subdialectul bănățean sînt elemente ale limbii sîrbești.

8. Și acum despre „filieră”. I. Pătruț a scris pe marginea acestui procedeu în explicarea împrumuturilor efectuate de o limbă dintr-o altă limbă un excelent articol⁴⁷. N-o să repetăm ceea ce s-a spus în articolul respectiv. Sîntem și noi împotriva procedeuului „filieră”. De ce? Pentru un lucru foarte simplu, în fond. Pentru că *împrumutul există doar prin influență*, ce poate fi populară (presupune un contact, adică din apropiere) sau savant-culturală (nu presupune contact, adică de la depărtare) și *întotdeauna directă*.

De aici decurge constatarea că singurul principiu, cu valoare absolută, în explicarea originii unui împrumut înregistrat de o limbă dintr-o altă limbă este cel al etimologiei directe. Nu se poate vorbi de o influență exercitată de o limbă asupra altei limbi prin „intermediul, mijlocirea, filiera” unei a treia limbi. În domeniul limbii așa ceva este imposibil. Faptul că un cuvînt împrumutat de limba A este, la rîndul său, în limba B din care s-a efectuat împrumutul tot un împrumut, dintr-o altă limbă C, nu spune absolut nimic pentru prezența cuvîntului în limba A. El rămîne în limba A un cuvînt de origine B, iar în limba B un cuvînt de origine C, după cum și în limba C poate fi un împrumut dintr-o limbă D etc. Este foarte adevărat că împrumutul din limba A poate fi urmărit dincolo de limba B, care i l-a transmis, în alte limbi, C ș.a.m.d., pînă la geneză. Dar aceasta este odiseea cuvîntului, pe care lexicologul o urmărește pe planul lingvisticii generale.

Revenind la expresia „turcisme prin filieră sîrbă”, putem spune că lingvistul care i-a semnat actul de naștere a fost Lazăr Șăineanu. El a fost primul care a arătat că „în graiul bănățean n-a persistat nici o singură urmă despre o directă influență turcească”⁴⁸ și că „în graiul românilor din Banat întîlnim din contră o serie de turcisme care însă, după părerea noastră, n-au venit de la turci, ci direct de la sîrbii din acele părți”⁴⁹. Și tot el, să nu uităm că și-a elaborat lucrarea în epoca de apogeu a comparativismului, este cel care introduce, în explicarea acestor cuvinte, termenul „intermediar”, plecînd, evident, de la constatarea că în sîrbă cuvintele în discuție sînt de origine turcă. De la L. Șăineanu expresia s-a perpetuat din generație în generație și azi aproape toți lingviștii vorbesc de „cuvinte de origine turcă intrate prin filieră sîrbă în graiurile bănățene”⁵⁰.

⁴⁷ *Op. cit.*

⁴⁸ L. Șăineanu, *op. cit.*, p. LXXXIV.

⁴⁹ *Idem, ibid.*, p. LXXX.

⁵⁰ Vezi nota nr. 5.

Admițind și noi, pentru câteva rinduri, filiera, observăm că L. Șăineanu și toți care recurg la acest procedeu nu merg cu „filiera” decât pînă la limba turcă. De ce? Dacă acceptăm filiera atunci să procedăm în consecință. Se știe că limba turcă a cunoscut, într-o anumită epocă din evoluția ei, o puternică influență arabo-persană, precum și una bizantină⁵¹. Urmărind „turcismele” graiurilor bănățene și în limba turcă vedem că majoritatea sînt, în această limbă, de origine persană sau arabă. Lucrînd în litera filierei ar trebui, normal, să vorbim de cuvinte de origine persană sau arabă intrate prin filieră turcă în sîrbă și prin filieră sîrbă în graiurile bănățene, adică: rom. dial. *căigănă* < sb. *kajgana* < tc. *kajgana* < pers. *haygene*; *peomez* < sb. *pəkmez* < tc. *pekmez* < pers. *begmaz*; *șăgirt* < sb. *šęirt* < tc. *șakirt* < pers. *șagird*; *tărhană* < sb. *tarhāna* < tc. *tarhana* < pers. *terhāne*; *duhan* < sb. *dūhān* < tc. *duhan* < ar. *duhān*; *socac* < sb. *sokāk* < tc. *sokak* < ar. *zuqāq*; *jigărită* < sb. *džigerica* < tc. *çiger* < pers. *çiger*; *răchie* < sb. *rākija* < tc. *raki* < ar. *arāq*; *ierghelă* < sb. *ergēla* < tc. *hergele* < pers. *hargele*; *peșchir* < sb. *pēșkir* < tc. *peșkir* < pers. *pīșgīr*; *păivan* < sb. *pāyvan* < tc. *payvant* < pers. *pāybend* etc.⁵² Sau că *avlie* ‘curte, ocol, bătătură’, din graiurile bănățene (v. CADE, s.v.), < sb *āvlija* < tc. *awli* < gr. *avli* < lat. *aula*⁵³. Grafic, acest proces s-ar exprima cam așa: rom. dial. *avlie* < sb. *āvlija* (< tc. < gr. < lat.).

Același lucru îl putem constata și pentru turcismele subdialectelor moldovenești și muntenese, și implicit, ale limbii literare. Foarte multe sînt în turcă tot de origine persană sau arabă, ea: rom. *ciorap* < tc. *çorap* < ar. *ğāwrāb* < pers. *gūrāb*; *ciorbă* < tc. *çorba* < pers. *šūrbā*; *magiun* < tc. *macun* < ar. *mağūn*; *musafir* < tc. *misafir* < ar. *musāfir*, *cearsaf* < tc. *çarşaf* < pers. *čaderšeb* etc., etc. Și în acest caz, fiind credincioși filierei, ar trebui să vorbim de cuvinte de origine persană sau arabă intrate prin filieră turcă în română sau de o influență arabă-persană manifestată prin intermediul limbii turcești în limba română. Admițînd filiera, evident că noi n-o admitem, n-ar mai surprinde pe nimeni faptul dacă cineva ar întocmi o lucrare intitulată, nici mai mult nici mai puțin, *Influența africană asupra limbii române*, cum nu ar mai surprinde gruparea făcută de A. Griera limbilor romanice. Acesta, într-un articol publicat în 1922⁵⁴, împărțea limbile romanice în două grupe: 1. cele care cunosc o puternică influență africană și 2. cele care nu cunosc o asemenea influență. Limba română era trecută în grupa nr. 1, alături de spaniolă, portugheză și italiana meridională, cu o singură deosebire, esențială însă: în timp ce în celelalte limbi s-a exercitat o influență directă, în limba română se vorbea, în acel loc, de o influență africană „indirectă” prin „intermediul” limbii turcești. Iată la ce poate duce filiera!

⁵¹ Cf. L. Șăineanu, *op. cit.*, p. XXXI–XXXIII.

⁵² Cuvintele din sîrbă, turcă, persană, arabă le-am dat după lucrarea citată a lui Abdulah Škaljić.

⁵³ Cf. P. Skok, *Byzance comme centre d'irradiation pour les mots latins des langues balkaniques*, extras din „Byzantion”, tome VI, 1931, p. 347.

⁵⁴ Vezi Iorgu Iordan, *Linguistica romanică. Evoluție — curente — metode*, București, Editura Academiei, 1963, p. 243.

9. Concluzie: geografia lingvistică, fonetica, semantica și principiul etimologiei directe — *singurul valabil când se studiază împrumuturile într-o limbă* — demonstrează, categoric, că toate aceste cuvinte, considerate până acum „turcisme” sau „turcisme prin filieră sîrbă”, aparțin influenței limbii sîrbo-croate, care, în epoca de evoluție divergentă a graiurilor noastre, a contribuit la individualizarea subdialectului sud-vestic⁵⁵. Arătînd că în conturarea unui dialect, subdialect sau grai trebuie luat în vedere și lexicul⁵⁶, putem considera, în încheierea acestei note, elementele sîrbești din graiurile subdialectului bănățean ca fapte tipice⁵⁷ sau, cu un termen mai nou, relevante⁵⁸.

Noiembrie 1967

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță 21

⁵⁵ „Diferențierea graiurilor românești și gruparea lor în cele cinci subdialecte se datorește nu numai cauzelor interne, ci și externe, adică influenței altor limbi” — I. Pătruț, *Contribuții slave și maghiare la formarea subdialectelor dacoromâne*, în CL, III, 1958, p. 63; cf. și Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1956, p. 168—169 și 61—64.

⁵⁶ Cf. B. Cazacu, R. Todoran, *Lexicul dacoromân (Trăsături specifice și arii lexicale)* în volumul citat sub nota nr. 40, p. 144—169.

⁵⁷ *Fapt tipic* în accepțiunea dată de I. Gheție în articolul *Cu privire la repartiția graiurilor dacoromâne. Criterii de stabilire a structurii dialectale a unei limbi*, publicat în SCL, XV, 1964, nr. 3, p. 317—346.

⁵⁸ Termen propus, într-un articol recent (*Fapt dialectal și fapt popular*, în SCL, XVIII, 1967, nr. 4, p. 372), de Magdalena Vulpe și preluat, desigur, din terminologia școlii pragheze, de la K. Böhler (v. S. Pușcariu, *Pe marginea cărților*, în DR, VII, 1931—33, p. 441—442).

EXPRESII LINGVISTICE ALE „ASOCIERII” ÎN LIRICA POPULARĂ ȘI CULTĂ¹

DE

FELICIA ȘERBAN

Efectul artistic decurge în poezie, sub aspect lingvistic, din relația cuvânt—context. Această teză se verifică în toate compartimentele limbii, de la acordarea fonetică a componentelor versului pentru a obține armonii sonore, pînă la tropi, iar studierea influenței reciproce a elementelor de limbă în decursul comunicării poetice poate arunca o lumină asupra unor fapte stilistice încă insuficient cercetate.

În cele ce urmează, ne vom opri asupra unui procedeu poetic ce se încadrează, prin funcția sa, în aceeași categorie cu metafora și comparația, și pentru care propunem denumirea de asociere.

Acest procedeu prezintă aspecte diferite, dintre care putem distinge două tipuri: 1) asocierea comparativă și 2) asocierea metaforică.

1. Asocierea comparativă

În marea sobrietate a formei ce caracterizează poezia populară, valoarea artistică a celor mai simple țesături lingvistice se reliefează cu deosebită claritate. Prin utilizarea frecventă și profunda vibrație lirică pe care o dezvoltă, unele situații se ridică la nivelul de procedee stilistice specifice.

Ca punct de plecare al discuției ar putea servi următoarele versuri, în care fenomenul se conturează pregnant:

*Mare brumă ș-o brumat
În acest capăt de sat.*

¹ Comunicare prezentată la Sesiunea științifică a Filialei Cluj a Academiei din 28—29 octombrie 1967.

Nemică nu și-o brumai,
 Numa o grădină cu flori
 Și-o soră dintre surori

(BIRLEA, B., 125).

Similitudinea de funcție cu metafora și comparația constă în relevarea unei calități, a unei trăsături prin intermediul unui etalon — în exemplul de mai sus *grădina cu flori* pentru frumusețea unei tinere fete. Deosebirile sînt de domeniul formei (de care ne vom ocupa mai târziu) și, mai ales, de domeniul atitudinii poetului față de termenii comparați. Și anume: pe cînd metafora constituie o aparentă identificare a termenilor², cazul nostru este, sub acest raport, asemenea cu al comparației, în care termenii sînt numai alăturați. Această alăturare îmbracă aici o formă diferită, care nu stabilește explicit un raport comparativ, cu mijloacele specifice ale comparației, ci unul asociativ, fie prin intermediul conjuncțiilor copulative, fie prin juxtapunere. La temperatura poeziei, elementele se sudează nu numai gramatical, ci și în conținut: după cum spune Roman Jakobson, „en poésie... toute séquence d'unités sémantiques tend à construire une équation. La superposition de la similarité sur la contiguïté confère à la poésie son essence de part en part symbolique, complexe, polysémique”³. Jakobson face această observație comentînd tocmai un exemplu de paralelism, în care termenii intră în relații metaforice prin învecinare, și arată că procedeu de a converti simbolurile în accesorii de ambianță, utilizat de poezia populară, a fost remarcat încă de A. Potebnea.

Asemenea comparației, asocierea poate fi generată de:

1. Atribuirea unei însușiri comune:

a) comparație:

A țesut o pînză rară

Și de rară;

Ca o scară,

Și de deasă

Ca o leasă

(CU CIT CÎNT, 422);

b) asociere:

Trimite-mi, fată mătastră,

Că-i măt verde-n valea voastră:

Codrul și poteniile,

Cosița și genele,

Ochii și sprincenile,

Că și eu trimite-ți-oi

Ce-i mai mîndru pe la noi:

Coiful nalt cu pecele,

Ochii și sprincenile

(EMINESCU, L. P., 161).

² Cf. S. Ulmann, *Précis de sémantique française*, ed. II, Berna [1959], p. 277.

³ *Essais de linguistique générale*, Paris [1963], p. 238.

2. Artibuirea de acțiuni sau supunerea la acțiuni fie identice, fie similare :

a) comparație :

Trece vara ca și-o pine

(CU CÎT CÎNT, 415);

b) asociere :

Spune, mindră, și ghicește :

Codru di ce-ngălbenește,

Omul di ce-mbătrînește?

Codru de zăpadă grea,

Omu de inimă rea

(DENSUSIANU, T. H., 204).

3. Aceeași atitudine a vorbitorului față de ambii termeni:

a) comparație :

Nu mă uit dup-o drăguță,

Ca dup-on picat de frunză.

Nu mă uit nici după două,

Ca dup-on picat de rouă

(BIRLEA, C. P., 23);

b) asociere :

Mă miram ce-mi place mie

Mărul roșu de la vie,

Bădița de omenie

(EMINESCU, L. P., 156).

Ca formă, analogia se realizează prin părți multiple de propoziție, care implică substantive, sau prin coordonare copulativă, dublată adesea de paralelism sintactic⁴. De exemplu :

1. Subiect multiplu analogic (însoțit de compliniri) :

Am auzit din bătrini

Că nu-i bun gardul de spini

Și copila din vecini;

Gardu-i bun de scinduri late

Și copilă de departe

(CU CÎT CÎNT, 152).

Focu bată, rău se șede

Strușuc verde-n cușmă veche.

La-nsurat a lua fete,

La holtei a lua neveste

(BIRLEA, C. P., 52).

2. Complement multiplu (însoțit de compliniri) :

...Acu-s gata d-a porni,

Da nu mă pot despărți :

⁴ Cf. R. Austerlitz, *Parallelismus*, în „Poetics, Poetyka, Ποαιητικα”, Warszawa, [f. a.], p. 441.

*De la fir de busuioc,
De la fetele din joc*

(CU CÎT CÎNT, 494).

*Știut-am, mindrule, eu
Că te-i întoarce tu odată
La răchita cea plecată,
La mine, la cea lăsată*

(BÎRLEA, C. P., 38).

3. Propoziții coordonate :

*O, pădure, naltă ești,
Mîndra mea, departe ești !*

(EMINESCU, L. P., 189).

Acăste construcții gramaticale devin procedee artistice numai atunci cînd leagă noțiuni dintre care una constituie evident etalonul celeilalte. În versurile :

*Ce frunză se bate
Pe la miez de noapte,
Cu fiori' de moarte?
Frunza teiului
Și cu-a plopului !*

(CU CÎT CÎNT, 99).

și :

*Calu-i sur, bădița sur,
L-aș blestema, nu mă-ndur ;
Calu-i alb, bădița alb ;
L-aș blestema și mi-i drag*

(ibid., 97).

ambii termeni posedă calitatea comună în egală măsură și, în consecință, nu au încărcătură stilistică. Cînd intervin diferențieri :

*Badea-i negru,
Calu-i negru ;
Badea-i negru de gînduri,
Calu-i negru de drumuri !*

(ibid., 97—98),

comunicarea are loc sub formă de imagine, fantezia este obligată să parcurgă drumul de la asemănare la deosebire, de la ceea ce este exprimat la ceea ce este lăsat să se înțeleagă. Prin aceasta, asocierea este asemenea metaforei : „ne pune... în fața . . . unei serialități *adînci*, adică a unei înlănțuiri a cuvintelor dispuse în două planuri succesive, dintre care unul aparent și celălalt ascuns”⁵.

Cînd coordonarea se realizează prin intermediul conjuncției copulative, relația de asociere este evidentă. Juxtapunerea aduce mai

⁵ T. Vianu, *Quelques observations sur la métaphore poétique*, în „Iașul literar”, 1961, nr. 10, p. 57.

puțină precizie și interpretarea poate oscila uneori între asociere și metaforă :

*Nu umbla mîndruș nebun
După pană de păun.
Pana la păun îi verde,
Mîndră cu sprîncene negre
Înșală pe cîți îi vede
Și te-a-nșăta și pe tine.*

(BIRLEA, C. P., 52).

În ceea ce privește raporturile cu versificația, particularitatea asocierii populare constă în extinderea fiecărui termen pe lungimea unui vers, rar a mai multor versuri, evidențiindu-se astfel paralelismul gramatical, iar legătura dintre ei este subliniată de rimă.

După cum este și firesc, avînd în vedere răspîndirea paralelismului în folclorul universal, asocierea nu apare numai în poezia populară română. În creația poetică maghiară, de exemplu, procedeul este foarte răspîndit, avînd, în general, o formă caracteristică și o funcție bine definită. Pe cînd în poezia română introducerea se face de obicei prin formule debutînd cu *Foaie verde*, în poezia maghiară rolul acesta este îndeplinit de propoziții conținînd adevăruri general cunoscute, cu aspectul unor maxime sui-generis, care constituie adesea termenul secund al unei asocieri :

*Magas parlon nem jó jární
Félelem nélküi,
Szeretöt nem jó tartani
Szerelem nélküi
(Pe malul înalt nu e bine să mergi
Fără teamă,
Mîndra nu e bine s-o ții
Fără dragoste)*

(SZ. GY., 32).

*Nem egy a szőr a selyemmel,
Lányka szíve az enyémmel
(Nu-i tot una pînura cu mătasea,
Inima fetiței cu a mea)*

(Ibid., 29).

Rostul unor asemenea introduceri este ca, tocmai prin faptul că ele cuprind adevăruri de netăgăduit, să confere o mai mare autoritate și părții următoare a asocierii, care este mai subiectivă și care izvorăște din însăși trăirea sufletească a creatorului.

Asocierea poate fi dezvoltată, asemenea comparației, luînd uneori o întorsătură antitetice :

*Multe focuri ard în lume.
Nici unul nu arde bine
Cum arde inima-n mine.
Focul arde și se stinge,
Inimioara-n mine plînge*

(ANTOLOGIE, 27).

*Pe, sub poala codrului
Arde para focului,
Para arde și s-alină,
Mîndra pînge și suspină*

(DENSUSIANU, T. H., 198).

Valoarea artistică a asocierii rezidă, în primul rînd, în cîmpul larg pe care îl acordă fanteziei : pe de o parte creatorul popular are mai multă libertate în alegerea termenilor puși în paralelă, pentru că procedeul nu are obligația preciziei, cum o are comparația, și nici nu suferă atît de puternic influența tradiției, ca metafora ; pe de altă parte, elementul comun poate avea profunzime inepuizabilă, fiind de cele mai multe ori subînțeles sau exprimat metaforic față de termenul comparat⁶ :

*Aseară te-am așteptat
Cu cină
Și cu lumină
Și cu dor de la inimă*

(DENSUSIANU, T. H., 119).

*Văzui soare răsărind
Și pe-a mea mîndră venind*

(EMINESCU, L. P., 139).

*De cînd puil mi s-o dus,
Negură pe deal s-o pus.*

*Și pe deal, și pe vîlcea,
Și pe inimioara mea*

(CU CÎT CÎNT, 415).

În al doilea rînd, procedeul are un efect sporit față de comparația obișnuită (A ca B), deoarece termenul-etalon, fiind introdus cel dintîi, dobîndește un accent deosebit, trecînd, formal, din condiția de ornament stilistic în miezul enunțului. Se creează astfel o atmosferă poetică și, în același timp, gîndurile și sentimentele creatorului sînt legate de viața cotidiană, de natură. Mediul ambiant este introdus nu sub aparența unei surse de imagini, ci constituie cadrul în care se desfășoară trăirile eroului liric. De altfel, inversarea termenilor formează un sistem curent al comparației poetice populare :

*Amară-i frunza de nuc,
Mai amar doru ce-l duc ;
Amară-i frunza de fag,
Mai amar doru ce-l drag*

(JARNIK-BÎRSEANU, D., 90).

*Hei, tu, mîndruluțu meu,
Cumpănit-am doru îdu,*

⁶ În legătură cu această problemă, v. și Felicia Șerban, *Aspectul structural și gramatical al metaforei în poezia lui V. Alecsandri* (capitolul *Comparația și metafora*), în „Cercetări de lingvistică”, XI (1966), nr. 2, p. 300—301.

*Pus-am sare, pus-am lut,
Doru tău trage mai mult*

(BIRLEA, C. P., 63).

*D-aoleu, dragă peline,
Amară-i frunza pe tine,
Cum e și inima-n mine*

(FLORI, 296).

*Măicuță, cînd m-ai făcut,
Plouat-o și-o suflat vînt,
Ș-o fost, mamă, vreme rea,
Așa-i și tieneala mea*

(Ibid., 175).

Asocierea comparativă de acest tip o întîlnim în poezia cultă mai ales în versuri de inspirație folclorică, cum este episodul „cărții” scrise de fiul domnului din *Scrisoarea III*, al cărui model l-am citat, sau finalul poeziei *La mijloc de codru des*⁷:

*Luminis de lîngă ballă,
Care-n trestia înaltă*

.....

În adîncu-i se pătrunde

Și de lună și de soare

Și de păsări călătoare,

Și de lună și de stele

Și de zbor de rîndunele

Și de chipul dragei mele

(EMINESCU, O. I, 215).

Frecvența asocierilor cu aspect preponderent comparativ caracterizează poezia populară, în special lirica⁸, dar sfera lor de utilizare se extinde și asupra poeziei culte, în diferite varietăți de structură, cum este asocierea prin paralelism invers, accentuată de o repetiție-paranteză (Rahmenwiederholung)⁹:

Cînd voi muri, iubito, la creștet să nu-mi plîngi;

Din teiul sfînt și dulce o ramură să frîngi,

La capul meu cu grijă tu ramura s-o-ngropi,

Asupra ei să cadă a ochilor tăi stropi;

Simți-o-voi odală umbrînd mormîntul meu.....

Mereu va crește umbra-i, eu voi dormi mereu

(Ibid., 129).

Prin construcție este subliniată ideea versului — aceea de eternitate, dar și a deosebirii dintre om și natura veșnică.

⁷ Cf. A. Guillerrou, *La genèse intérieure des poésies d'Eminescu*, Paris, 1963, p. 407.

⁸ Referitor la frecvența mare a paralelismului structural în lirica populară în comparație cu epica, v. P. Dumitrașcu, *Despre mijloacele expresive și artistice în poezia populară*, în „Cercetări de lingvistică”, VI (1961), nr. 2, p. 320.

⁹ Cf. E. Rieser, *Abriss der deutschen Stilistik*, Moscova, 1954, p. 315.

2. Asocierea metaforică

Poezia modernă readuce asocierea cu alt conținut. Temeiul ei este același (identitatea sau similaritatea însușirilor, a acțiunilor atribuite etc.), forma este de asemenea paralelismul sintactic. Dar importanța termenilor este de această dată egală, pentru că accentul cade asupra trăsăturilor comune, care sînt astfel reliefate; elementele unor asemenea asocieri nu sînt comparate, ci, luate împreună, constituie un fel de metafore ¹⁰:

*Stane de piatră, jivine, cuculă
poart-o semnătură cu cheie pierdută.*

(BLAGA, P., 148).

Eu cu lumina mea sporesc a lumii taină

*Căci eu iubesc
și flori și ochi și buze și morminte*

(Ibid., 148);

acumularea substantivelor este dictată de caracteristica ce le unește: toate acestea îi apar poetului ca purtătoare ale unor mistere.

Sau:

*Boțnav e omul, boțnavă piatra,
Se stinge pomul, se sfarmă vatra*

(Ibid., 134)

Aici imaginea prăbușirii lumii este redată nu printr-o descriere, ci prezentîndu-se aspectele esențiale, rezultat al unei abstractizări, în manieră expresionistă ¹¹. Elementele asocierii reprezintă categorii și devin prin aceasta simboluri. Sensul lor individual este precizat de grupaj, contextul fiecărei componente fiind identic cu al complexului întreg.

Blaga uzează și de asocierea unor noțiuni foarte diferite pentru a obține imagini generalizatoare:

*Iubito-mbogățește-ți cînlărețul,
mută-mi cu mîna ta în suflet lacul
și ce mai vezi, văpaia și înghețul,
dumbrava, cîrbii, trestia și veacul*

(Ibid., 255).

În versuri cu rezonanță folclorică, Blaga îmbină cele două variante ale asocierii, într-o formă de mare expresivitate. Enumerarea are sens generalizator, dar între termeni intervin diferențieri, așa încît se produce, concomitent, și o comparație:

*Neclînite-s morile,
gîndul, sarcofașele,
frunza și catargele*

(Ibid., 186);

¹⁰ Analiza acestui tip de asocieri am efectuat-o asupra poeziei lui Lucian Blaga.

¹¹ Cf. Elise Richter, *Impresionismo, expresionismo y gramática*, în Ch. Bally, E. Richter, A. Amado, Lida Raimundo, „El impresionismo en el lenguaje”, Buenos Aires, [1956], p. 78.

acalmia naturii se răsfrânge și asupra activității umane (morile s-au oprit, nici un vas nu pornește spre larg) și chiar asupra gândurilor; totul stagnează într-o împietrire ce pare nesfârșită, ca aceea a sarcofagelor. Ideea, atât de complexă, este exprimată printr-o simplă enumerare.

După cum rezultă din exemplele de mai sus, asocierea cultă nu obișnuiește să-și încadreze termenii în versuri paralele rimate. Când totuși procedează astfel, este vorba, de cele mai multe ori, de un împrumut al construcției, în scopul sublinierii cadenței populare a poeziei:

*Trec pe drum copilele
și prin gând ispilele
(Ibid., 186).*

Atât asocierea comparativă, cât și cea metaforică se bazează pe ambiguitate, pe unitatea contradictorie dintre sinonimie și învecinare, posibilă numai în poezie: „L'ambiguïté est une propriété intrinsèque, inaliénable, de tout message centré sur lui-même, bref c'est un corollaire obligé de la poésie”¹². În consecință, analogia este un procedeu prin excelență poetic.

Noiembrie 1967.

*Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță 21*

LISTA DE ABREVIERI

- ANTOLOGIE = *Antologie de literatură populară*, vol. I, București, 1953.
 BÎRLEA, B. = I. Bîrlea, *Balade, colinde și bocete din Maramureș*, București, 1924.
 BÎRLEA, C. P. = I. Bîrlea, *Cîntece poporane din Maramureș. Descîntece, vrăji, șarmece și desfaceri*, București, 1924.
 BLAGA, P. = L. Blaga, *Poezii*, București, 1966.
 CU CÎT CÎNT = *Cu cît cînt, atîta sînt*. Antologia poeziei lirice, București, 1960.
 DENSUSIANU, Ț. H. = O. Densusianu, *Graiul din țara Hașegului*, București, 1915.
 EMINESCU, L. P. = M. Eminescu, *Opere complete*, vol. VI: *Literatură populară*, București, 1902.
 EMINESCU, O. I. = M. Eminescu, *Opere*, vol. I: *Poezii tipărite în timpul vieții*, București, 1939.
 FLORI = *Flori alese din poezia populară*, București, 1960.
 JARNÍK-BÎRSEANU, D. = I. Jarník și A. Bîrseanu, *Doine și strigături din Ardeal*, București, 1885.
 SZ. GY. = *Székegyföldi gyűjtés*. Gyűjtötte és szerkesztette Mailand Oszkár, Budapest, 1905.

¹² R. Jakobson, *op. cit.*, p. 238.

...the ... of ...

...the ... of ...

...

...the ... of ...

VOCATIVUL *tu*

DE

I. I. BUJOR

În *Gramatica limbii române* vol. II, ed. II, la pag. 56, vorbindu-se despre negația *nici*, se adaugă, ca o întrebuințare particulară a ei : „*Nici* apare uneori însoțit de *tu*” și în acest scop se citează exemplele : *Nici tu casă, nici tu masă, nimic, nimic, dar nimic n-aveau după sufletul lor.* ISPIRESCU L. 174. *Femeia lui Ipate și cu baba, când se trezesc din amețală, nici tu drumet, nici tu copil, nici tu nemica,* CREANGĂ, P. 174.

Apoi Gramatica adaugă, sub titlul *Observație*, următoarele cuvinte cu privire la acest *tu* : „În exemplele de mai sus nu avem de-a face cu pronumele *tu*, ci cu un element de altă proveniență, neîncadrat într-o categorie gramaticală clară”.

Vom încerca mai jos să lămurim „proveniența” acestui „element” și astfel să-l încadrăm „într-o categorie gramaticală clară”.

În vorbirea din Ardeal, pentru a chema o persoană, se folosește în mod obișnuit pronumele *tu* la vocativ, însoțit de vocativul numelui persoanei căreia i se adresează chemarea : *tu, Anică ! tu, Mărie !*

Aceste chemări în vorbirea din Muntenia ar fi formulate : *fă Anico, fă ! fă Mario, fă !* Sau : *hei Anico ! hei, Mario !* (Observăm că în cea mai mare parte a Ardealului nu se zice *Anico, Mario* la vocativ, ci *Anică, Mărie*).

În formularea de mai sus din Ardeal este obișnuită asocierea vocativului *tu* cu numele unei persoane (spre a se ști cu certitudine cui i se adresează chemarea). Acest mod de a se adresa, însoțind vocativul pronumelui personal cu numele sau calificativul persoanei, îl găsim din belșug în literatura scriitorilor ardeleni. Astfel întâlnim la Slavici : *tu fată, cheamă cîinele cela (Scormon), nu mergi, tu fată, la joc ? ce faci, tu fată, în grădina ? (La crucea din sat).*

Îl întâlnim și în literatura populară :

Voi vilejilor,

Haraminilor!

Ian 'stăfi s-ascultați

Și-amele-apucați...
 Voi mișeilor
 Haraminilor!
 Codrul mi-l lăsați... (Mihu Copilul).
 Tu, mioara mea,
 Să te-nduri de ea... (Miorița).
 Pe Slăncuța ne-au răpit,
 Și tu, Mogoș, ai fugit? (Mogoș Vornicul).

Dar tot aici găsim cuvînt de adresă, în loc de *tu*, pe *fă*, sau *hei*, sau *măi* :

Dolca ță, Costea-î zicea,
 Unde mi-e averea mea?
 Dolca ță, tu ești bătrînă,
 Tu știi rîndul de la stîna...
 Dolca ță, cum de-ai lăsat,
 Furii slîna de-au prădat? (Dolca).
 Fă, nevastă, du-te, adă
 Vin de cel ce fierbe-n cadă... (Ghemis).
 Hei, copii, copii, argați!
 Somnul dulce voi lăsați... (Șalga).
 Măi muntene, măi vecine!
 Vină să te prinzi cu mine... (Hora Unirii)

Acesta este un mod vechi de exprimare în limba română, cînd neadresăm cuiva sau chemăm pe cineva, și este moștenit din vorbirea populară romană, căci îl întîlnim foarte adesea în literatura latină. Astfel la Plautus găsim, spre pildă, în *Captivi* :

Tu *Aristophontes*, de me ut meruisti, ita vale... (Tu *Aristophontes*, așa să ai parte de sănătate, cum te-ai purtat cu mine... — v. 678); *Age tu, illuc procede, bone vir, lepidum mancipium meum* (Iar tu, onorabil bărbat, draguful meu sclav, apropie-te — v. 889); *Salve, tu exoptate gnate mi!* (Să trăiești, tu fiul meu mult dorit! — v. 941); alături de: *salve Tyndare!* (Salutare, Tyndare! — v. 943).

Sau în *Casina* :

— *Quid, tu malum, me sequere?* (De ce, tu pacoste, te ții mereu după mine? — v. 3).

Acest procedeu se află și în celelalte limbi romanice. Astfel, în limba franceză putem auzi :

— *Hé, toi flâneur, que fais-tu la?* (Hei, tu, măi pierde-vară, ce faci acolo?).

Dar în vorbire s-au ivit cazuri cînd, fiind prezente numai două persoane și vorbind între ele, nu mai este necesară adăugarea numelui persoanei căreia i se adresează, ci se poate mulțumi cineva numai cu vocativul *tu*, ca un mijloc de a-i atrage atenția. Și în loc să zicem :

— *Ascultă, mă, ce am pățit zilele trecute!*

putem spune :

— *Ascultă, tu, ce-am pățit zilele trecute!*

Aici *tu*, pronunțat cu o accentuare specială, impune mai multă atenție din partea interlocutorului.

Îl întâlnim la Slavici :

— *Dar tu măi, ce faci aici? întrebă zmeul (Spaima zmeilor).*

Îl întâlnim și la Plautus :

— *Advorte animum, sis, tu (Tu, fii atent, te rog — v. 36); Tu, intro abi (Tu, treci înăuntru — v. 386); Vos, ite intro (Voi, mergeți înăuntru — v. 885) (Captivi).*

Acest vocativ *tu*, neînsoțit de numele persoanei, a ajuns a fi folosit, în vorbirea nesupravegheată, fără un rost real, dar păstrind totuși urme din întrebuițarea lui ca mijloc de a atrage atenția persoanei căreia i se vorbește :

— *Am văzut, tu, pe Marioara!* (unde vorbitoarea își exprimă bucuria sau surpriza pentru acest eveniment) sau :

— *Am cumpărat, tu, o rochiță... o frumusețe!* (exprimînd același sentiment ca în exemplul anterior).

Acesta este *tu* din exemplele citate în *Gramatica limbii române* din Ispirescu și din Creangă, unde lipsa lui de „rost real” pare așa de mare, că stilistica îl consideră *expletiv* sau suplimentar, dar nu este greu de văzut că în el își continuă existența vocativul *tu*, neînsoțit de numele persoanei, care nu mai era necesar, vocativ servind ca mijloc de a atrage atenția persoanei căreia i se vorbește :

... *nici tu casă, nici tu masă, nimic, nimic...; ... nici tu drumet, nici tu copil, nici tu nemica.*

Altcineva ar fi putut înlocui pe *tu* cu *mă* pentru atragerea atenției și ar fi zis, mai vulgar :

Mă, nici casă, nici masă, nimic, nimic, dar nimic n-aveau după sufletul lor sau :

Femeia lui Ipate și cu baba, când se trezesc din amețeală, (nu văd) mă, nici drumet, nici copil, nici nemica.

În unele din exemplele citate, pronumele personal ar putea fi interpretat ca nominativ, însă accentul pe care îl pretinde, prin insistența pusă asupra lui, apropie construcția de cea cu vocativ.

Deci, acest *tu* este vocativul pronumelui personal, devenit expletiv în vorbirea poporului.

Caracter expletiv au căpătat și alte cuvinte în limba română, mai ales în vorbirea poporului, rol la care au ajuns, desigur, din construcții sintactice normale, ca și *tu* de mai sus. Exemple ne oferă literatura populară :

*Cînd a fost a treia zi,
Pe tătari ei îi zări;
Atunci Nedea că grăi:
— Hei, stăpîne Radule,
Ascultă-mi poveștile ...
...Fulger Radu se făcea,
Ca un fulger se ducea,
Și la cort se rîpcea,
Pe Mirzac îl retezea
Și în lance că-l lua,
Mort în cîmp îl arunca* (Radu Calomfirescu).

The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions. It emphasizes that every entry should be supported by a valid receipt or invoice. This ensures transparency and allows for easy verification of the data. The second part of the document provides a detailed breakdown of the financial data for the quarter. It includes a table showing the revenue generated from various sources, as well as the associated costs and expenses. The final part of the document concludes with a summary of the overall financial performance and provides recommendations for future actions to improve efficiency and profitability.

Approved by:
[Signature]
[Name]
[Title]

AL X-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL AL LINGVIȘTILOR

Între 28 august și 2 septembrie 1967 a avut loc la București al X-lea Congres internațional al lingviștilor, sub egida Comitetului internațional permanent al lingviștilor. Congreșele precedente s-a ținut după cum urmează: Haga 1928, Geneva, 1931, Roma 1933, Copenhaga 1936, Bruxelles 1939, Paris 1948, Londra 1952, Oslo 1957, Cambridge—S.U.A. 1962. Așa cum a arătat președintele Consiliului de Miniștri, Ion Gheorghe Maurer, în salutul adresat participanților, „alegerea orașului București ca loc de desfășurare a acestui congres, ca și a celui de romanică din primăvara anului 1968, este un semn de prețuire a activității științifice românești din domeniul filologiei și al lingvisticii”.

La această manifestare s-au înscris aproximativ 1.700 de specialiști din aproape 60 de țări. Datele de mai sus comparate cu cele ale Cogresului al IX-lea (circa 800 de participanți din 30 de țări) oglindesc amploarea pe care a luat-o cercetarea problemelor de limbă, pe plan mondial, în ultimii ani. În ceea ce privește participarea cercetătorilor români la congres, numărul lor s-a ridicat la aproximativ 400, dintre care 70 au prezentat comunicări.

Congresul a avut un comitet în frunte cu Ion Gheorghe Maurer, Președintele Consiliului de Miniștri al Republicii Socialiste România, și a fost organizat și condus de un comitet constituit din Iorgu Iordan — președinte, Al. Graur, E. Petrovici, B. Cazacu, I. Coteanu — vicepreședinți, Al. Rosetti — secretar general, și de un comitet executiv.

Lucrările congresului s-au desfășurat în șase ședințe plene, în cadrul cărora s-au prezentat rapoarte generale, și în treisprezece secții, cu următoarea tematică: teoria limbajului, sociolingvistica, geografia lingvistică, istoria lingvisticii, semantica, sintaxa, poetica, însușirea limbajului de către copil, psiholingvistica, stilistica, tipologia limbilor, patologia limbajului, varia. Aproape toate secțiile au ținut câte două sau trei ședințe paralele, iar în ultima secție cu o tematică variată chiar și zece ședințe paralele, în acest fel, numărul comunicărilor prezentate ajungând la aproximativ 700.

S-au prezentat următoarele rapoarte generale: 1. *Sincronie și diacronie* (B. Malmberg, Suedia); 2. *Întrepătrunderea sistemelor lingvistice* (E. Petrovici, România); 3. *Lingvistica și științele adiacente* (R. Jakobson, S.U.A.); 4. *Metoda comparativă și curentele lingvistice actuale* (G. Devoto, Italia); 5. *Interpretarea cantitativă în lingvistică* (Olga S. Ahmanova, U.R.S.S.); 6. *Probleme curente ale lingvisticii aplicate* (Ch. A. Ferguson, S.U.A.).

Rapoartele, comunicările și discuțiile au îmbrățișat problemele majore ale lingvisticii, referindu-se la toate domeniile de cercetare și incluzând aproape toate familiile de limbi.

Primul raport a fost prezentat de B. Malmberg, *Sincronie și diacronie*. B. Malmberg pornește de la constatările lui Ferdinand de Saussure cu privire la cercetarea statică și istorică a limbii, arătând că descrierea diacronică este o descriere în principiu sincronică, aplicată la stadii succesive de limbă. Raporturile diacronice date nu pot fi stabilite decât supunând unei comparații un strat de limbă cu unul sau cu mai multe alte straturi. Stratul de limbă, ca abstractizare teoretică, n-are decât o dimensiune, cea orizontală. În lumea de realități concrete, dimpotrivă, stratul are o anumită profunzime, care se măsoară prin numărul elementelor incluse. Acesta este punctul în care intervine dimensiunea verticală, aceea a „timpului”. Istoria limbii se reduce la o comparare între straturi succesive. De aici B. Malmberg deduce că în lingvistică nu există o metodă propriu-zis istorică, ci numai o metodă care stabilește raporturi între straturi.

Raportul prezentat de E. Petrovici, *Întrepătrunderea sistemelor lingvistice*, s-a ocupat de una dintre problemele cele mai importante ale lingvisticii actuale. Tratatrea acestei probleme în cadrul unei ședințe plene a fost impusă de stadiul actual evoluat al cercetărilor cu privire la interpenetrația dintre limbi. Este răspîdită ideea că două sisteme fonetice sau morfologice nu se amestecă, deoarece o limbă nu împrumută de la altă limbă foneme sau desinențe. Ideea centrală a raportului a fost că nici o limbă nu se dezvoltă izolat, ci în strînsă legătură una cu alta. Limbile se află în contact în cadrul unui continuu schimb de bunuri spirituale și materiale între colectivitățile umane. În acest fel, numeroase elemente trec de la o limbă la alta, fiecare limbă împrumutînd cîte ceva de la celelalte limbi, dar în același timp fiecare păstrîndu-și individualitatea. Întrepătrunderea are loc în cadrul unor sisteme lingvistice bine încheiate, care pot evolua convergent, dar nu se dizolvă unul într-altul, astfel că nu se poate vorbi de existența unor limbi mixte. Ideile sînt ilustrate prin numeroase exemple din fonologia, morfo-sintaxa și lexicul diferitelor limbi, în special ale aceloră din sud-estul Europei.

G. Devoto, în raportul intitulat *Metoda comparativă și curente lingvistice actuale*, a pus problema relației dintre lingvistica tradițională și noile metode de cercetare, apărute în ultimele decenii. Autorul a arătat că nu există incompatibilitate, contradicție între metoda comparativă și noțiunea de structură. Este posibilă o coexistență între metoda comparativă și metodele actuale prin recunoașterea a ceea ce fiecare a adus pozitiv în cercetarea lingvistică. Trecînd apoi în revistă istoricul metodei comparative și al curentelor lingvistice actuale, s-a oprit mai mult asupra citorva probleme, cum ar fi: noțiunea de sistem, studiul sincronie și diacronic, rolul factorului „timp” în studiul limbii și altele. G. Devoto împarte cîmpul de cercetare lingvistică în două: pe de-o parte, „lingvistica instituțională”, care ar cuprinde lingvistica tradițională și tipologia, iar pe de altă parte, lingvistica cantitativă, cu specialitățile ei (lingvistica structurală, lingvistica funcțională, lingvistica transformațională etc.). În acest context, propune să se renunțe la termenul de lingvistică generală.

Epoca noastră se caracterizează prin desfășurarea studiilor interdisciplinare și printr-o cooperare intensă între numeroase discipline. Lucrările congresului au acordat un loc de frunte legăturilor dintre lingvistică și celelalte științe, fapt care contribuie la o lărgire considerabilă a orizontului în lingvistică. Problema legăturii dintre lingvistică și științele naturale (în special biologia), pe de-o parte, și psihologie, pe de altă parte, a constituit tematica raportului prezentat de R. Jakobson, *Lingvistica și științele adiacente*. Autorul a afirmat că științele sociale nu pot fi opuse științelor exacte. Lingvistica este și ea o știință exactă. Limba este un domeniu autonom, dar este, totodată, o subclasă a unui domeniu mai larg, lumea semiotică. Pornind de la teoria sistemelor de semne, semiotica, considerată ca știință a științelor, a făcut delimitarea între sistemul semiotic uman, sistemul semiotic al comunicării între animale și sistemul care cuprinde elemente de semnalizare comune atât oamenilor cît și animalelor.

Raportul prezentat de Olga S. Ahmanova, *Interpretarea cantitativă în lingvistică*, a subliniat că între lingvistică și matematică există o strinsă legătură și colaborare. Aplicarea metodelor matematice în lingvistică nu se reduce numai la numărarea și măsurarea diferitelor unități lingvistice sau la interpretarea cantitativă a materialului, ci face posibilă aplicarea rezultatelor la necesitățile vieții practice, cum ar fi traducerea automată.

În atenția lingviștilor se află și problemele lingvisticii aplicate, cum ar fi: învățămîntul la vîrsta copilăriei, însușirea rapidă a limbilor străine cu ajutorul aparatelor moderne, traducerea automată etc. Acestea li s-a rezervat un loc aparte în raportul lui Ch. A. Ferguson, *Probleme curente ale lingvisticii aplicate*.

Comunicările ținute în ședințele pe secții au abordat un mare număr de probleme. Principalele probleme prezentate în prima secție, consacrată teoriei limbii, au fost: lingvistica — știință socială, legi fundamentale în evoluția lingvistică, limbă și gândire, teoria universalităților lingvistice, probleme de structură a limbii (niveluri de bază și niveluri intermediare, modelarea limbii și gramatica generativă), caracteristici informaționale ale limbii, probleme metodologice ale lingvisticii.

Dintre problemele desprinse din comunicările prezentate în cadrul secției de sociolingvistică amintim: factori extralingvistici care determină schimbări în limbă, problema lărgirii funcțiilor sociale ale limbii, sociolingvistica și plurilingvismul, probleme de dialectologie socială, chestiuni de principiu privind împrumuturile în vocabular.

În secția de geografie lingvistică au fost prezentate comunicări axate pe probleme ca: principii de elaborare a atlaselor lingvistice și metode de studiere a graiurilor, isoglose și zone de intererentă, fonetică și morfologie dialectală, fapte dialectale și literare în sincronie și diahronie, geografia lingvistică și tipologia limbilor.

Comunicările din secția de istorie a lingvisticii au abordat probleme privind originea unor curente lingvistice și influența teoriilor lui Ferdinand de Saussure asupra curentelor lingvistice actuale. Numeroși autori au prezentat, în lumina lingvisticii moderne, probleme referitoare la preocupări de limbă în trecut.

Un mare număr de comunicări au fost grupate în cadrul secției de semantică. Se pot desprinde următoarele probleme: categoria sensului în teoria generală a limbii, metode în semantică, reguli semantice, nivelurile analizei semantice, structura elementelor semantice, sistemul lexico-semantic al limbii, problema calculului lingvistic, semantică și traducerea, raporturile semanticii cu alte discipline lingvistice.

Principalele preocupări ale autorilor care au prezentat comunicări în secția de sintaxă s-au grupat în jurul problemelor: propoziția ca unitate a limbii, natura propozițiilor, structura propoziției și a frazei, relații contextuale, probleme de topică, analiza transformațională a enunțului, sintaxa funcțională.

În secția a șaptea, consacrată poeziei, s-au dezbătut probleme de poezie generală (figuri de stil, metrică și prozodie). Cei mai mulți dintre autori au analizat limba unor scriitori cu ajutorul metodelor structurale. Alții s-au preocupat de problema gramaticii generative și teoria literaturii.

Problemele metodologice în cercetarea însușirii limbajului de către copii, fazele dezvoltării limbajului la copii, limba scrisă și bilingvismul la copii au format obiectul comunicărilor prezentate în secția a opta.

Tematica comunicărilor prezentate în secția a noua, de psiholingvistică, a fost în linii mari, următoarea: psiholingvistica și studiul vorbirii, legătura între psiholingvistică și alte discipline (stilistică, gramatică, teoria informației, statistică etc.), învățarea limbilor străine pe baza rezultatelor psiholingvisticii.

Problema stilurilor limbii și studierea faptelor de stil prin intermediul metodelor structurale au format principalele preocupări în jurul cărora s-a grupat un mare număr de comunicări pre-

zentate în cadrul secției de stilistică. Unele lucrări au prezentat problema legăturii dintre stilistică și alte discipline lingvistice, iar altele au pus problema stilului individual, a planului sintagmatic și a celui paradigmatic în analiza stilistică.

În secția a unsprezecea s-au integrat comunicări care au tratat comparația tipologică între limbi și dialecte, principiile tipologiei generale, tipologia la nivelul compartimentelor limbii (fonologie, morfologie, sintaxă, lexic) și au aplicat metodele statistice la tipologie.

O serie de comunicări s-au ocupat de tulburările în vorbirea afazicilor și de raportul între limbă și gândire în patologia mintală. Acestea au fost prezentate în cadrul secției a douăsprezecea, patologia limbajului.

Secția a treisprezecea a înglobat cel mai mare număr de comunicări. Aici au fost prezentate probleme de fonetică și fonologie, morfologie, lexicologie, onomastică. Tot în cadrul acestei secții, o serie de comunicări au urmărit aplicarea metodelor matematice la studiul fenomenelor din diferite compartimente ale limbii.

Din succinta prezentare a problemelor care au constituit tematica ședințelor plene, și a ședințelor pe secții se poate constata că numeroși lingviști au adoptat punctul de vedere structuralist în tratarea și prezentarea problemelor de limbă. De asemenea, se impune să relevăm atenția acordată problemei relațiilor lingvistice cu alte științe și a importanței practice pe care o prezintă lingvistica aplicată.

După cum au subliniat acad. Al. Rosetti și acad. Iorgu Iordan în ședința de închidere, această importantă manifestare științifică a contribuit la apropierea punctelor de vedere diferite și la o mai strinsă colaborare între specialiștii din toate țările. De asemenea, președintele Comitetului internațional permanent al lingviștilor, prof. Einar Haugen, a subliniat deplina reușită științifică a celui de-al X-lea Congres internațional al lingviștilor.

Noiembrie 1967

Ioana Anghel și Sabina Teiuș
Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță 21

ACTIVITATEA INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ DIN CLUJ ÎN ANUL 1967

În munca de cercetare din acest an s-a avut în vedere, în primul rând, continuarea lucrărilor începute în anii trecuți, lucrări abordând probleme importante ale istoriei limbii române, dialectologiei, lexicografiei, foneticii, fonologiei, istoriei literare etc. Amintim dintre ele *Istoria limbii române*, *Dicționarul limbii române*, *Dicționarul maghiar-român*, *Atlasul lingvistic român, serie nouă*, *Atlasul lingvistic al Maramureșului*, *Atlasul lingvistic al Transilvaniei*, *Atlasul lingvistic al Banatului*, *Atlasul lingvistic al graiurilor maghiare din Republica Socialistă Românie* etc. O parte din aceste lucrări se întocmesc în colaborare cu alte institute de cercetare din țară.

În cadrul colectivului de lexicologie-lexicografie românească se continuă lucrările la *Dicționarul limbii române*, care se elaborează în colaborare cu Institutul de lingvistică din București și cu Centrul de lingvistică, istorie literară și folclor din Iași. S-a dat la tipar un volum cuprinzând litera O și s-a trecut la definitivarea pentru tipar a literei R.

Prin profesorul Kelemen Béla, șef de secție la Institutul nostru, colaborăm la *Dicționarul etimologic al limbii române*, lucrare care se întocmește în cadrul Institutului de lingvistică din București, de către un colectiv condus de acad. Al. Graur. În acest an au fost redactate articole din litera A.

Sectorul de lexicologie-lexicografie maghiară a redactat în această perioadă literele *G Gy, I, N* și parțial articole din litera *F* pentru *Dicționarul maghiar-român*.

Au apărut în cursul acestui an volumele II și III din *Micul atlas lingvistic român, serie nouă* și s-a dat la tipar volumul al VI-lea al *Atlasului lingvistic român II, serie nouă*. Se lucrează, de asemenea, la înlocuirea indicelui *Atlasului lingvistic român II*.

Colectivul atlaselor lingvistice române pe regiuni a continuat culegerea de material din mai multe localități din Ardeal și Banat, înregistrându-se totodată, din aceste localități, texte dialectale pentru arhiva fonogramică a limbii române. Au fost pregătiți noi anchetatori, atât din Institutul cit și din Timișoara și Oradea pentru atlasele lingvistice pe regiuni. În ultimul timp, aceștia fac anchete dialectale pentru *Atlasul lingvistic român pe regiuni (Transilvania)* și pentru cel al Banatului. Din *Atlasul lingvistic român pe regiuni (Maramureș)* s-a predat la tipar primul volum și s-a continuat redactarea și scrierea de hărți pentru volumul al II-lea.

Pentru cunoașterea stadiului actual al dialectelor române sud-dunărene, în vara acestui an, academicianul E. Petrovici împreună cu cercetătorii P. Neiescu și Gr. Rusu au făcut o călătorie de studii la istroromânii și la aromânii din R. S. F. Iugoslavia. Cu acest prilej s-au făcut anchete dialectale în mai multe localități și s-au înregistrat texte pe benzi de magnetofon.

Se lucrează în continuare la *Atlasul lingvistic al graiurilor maghiare din Republica Socialistă România*, verificându-se întreg materialul în trei puncte și redactându-se peste 700 de hărți în vederea cartografierii.

A continuat culegerea de material din regiunea Porților de Fier pentru monografia graiurilor din această regiune.

Rezultate bune s-au obținut și la colectivul de onomastică. S-a cules material din regiunea Porților de Fier și din localități de pe valea Arieșului. Materialul cules a fost clasat, putându-se trece în continuare la redactarea lui. S-a predat la tipar primul volum din *Onomastica în Republica Socialistă România*.

La Cluj se elaborează volumul al III-lea al *Istoriei limbii române*. S-a continuat adunarea materialului și în prezent se face prima redactare a volumului.

S-au continuat cercetările de fonetică experimentală asupra sunetelor din graiurile daco-române. Au fost redactate câteva articole tratând probleme de fonetică și fonologie.

În anul 1967, secția de istorie literară din cadrul Institutului și-a concentrat eforturile spre realizarea unor lucrări mai ample, în general spre lucrări monografice despre scriitorii ardeleni sau despre aspecte ale vieții literare și culturale transilvănene. Dintre temele la care lucrează cercetătorii secției, amintim: o ediție critică a operei lui Samuil Micu, *Românii în periodicile germane din Transilvania (1778—1848)*, studiu și bibliografie, *Literatura străină în revista „Luceafărul” din Budapesta și Sibiu*, *Istoricul Teatrului maghiar din Cluj după Eliberare*, *Influența curentelor literare franceze în literatura maghiară din Transilvania*, *Opera lui M. Eminescu în Transilvania (1896—1918)*, *Ilarie Chendi*, studiu monografic, *Începuturile romanului românesc în Transilvania*, *Libiu Rebreanu, dramaturg*, *Probleme ale liricii maghiare din România în perioada 1918—1928* etc.

Pe lângă temele de cercetare din plan, mulți dintre cercetătorii Institutului au publicat articole și studii în reviste de specialitate, au participat la ședințele Societății de romanistică și ale Asociației slavistilor din Republica Socialistă România. În revistele Institutului („Cercetări de lingvistică” și „Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények”) s-au publicat numeroase studii de lingvistică și istorie literară, o bună parte din ele aparținând membrilor Institutului.

În acest an a avut loc la București, între 23 august și 2 septembrie, al X-lea Congres internațional al lingviștilor, la care a participat din partea Institutului nostru un mare număr de cercetători. Într-una din ședințele plene ale Congresului, acad. E. Petrovici a prezentat referatul *Interpénétration des systèmes linguistiques*. Au prezentat comunicări: prof. I. Pătruș

Évolution du système de la flexion verbale roumaine, prof. B. Kelemen *La synonymie à la lumière de la structure sémantique des mots*, P. Neiescu *Nouvel Atlas Linguistique Roumain. Préliminaires sur l'Atlas Linguistique Régional du Banat*, Aurelia și I. Stan *Remarks on the Statistical Structure of Style*.

La Sesiunea științifică a Filialei din Cluj a Academiei Republicii Socialiste România (28-29 octombrie 1967), cercetătorii Institutului de lingvistică și istorie literară și ai Sectorului de lingvistică din Sibiu au prezentat un număr de 20 de comunicări, dezbătând probleme variate de lingvistică și istorie literară: *Influențe românești asupra graiului srbocroat din Carașova* (acad. E. Petrovici), *Referitor la vechimea influenței slave în limba română* (prof. I. Pătruț), *Contribuții la studiul vocalismului graiurilor dacoromâne* (Gr. Rusu), *Problema limitelor dialectale pe baza Atlasului lingvistic român pe regiuni - Maramureș* (P. Neiescu), *Din antroponomia regiunii Porților de Fier* (Aurelia Stan și Ileana Neiescu), *Unele probleme ale structurii statistice a stilului* (Aurelia și I. Stan), *Elemente latine vechi în graiul unei comune din Banat* (Doina Grecu), *Expresii lingvistice specifice ale unor particularități poetice în lirica populară și cultă* (Felicia Șerban), *Conținutul semantic al verbului a rămîne* (Sabina Teiuș și Doina Negomirăanu), *Din terminologia firului* (Elena Comșulea), *Despre terminațiile participiilor atributive ale unor adjective* (Roswitha Braun, Sibiu), *Pseudoturcismele graiurilor bândșene în lumina geografiei lingvistice și a principiului etimologiei directe* (I. Mării), *O schimbare de funcțiune gramaticală mai puțin frecventă: adverb devenit adjectiv* (Titiana Sucu), *Istoriografia Teatrului maghiar din Cluj după Eliberare* (Jancsó E.), *Izvoare și date inedite privitoare la dramaturgia lui Farkas Bolyai* (Abafay-Öffenberger G.), *Tehnica simbolului în proza seurlă a lui D. R. Popescu* (V. Tașcu), *Contribuții la istoricul exegezelor eminesciene* (Elena Stan), *Ilarie Chendi și literatura străină* (M. Popa), *Evocarea războaielor dintre romani și dacii în literatura maghiară și săsească din Transilvania* (Engel C.), *L. Rebreanu, inedit* (T. Rebreanu).

La cea de a II-a sesiune științifică a cadrelor didactice de la Institutul pedagogic de 3 ani din Baia Mare (6-7 mai 1967) au fost ținute mai multe comunicări de către cercetătorii clujeni: *Sufixul verbal românesc -ui* (acad. E. Petrovici), *Referitor la sistemul flexiunii verbale românești* (prof. I. Pătruț), *Structura semantică a cuvintelor* (prof. Kelemen B.), *Prepoziția a privită pe plan diacronic* (V. Breban), *Regimul funcțional al locuțiunilor adverbiale de tot, cu totul* (Rita Chiricuță-Marinovici), *Unele aspecte ale aplicării metodei statistice în lingvistică* (Aurelia și I. Stan), *Din Atlasul lingvistic al Maramureșului* (P. Neiescu), *În legătură cu delabiazilarea consoanelor finale* (Gr. Rusu), *Imperativul duce-vă-și* (I. Mării).

Membrii Institutului au mai participat și la alte manifestări științifice și culturale din țară. Astfel prof. L. Rusu a participat, în luna iunie, la simpozionul de literatură comparată, organizat la București, prilej cu care a vorbit despre romantismul românesc.

Continuând o veche tradiție, s-au ținut în cadrul Institutului ședințe săptămânale de comunicări. Amintim dintre acestea: *Noi observații asupra dialectelor istroromân și aromân* (acad. E. Petrovici, P. Neiescu și Gr. Rusu), *Influențe românești în opera lui Vazov* (V. Gr. Chelaru, Craiova), *Prefixul pre- în limbile română și rusă* (A. Ivanov, București), *Reconstrucția inventarului conjuncțional în dacoromâna comună* (Elena Dragoș), *Propoziția apozitivă* (V. Hodiș), *Sistemul fonologic al unui grai din Muntenia* (Gr. Rusu), *Slavonisme în limba română - sec. XI-XV* (Maria Zdrengea), *O definiție pozițională a instrumentelor gramaticale* (Kis Emese), *Sinonimia, pe baza Atlasului lingvistic român* (O. Vințeler), *Raportul dintre versiunea slavă și românească a Pravilei ritorului Lucaci - 1581* (I. Rizescu, București) etc.

Comunicări interesante s-au ținut și în cadrul secției de istorie literară: *Ion Budai-Deleanu și Supplex Libellus Vatachorum* (I. Pervain), *Dezvoltarea Teatrului maghiar din Cluj în anii de după Eliberare* (Jancsó E.), *Ideile critice ale lui Ilarie Chendi și N. Davidescu, poetul* (M. Popa), *Noul în critică și critica nouă* (V. Tașcu), *Din legăturile lui V. Hugo cu emigranții transilvăneni* (Engel C.).

Membri ai Institutului nostru au participat la câteva manifestări organizate de instituții științifice și culturale din alte țări. Astfel acad. E. Petrovici a condus delegația română la Conferința etnologilor iugoslavi care a avut loc anul acesta între 15—19 septembrie, la Virșeț, prezentând comunicarea *Studiul etno-lingvistic al enclavelor iugoslave din România*, iar prof. I. Pătruț a participat la Conferința internațională de standardizare a numirilor geografice, organizată de O.N.U. la Geneva, în luna septembrie. La Congresul Asociației internaționale „Lenau”, ale cărui lucrări s-au desfășurat în Austria între 8—10 iunie, prof. L. Rusu a prezentat comunicarea *Lenau în România*, iar la Congresul Asociației internaționale de literatură comparată, de la Belgrad (30 august — 1 septembrie), a vorbit despre *Locul romantismului românesc în romantismul european*.

Prof. Kelemen Béla a fost, în schimb de experiență, în R. P. Polonă, vizitând cu acest prilej Institutele de lingvistică din Varșovia și Cracovia. Tot în schimb de experiență a plecat în U.R.S.S. P. Neiescu, vizitând institutele de specialitate din Moscova, Leningrad, Kiev.

În cursul acestui an, Institutul nostru a fost vizitat de mulți lingviști din alte țări: Carlo Tagliavini, prof. la Universitatea din Bologna, Jørgen Schmitt Jensen, prof. la Universitatea din Aarhus, Thomas A. Sebeok, prof. al Universității Indiana, Szépe Görgy, de la Institutul de lingvistică al Academiei Maghiare de Științe, Werner Draeger, prof. la Universitatea „Humboldt” din Berlin, Karel Oliva, dr. în filologie (Praga), Büky Béla, cercetător (Budapesta), Karl-Hampus Dahlstedt, prof. la Universitatea din Stockholm, profesorii universitari din India Lachman Mulchand Khubchandani și Jag Deva Singh, Hoang Phe, șeful Secției de lingvistică a Institutului de Științe Sociale din Hanoi, dr. Slavomír Utěšený (Cehoslovacia), prof. dr. Werner Bahner, membru al Academiei Germane de Științe, director al Institutului de limbi romanice din Berlin, dr. Elisabeth Linke, de la Academia Germană de Științe.

Biblioteca Institutului s-a îmbogățit în acest an cu noi titluri de cărți și reviste. Numărul periodicelor a crescut cu 12 titluri noi, Institutul fiind în schimb de publicații cu instituții similare din 36 de țări. În bibliotecă au intrat în acest an peste 580 volume de reviste și circa 490 volume de cărți.

Decembrie 1967

Viorel Bidian și Dumitru Loșonfi
Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță 21

The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions. It emphasizes that every entry should be supported by a valid receipt or invoice. This not only helps in tracking expenses but also ensures compliance with tax regulations. The second part of the document provides a detailed breakdown of the company's financial performance over the last quarter. It includes a comparison of actual results against the budget and identifies areas where the company has exceeded expectations. The third part of the document outlines the company's strategic goals for the upcoming year. It focuses on increasing market share, improving operational efficiency, and investing in research and development. The final part of the document provides a summary of the key findings and recommendations. It suggests that the company should continue to focus on its core strengths while also exploring new opportunities for growth. Overall, the document provides a comprehensive overview of the company's financial and operational status, as well as its future plans.

Dr. A. J. Smith, Director
Financial Department

Page 10 of 15

RECENZII

Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia I, întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu, membru corespondent al Academiei, profesor la Universitatea din București, de dr. Teofil Teaha, Ion Ionică și Valeriu Rusu, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967, 196 p.

Între 16 și 18 aprilie 1958 s-a ținut la București Conferința dialectologilor români la care s-a discutat proiectul elaborării unui nou atlas lingvistic român. „Trecerea unui interval de peste un sfert de secol de la efectuarea anchetelor pentru *Atlasul lingvistic român*, de sub conducerea lui Sextil Pușcariu, ca și schimbările intervenite în situația graiurilor românești după cel de al II-lea război mondial (datorate mișcărilor de populație, transformărilor sociale-economice, intensei acțiuni de culturalizare a țării și extinderii limbii naționale unice) justifică pregătirea unor noi cercetări în vederea elaborării unei noi lucrări de sinteză, care să prezinte imaginea actuală a graiurilor românești” — se arată în *Precizările preliminare* ce însoțesc *Chestionarul noului atlas lingvistic român* (publicat în *Fonetica și dialectologie*, V, 1964, p.159 ș.u.), semnate de acad. E. Petrovici și prof. univ. Boris Cazacu. În aceste *Precizări preliminare* (vezi și *Noul atlas lingvistic român, I. Oltenia*, comunicare prezentată de prof. Boris Cazacu la cel de al II-lea Congres internațional de dialectologie ținut la Marburg în 1965 și publicată în volumul *Studii de dialectologie română*, București, Editura științifică, 1966, p. 57—69, precum și *Prefața* volumului de față) au fost expuse principiile metodologice și concepția noului atlas lingvistic român, asupra cărora nu găsim că este necesar, în acest loc, să insistăm. Reținem însă profilul acestei mari lucrări. Spre deosebire de ALR (a cărui redactare continuă și astăzi), elaborat sub conducerea lui Sextil Pușcariu de S. Pop și acad. E. Petrovici, care este un atlas național, NALR va fi alcătuit din 8 atlase lingvistice regionale, dintre care 7 vor reprezenta graiurile dacoromânești delimitate pe regiuni istorice (Banatul, Crișana, Maramureșul, Moldova și Bucovina, Muntenia și Dobrogea, Oltenia și Transilvania), iar unul, cel de al optulea, va fi consacrat celor trei dialecte istorice ale limbii române din sudul Dunării — dialectele aromân, meglenoromân și istroromân. Elaborată fragmentar, lucrarea va avea totuși un caracter unitar.

Recent, în condiții tehnice cu totul excepționale (copertă, literă, culori, hașuri etc.), a ieșit de sub tipar primul volum din *Noul atlas lingvistic român; Oltenia* (abreviat NALR-OLT.). Întocmit sub conducerea prof. Boris Cazacu de către Teofil Teaha, Ion Ionică și Valeriu Rusu, volumul, prin înalta ținută a prezentării unui material lingvistic foarte bogat și interesant, constituie o revelație, inserându-se la loc de cinste în rândul marilor opere ale lingvisticii și filologiei românești. Apariția acestui volum marchează începutul unei noi etape în studierea

CL, anul XIII, nr. 1, p. 129—152, Cluj, 1968

temeinică a graiurilor noastre cu ajutorul unei metode științifice, geografia lingvistică, care este încă departe de a-și fi spus ultimul cuvânt. Pe scurt, volumul cuprinde o *Prefață*, în română și franceză, semnată de conducătorul lucrării; o listă a semnelor întrebunțate pentru *Transcrierea fonetică* a materialului (cu unele mici completări de nuanță, notația este cea a ALR-ului); o listă de *Abrevieri*¹; *Lista localităților anchetate* (cu corespondențele dintre NALR-Olt. și WLAD, ALR I, ALR II); un *Indice alfabetic al cuvintelor titlu*; un număr de 8 *Hărți introductive*² (A. Ollenia. *Harta fizică*, B. Ollenia. *Harta cu numirile oficiale ale localităților anchetate*, C. Ollenia. *Harta cu numirile localităților în graiul local*, D. Ollenia. *română*— după D. Tudor, E. Ollenia. *Orașe, trguri și mănăstiri apărute în documente între 1352—1625*, F. Ollenia. *Frecvența așezărilor moșnenești la 1728*, G. Ollenia. *Frecvența așezărilor moșnenești la 1831* — ultimele trei după I. Donat — și H. Ollenia. *Harta densității populației (după datele statistice din anul 1960)* — după V. Cucu) care conferă de la început acestui atlas o notă aparte; 147 *Hărți lingvistice*; 12 planșe cu *Material lingvistic necartografiat* și, în încheiere, 40 de *Hărți lingvistice interpretative*.

În *Prefață*, prof. Boris Cazacu prezintă, în prima parte, *Precizări preliminare*, principiile metodologice ce stau la baza elaborării *Noului atlas lingvistic român*, iar în partea a doua sunt expuse datele esențiale în legătură cu NALR-Olt., date ce se referă la localitățile anchetate, anchetatori, informatori, transcrierea fonetică, redactarea și cartografierea materialului. Astfel, se arată că pentru NALR-Olt. s-au anchetat 98 de localități, incluzându-se în această cifră toate localitățile anchetate de Sever Pop pentru ALR I și de acad. E. Petrovici pentru ALR II, din această regiune, precum și câteva din localitățile anchetate de G. Weigand. Față de cele 28 de localități anchetate din Oltenia de G. Weigand, S. Pop și acad. E. Petrovici, NALR-Olt. prezintă o rețea de 3,5 ori mai deasă, ceea ce, evident, va permite o mai exactă cunoaștere a structurii graiurilor oltenenești. Alegerea localităților s-a făcut pe baza unei temeinice documentări. Privind hărțile introductive B și C, precum și toate hărțile lingvistice sau interpretative, se poate observa că repartitia localităților anchetate nu este uniformă pe întreg teritoriul Olteniei; „densitatea lor este în funcție de structura unitară sau diferențiată a graiurilor, precum și de densitatea populației (. . .). Astfel, în zonele unde diferențierile dialectale sînt mai pronunțate sau în cele cu graiuri de tranziție (în vestul și nordul Olteniei), îndesirea rețelei apare pe deplin justificată” (p. VII). S-au anchetat, în regiunile limitrofe dintre Gorj și Hațeg, Vâlcea și Sibiu, și câteva localități întemeiate de păstori ardeleni (punctele: 906 = Novaci—Străini, 907 = Vaideeni și 917 = Băbeni—Bistrița, sat Ungureni), precum și două mici orașele, Balș (pct. 934) și Strehaia (pct. 955), centre raionale administrative.

Cele 98 de localități au fost anchetate cu *Chestionarul noului atlas lingvistic român* de către cei trei autori ai atlasului după cum urmează: Teofil Teaha a anchetat 34 de localități (pct. 901—934) cuprinse în regiunea Jiu-Olt, V. Rusu a anchetat 32 de localități (pct. 935—966) din regiunea Jiu—Munții Mehedinți, iar I. Ionică alte 32 de localități (pct. 967—998) din sudul Olteniei.

În realizarea unei metode de lucru unitare, anchetele definitive și individuale începute în martie 1963 și încheiate în decembrie 1964 (ancheta durînd într-o localitate între 4—5 zile) au fost precedate, firesc, de anchetele preliminare și colective întreprinse în anul 1962.

În ceea ce privește informatorii, s-au aplicat principiile valabile pentru toate cele 8 atlase regionale: în fiecare localitate cu *chestionarul general* (care cuprinde 2000 de întrebări grupate pe sfere semantice în 14 capitole) s-a anchetat cîte un informator de sex bărbătesc între 40—65

¹ În volumele următoare această listă va trebui completată cu alte abrevieri, unele cerute de cele existente, ca: [na] = formă nearticulată, [n] = neutru etc.

² Semnalăm ca un fapt mărunț, dar supărător totuși, scrierea inconsecventă a numelor proprii compuse: Padina-Mare, dar Vinju Mare (h. A), localitatea Turnu-Severin (scris corect), dar centrul raional Turnu Severin etc., precum și Izlaz (h. A), dar Islaz (h. B).

de ani, iar pentru *chestionarele speciale* (cuprinzând 543 de întrebări, ce vizează terminologia specială a diverselor domenii de activitate, grupate la fel pe sfere semantice în 7 capitole) alți 2—3 informatori.

Răspunsurile au fost notate fonetic „pe baza impresiei auditive de moment, fără nici un fel de încercare de ‘a schematiza’ sau de ‘a uniformiza’ transcrierea” (p. VIII).

Materialul astfel cules va fi cartografiat în atelierul de cartografie al Centrului de cercetări fonetice și dialectale din București în mai multe volume sub 3 forme: 1) *hărți lingvistice „când faptele lingvistice prezintă o deosebită varietate sau constituie arii în cadrul graiurilor oltenesti”* (s.n. — I.M.), 2) *material lingvistic necartografiat „atunci când fenomenele lingvistice constituie arii mai mult sau mai puțin unitare pe întregul teritoriu anchetat”* (s.n.—I.M.) și 3) *hărți lingvistice interpretative* ce reiau materialul publicat sub 1 sau 2, prezentând „fie sub formă *analitică* — ariile de răspândire ale unui anumit fenomen (fonetic, fonologic, morfologic, morfonologic sau lexical), fie sub formă *sintetică* — ariile de răspândire a anumitor fenomene lingvistice pe baza *frecvenței* apariției lor în graiurile oltenesti”³ (p. VIII).

Toate aceste trei modalități de prezentare a materialului lingvistic adunat sînt ilustrate începînd cu acest prim volum. Primul tip este reprezentat printr-un număr de 147 hărți lingvistice, foarte frumos scrise de către cei doi cartografi, Georgescu Emilian și Mateescu Constanța. Fiecare hartă este numerotată, sus în stînga. Puțin mai jos se dă titlul hărții însoțit de traducerea în limba franceză. Sub cuvîntul titlu, care este cel al limbii literare, se dă, la fiecare hartă, formularea întrebării, care va fi aceeași pentru toate atlasele (v. *Chestionarul*), și se fac trimiterile la celelalte atlase românești și romanice, naționale sau regionale. În josul paginii, începînd din stînga, sînt notele în care se dau fie explicațiile sau completările informatorilor, fie unele observații ale anchetatorilor.

Cele 147 de hărți lingvistice ale volumului reprezintă răspunsurile obținute din cele 98 de localități la tot atîtea întrebări din primul capitol al *Chestionarului — Corpul omenesc* (părțile corpului, boli, însușiri fizice și morale). Acest prim capitol al chestionarului, trebuie precizat, cuprinde 404 întrebări (58—462). Este cunoscut faptul că în majoritatea lor termenii ce definesc părțile corpului omenesc aparțin, în toate limbile de altfel, fondului de bază. Și, în acest sens, este firesc ca ei să fie general răspîndiți. Privind hărțile volumului de față se poate ușor observa că cele mai multe din cuvintele ce definesc asemenea noțiuni formează arii compacte, totalitare, ele fiind singurele cunoscute în toate localitățile anchetate. Foarte rar, cite un răspuns izolat într-un punct sau două (v., d. ex., h. 60 „Gras”, unde în pct. 939 s-a răspuns *gîmfat*) vine să conturbe, fără prea mare importanță, circulația absolută în spațiul anchetat a vreunui cuvînt fundamental. Iată cîteva din cuvintele ce formează în graiurile oltenesti arii totalitare: *cap* (h. 1), *orb* (h. 27), *ochi* (h. 24), (*ochi*) *albaștri* (h. 25), (*păr*) *alb* (h. 15), *creieri* (h. 3), *geană* (h. 39), *sprînceană* (h. 40), *ureche* (h. 42), *mustață* (h. 55), *dinte* (h. 68), *măsea* (h. 69), *gingie* (h. 72), *buză* (h. 74), *barbă* (h. 76), *grumaz* (h. 82), *piele* (h. 87), *piept* (h. 91) etc.

³ În legătură cu această concepție de cartografiere a materialului în 1 și 2 se ridică, privind NALR-Olt. ca un „fragment” dintr-un întreg (NALR), o problemă destul de serioasă și complicată. Atunci cînd s-au expus principiile generale ce vor sta la baza elaborării NALR s-a vorbit de caracterul unitar al acestei lucrări, unitate ce „va fi asigurată printr-un fond de întrebări comune, care vor fi puse în toate localitățile anchetate” (v. *Chestionarul NALR*, p. 2). Este foarte adevărat că acest fond comun de întrebări va asigura caracterul unitar al lucrării, dar numai atît nu este de ajuns. Pentru ca toate cele 8 „fragmente” să devină un „întreg” care să reprezinte stadiul actual al graiurilor românești, este, credem, absolut necesar să se realizeze și un fond, foarte mare de altfel, de hărți lingvistice comune. Or, dacă toate atlasele lingvistice regionale, ce se vor publica în continuare, vor prezenta sub formă de hărți lingvistice numai acel material care pentru regiunea respectivă reprezintă „o deosebită varietate sau constituie arii în cadrul graiurilor” respective, considerăm că nu se va mai putea vorbi de caracterul unitar al NALR.

Materialul cartografiat pe aceste 147 hărți lingvistice se completează, în acest volum, cu cel cuprins în cele 12 planșe de material necartografiat, reprezentând răspunsurile obținute la încă 110 întrebări din primul capitol al chestionarului. (După calculul nostru, rezultă că din primul capitol al chestionarului au rămas nepublicate răspunsurile la 147 întrebări.) Materialul necartografiat este prezentat — după ce se dă mai întâi cuvântul titlu cu traducerea în franceză, numărul întrebării, iar sub nota. I formularea întrebării și trimerile la celelalte atlase — sub formă de indice (la nota II), menționându-se toate variantele accentologice, fonetice, morfologice și lexicale. În concepția publicării materialului sub cele trei modalități amintite, faptele de grai publicate în materialul necartografiat „vor dobîndi o valoare deosebit de semnificativă prin raportarea la datele înregistrate în celelalte atlase regionale” (p. VIII).

Pe baza materialului publicat pe hărți lingvistice și a celui necartografiat s-au întocmit cele 40 de hărți interpretative analitice și sintetice de o mare valoare științifică. Inovația, pentru că ne găsim în fața unei inovații foarte prețioase, constă nu atât în publicarea unor hărți analitice (MALR, tot o inovație, este compus, de fapt, numai din hărți analitice), ci în publicarea, pentru prima dată la noi, a unor hărți sintetice. Hărțile analitice, foarte numeroase, redau arile actuale de răspîndire în graiurile oltenesti a unor fenomene fonetice (*e: ei* în ureche — h. III, *o: oi* în ochi, ochelari — h. IV, *u: u:* în păduche, păduchios — h. V, *i + e* în dinie, frunte — h. XII etc.), morfologice (*Opoziția sg. — pl.* în pas, pași — h. XXIV; *Opoziția sg.-pl.* în păduchios, păduchioși — h. XXV etc.), morfologice (*Repartiția formelor de singular: ficat, ficate* — h. XXIX, *Repartiția formelor de singular puric, purice* — h. XXX) și lexicale (*Termenii pentru feastă* — h. XXXI, *Termenii pentru pupiță* — h. XXXII etc.). Arile trasate pe hărțile analitice sînt redade foarte sugestiv prin hașuri și simboluri. Prin simboluri sînt redade isoglosele hărților lexicale, care, în număr de 10, oferă o panoramă onomasiologică sincronică a celor 10 noțiuni reprezentate printr-o mare bogăție de termeni în aceste graiuri ce prezintă, în general, nebanuite resurse metaforice. Tot prin hașuri sînt redade și arile hărților sintetice, întocmite, desigur, pe baza celor analitice. Spre deosebire de acestea, care redau aria de circulație a cite unui fenomen lingvistic, hărțile sintetice prezintă frecvența apariției fenomenului respectiv în cadrul ariei lingvistice. Astfel, ca să dăm un exemplu, dacă fenomenul anticipării elementului palatal al lui *K* din care au rezultat diftongii *ei*, *ui*, *oi* formează o arie destul de mare în graiurile oltenesti (v. h. III, IV și V)⁴, prin harta sintetică nr. VI — *Frecvența formelor cu diftong în ureche, ochi, ochelari, păduche, păduchios* — observăm că sub aspectul frecvenței acest fenomen al diftongării prin anticipare formează șase arii: o arie cu 6 forme⁵, alta cu 5 forme, altele cu 4, 3, 2 forme și o arie cu o singură formă.

Fără îndoială că prezența acestor hărți interpretative conferă NALR-Olt. de pe acum o notă aparte, el nefiind numai un atlas lexical, ci unul fonetic, fonologic, morfologic și lexical. Valoarea fonetică, fonologică și morfologică este pusă în evidență, firesc, chiar de hărțile lingvistice și materialul necartografiat publicat.

Am reține, în continuare, foarte pe scurt, cîteva fapte mai interesante spicuite de noi în urma lecturii. Ca o accentuare curioasă am semnalat forma *lăcrămă*, *lăcrăm* din pct. 906 (v. h. 41). Din doineștiul foneticii, am remarcat, în primul rînd, hărțile nr. 6 (*Pieptene*), 7 (*Mă Pieplân*), 87 (*Piele*), 91 (*Piept*), 107 (*Fiere*) etc., care arată că în Oltenia „palatalizarea labialelor” este încă vie. O imagine a repartiției geografice a fenomenului ne-o dă harta analitică nr. VIII, iar a frecvenței apariției lui în graiurile oltenesti ne-o indică harta sintetică nr. IX (*Frecvența formelor palatalizate (ph, pk, k) în piele, piept, (furca) pieptului, pieptene, (mă) pieplân*).

⁴ Cf. pentru interpretarea acestor arii, Boris Căzacu, *Noul atlas lingvistic român I: Oltenia*, în volumul *Studii de dialectologie română*, București, Editura științifică, 1966, p. 61—62.

⁵ Titlul hărții este în contradicție cu arile de pe hartă: în titlu sînt consemnate cinci forme, iar pe hartă apar 6 arii, uitîndu-se, de fapt, un cuvînt, probabil *păduchioasă* (v. h. 21).

Merită să fie reținută, tot în legătură cu acest fenomen, precizarea informatorului din pct. 977 (v. h. 6); „képtin, pe limbăju românesc, nu péptin cum și zice acuma”.

Fenomenul diftongării prin anticipare, după cum am văzut, este la fel de bine reprezentat în volum atât prin hărți lingvistice, cât și prin hărți interpretative.

O particularitate fonetică ce apropie unele graiuri oltenesti de cele bănățene este rostirea lui *ș* ca *s* și a lui *j* ca *z*. Pentru rostirea lui *ș* ca *s*, cf., din acest volum, hărțile 49 — *Coșuri* (pe obraz), 73 — *Știrb* și 147 — *Leșin*, din care rezultă că această particularitate este caracteristică unor graiuri din nord-vestul Olteniei (pct. : 936, 940, 944, 945), graiuri care, de altfel, prezintă o puternică coloratură bănățeană⁶. În aceste graiuri, în opoziție cu celelalte, dentalele *t* și *d* urmate de vocalele prepalatale *e* sau *i* au trecut, ca în graiurile bănățene și sub influența lor, în seria africatelor alveolo-palatale, *č* și *đ* (cf. h. 6, 73, 112, 68, MN Pl. 1 și 11, precum și hărțile analitice XII, XIII, XV, XVI și harta sintetică XIV), iar africatele alveolo-palatale *č*, *đ*, sub aceeași influență, au trecut în seria fricativelor alveolo-palatale, *š* și *ž* (cf. h. 18, 40, 43, 39 și hărțile analitice XVIII și XIX). Tot în aceste graiuri întilnim : întrebunțarea unor verbe construite cu prefixul verbal *do-* (*am măi dosurzît* = „nu aud bine, dar mai aud, puțin” — h. 45, pct. 941) ce le conferă o valoare aspectuală ; *sub-mină* pentru *subsuoară* (cf. h. 111, pct. : 945, 944, 948, 949 și 940) ; *teme* „creștetul capului” (v. h. 2), „timplă” (MN Pl. 2) etc., fapte comune cu cele ale graiurilor bănățene vecine.

În ceea ce privește lexicul, plecând de la citeva hărți lingvistice, trebuie evidențiată sinonimia foarte bogată și variată a graiurilor oltenesti, expresie a marilor resurse creatoare ale limbii noastre vorbite. Pentru *feastă*, ca să dăm numai un singur exemplu, s-a înregistrat (v. h. 4, precum și harta analitică XXXI) următoarea serie sinonimică : *feastă*, *fest*, *troacă*, *tișvă*, *tușă*, *hircă*, *hoarcă*, *hirc*, *ghioacă*, *doască*, *gleucă*, *căpăștră*, *scofritie*, *craniu* și *tească*. Date prețioase întilnim în legătură cu conservarea în unele graiuri oltenesti a unor arhaisme lexicale, ca : *pedestru* (v. h. 117, cf. 28 și 29), *arm*, *armure* ‘coapsă’ (v. h. 122), *dor* cu sensul de „durere” (v. h. 136 : *dor de burtă* — pct. 970, *dor de stomăc* — pct. 997).

O problemă interesantă, care a făcut deja obiectul de cercetare al unui studiu⁷, este cea a pătrunderii neologismelor în graiurile oltenesti. Iată, citeva din cele notate de noi : *tuberculoză* (foarte cunoscut), *turbiculoză* (h. 93) ; *tebecist*, *debécist* (h. 94) alături de *tuberculos*, *ofticos*, *atacat*, *pluminos* ; *intestine* (MN Pl. 7) ; *dispensar*, *operație*, *rețelă* (MN Pl. 11) ; *infirm*, -ă (h. 28, 29 în punctul 925) ‘chior, -ă’ ; *debil*, *anemic* ‘(om) palid’ (h. 48, pct. : 983, 996) ; *debordez* ‘vomez’ (h. 54) ; *constipat* (h. 104), *vaccin* (h. 128) etc.

Am putea, desigur, înșira și multe alte fapte de limbă tot atât de interesante din acest material, dar spațiul nu ne îngăduie acest lucru. Valoarea materialului lingvistic din volumul de față, ca și din volumele ce vor urma, va fi, cu siguranță, pusă în lumină de studiile de dialectologie ce se vor publica pe baza lui.

Se mai cer semnalate, înainte de a încheia această prezentare, citeva observații de amănunt în legătură cu tehnica redactării materialului (uneori chiar cu transcrierea fonetică), care, însă, nu știrbesc cu nimic din remarcabila valoare științifică de document al graiurilor oltenesti de astăzi a volumului. Majoritatea observațiilor decurg din nerespectarea cu strictețe a unor norme tehnice de redactare, fapt ce duce la numeroase inconsecvențe. Cele mai multe inconsecvențe se întilnesc în hărțile lingvistice în care cuvântul titlu este un verb la un anumit mod, timp și persoană, categorii gramaticale marcate în titlu. Nu toți informatorii, însă, au pre-

⁶ Cf. Mihail C. Gregorian, *Graiul și folclorul din Oltenia nord-vestică și Bănățul răsăritean*, în „Arhivele Olteniei”, XVII, 1938, p. 221—275 ; XVIII, 1939, p. 97—122.

⁷ Paul Lăzărescu, *În legătură cu raporturile dintre limba standard și graiurile locale* (pe baza datelor ALR I și NALR I, Oltenia), în SCL, XVIII, 1967, nr. 2, p. 187—201.

zentat verbul la aceleași categorii gramaticale aparținând formei titlu, cum nu toți, fiind vorba de cele mai multe ori de hărți lexicale, au răspuns cu același verb. În aceste situații, foarte numeroase de altfel, norma tehnică, cum ne-am putut convinge din lectura hărților, este de a se marca, grafic, categoriile gramaticale diferite de cele ale formei titlu. Nerespectarea acestor norme, ducе la inconsecvențe, ca : *am surzît* [perf. c. 1] în pct. : 937, 985, 989 etc., dar *am surzît, surzâsc* în pct. 952 (și aici trebuia dată indicația perf. c. 1, v. 955 etc.); *ai surzît* [perf. c. 2] în

pct. 987, dar *o taurzît*, [D] *o surzît* [perf. c.] în pct. 936 (persoana, după cum vedem, aici nu mai e marcată, cum nu sînt date nici indicațiile gramaticale după prima formă) — h. 45 „Asurzesc” (ind. prez. 1); *o amuțit* [perf. c. 3], pct. 915, dar *amuțit*, [K] *o muțit*, pct. 939; *s-a spârțit* [perf. c. 3], pct. 925, *s-a firșit* [perf. c. 3], pct. 980, dar *a căzût în neștire*, pct. 924 — h. 67 „Amuțește (ind. prez. 3)” ; *vorbim pe șoptă* [4], pct. 912, 923, 962 etc., dar *vorblm ușor* pct. 953 (în pct. 963 credem că în loc de *vorbêștê prin șoptă, șoptînd* [2] era mai indicată, mai realistă, formula : *vorbêștê* [2] *prin șoptă, șoptînd* [gerunz.]) — h. 66 „Șoptesc (ind. prez. 1)” etc. (v. h. 79, 110 etc.).

O altă inconsecvență apare în sublinierea unor litere, ceea ce arată că anchetatorul a auzit bine sunetele „deși acestea par neobișnuite”. Iată un exemplu de subliniere inconsecventă : *coș* (= coș pe obraz, v. h. 49) în pct. : 944, 936, 940, *leşin* (= leșin, v. h. 147), dar *leşină* în pct. 936, *șcîrb* (= știrb, v. h. 73) în pct. 940, 944, 945. De altfel, sublinierea nici nu era necesară, pentru că sunetul *s* pentru *ș* în aceste graiuri este ceva obișnuit. Neobișnuită ar fi, de exemplu, rostirea din punctul 994 : *să uîlă sârpêște* (h. 30 „sașiu”), unde *s* apare neșubliniat, dacă nu avem de a face cu o greșeală de scriere. O greșeală de scriere este sg. *ucui* (v. h. 5 „cucui”) din pct. 930, unde pluralul este *cucuișe*. Dacă nu era o greșeală de tipar, prima literă a formei de sg. trebuia subliniată.

În ceea ce privește transcrierea, care este, în ciuda faptului că au anchetat trei anchetatori, foarte unitară, ni se pare curios modul de notare al nazalizării în unele localități din zona lui V. Rusu : *cârânt* (v. h. 17), *scîndă* (h. 64), *postrîngă* (h. 71), *zînzîie* (h. 72) *sînzê* (MN Pl. 5) etc., cînd este cunoscut faptul că „în limba română de cîte ori o vocală e urmată de consonantă nazală, ea primește un timbru nazal” și că „noi nici nu putem pronunța o vocală, înainte de o consonantă nazală decît nazalizînd-o”⁸.

Ținem încă o dată să precizăm că toate aceste observații de amănunt, privind tehnica redactării, nu ating cu nimic valoarea acestui prim volum din NALR-Olt.

Octombrie 1967.

I. Mării

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță 21

Texte dialectale. Oltenia, publicate sub redacția lui Boris Cazacu, membru corespondent al Academiei, profesor la Universitatea din București, de Cornelia Coșuț, Galina Ghiculete, Maria Mărdărescu, Valeriu Șuteu și Magdalena Vulpe, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967, 436 + LIII p. + 1 h.

Apărut, ca și NALR-Olt., în condiții grafice ireproșabile, volumul de *Texte dialectale* din Oltenia, publicat sub redacția profesorului Boris Cazacu de un colectiv de cercetători de la Centrul de cercetări fonetice și dialectale din București, este, după *Graiul nostru* (de I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, Th. D. Speranția, București, vol. I, 1906 ; vol. II, 1908) și ALRT II (*Texte dialectale* culese de Emil Petrovici. Suplement la *Atlasul lingvistic român* II, Sibiu — Leipzig, 1943), a treia mare culegere de texte dialectale dacoromânești. Ca și ALRT II, și volumul de față

⁸ S. Pușcariu, *Limba română*, vol. II *Rostirea*, București, Editura Academiei, 1959 p. 303.

vine să întregască, armonios, materialul lingvistic, prezentat pe hărți lingvistice sau necartografiat, al NALR-Olt. Spre deosebire, însă, de ALRT II, volum ce conține texte culese și transcrise direct la fața locului de către anchetatorul și autorul ALR II, acad. Emil Petrovici, *Textele dialectale* din Oltenia sint rodul unei munci colective de teren și laborator. Cei trei anchetatori ai NALR-Olt., Teofil Teaha, Ion Ionică și Valeriu Rusu, au participat numai la culegerea materialului și aceasta într-un număr foarte redus de localități (28). Celelalte texte, majoritatea deci, au fost culese pe bandă de magnetofon de către echipe ale Centrului de cercetări fonetice și dialectale alcătuite, „de obicei, din doi cercetători, dintre care unul a operat înregistrarea textului la magnetofon, iar celălalt a notat anumite particularități ale textului, termenii care necesitau explicații suplimentare, completând și fișa fonogramică” (p. XIX). Fiind vorba de fișa fonogramică, trebuie precizat că volumul de față este, așa cum arată prof. Boris Cazacu în *Prefață*, „o culegere selectivă din textele înregistrate” pentru *Arhiva fonogramică a limbii române*, marea colecție sonoră de texte dacoromâne, care cu trecerea anilor vor deveni adevărate monumente de limbă românească vorbită. Textele volumului de față au fost culese și transcrise de Cornelia Coțuț, Galina Ghiculete, Maria Mărdărescu, Valeriu Șuteu și Magdalena Vulpe. Parțial, au mai colaborat alții la culegerea, cit și la transcrierea, selectarea și verificarea textelor și alți cercetători ai Centrului, a căror contribuție este arătată, pentru fiecare în parte, de către prof. Boris Cazacu în *Prefața* volumului.

Toate cele 98 de localități anchetate pentru NALR-Olt. sint bine reprezentate în această culegere atît prin texte tematice (adică textele culese, plecîndu-se de la proiectul de chestionar al AFLR, prin convorbiri tematice, realizîndu-se astfel într-o mai mare sau mai mică măsură elementul comparabil), cit și prin texte libere (cele comunicate din propria inițiativă a informatorilor). În *Prefață*, prof. B. Cazacu arată că în „fiecare localitate au fost anchetate 8 subiecte” (p. XIX) după criteriile dinainte fixate, de vîrstă diferită și de sex deosebit. Culegerea de texte pe baza unor asemenea criterii este foarte importantă, materialul prezentînd, desigur, date interesante de lingvistică generală, prin reliefarea deosebirilor de grai existente în cadrul aceleiași comunități lingvistice între subiecte de generații și sexe deosebite. Ceea ce aduce noul față de ALRT II, sub acest aspect, este faptul că de data aceasta s-au avut în vedere nu numai subiecte de sex deosebit, ci s-au cules texte și de la subiecte de generații deosebite, ceea ce în culegerea acad. E. Petrovici întîlnim foarte rar. Totuși, mai trebuie arătat că în practică, cel puțin așa reiese din textele publicate în prezentul volum, criteriile acestea teoretice, fixate în prealabil, nu au fost respectate. Pentru nici o localitate nu am putut semna textele culese de la 8 informatori, cum în foarte puține cazuri se întîlnesc și texte comunicate, pentru aceeași localitate, de cite 7 informatori. Majoritatea localităților sint reprezentate prin texte comunicate de 3 pînă la 6 informatori. Toate aceste texte, ce cuprînd 431 de pagini, au fost rediate de pe bandă de magnetofon în transcriere fonetică, care, cu mici adaosuri de nuanțe, este cea a *Atlasului lingvistic român*. (În paranteză spus, nu știm dacă nu era mai indicat, așa cum a procedat acad. E. Petrovici în publicarea textelor sale, ca lista semnelor întrebuițate în *Transcrierea fonetică*, reprodușă pe p. XXIII—XXX, să fi cuprîns numai semnele necesare transcrierii textelor și nu și cele întrebuițate exclusiv pentru cartografierea materialului lingvistic adunat. Reproducîndu-se toate semnele ALR, e adevărat cu indicația „în atlas”, acest lucru s-a făcut, uneori, prea fidel, încît (vezi și NALR-Olt.) sub semnele ‘ ’ se spune: „între aceste ghilimele se dă traducerea literară a răspunsurilor românești sau *traducerea românească a răspunsurilor din limbile minorităților naționale*” (p. XXIX). Ceea ce este subliniat de noi marca în ALR II o realitate, aici însă nu mai era cazul să se facă această precizare. Am semnalat această minusculă scăpare ca în vol. II din NALR-Olt. ea să nu mai apară.)

Despre valoarea acestor texte pentru cunoașterea graiurilor oltenești actuale s-ar putea spune foarte multe lucruri. Ca și materialul lingvistic prezentat în NALR-Olt., textele volumului de față au, în primul rînd, o remarcabilă valoare de document, aducînd și punînd în cir-

culație fapte lingvistice dintre cele mai interesante și variate, dintre care unele Atlasul nu le-a putut consemna și niciodată nu le va putea prezenta atât de autentic. Este vorba, desigur, în primul rând, de sintaxa propoziției și a frazei, precum și de unul din elementele ei cele mai importante: topica. Celor interesați de sintaxa graiurilor noastre populare, prea puțin studiată până acum, această culegere de autentice texte dialectale le oferă material din belșug. În al doilea rând, textele volumului de față sint o adevărată mină pentru cei interesați de stilul limbii vorbite, adică de adevărata stilistică lingvistică. Date prețioase oferă aceste texte și pentru fonetica (pe baza lor se pot face nenumărate observații de fonetică sintactică), morfologia și lexicul (nu știm de ce, dar parcă era bine, cu toate că a apărut și un *Glosar* din Oltenia, ca unele regionalisme existente în aceste texte să fi fost glosate în josul paginii graiurilor oltenesti.

Folcloriștii și etnografuli noștri se pot apropia cu încredere de multe din textele cuprinse în acest volum, ele furnizându-le date prețioase în legătură cu diferitele obiceiuri legate de nuntă, înmormântare, sărbători etc.

În concluzie, textele — „filmul cu imagini mișcătoare pe care putem urmări aceleași graiuri în mers, fiecare cu ritmul și mlădierea sa proprie” (acad. Emil Petrovici, *Prefață* la ALRT II, p. VII) — completează materialul lingvistic prezentat în NALR-Olt., fiind alături de această valoroasă lucrare, o sursă prețioasă de cercetare a graiurilor oltenesti.

Octombrie 1967

I. Mării

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță 21

MIRCEA SECHE, *Schiță de istorie a lexicografiei române. I: De la origini până la 1880*, București, Editura științifică, 1966; 192 p.

Istoria lexicografiei române cuprinde mai multe veacuri. Avind începuturile în secolul al XVI-lea, în glosarele slavo-române, și dezvoltându-se necontenit până în zilele noastre, lexicografia română este tot atât de veche ca și cultura română în limba națională. Modestă în începuturile ei, ea înregistrează progrese de la o epocă la alta, cum remarcă autorul, reflectând etapele dezvoltării culturii noastre naționale.

Studiile de până acum asupra lexicografiei române sînt sau fragmentare, ocupîndu-se de unele dicționare mai mult sau mai puțin importante, sau sumare, în cazul în care ele tratează o epocă mai întinsă sau un anumit tip de dicționare. Date asupra unor lucrări lexicografice se găsesc în studii care privesc istoria lingvisticii și filologiei române, precum și în studiile de istorie literară. Este incontestabil un merit deosebit al lui Mircea Seche de a fi încercat o sinteză asupra istoriei lexicografiei române, chiar și sub formă de „schiță”, cea dintîi pînă acum în lingvistica românească. Autorul și-a propus să ne dea o imagine de ansamblu, cit mai cuprinzătoare, asupra dezvoltării lexicografiei noastre de la începuturile ei pînă în prezent. Deocamdată din această lucrare nu a publicat decît volumul I, care duce istoria lexicografiei noastre pînă în anul 1880. Considerăm că autorul și-a realizat scopul propus în prima parte a lucrării sale.

M. Seche distinge în istoria lexicografiei românești, pînă la 1880, trei etape, care ni se par bine delimitate: I. *Lexicografia românească de la origini pînă la 1825*, II. *Lexicografia românească de la 1826 pînă la 1870* și III. *Lexicografia românească de la 1871 pînă la 1880*.

În prima parte a lucrării, autorul înregistrează și analizează, cu grija de a sublinia ceea ce este valoros, îndeosebi o serie de glosare și dicționare păstrate în manuscris, din toate pro-

vinciile românești. Bilingve sau plurilingve, glosarele mai cu seamă, au izvorit din necesități de ordin practic, impuse în general de traducerea unor texte religioase sau de cancelarie în limba română. Ele sînt modeste sub raport științific. Două dintre dicționarele epocii se remarcă în mod deosebit; *Dictionarum valachico-latinum* (*Anonymus Caransebesiensis*) și *Lexiconul marsilian*.

Dezvoltarea lexicografiei române cunoaște un vădit progres la începutul secolului al XIX-lea, o dată cu apariția în cultura română a Școlii ardelen. Dicționarele din această perioadă sînt redactate de învățați cu pregătire filologică și buni cunoscători ai unor limbi străine (ca S. Micu, Șt. Crișan, I. Budai-Deleanu, Petru Maior ș.a.), fapt care le-a înlesnit pe de o parte consultarea unor lucrări similare ale altor popoare, iar pe de altă parte, fiind vorba de dicționare bilingve sau plurilingve, le-a dat posibilitatea să găsească mai ușor corespondentul cuvintului românesc în limbile respective. M. Seche remarcă în mod just un salt calitativ în istoria lexicografiei românești la începutul secolului trecut, cînd afirmă că o dată „cu lucrările lui I. Budai-Deleanu, cu *Lexiconul* de la Cluj (1822—1923) și cu cel de la Buda (1825) se produce transformarea glosografiei în lexicografie” (p. 184). Autorii acestor lucrări lexicografice — remarcă M. Seche — nu se limitează la o simplă înșirare a unor cuvinte românești și a corespondentelor lor în limbile străine, ci sînt preocupați să înregistreze un mare număr de elemente lexicale, să prezinte cuvintele sistematic, ținînd seama de sensurile lor și de sintagmele din componența cărora fac parte. De asemenea acum apar și preocupările etimologice. Mai ales din acest punct de vedere, dicționarele din primul sfert al secolului trecut reflectă concepțiile latiniste ale autorilor lor, care se manifestă prin tendința exagerată de a explica un număr cit mai mare de cuvinte din latină. Fără îndoială, cea mai realizată operă lexicografică din această perioadă este *Lexiconul de la Buda* (1825). Deoarece această lucrare marchează o dată importantă în istoria lexicografiei române, cea mai importantă pînă la 1870, s-ar fi cuvenit — credem — să i se acorde un spațiu mai întins în lucrarea lui M. Seche. În cele patru pagini care i se consacră (p. 30—33), autorul se ocupă mai mult de istoricul lucrării. Ar fi fost de dorit ca analiza dicționarului de la Buda să insiste mai mult asupra conținutului acestui dicționar, asupra concepției lexicografice pe baza căreia s-a lucrat și asupra importanței lui pentru istoria limbii române și pentru studiul lexicului graiurilor populare românești. De asemenea, ar fi fost bine venită o comparație între dicționarul lui Ioan Bob (1822—1823) și cel al lui Ștefan Crișan-Körösi, pe de o parte, și între dicționarul lui Ioan Bob și *Lexiconul budan*, pe de altă parte, chiar și numai sub formă de sondaj, cum a procedat autorul în multe alte cazuri. Nu ar fi fost lipsit de interes să ni se arate ce ecouri a stîrnit acest dicționar în conștiința contemporanilor și a oamenilor de cultură din deceniile următoare. În această privință, credem că raportarea la aprecierile și criticile necruțătoare, în cea mai mare parte juste, ale lui Gr. Papadopolu, profesor la Colegiul Sf. Sava, (cf. *Disertație pregătitoare la Dicționarul românesc-latinesc și elinesc*, în „Curier de ambe sexe”, periodul IV, p. 54—59) și la răspunsul lui Ion Măiorescu (cf. *Antipapadopolu sau autorii Dicționarului de la Buda apărați în contra Domnului Gr. Papadopolu*, în „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, 1843, nr. 11, p. 81—85; nr. 12, p. 89—93; nr. 13, p. 97—101) ar fi fost necesară.

În cea de a doua perioadă din istoria lexicografiei române (1826—1870), M. Seche analizează cu discernămint mulțimea de dicționare bilingve, poliglote și unilingve, de diverse tipuri, din toate cele trei mari provincii românești. Creșterea numărului de dicționare bilingve, în special acelea cu una din limbi franceza, și de dicționare de neologisme din această epocă este bine explicată de către autor prin necesități locale, determinate de condițiile social-politice de dezvoltare a poporului român, în plin progres.

Celei de-a treia perioade din istoria lexicografiei noastre (1871—1880) M. Seche îi consacră aproape jumătate din lucrare (p. 102—189). Aici se ocupă de două opere remarcabile, care constituie două momente importante din istoria lexicografiei române: *Dicționarul etimologic dacoromân* al lui Alexandru Cihaș și *Dicționarul limbii române*, elaborat de A. T. Laurian

și I. Massim din însărcinarea Academiei. Insistarea asupra acestor două dicționare și tratarea lor monografică se justifică pe de o parte prin valoarea lor științifică, iar pe de altă parte prin aprecierile, uneori exagerate, alteori greșite, în tot cazul în multe privințe nedrepte, cu care amîndouă, dar mai cu seamă cea din urmă, au rămas în memoria posterității. Autorul a supus unei analize profunde cele două lucrări lexicografice și, fără idei preconceptuate, a ajuns la o altă evaluare a lor decît aceea cunoscută pînă acum. Întemeiat pe argumente scoase din însuși materialul cuprins în ele, M. Seche reușește, convingător, să reabiliteze prestigiul autorilor lor în lingvistica română. Nu arareori are prilejul să rectifice greșeli curente și afirmații necontrolate, în circulație de aproape o sută de ani.

Din analiza autorului asupra celor două dicționare putem reține următoarele :

Dicționarul etimologic dacoromân al lui Alexandru Cihac este cel dintîi dicționar etimologic al limbii române, singurul complet pînă astăzi, elaborat cu metode științifice, avînd o orientare modernă. Împotriva opiniilor curente, care pornesc de la exagerările lui B. P. Hasdeu, se poate afirma că Alexandru Cihac nu a subestimat elementul latin din vocabularul limbii române. Statistica din prefața dicționarului său, în care se apreciază la 2/5 elementele slave, în raport cu 1/5 elemente latine (punctul de pornire pentru teoria „circulației” a lui Hasdeu) este eronată, după calculele lui M. Seche. De altfel și evaluarea numărului de cuvinte din lucrarea lui Cihac este alta, în avantajul autorului ei.

Dicționarul lui Alexandru Cihac este inegal ca realizare. Părțile care cuprind elementele latine și elementele turcești sînt, după aprecierea lui M. Seche, remarcabile din punct de vedere științific. Util pînă astăzi este capitoul consacrat elementelor slave, celelalte fiind depășite. Pentru conținutul său științific, *Dicționarul* lui Cihac se consultă și în zilele noastre.

Dicționarul limbii române elaborat de A. T. Laurian și I. Massim este primul dicționar academic român, a cărui istorie e urmărită îndeaproape de M. Seche, cu preocuparea de a sublinia împrejurările și cauzele impunerii concepției latiniste la temelia lucrării. Concepția latinistă, care străbate lucrarea de la un capăt la altul, inclusiv ortografia etimologică, a determinat o opinie generală cu totul defavorabilă asupra acestui dicționar, ajungînd să fie considerat drept cea mai monstruoasă aberație a curentului latinist. În această situație, vom aprecia cu atît mai mult încercarea lui M. Seche de a pune în lumină, pe baza unei temeinice analize, greșelile și meritele reale ale lucrării, în flagrantă contradicție cu opinia curentă. Dicționarul lui Laurian și Massim cuprinde circa 50 000 de cuvinte ale vocabularului românesc, printre care un număr însemnat de neologisme romanice. Autorii lui precedă pe Cihac și pe Hasdeu în aprecierea structurii unei limbi, după calitatea elementelor componente și nu după cantitatea lor, evaluată statistic. Dicționarul, cum observă M. Seche, se impune printr-o remarcabilă tehnică lexicografică : definiții corecte și cuprinzătoare, expunerea sensurilor în evoluția lor istorică, analiza perspicace a sensurilor, preocupări etimologice rezonabile în explicarea neologismelor, aplicîndu-se principiul etimologiei multiple ș.a. Evident, pe lângă aceste merite deosebite, lucrarea are mai cu seamă marele neajuns de a cuprinde cuvinte inexistente în lexicul limbii române, introduse de autori, îndeosebi din limba latină, pentru îmbogățirea „ideală” a vocabularului, ca o derivație a concepției lor latiniste.

Lucrarea lui M. Seche se încheie cu cîteva concluzii judicioase formulate.

M. Seche a utilizat o vastă documentare în elaborarea lucrării sale. Deoarece a urmărit să facă o prezentare exhaustivă a lucrărilor lexicografice pînă la 1870, semnalarea unor studii, care au scăpat atenției autorului, sînt — credem — binevenite, dorînd, ca și dînsul, să avem „o imagine cît mai completă asupra dezvoltării lexicografiei naționale” (p. 6). Lexicografia greco-română din epoca fanariotă, săracă în lucrarea lui M. Seche (p. 15—16), se îmbogățește prin articolul lui Șt. Gr. Berechet, *Un dicționar neo-grec-românesc în manuscris de la începutul secolului al XVIII-lea* (în „Revista istorică”, XXII, 1936, p. 138—140), în care se semnalează un dicționar greco-român în manuscris, de 476 de pagini ; însemnarea din 1725 de pe ultima

foaie, este un punct de sprijin în datarea manuscrisului. Studiul bizantinologului Iulian Ștefănescu, *Manuale și dicționare greco-române* (în „Revista istorică română”, X, 1940, p. 154 ș.u.) aduce noi contribuții la cunoașterea lucrărilor lexicografice de acest fel. Din el autorul ar fi putut afla despre un dicționar poliglot, în care se dau și corespondentele în greacă și „valahă”, scris după 1769, și-ar fi putut îmbogăți cunoștințele despre *Lexiconul grecesc-românesc* din 1796, amintit la pagina 20, și ar fi putut să înregistreze menționarea altor două dicționare de același fel și din aceeași epocă. Iulian Ștefănescu are meritul de a fi identificat *Dicționarul grec-român*, pe care M. Seche, la p. 16 a lucrării sale, îl amintește, după o listă lacunară de dicționare, ca fiind „redactat, pe la 1770, de un Calioti” și afirmă că nu cunoaște despre el, „din păcate, nici un amănunt”. Acest dicționar este unul și același cu vocabularul neogreco-român-albanez de 1170 de cuvinte, care se găsește la sfârșitul lucrării lui Th. A. C a v a l i o t i, *Protopiria*, tipărită la Veneția în anul 1770. (Despre el, vezi, mai pe larg, la Th. Capidan, *Aromânii...*, p. 49—53.)

Din articolul lui I. Pervain, *Ianache Văcărescu, lexicograf* (în „Tribuna”, IV, 1960, nr. 10, p. 10) aflăm că Ienăchiță Văcărescu încă din 1787, după informațiile din prefața gramaticii sale, era preocupat de alcătuirea unui dicționar. Ceea ce este mai important e că, alături de dicționarul româno-turc și turco-român, cuprins în manuscrisul 1393 din Biblioteca Academiei, singurul semnalat și comentat de M. Seche, Ienăchiță Văcărescu a redactat și un dicționar romângerman și german-român, cuprins în manuscrisul 1392. Trebuie să subliniem, ceea ce nu a subliniat nici I. Pervain, că această lucrare este cel dintâi dicționar bilingv, cu una dintre limbi germana, din istoria lexicografiei române.

Informații utile în legătură cu *Dicționarul românesc-latinesc și unguresc* al lui I. Bob, s-ar fi putut găsi în lucrarea lui Oclavianus Bârlea, *Ex historia romana: Ioannes Bob, episcopus fagarasiensis* (1783—1830), Frankfurt/Main [1948], p. 106—114. De asemenea s-ar fi putut utiliza cu folos pentru activitatea lexicografică a lui J. A. Vaillant, articolul Vioricăi Pescariu *Un prospect al dicționarului lui Vaillant* (în „Studii literare”, II, 1943, p. 235—238), de unde putem afla, printre altele, că „prenumeranția” lexicografului francez s-a publicat nu numai în „România”, cum arată M. Seche (p. 43, nota 1), ci și în „Foaia literară”, 1838, nr. 25.

În lucrarea lui M. Seche nu se găsește menționat nici *Lexicon tetragloson* al lui Danil Moscopoleanu (cf. Th. Capidan, *Aromânii...*, p. 53 ș.u.), nici vocabularul istoric român din lucrarea lui Ion Maiorescu, *Iiinerar în Istria și vocabular istriano-român* (Iași, 1874). Oare o istorie a lexicografiei române nu trebuie să cuprindă și lucrările lexicografice privitoare la dialectele românești din sudul Dunării?

În legătură cu *Dictionarium valachico-latinum* (*Anonymus Caransebesiensis*), autorul se miră că filologii „n-au acceptat încă pe Mihail Halici ca autor al vocabularului, cu toate argumentele bogate și convingătoare, pe care Nicolaie Drăganu le-a adus în sprijinul acestei paternități”. Pentru dînsul, elaborarea lucrării de către Mihail Halici este o certitudine: „avem a face... cu *Dictionarium valachico-latinum redactat de bânățeanul Mihail Halici*, cunoscut în cultura noastră ca unul dintre primii poeți culți” (p. 12). De aceea și propune popularizarea lucrării cu aceste date „exacte”. Ni se pare că M. Seche acceptă cu prea multă ușurință pe Mihail Halici ca autor al lucrării menționate, fiindcă încă nu s-a adus un argument decisiv în această privință. Afirmatia c a t e g o r i c ă a lui M. Seche ne surprinde fiindcă N. Drăganu însuși, după ce a adus 15 argumente de diferite feluri, conchide: „Am îngrămădit atâtea argumente pentru posibilitatea identificării lui Halici cu Anonimul din Caransebeș. Totuși pînă la siguranță parcă mai plutește o mică umbră de indoială...” („Dacoromania”, IV, p. 162).

M. Seche, pentru a-și consolida opinia, trimite (la p. 12, nota 2) la contribuțiile recente ale lui Musnai László și Dani János (nu Mihály cum, greșit, e citat) privitoare la viața și activitatea umanistului român din Transilvania, „care — după afirmația sa — întăresc în mod

hotărîtor paternitatea lui Halici". Autorului *Schiței de istorie a lexicografiei române* i-a scăpat un lucru esențial: în timp ce N. Drăganu propune ca autor pe Mihail Halici-fiul, poetul, Musnai L. și Dani J. consideră că *Dictionarium valachico-latinum* este opera lui Mihail Halici-tatăl! În acest caz, contribuțiile recente ale lui Musnai și Dani nu sprijină cu nimic părerea autorului, ba, dimpotrivă, o combat. Trebuie să menționăm că acești cercetători își formulează concluzia, de altfel ca și N. Drăganu, cu toată circumspecția: „... este foarte probabil că dictionarul român-latin păstrat la Biblioteca Universității din Budapesta a fost întocmit de M. Halici-tatăl” (Musnai László, Dani János și Engel Károly, *Date noi privitoare la Mihail Halici*, în volumul *Studii de istorie literară și folclor*, [București], 1964, p. 91, versiunea românească a articolului citat de M. Seche în nota menționată).

Cîteva observații de amănunt:

— la p. 43, ni se pare exagerată aprecierea influenței franceze indirecte, prin intermediul limbii ruse, „aproape tot atât de puternică” ca influența franceză directă;

— la p. 116—117, M. Seche nu este de acord cu explicarea cuvîntului regional *armar*, dată, greșit, de Cihac, pe care dînsul, pe baza atestărilor din unele limbi romanice, îl consideră de origine latină (lat. *armarium*). Originea latină a cuvîntului nu e sigură. Faptul că se găsește numai în Transilvania ne duce mai degrabă la concluzia că e împrumutat din maghiară, cum consideră de altfel CADE și, acum, în urmă, Tamás Lajos în *Dicționarul său etimologic și istoric al elementelor maghiare în română*;

— la p. 183, afirmația că „epocii de înflorire a lexicografiei slavo-române îi corespunde la noi o epocă de înflorire generală a culturii slave” trebuie rectificată. Glosarele slavo-române apar în secolul al XVI-lea, dar mai ales în secolul al XVII-lea, cum arată autorul, perioadă în care cultura slavă pierde teren în favoarea culturii românești. Necesitățile practice, prin care se explică just apariția lucrărilor lexicografice slavo-române, nu apar decît în epoca de decadență a culturii slave de pe teritoriul țării noastre.

Am face două observații în legătură cu aparatul critic:

1. Autorul este inconsecvent în privința trimiterilor, în note, la articolele din periodice. Întrebuințează trei metode: a) indică numele autorului, titlul articolului și revista (cf. p. 7, nota 2; p. 12, nota 1 și 2; p. 15, nota 3; p. 18, nota 3 etc.); b) indică numai numele autorului și revista (cf. p. 10, nota 2 și 4; p. 15, nota 2; p. 17, nota 3; p. 20, nota 1 etc.); c) indică numai revista (cf. p. 16, nota 2; p. 25, nota 3 și 4; p. 31, nota 4; p. 53, nota 1 etc.). Dacă primele două metode sînt admisibile, a doua motivîndu-se prin economia de spațiu tipografic, cea de a treia este inadmisibilă și, ca atare, nerecomandabilă, deoarece aduce prejudicii morale autorului.

2. Autorul citează extrasele utilizate ca și lucrările apărute în volum (cf. p. 9, nota 1 și p. 10, nota 3); indicarea periodicului din care s-au făcut extrasele este mai necesară pentru cititorul interesat, deoarece revista este mai accesibilă decît extrasul.

Observațiile și sugestiile noastre nu au urmărit să diminueze valoarea incontestabilă a lucrării lui M. Seche.

Prin materialul analizat cu pricepere și discernămint, prin judecățile noi asupra unor lucrări lexicografice importante, prin rectificările aduse unor afirmații curente, prin bogatele indicații bibliografice, menționate în aparatul critic, *Schiță de istorie a lexicografiei române* de Mircea Seche devine, ceea ce a dorit autorul, „un instrument curent — și prețios, adăugăm noi — de informare sau de lucru la îndemina cititorilor” (p. 6), lingviști și istorici literari deopotrivă. Ea umple un gol în cultura română.

Noiembrie 1967

R. Todoran

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horia 31

DÁMASO ALONSO, *Saggio di metodi e limiti stilistici*, Bologna, „il Mulino”, 1965. XX + 393 pag.

Editura „il Mulino” din Bologna înregistrează în cei numai 17 ani de existență a sa o bogată și eficientă activitate editorială. Propunându-și să „facă operă de actualizare culturală” prin „experiențele de gândire cele mai mature” și să „prezinte publicului italian opere străine în mod deosebit semnificative”, publicațiile sale, limitate la sectorul științelor sociale, sînt onorate de numele unor reprezentanți de seamă ai științei și culturii contemporane ca: Reichenbach (*La nascita della filosofia scientifica*), Mannheim, Parsons (*Società e dittatura*), Ritter (*Il volto demoniaco del potere*), Welck (*Storia della critica moderna*), Martinet (*La considerazione funzionale del linguaggio*), Spitzer, (*L'armonia del mondo. Storia semantica di un'idea*), Riesman, Merton, Luigi Heilmann, Boris Cazacu, membru în Comitetul de direcție al revistei „Lingua e stile”, patronată de aceeași editură, și alții. Traducerea italiană a cărții lui D. Alonso apărute la Madrid în 1957 sub titlul original: *Poesia española. Ensayo de métodos y límites estilísticos* vine să satisfacă aceste deziderate majore ale editurii și, în același timp, ale publicului italian.

Se poate spune că problema fundamentală a cărții lui D. Alonso e aceea a semnificanței și a semnificatului, relațiile și modul lor de manifestare. Preferăm utilizarea termenilor de *semnificant*, în loc de semn sau cuvînt (? !), și de *semnificat*, în loc de semnificație sau sens, deoarece, fără a contrazice normele morfologice și de formare a cuvintelor limbii române, ei corespund în mai mare măsură termenilor respectivi din celelalte limbi romanice precum și necesității de claritate și precizie a terminologiei științifice.

După teoria saussuriană, semnul lingvistic e alcătuit din unirea semnificantului (care este imaginea acustică, psihică a sunetului material) cu semnificatul (identificat cu noțiunea). Preluînd terminologia lui F. de Saussure, D. Alonso îi remarcă insuficiența interpretării, lipsa de concrețiune, caracterul ei prea abstract. Pentru lingvistul spaniol semnificantul este „a) sunetul (fizic), cit și b) imaginea sa acustică (psihică)”, fapt ce reiese în evidență dacă comparăm „o situație idiomatică normală”, cînd „a) nu există”, cu situația dintr-o „limbă necunoscută”, cînd „nu percepem decît a)” (p. 4—5).

Semnificantul „nu conține întotdeauna o noțiune: e cazul interjecțiilor și... al vocativelor”, iar alături el „poate reprezenta două sau trei noțiuni în mod simultan: ceea ce se petrece cu metafora” (p. 5) și cu jocul de cuvinte, sau poate fi realizat din simpla succesiune sintagmatică a cuvintelor (p. 66). Semnificanții, în care trebuie să includem alături de sunetele vorbirii și intensitatea, tonul, viteza etc., „nu transmit numai «noțiuni», ci delicate complexe funcționale”, „o încărcătură psihică complexă” (p. 5): noțiuni, impulsuri afective, senzații, stimulează imaginația și voința, reflectă „complexitatea psihică a omului” (p. 7). Așadar, semnificantul și semnificatul sînt „întotdeauna complecși”, în interiorul lor distingîndu-se numeroși semnificanți și semnificați parțiali (p. 5—9), valorile afective nefiind separabile de cele noționale în uzul practic al limbii.

Semnificanții parțiali (intonație, intensitate, viteză etc.) „sînt în mod fundamental picturali”, realizează „funcția imaginativă a limbajului” (p. 10), funcție care e la fel de continuă, permanentă ca și cea afectivă sau cea noțională.

Limbajul poetic, fără a fi în mod esențial diferit de cel comun, reliefează în mod elocvent complexitatea semnificantului: acesta poate depăși cuvîntul, poate fi contextual, multiplu, mai amplu decît stricta unitate a cuvîntului. „«Semnificant» și «cuvînt» nu sînt, deci, mărimi de același ordin” (p. 11). Opera poetică, nu numai parțial, ci și în ansamblul ei, devine „un semnificant enorm de complex” (p. 12), motivînd în același timp, și aici Dámaso Alonso are din nou prilejul să constate dezacordul său față de teoria saussuriană a arbitrarului semnului lingvistic, legătura dintre semnificant și semnificat.

Considerind poezia ca un semnificant deosebit de complex, D. Alonso ilustrează relația semnificant-semnificat cu ajutorul unei scheme extrem de simple:

$$\begin{array}{ccccccc} A & = & a_1 & a_2 & a_3 & \dots & a_n \\ | & & | & | & | & & | \\ B & = & b_1 & b_2 & b_3 & \dots & b_n \end{array}$$

în care A reprezintă semnificantul întregii poezii, B semnificatul corespunzător, iar $a_1, a_2, a_3, \dots, a_n$, respectiv $b_1, b_2, b_3, \dots, b_n$, elementele componente ale unei serii de n raporturi între cei doi termeni. Privite aceste relații ca perechi independente, așa cum apar în schemă, imaginea este prea simplă și falsă, căci, în realitate, raporturile sînt interdependente, „peste aceste relații verticale” se suprapune „o rețea complicată de relații orizontale” constituind împreună „poezia ca organism”, exprimînd „legea fundamentală a poeziei” (p. 200), relații între „elemente omogene (vers și vers, de exemplu)” (p. 22) sau de putere diferită.

Relația dublă și reciprocă dintre semnificant și semnificat poate fi înțeleasă „în perspectiva care merge de la primul la al doilea”, și atunci D. Alonso o numește „formă externă”, sau în sens invers, fiind numită acum „formă internă” (p. 12—13). Obișnuit, studiile de stilistică cercetează forma externă; nu e mai puțin elocvent însă, deși mult mai dificil, studiul formei interne care „constituie tocmai momentul decisiv al creației literare” (p. 13).

Semnificații parțiale sînt permanenți (ca : intonația, intensitatea, ritmul vorbirii etc.) și sporadici (ca : alterarea tonului sau a intensității, deformările articulatorii etc.).

Dintr-un alt punct de vedere, se vorbește despre semnificatul inițial și semnificatul final; primul, al vorbitorului, se unește cu al doilea, al ascultătorului, în actul comunicării lingvistice. Elementele (noționale, afective și senzoriale) conținute de semnificatul inițial nu se transmit întotdeauna în întregime ascultătorului; insuficient primite sînt cele senzoriale, pe care însă limbajul le poate exprima noțional sau le poate stimula, sugera ascultătorului prin formația și experiența sa de viață. Semnificatul inițial, și aceeași se vede cu maximă claritate în poezie, poate ajunge în toată complexitatea sa la semnificatul final, la cititor, trezind o serie de reacții psihice (p. 69—70, 71—72), un „ocean de impresii” (p. 103). Impresia pe care o trezește în cititor expresia operei literare e o necesitate pentru finalizarea creației, desăvîșirea ei (p. III), căci „operele literare nu au fost scrise pentru comentatori sau pentru critici, ... ci pentru ... cititor” (p. 14).

Contactul dintre expresie (operă) și impresie (cititor) e facilitat de intervenția criticului, înzestrat cu o deosebită „sensibilitate și capacitate expresivă” (p. 112) în același timp, depășindu-l, prin aceasta din urmă mai ales, pe cititorul obișnuit, căci el are o „particulară capacitate expresivă ... de a comunica ... intuițiile produse în el de operă, de a le aprecia și măsura” (p. 104—105). Criticul intuiește opera literară : e intuiția inițială, imediată, a cititorului, „prima treaptă a cunoașterii operei poetice”, o „intuiție totalizantă” (p. 14—15), care-l ajută să înțeleagă în spiritul ansamblului operațiile analitice succesive și să unească apoi în intuiția finală, ce nu e o simplă sumă, ci o imagine totală, semnificația profundă a operei. Intuiția criticului, deși complexă, și forța sa expresivă nu-l împing însă pe critic dincolo de granițele intuiției estetice, literare.

Este tocmai sarcina stilisticii aceea de a realiza o explicație, o „intuiție științifică” (p. 15) a operei poetice — „intuiția preliminară” (p. 204) rămîne necesară și în cercetarea științifică —, cea de-a treia și ultima treaptă în procesul cunoașterii fenomenului artistic. Va fi posibilă însă studierea a ceea ce e teribil de unic (p. 197—198), irepelibil în existența sa, a operei de artă? Opera literară, „acest raport exact, riguros, dureros de concret, între semnificant și semnificat” (p. 208—209), poate fi obiectul cercetării științifice? Chiar admitîndu-i stilisticii o anumită capacitate, mereu crescîndă (p. 196), de sistematizare și generalizare a faptelor (p. 195), D. Alonso ancorează într-o atitudine sceptică, neîntemeiată, deoarece, potrivit con-

cepției sale, intuiția rămâne mereu suverană în înțelegerea operei literare, fiind singura capabilă a ne ajuta „să pătrundem în misterul” (p. 196) ei. Prea mult credit i se acordă intuiției în dauna analizei științifice, căci, în ultimă instanță, intuiția însăși, fie că aparține cititorului obișnuit, criticului sau stilisticianului, rămâne direct legată de gradul de pregătire, de formare culturală și științifică a celui ce se găsește în fața textului respectiv.

Punând la baza stilisticii înțelegerea atât de complexă a raporturilor dintre semnificat și semnificat, D. Alonso lărgeste nemăsurat de mult limitele disciplinei noastre, care nu poate fi redusă „la studiul afectivității”, fără riscul de a „sfărâma un organism natural”, viu. Stilistica, pentru a surprinde „tot ceea ce individualizează o existență literară” (p. 241), stilul, trebuie să determine „cele trei aspecte principale ale oricărei cercetări stilistice: afectiv, imaginativ și logic” (p. 249), coexistente în unitatea operei, însă preponderente în mod diferit de la un scriitor la altul, de la o operă la alta. „Afectivitatea impresoară totul, ca o atmosferă” (p. 242); „elementele imaginative ... trezesc în noi reprezentări senzoriale” (p. 243); și amindouă presupun existența unui conținut logic, conceptual, în a cărui pastă se contopesc. „Distincția după care studiul elementelor afective e încredințat stilisticii, acela al elementelor logice gramaticii” devine „obstacolul cel mai grav al studiilor lingvistice” (p. 244). Evident, și de data aceasta D. Alonso exagerează, căci, din includerea în prea mare măsură a elementului logic în cercetarea stilistică, apare riscul, nu mai puțin grav, de a nu putea diferenția în măsură corespunzătoare diferitele discipline lingvistice, care, în ciuda relațiilor ce le apropie, au totuși o existență autonomă.

Aceeași concepție fundamentală a cărții îl duce pe D. Alonso la stabilirea unității limbajului pe planul expresivității, căci „limbajul literar și limbajul comun” nu sînt altceva decît „două grade diverse ale aceleiași realități” (p. 293).

Izvorită ca o reacție față de schematismul abstract al teoriei saussuriene, înlăturînd în același timp și limitele impuse stilisticii de Ch. Bally (vezi p. 293), concepția alonsiană are marele merit de a considera în toată complexitatea sa vie, reală obiectul cercetării stilistice, chiar dacă autorului, în inflăcărea disputei, i-au scăpat uneori din mînă friele inspiratului său „pegas”.

Septembrie 1967

Eugen Câmpeanu
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de Filologie
Cluj, str. Horia 31

ERIC BUYSSENS, *Linguistique historique. Homonymie — Stylistique — Sémantique — Changement phonétique*. Presses Universitaires de Bruxelles, Presses Universitaires de France, 1965, 158 p.

Eric BuysSENS înmănunchează în lucrarea *Linguistique historique*, patru studii: *Homonymie et principe sémique dans les remaniements lexicaux*, *Significations et stylistique*, *La sémantique et la mesure du vocabulaire* și *L'origine des changements phonétiques*. Două dintre ele aparțin, așa cum indică și titlul cărții, lingvisticii istorice, iar celelalte două țin atât de această disciplină cît și de lingvistica sincronică, domeniu căruia autorul i-a consacrat în trecut aproape toate lucrările.

În prefață, E. BuysSENS își precizează punctul de vedere în legătură cu opoziția dintre lingvistica diacronică și cea sincronică. Deși pornește de la principiul că ele sînt inseparabile, consideră că în studiile sincronice trebuie să evităm orice aluzie la evoluție. Cu aceasta nu vrea

să susțină că lingvistica sincronică e suficientă pentru a cunoaște toate faptele lingvistice; lingvistica istorică scoate alte fapte în evidență. Cele două discipline sînt complementare (p. 8).

În cele ce urmează ne vom opri mai mult asupra primului studiu, consacrat omonimiei, care e cel mai întins (p. 9—89) și mai bogat în date. Încercînd să explice existența numeroaselor omonime în diverse limbi autorul constată acțiunea a două tendințe contrare. Prima e *omonimia*, care reduce numărul semnificanțelor (modificînd formele tradiționale) sau se opune la creșterea numărului lor (prin asimilarea formelor împrumutate la cele tradiționale), a doua numită de el *principiul semic*, e tendința de a folosi atîtea semnificante cîte semnificate. Fenomenul de *omonimizare* se observă nu numai pe plan lexical ci și pe planul accentuării și al ortografiei. Autorul vede în această tendință o formă de manifestare a legii minimului efort (p. 32, p. 39). Dar ea nu constituie singura explicație; în unele cazuri omonimizarea poate să fie rezultatul întîmplării. A. Dăuzaț explică omonimia numai prin paronimie (atracția paronimică). J. Pohl a propus explicarea omonimizării transpunînd pe plan lexical un principiu din fonologie: o opoziție cu un fundament slab are tendința de a dispărea prin asimilarea termenului mai puțin frecvent la cel mai frecvent.

Omonimia este opusă principiului semic, conform căruia fiecărei diferențe de sens ar trebui să-i corespundă o diferență de formă și fiecărei asemănări de conținut o asemănare de formă; dacă el s-ar aplica totdeauna, limbile ar avea mult mai multe cuvînte, iar memoria ar reține cu greu un număr de cuvînte egal cu numărul noțiunilor. Omonimia este deci un mijloc de a tempera acțiunea principiului semic (p. 39).

Alături de *omonimizare* autorul studiază *omosemizarea*, adică tendința de a atribui același semnificat semnificanțelor care se aseamănă. Pe de o parte vorbitorii omonimizează din nevoia de economie, pe de altă parte, existența a două omonime indeamnă vorbitorii să le dea același înțeles aplicînd principiul semic.

Polisemia apare ca un compromis între grija de a reduce numărul semnificanțelor și grija de a aplica principiul semic. Frecvența în limbă a omonimiei și a polisemiei se explică prin utilitatea lor: ele împacă legea minimului efort cu spiritul de sistem (p. 86).

Omonimia a fost adesea prezentată ca un factor distructiv, din cauză că uneori împiedică înțelegerea. Numeroasele exemple adunate de autor din diferite limbi dovedesc însă raritatea conflictelor omonimice și omonimia, contrar părerii împărtășite de unii lingviști, are în limbă un rol binefăcător, economic (p. 39).

Omonimia a fost adesea pusă în legătură cu etimologia populară. De fapt, studiul a fost elaborat din dorința de a risipi confuzia care mai domnește în legătură cu ceea ce se numește în mod tradițional *etimologie populară* (p. 11). După cum se știe, termenul *Volksetymologie* a fost folosit prima dată în 1852, în plină perioadă romantică, de E. Förstemann. Astăzi, cînd studiul dialectelor a dovedit că schimbările lingvistice au o origine individuală, nu se mai poate vorbi de etimologie populară, dacă prin cuvîntul popor se denumește întreaga colectivitate. Unii autori, influențați de opoziția dintre etimologia populară și cea savantă au crezut că ea este caracteristică oamenilor puțin cultivați.

Întrucît nici aluzia la etimologie, nici epitetul de „populară” nu se justifică de loc, Eric Buysens propune să se renunțe la folosirea lui. Dar așa cum arată și el, denumirea a fost preluată de numeroși lingviști, chiar dacă unii au transformat-o (J. Gillieron și G. Gougenheim în *étymologie seconde*, J. Orr în *associative etymology* etc.).

S. Ullmann (*Précis de sémantique française*, Berna 1959, p. 121) consideră că termenul etimologic „populară” e rău ales și că e preferabil să vorbim de *asociație etimologică*.

Deși E. Buysens are dreptate, termenul s-a încetățenit în terminologia lingvistică (în lingvistica românească e un termen consacrat) devenind un fel de etichetă la care cu greu se va renunța. Într-un articol apărut în „Limba română” (XVI, 1967, nr. 3, p. 237—251), Th. Hristea, ocupîndu-se de *Tipuri de etimologie populară*, afirmă că nici o altă denumire dată fenomenului nu i se pare mai potrivită.

În studiul intitulat *Signification et stylistique*, Eric Buysens recunoaște meritele lui P. Guiraud în domeniul stilisticii și își exprimă intenția de a continua și drumul deschis de acesta în lucrarea *La stylistique* (Paris, 1954). Autorul stabilește că stilistica descriptivă sau stilistica expresiei aparține lingvisticii sincronice (descriptive sau structurale), ea descrie uzul unei epoci, în timp ce stilistica genetică sau stilistica individului e stilistica istorică, ea aparține lingvisticii istorice. În ambele cazuri se pune problema atenției care trebuie acordată individului în raport cu societatea. Lingvistica sincronică a dat totdeauna preferință la ceea ce e comun indivizilor. Dar stilistii, care se interesează de artiștii cuvintului, au tendința de a se da la un fel de cult al personalității, de a vedea în cuvintare un reflex al personalității. Considerând acest fapt drept un rău de care suferă stilistica, el subliniază în concluzia studiului că „socialul trebuie să treacă înaintea individualului” (p. 120).

Studiul *La sémantique et la mesure du vocabulaire* pornește de la ideea de a privi schimbările semantice prin prisma măririi sau micșorării volumului vocabularului. Începând prin a defini semantica drept studiu al semnificatelor, studiul semnificațiilor formind obiectul stilisticii, E. Buysens consideră că semantica nu studiază numai semnificațiile ei și semnificantele. Dacă semantica a fost definită adesea ca studiu al semnificatelor aceasta înseamnă că semnificatul a fost considerat elementul principal, dar semnificațiile nu pot fi sesizate și studiate decât plecând de la semnificante. Deci semantica e „studiu semnificatelor, ceea ce implică studiul funcției lor în frază” (p. 125). Prin aceasta plasează semantica pe același plan cu fonologia și sintaxa, punctul de întâlnire al acestor discipline fiind semnificatul pe care îl studiază din puncte de vedere diferite. Justificând teoretic importanța semnificantului pentru semantică, el privește totodată variația numărului semnificantelor ca variație a măsurii vocabularului.

În ultimul studiu, E. Buysens își fixează ca scop să reexamineze problema originii schimbărilor fonetice. Aceasta, datorită unor lucrări recente ale profesorilor O. Höfler și L. F. Bronnahan, ambii reluând ideea că schimbările fonetice se datoresc unor cauze fiziologice și se produc simultan la toți indivizii.

Respingând aceste teorii, E. Buysens examinează pe rând părerile altor lingviști care au încercat să rezolve misterul schimbărilor fonetice. S-a crezut că una dintre cauze ar fi tendința spre minimul efort, dar aceasta e o tendință permanentă și este evident că ea nu poate explica o schimbare legată de o anumită perioadă de timp. Neputința de a găsi cauzele schimbărilor fonetice a permis formularea ipotezei că ele ar avea un caracter arbitrar și deci o origine individuală. Atlasele lingvistice au adus numeroase fapte în favoarea acestei păreri (indiferent dacă e vorba de schimbări fonetice sau de altă natură). Originea individuală a schimbărilor a fost privită cu rezerve de lingviști ca Vendryes sau Grammont. Saussure a fost primul care a încercat să justifice teoretic necesitatea de a neglija rolul individului în schimbările fonetice, concepție care se regăsește și la Martinet. E. Buysens crede că lingvistul nu are dreptul să neglijeze rolul indivizilor în evoluția limbilor, chiar dacă obiectul lingvisticii este comunicarea, fenomen social, nu individual. Dacă pe plan funcțional divergențele individuale au o importanță secundară, pe plan istoric au o importanță capitală, dacă ele constituie originea deosebirilor dialectale (p. 151).

El consideră că se impune acceptarea ipotezei originii individuale a acestor schimbări și a generalizării lor treptate. Cit privește cauzele acestor modificări, ele trebuie căutate în aptitudinea nelimitată a oricărui copil de a pronunța orice fonem, aptitudine care implică și posibilitatea de a nu pronunța exact la fel cu cei din jur și în opoziția dintre individ și societate, în afirmarea personalității sale împotriva tendinței de uniformizare exercitată de societate, de școală etc.*

Pentru a sesiza apariția schimbărilor fonetice, ar trebui studiată pronunțarea tuturor persoanelor care există, căci nu se știe dinainte cine va fi imitat. Deși astfel de lucrări necesită o muncă imensă, există totuși unele (de ex. A. Martinet, *La prononciation du français contem-*

porain, Paris, 1945, și R. Reichstein, *Étude des variations sociales et géographiques des facteurs linguistiques*, „Word”, 1960):

Faptul că am insistat asupra acestui studiu se datorește nu numai interesului pe care îl prezintă, ci și lipsei unei concepții definitive a lingviștilor în această problemă.

În remarcă finală, intitulată *Les sciences synchroniques et les sciences diachroniques*, autorul subliniază ca un fapt pozitiv interesul care se manifestă din ce în ce mai mult, pe plan sincronie, pentru divergențele individuale (p. 155).

Noiembrie 1967

Ioana Anghel

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță 21

KARL NEUBERT, *Die Bezeichnungen von Onkel und Tante in den romanischen Sprachen*, mit 50 Kartenskizzen im Text, Offsetdruck-Fotodruck, J. Hogl, Erlangen, 1967, XXXIV + 464 p.

Studiile de romanistică au fost mereu în atenția și preocupările multor învățați germani. E destul să amintim nume ca: Fr. Diez, W. Meyer-Lübke, H. Schuchard, A. Zauner, G. Weigand, E. Gamillscheg, M. L. Wagner, L. Spitzer, H. Kuen, Werner Bahner etc.

În acest an a apărut la Erlangen o nouă lucrare de romanistică a profesorului german Karl Neubert, intitulată *Die Bezeichnungen von Onkel und Tante in den romanischen Sprachen* (Terminologia pentru unchi și mătușă în limbile romanice). Ea prezintă o deosebită însemnătate pentru întreaga Românie.

În *Introducere* se arată importanța termenilor *unchi* și *mătușă*, care se situează într-un cerc de noțiuni denumind relații de înrudire mai strânse. Se dă apoi definiția și sensul general al acestor noțiuni, făcându-se distincția între rudenția de singe și cea prin căsătorie (*Bluts- und Heiratsverwandschaft*); *unchi* = 1. fratele tatălui sau al mamei, 2. soțul surorii tatălui sau al mamei; *mătușă* = 1. sora tatălui sau a mamei, 2. soția fratelui tatălui sau al mamei.

În întiiu capitol, intitulat *Terminologia latină*, se arată că numirile clasice latine pentru aceste noțiuni au fost: *patruus* = fratele tatei, *avunculus* = fratele mamei, *amita* = sora tatei, *matertera* = sora mamei. În limba latină nu se făcea distincția între rudenția de singe și cea din căsătorie.

Se arată în continuare că *avunculus* e diminutiv al lui *avus*. Istoricul și evoluția acestui cuvânt este demonstrată cu citate din autori latini începând cu secolul al VI-lea e.n., apoi cu diverse variante din glose și inscripții.

Patruus e o derivare din *pater*.

Amita apare mai întâi la Cicero, dar desigur e un diminutiv mai vechi din graiul copiilor, „Lallwort” < **amma*.

Matertera e mai nou decât *amita* < **matro-tera*, o formație comparativă pe lângă *mater* („o a doua mamă”).

Limbile romanice au păstrat pe *avunculus* și *amita*, care au învins, fiind forme familiare și de tandrețe. Femininul *avuncula* e mult mai rar atestat, corespunzându-i forma feminină de la *unchi* (în limba română a fost înlocuit cu forma specială *unche*, creată pe terenul limbii noastre).

În latina tîrzie întâlnim perechea de cuvinte *thius* ‘unchi’ și *thia* ‘mătușă’ împrumutate din gr. θεῖος, θεῖα. Acestea ar aparține — după Delbrück — limbii copiilor. Punctul

de plecare pentru împrumuturile grecești în România a fost Magna Grecia — limba greacă fiind socotită limbă de cultură — de unde s-au extins prin insulele Mării Mediterane până în Iberia (unde au dislocat pe lat. *avunculus* și *amita*) și în sud-vestul Franței, Tot astfel unele dialecte germane au împrumutat pe *oncle* și *tante* din franceză, care la fel era socotită limbă de cultură.

În fondul lexical romanic evoluția lui *avunculus* > l. v. *unc(u)lu* > cat. *oncle*, fr. *oncle*, alb. *unk'*, rom. *unchi*.

Evoluția fonetică a grupului *kl* din *avunculus* în diverse limbi și idiomuri romanice e cercetată și studiată în 20 de pagini (15—38), apoi în două tabele și două hărți ilustrative, distingându-se atât formele palatalizate cit și cele nepalatalizate, utilizându-se din plin ALF și alte atlase. Despre evoluția cuvântului în limba română se vorbește la p. 37.

În continuare se arată cele trei tipuri principale de derivare romanică din *avus*: *auk* în suprașilvan, *avo* — *avu* în Savoia și Elveția romandă și *avō* în valea Aostei.

La derivările de la masculin la feminin sau invers între cele câteva exemple din franceză și provenșală încadrează și termeni românești — rari și dialectali — *unche* 'mătușă', *mătușoi* 'unchi', *unchioaie* și *unchiuleasă* 'mătușă'.

Interesant ne pare capitolul *Verwandschaftsübertragungen* (= transmitere de înrudire sau transfer de sens), unde se arată că pentru denumirea de *unchi* în sardă se întrebuințează termenul *babbai* 'tată', iar în v. friulană pentru mătușă termenul *mume* 'mamă'. (Un paralelism identic avem și în ar. la termenii *dadă* și *lată*).

Cu aceleași accepțiuni *frate* și *soră* în galuric și logudorez, apoi rom. *tele*, *față*, *nană*.

Denumirea de *bunic(ă)* pentru *unchi* sau *mătușă* (cf. și ar. *maia*) se găsește în v. picard *tayon* 'bunic' și *theie* 'bunică', precum și în *tavi* 'bunic' și *távio* 'bunică' din Languedoc, ambele având la bază forme vechi sau medievale franceze, precum și lat. *atavia*. Tot prin transfer de sens a ajuns și termenul *jaya* 'bunică' la acela de *mătușă* în latină, logudoreză și campidăneză. Autorul îl derivă din lat. *avia* > *aya* (p. 116), iar reduplicarea s-ar fi produs în limba copiilor. Năcredem că termenul ar putea să aibă la bază tema gr. *γιαγιά* 'bunică', care stă și la baza rom. *iatacă* și *iecuța*, cum am arătat în lucrarea noastră *Termenii de înrudire în limba română*, București, 1966, p. 6.

Pentru *unchi* și *mătușă* se întrebuințează în limba română, sporadic, și *cumnat(ă)* sau *șogor*, *tătăișă* și (rar) *(nă)nașă*, ca și în catalană (p. 122, 123).

Un capitol important este acela în care sînt urmărite împrumuturile din alte limbi în limbile romanice. Un loc de frunte îl ocupă longobardicul *barba* 'unchi' răspîdit în Italia de nord, precum și în mai multe dialecte, inclusiv istroromân. Urmează *goto* 'unchi' și *gotă* 'mătușă' împrumutate din germana elvețiană, unde au sensul de *naș(ă)*, fiind întrebuințate ca și în limba română — atunci cînd *unchiul* și *mătușa* sînt în același timp și *nași*.

La împrumuturile din limbile slave se discută despre pretinsa origine slavă a termenului românesc *mătușă*, care de fapt derivă din lat. *amita* (cu afereza lui a — suf. *-ușă*), ceea ce au demonstreat toți marii noștri lingviști, etimologie care apare și în DLR. Termenul — sub diverse forme — e răspîdit și în România apuseană (vezi lucrarea noastră, p. 138), iar în ucraineană e împrumutat din limba română. Alte împrumuturi slave în dacoromână: *teta*, *tetac*, *uind*, *ceică*; în istr. *uii*, *striina*, toate din serbo-croată; în ar. și megl. *teta*, în megl. *čiči*, *baie*, *vuiči*, *nini*, *strincă*, *dăia*, *telin*, toate din bulgară.

La denumirile pentru *unchi* și *mătușă* date persoanelor în vîrstă, un loc de frunte îl ocupă limba română, cu termeni ca: *lată*, *tele*, *nene*, *baci*, *bade*, *bil* sau *mamă*, *dadă*, *dodă*, *bunică*, *bilă*, *mîcă*, *glgă* etc.

Îmbogățirea terminologiei în acest domeniu se datorește în largă măsură derivării prin diverse sufixe pe care autorul le studiază temeinic (p. 167—236).

Semnificației și importanței limbii copiilor la crearea unor termeni i se acordă de asemenea atenția cuvenită (p. 236—308), ca și contopirii cu unele articole sau adjective posesive (p. 309—343), fenomen caracteristic tuturor limbilor romanice.

În continuare se arată diverse cazuri de compuneri, încrucișări, prescurtări, analogii, diferențieri în terminologie după înrudirea de singe și cea prin căsătorie, după vîrstă, după categorii sociale, după graiul copiilor, după necesități sintactice. Diverse deosebiri semantice, cazuri de bilingvism; transmiterea de înrudire (Verwandtschaftübertragungen), sensuri peiorative, adresări respectuoase, numiri generice sau specificări, preluarea celor două noțiuni romanice de către 12 limbi europene neromane — toate sînt documentate și bogat exemplificate (p. 344—450).

În capitolul *Concluzii* (p. 450—451) se vorbește despre polisemia celor doi termeni studiați, se sintetizează bogatul material prezentat, arătîndu-se importanța celor două cuvinte pentru viața socială și contribuția lor, prin diverse mijloace, la îmbogățirea limbii.

Lucrarea se termină cu un indice de cuvinte (p. 452—461) deosebit de prețios pentru cercetător. Tot atît de necesar ar fi fost și un indice de autori.

Teza de doctorat a lui Karl Neubert este o lucrare serioasă și importantă pentru întreaga Romănie. Orientarea în vastul material prezentat denotă familiarizarea autorului cu o bibliografie bogată (p. IV—XXXIV); a utilizat diferite atlase lingvistice și dicționare, iar cele 50 de hărți-schițe ilustrează nu numai diversele probleme puse în discuție, ci și repartizarea geografică a termenilor din limbile romanice sau din dialectele lor.

O importanță specială prezintă lucrarea pentru limba noastră, pentru care autorul a utilizat din plin dicționare românești (Pușcariu, Tiktin, Candrea), ALR, precum și lucrarea noastră citată mai sus. Autorul citează multe nume de lingviști români, iar paginile acordate limbii noastre sau dialectelor ei sînt numeroase (la p. 402 se vorbește despre unitatea ei). Pentru punerea în lumină a concluziilor referitoare la limba noastră autorul se servește de hărți-schițe și de tablouri statistice.

Lingvistica romanică se îmbogățește astfel cu o nouă și valoroasă lucrare de onomasiologie și semantică.

Septembrie 1967

Vasile Scurtu

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță 21

R.G. PIOTROVSKI, *Моделирование фонологических систем и методы их сравнения*, М.—Л., 1966, 299 p.

Cartea cunoscutului romanist sovietic este un exemplu de cercetare în domeniul fonologiei cu ajutorul modelării sistemelor fonologice. Însemnătatea cărții lui R. G. Piotrovski pentru lingviștii români crește pe de o parte prin faptul că d-sa a aplicat teoria modelării fonematice la limbile și dialectele balcano-romanice, iar pe de altă parte, prin faptul că, în ce privește materialul teoretic, folosește lucrările de bază ale lingviștilor români. Menționăm că în lucrarea pe care o recenzăm, se acceptă ca punct de plecare concepția acad. E. Petrovici¹ și a școlii clujene cu privire la consonantismul limbii române, motivîndu-se că aceasta înlesnește cercetarea tipologică și interpretarea fonematică a limbilor slave, a dialectelor dacoromân și aromân. Concepția acad. E. Petrovici este preferată, în acest caz, și pentru avantajul pe care-l prezintă structura interioară a sistemului etc. (p. 77—79). În ce privește fonetismul istroromân și meglenoromân, autorul consideră că este recomandabil să se accepte concepția acad. Al. Rosetti² (p. 80—82).

¹ E. Petrovici, *Esquisse du système phonologique du roumain*, „For Roman Jakobson. Essays on the Occasion of his sixtieth Birthday”, The Hague, 1956.

² Al. Rosetti, *Considerații asupra sistemului fonologic al limbii române*, SCL, VIII, 1957.

Dat fiind faptul că lucrarea are un caracter de pionerat prin aplicarea de noi metode la realitatea lingvistică romano-balcanică, vom urmări o expunere succintă a principalelor coordonate metodologice ale studiului.

Aplicarea teoriei modelării fonologice la studiul limbilor și dialectelor balcano-romane a fost posibilă datorită faptului că acestea au fost cercetate cel mai amănunțit dintre limbile romane și chiar dintre limbile lumii; există o serie de monografii fonetice și unele fonologice ale graiurilor și stilurilor acestor limbi, în plus întreaga zonă balcano-romanică a fost studiată cu ajutorul geografiei lingvistice. Pe lângă aceasta, autorul însuși a avut posibilitatea să culeagă și să verifice pe teren o parte din materialul studiat.

Lucrarea cuprinde o *Introducere* (p. 5—14) și trei părți: I. *Modelarea sistemelor fonologice* (p. 15—67), II. *Interpretarea fonematică a consonantismului surd balcano-romanic* (p. 68—252), III. *Comparația schemelor fonematice. Aprecierea eficacității rezultatelor obținute* (p. 253—289).

R. G. Piotrovski pornește de la ideea că esența cercetării lingvistice propriu-zise constă în realizarea a cel puțin două sarcini: relevarea valorilor lingvistice existente în limba vorbită (речевоѣ матернаѣ) și apoi confruntarea valorilor identificate cu valorile analoge din alte limbi, pentru stabilirea caracterului specific al limbilor cercetate (p. 57).

În ce privește relevarea esențelor fonologice din materialul dat (sonor sau grafic) se acceptă teoria fonologică în două nivele a lui S.K. Şaumian³, ca cel mai adecvat aparat științific, după R. G. Piotrovski. Conform tezei fundamentale a logicii simbolice, după care în fiecare știință se deosebesc două grade de abstractizare, gradul de observare și gradul constructelor, S. K. Şaumian postulează o delimitare clară a acestor grade de abstractizare în fonologie: nivelul de observare fonologică și nivelul constructelor fonologice.

R. G. Piotrovski menționează că această teorie, ca să poată fi aplicată la un material lingvistic concret, trebuie să fie înzestrată cu o procedură consecventă, menită să descrie trecerea de la nivelul obiectelor lingvistice obținute prin observare la nivelul esențelor lingvistice (p. 7). lucru de care autorul ține seama pe tot parcursul cărții.

Modelarea este considerată ca fiind una dintre formele cunoașterii, un mijloc de reflectare a realității. Modelul, avînd un caracter mai general, care contribuie la efectuarea unor interpretări variate, reprezintă o verigă intermediară între teorie și practică. El este un sistem de obiecte a căror structură și comportare reproduc corespunzător structura sau funcția unui alt sistem de obiecte. Prin urmare, modelul nu este copia fidelă a originalului, ci analogul lui (p. 16—17).

În continuare se face deosebirea între *modelul structurii* și *modelul funcționării*. În raport cu scopul cercetării și cu caracterul obiectului de cercetare se mai deosebesc *modelele limbii*, *modelele vorbirii* și *modelele fizice*. În cadrul modelelor limbii se mai delimitază *modelele axiomatice* și *modelele algoritmice*. Acestea sînt folosite de autor pentru construirea *metaschemelor* și a *segmentelor metaschemelor fonematice*.

Interpretarea modelelor limbii se realizează ca o etapă de deducție, de trecere de la schemele logice sau matematice la sistemele obiectelor lingvistice (p. 18—19). Modelarea vorbirii se dezvoltă pe cale inductivă, unde ca original apare sistemul limbii. Prin urmare, originalul primului ciclu de modelare este considerat ca model în ciclul următor de modelare (p. 19). Trecerea de la model la original se bazează pe analogia funcțională ce există între model și original. Dat fiind că această analogie este prea generală, se cere o descriere amănunțită a corespondențelor existente între obiectele și relațiile modelului, pe de o parte, și între obiecte și relațiile lor în original, pe de altă parte (p. 21).

Referitor la trecerea de la nivelul fonetic la cel fonematic al constructelor este necesară relevarea legăturilor și relațiilor lingvistice ce caracterizează sistemul fonetic studiat prin ob-

³ S. K. Şaumian, *Двуступенчатая теория фонем и дифференциальных элементов*, „Вопросы языкознания” № 6, 1960; *Проблемы теоретической фонологии*, М. 1962.

servare directă. Acest lucru este realizat de către R. G. Piotrovski printr-o structurare paradigmatică a materialului dialectal. Aici autorul se folosește de noțiunile de bază ale foneticii, unde sînt întrebuiți și termeni din fonologia tradițională ca : *sunet concret, trăsături acustice, articulații și percepție* ale sunetelor, *opoziția, neutralizarea sunetelor* etc. (p. 26—27).

Autorul conchide că la descrierea unui sistem fonetic sau a unei părți a sistemului, ca în cazul de față, este nevoie de cel puțin cinci feluri de operații preliminare : înregistrarea succesivității sunetelor în limbă ; relevarea tuturor unităților fonetice și gruparea unităților identice în grupe de sunete ; delimitarea grupelor de segmente silabice de cele asilabice ; relevarea grupurilor de segmente înrudite alit din punct de vedere articulatoriu și perceptiv-acustic, cit și din punct de vedere al istoriei, al geografiei lingvistice și al normelor de funcționare a limbii contemporane ; și, în sfîrșit, stabilirea cazurilor de distribuție complementară în vederea studierii apartenenței grupurilor de segmente (p. 29). Aceste operații îl conduc pe autor la concluzia existenței în aria balcano-romanică a 34 de sunete consoane tip : [p], [p'], [p⁰], [p'⁰], [k], [k'], [k⁰], [t], [t'] etc. (p. 69—70).

În vederea înlăturării unei deficiențe legate de analiza relațiilor paradigmatică ale segmentelor din textele dialectale, autorul aplică metoda anchetei de test, a cărei realizare reprezintă o modelare inductivă (p. 31—33). Cu ajutorul anchetei amintite, R. G. Piotrovski a cercetat varianta „teritorială, stilistică și de gen a dialectelor dacoromâne de pe teritoriul U.R.S.S.” (p. 34) și trei puncte de pe teritoriul României. Pentru celelalte puncte dacoromâne autorul s-a folosit de datele atlaselor lingvistice și de datele diferitelor monografii dialectale.

Din materialele studiate s-au extras cuvintele cartografiate care formează perechi minimale ce coincid cu perechile minimale din materialul anchetei de test. În cazul cînd nu a fost găsită perechea respectivă, s-a căutat o pereche care din punct de vedere fonologic este identică cu perechea minimală din materialul anchetei de test. De exemplu, pentru opoziția finală : [p : p'] în ancheta de test au fost folosite formele [sap]—[sap']. Întrucît [sap'] nu figurează în atlas, pentru această opoziție [p : p'] s-a luat perechea [șchiop]—[șchiop']. Colecția cuvintelor cartografiate care reprezintă perechile minimale este denumită de autor *echivalentul anchetei de test* (p. 91, 173, 214 etc.).

În vederea stabilirii valabilității modelării este nevoie de o apreciere statistică a sistemelor ipotetice din punct de vedere al utilității lor în ce privește descrierea materialului fonetic. Această apreciere trebuie să se efectueze pe două planuri : 1. explicarea pozițiilor în care se observă fenomenul fonologic studiat și 2. stabilirea procentului de sunete concrete identice cuprins în fenomenul fonologic studiat.

În continuare se întocmeșc hărți centralizate în care este ilustrată aria perceptiv-acustică a fiecărui sunet tip inițial (tipurile de sunete care aparțin noimei literare românești), studiat cu ajutorul anchetei de test. Unele hărți marchează gradul de integritate a sunetului tip inițial, altele trecerea lui într-o altă calitate perceptiv-acustică. Aici autorul deosebește trei grade de trecere la o altă calitate perceptiv-acustică : 1) un grad cu o înaltă intensitate care cuprinde peste 90 % de *cuvinte forme*, întrebuițate în compunerea unei hărți centralizate, 2) un grad cu o intensitate medie ce cuprinde de la 20—90 % de *cuvinte forme*, și 3) un grad sporadic ce cuprinde mai puțin de 20 % de *cuvinte forme* (p. 36).

Din confruntarea hărților care descriu situația structurii perechilor minimale și totodată situația sunetelor concrete în cadrul acestor cuvinte, cu hărțile centralizate care descriu situația perceptiv-acustică a sunetelor tip corespunzătoare, reiese că datele stării structurale a perechilor minimale și calitatea perceptiv-acustică a sunetelor concrete, diferențiate sau neutralizate în cadrul acestor perechi minimale, coincid cu schimbările perceptiv-acustice ale sunetelor tip, iar schimbările lor au un înalt grad de intensitate.

Dacă convergențele datelor structurale și perceptiv-acustice studiate cuprind toate perechile date, minimale și omonime în starea modelelor anchetei de test, se consideră că sistemele fonetice ipotetice simbolizate în modelele anchetei de test corespund realității lingvistice.

În cazul în care convergențele menționate cuprind numai o parte din perechile minimale, atunci s-a efectuat o cercetare suplimentară, din care a rezultat: 1. Relațiile ipotețice ale modelului corespund realității lingvistice cînd peste 67% (2/3) din totalul perechilor minimale au aceeași structură și perceptivitate acustică și acoperă aceleași poziții ca și perechile minimale model;

2. Cînd mai puțin decît 67% din perechile minimale controlate corespund perechilor minimale model, acestea din urmă reflectă numai o stare structurală a sunetului tip, iar divergențele simbolizează o altă stare structurală a acestora;

3. Cînd datele modelării nu corespund sau corespund doar parțial faptelor acustice, se cere să fie efectuată o nouă anchetă, cu alte perechi minimale.

Scopul final al analizei materialului cu ajutorul modelării la nivel fonetic este construirea sistemului fonetic al limbii sau al dialectului respectiv. Scopul final al analizei la nivel fonematic constă în construirea schemei generale a sistemului fonematic respectiv. În vederea ușurării muncii, autorul propune să se înceapă cu construirea de sisteme fonetice parțiale. Numai într-o a doua etapă se poate construi din schemele fonematice parțiale schema generală a limbii. Lucrarea la care ne referim prezintă doar un sistem fonetic parțial al consonantismului româno-balcanic. Fiecare sistem parțial se bazează pe un număr redus de diferentioizi. Astfel, sînt construite sisteme fonetice parțiale ale consoanelor surde (occlusive, fricative, africcate etc.).

Intersecțiile diferentioizilor primare sînt numite intersecții fonematice. Totalitatea diferentioizilor primare și a intersecțiilor lor potențial posibile formează *metaschema fonematică*. Intersecțiile diferentioizilor folosite într-o limbă formează *schema fonematică a limbii*. Autorul mai deosebește *scheme fonematice eventuale*, *segmente de schemă eventuală*, *schemă generală* etc., asupra cărora nu ne putem opri.

În trecerea de la fonetică la fonematică, sistemul fonetic apare ca un model, iar totalitatea intersecțiilor fonematice ca original. Procedura acestei treceri constă în postularea anumitor teze fundamentale inițiale. Astfel, se pornește de la teza după care fiecare diferentioiz se realizează cel puțin într-un diferentioiz, fiecare intersecție de diferentioiz este reprezentată cel puțin de o intersecție de diferentioiz și, în sfîrșit, fiecare fonem este realizat cel puțin într-un sunet tip.

Avînd în vedere că prezentarea schemei fonematice generale prin descrierea tuturor intersecțiilor fonematice existente și inexistente în limbă nu este economică, autorul adoptă un sistem în care diferentioizii sînt grupați după specificul anumitor consecvențe și restricții, ținînd cont de valoarea lor funcțională și statistică. Aici autorul acceptă ca punct de plecare clasificarea ierarhică a diferentioizilor după sistemul lui R. Jakobson⁴, cu completările aduse de S. K. Şaumian⁵ și clasificarea relațiilor logice între foneme opuse.

După construirea segmentelor de metaschemă, schemă eventuală și schemă se trece la deducerea acestora. Cu alte cuvinte, are loc trecerea de la nivelul sistemelor fonetice obținute anterior, la schemele fonematice ce se dezvoltă cu ajutorul aplicării unor operații complexe numite programe de deducere. Autorul a folosit 25 de programe de deducere a schemelor fonematice. Cu ajutorul primelor operații se ia segmentul metaschemei și sistemul fonetic corespunzător al acestei metascheme⁶. Din sistemul fonetic corespunzător, cu ajutorul coeficientului de similitudine, se relevă cazurile de neutralizare a diferentioizilor și se dă interpretarea lor fonematică. În continuare se confruntă datele fonematice cu segmentul metaschemei corespunzător, cu scopul de a releva schemele fonematice corespunzătoare sistemului fonetic.

⁴ R. Jakobson, C. G. Fant, M. Halle, *Preliminaries to Speech Analysis: The Distinctive Features and their Correlates*, „Massachusetts Institute of Technology”, Technical report, no. 13, Acoustic Laboratory, 2-nd Printing, 1955, p. 18/177.

⁵ S. K. Şaumian, *Проблемы теоретической фонологии*, М. 1962, p. 100, 150—156.

⁶ Pentru interpretarea fonetică a 34 sunete tip surd ale ariei balcano-romance se folosesc segmente de metaschemă care se bazează pe cel mult șase diferentioiz.

Coefficientul de similitudine dintre diferentoid și diferentor servește și la stabilirea schemei structurale a diferentorilor de bază folosiți în materialul lingvistic respectiv. La rîndul ei, schema inductivă a diferentorilor se confruntă cu segmentul metaschemei corespunzătoare. Cînd schema diferentorilor de bază, întocmită în mod inductiv, coincide cu segmentul metaschemei sau al schemei eventuale, se pot continua operațiile deducerii. În cazul în care nu există concordanță între acestea, trebuie repetate operațiile efectuate anterior. De asemenea este nevoie să se repete anumite operații dacă la un anumit nivel de deducere rezultatele de confruntare sînt negative. Rezultatul operațiilor de deducere poate fi considerat pozitiv numai dacă schema generală sau segmentul de schemă explică materialul într-un procent de 67%.

Posibilitatea de a explica materialul lingvistic al schemelor fonematice se măsoară cu ajutorul *algoritmului de control explicativ*. Procedeu constă din 12 operații de control a concordanței dintre schemele fonematice și materialele sonore sau grafice existente. Fiecare operație pornește de la anumite criterii lingvistice și extralingvistice (p. 269—288). Sînt considerate criterii lingvistice: distribuția sunetelor, a literelor și a fonemelor, posibilitatea statistică de îmbinare a sunetelor, literelor și fonemelor, datele morfologiei, datele adaptării fonetico-morfologice a elementelor străine etc. Sînt considerate criterii extralingvistice datele cu privire la legătura dintre elementele fonematice, și faptele de articulare, datele geografiei lingvistice, datele istoriei limbii și a poporului, respectiv etc.

Am enunțat mai sus doar parțial unele din metodele și procedeele folosite de R. G. Piotrovski. Întreaga lucrare este un complex de sisteme și scheme riguroase, aplicate la consoanele surde balcano-romane. Cercetarea trebuie salutată ca fiind aportul unui cunoscut romanist într-un domeniu mai puțin explorat din acest punct de vedere. Ea va constitui fără îndoială o bază reală și fecundă pentru amplificarea după această metodă a investigațiilor de geografie lingvistică.

Octombrie 1967

A. Băn și O. Vințeler
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de Filologie
Cluj, str. Horia 31

CĂRȚI ȘI REVISTE PRIMITE PRIN SCHIMB CU PUBLICAȚIILE
INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ DIN
CLUJ ÎN ANII 1965—1966*

A. CĂRȚI

- ABAEV, V. I., *Skifo-evropejskie izoglossy na styke vostoka i zapada*. Moskva, 1965, 168 p.
Actes du Xe Congrès International de Linguistique et Philologie romanes, Strasbourg 1962. Publiés par Georges Straka. Tome I, II, III. Paris, XXI + 1405 p.
- AGRICOLA, ERHARD etc., *Wörter und Wendungen*. Wörterbuch zum deutschen Sprachgebrauch. Leipzig, 1965, XXXII + 792 p.
- Analițičeskie konstrukcii v jazykach različnyh tipov*. Moskva — Leningrad, 1965, 343 p.
- Angličtina pro vedecké a odborné pracovníky. Základní kurs*. Dr. Liubše Bubeníková, Liubše Dušková, Jan Čaha. Praha, 1964, 317 p.
- Archiv für slavische Philologie Gesamthaltsverzeichnis*. Bearbeitet von Kurt Günther. Berlin, 1962 X + 88 p.
- ARNOL'D, I. V., *Leksikologija sovremennogo anglijskogo jazyka*. Moskva — Leningrad, 1966, 346 p.
- ARTOLA, MIGUEL, *La España del Antiguo Regimen*. Salamanca, 1966, 64 p.
- Avtomatizacija v lingvistike*. Redaktor i sostavitel' L. N. Zazorina. Moskva, 1966, 156 p.
- BAADER, HORST, *Die Lais*. Zur Geschichte einer Gattung der altfranzösischen Kurzerzählungen. Frankfurt am Main, 1966, 382 p.
- BABKIN, A. M., *Leksikografičeskaja razrabotka russkoj frazeologii*. Moskva—Leningrad, 1964, 76 p.
- BADNER, MINO-ROBERT HEINE-GELDERN, *Two Studies of Art in the Pacific Area*. Horn — Wien, 1966, 67 p. + 72 Figs.
- BAGMA, L. T., BLJAH, I. S., *Russko-nemeckij obščekonomičeskij i vnešnetorgovyj slovač*. Moskva, 1964, 696 p.
- BAKOS FERENC etc., *Idegen szavak szótára*. Budapest, 1966, 544 p.
- BALLE, ARTHUR, *Contribution au dictionnaire du parler de Cerfontaine*. Liège, 1963, 327 p.
- BARBER, CHARLES, *Linguistic change in present-day english*. Edinburg—London, 1964, IX + 154 p.
- BARTULA, CZESŁAW, *Związeki czasownika z dopełnieniem w najstarszych zabytkach języka staro-cerkiewno-słowiańskiego*. Wrocław—Warszawa—Kraków, 1964, 135 p.
- BAUSCH, KARL-RICHARD, *Verbum und verbale Periphrase im Französischen und ihre Transposition im Englischen, Deutschen und Spanischen*. Tübingen, 1963, V + 302 p.
- Bălgarska dialektologija*. Proučvanija i material. Kniga I. Sofija, 1962, 273 p.

*) Lista de cărți și reviste a fost întocmită de V. Băjănică.

- BECKER-DONNER, ETTA, *Die Sprache der Mano*. Wien, 1965, 216 p.
- BEHAGHEL, OTTO, *Die deutsche Sprache*. 10. unveränderte Auflage. Halle (Saale), 1953, VII + 308 p.
- BORODINA, M. A., *Problemy lingvističeskoj geografii*. Moskva — Leningrad, 1966, 220 p.
- BRICYN, M. A., *Iz istorii vostočnoslavjanskoj leksiki*. Kiev, 1965, 160 p.
- BUDAGOV, R. A., *Problemy izučeniya romanskich literaturnykh jazykov*. Moskva, 1961, 38 p.
- Idem, *Problemy razvitiya jazyka*. Moskva — Leningrad, 1965, 74 p.
- BUFFA, FERDINAND, *Nárečie dlhej láky v bardejovskom okrese*. Bratislava, 1953, 248 p.
- BÜNTINK, J. en M. GYSSELING, *Het oudste goederenregister van oudenbiezen (1280—1344)*. I. Tekst. Tongeren, 1965, 359 p.
- BUYSSENS, ERIC, *Linguistique historique. Homonymie-stylistique-sémantique-changements phonétiques*. Bruxelles — Paris, 1965, 158 p.
- BZDEGA, ANDRZEJ ZDZISŁAW, *Reduplizierte Wortbildung im Deutschen*. Poznań, 1965, 188 p.
- CAMPROUX, CHARLES, *Essai de géographie linguistique du Gévaudan*. Tome I, II. Paris, 1962, 792 p.
- Idem, *Étude syntaxique des parlers gévaudanais*. Paris, 1958, 524 p.
- Český jazykový Atlas. Dotazník pro výzkum českých nářečí. Praha, 1964—5, 235 + 32 p.
- COSERIU, EUGENIO, *Pour une sémantique diachronique structurale*. Extrait: „Travaux de linguistique et de littérature”, II, 1964, 1, Strasbourg, p. 139—186.
- Idem, *Teoria del lenguaje y lingüística general*. Cinco estudios. Madrid, 1962, 323 p.
- DESCOUZIS, PAUL, *Cervantes, o nueva Luz*. I. El „Quijote” y el Concilio de Trento. Frankfurt am Main, 1966, 200 p.
- Dialektologičeskij slovar' azerbajdžanskogo jazyka*. Baku, 1964, 279 p.
- Din raporturile lingvistice est-slave-moldovenesti*. Kişinău, 1961, 96 p.
- Dostidžennja z leksikologii ta leksikografii*. Kyjv, 1965, 274 p.
- Dotazník pre výskum slovenských nářečí*. II/I—II. Bratislava, 1964, 131 p.; 68 p.
- DURAFFOUR, ANTONIN etc., *Les œuvres de Marguerite d'Oingt*. Paris, 1965, 213 p.
- DURDILLY, P., *Nouveaux fragments du livre de comptes d'un marchand lyonnais*. Extrait: „Documents et mémoires”, 5. Lyon, 1965, p. 375—407.
- DUŠKOVÁ, LIBUŠE etc., *Stručná mluvnice angličtiny*. Praha, 1964, 301 p.
- DYMSIŃ, Z. M., *Jazyk urdu*. Moskva, 1962, 144 p.
- ECKHARDT, SÁNDOR, *Magyar-francia szótár*. Budapest, 1964, 560 p.
- Idem, *Mai francia nyelvtan*. Budapest, 1965, 482 p.
- EGRINÉ ABÁFFY ERZSÉBET, *Sopron megye nyelve a XVI. században*. Budapest, 1965, 224 p.
- Embernevelés. A Györi felsőfokú tanítóképző intézet tanárainak pedagógiai tanulmányai*. Győr, 1962, 311 p.
- ESCOFFIER, S., *Deux Nöels en patois lyonnais (?) du 16e siècle*. Extrait: „Documents et mémoires”, 7. Lyon, p. 105—131.
- Etymologica*. Walther von Wartburg zum siebzigsten Geburtstag. 18. Mai 1958. Tübingen, 1958, XII + 893 p.
- Etimologija. Principij rekonstrukcii i nrečdika issledovanija*. Moskva, 1965, 396 p.
- EYLENBOSCH, E., *Woordgeografische Studies in Verband met de Taal van Het Landbouwbedrijf in West-Brabant en Aangrenzende Oost-Vlaanderen*. Leuven, 1962, 335 p.
- FARKAS, VILMOS, *Fonémastatisztikai problémák a nyelvjárástípus-történetben*. Budapest, 1966, 100 p.
- FAYOLLE, ROGER, *La critique littéraire*. Paris, 1964, 430 p.
- FILIN, F. P., *Obrázovanie jazyka vostočnych slavjan*. Moskva — Leningrad, 1962, 294 p.
- Idem, *Slovar' russkich narodnykh govorov*. I (A). Moskva — Leningrad, 1965, 302 p.
- FLEISCHER, VON WOLFGANG und ERNST EICHER, *Bibliographie der germanistischen Sprachwissenschaft in der Sowjetunion 1950—1960*. Leipzig, 1963, 192 p.
- FLORA, RADU, *Din relațiile strbo-române (Privire de ansamblu)*. Panciova, 1964, 234 p.
- Idem, *O značaji nekih izgotosa u rumunskim govorima zrenjaninskog područja*. Zrenjanin, 1964, pp. 5—20.
- FRINGS, THEODOR, *Grundlegung einer Geschichte der deutschen Sprache*. Halle (Saale), 1957, 174 p.
- Idem, *Sprache und Geschichte*. I, II. Berlin, 1956, 151 p.; X + 168 p.
- FURDAL, ANTONI, *O pryczynách zmian glosowych w języku polskim*. Wrocław, 1964, 143 p.
- GÁLDI, LÁSZLÓ, *Esquisse d'une histoire de la versification roumaine*. Budapest, 1964, 163 p.
- GARVAN, JOHN M., *The Negritos of the Philippines*. Horn — Wien, 1963, 288 p. + 1 hartá.
- GEBAUER, JAN, *Historická mluvnice jazyka českého*. Díl I. Hláskosloví. Praha, 1963, XII + 765 p.
- GEORGIEV, VLADIMIR I., *Introduzione alla storia delle lingue indeuropee*. Roma, 1966, VI +

- GEORGIEVA, ELENA, *Obosobeni časti v bŕlgarskija knižoven ezik*. Sofija, 1964, 215 p.
- GERCENBERG, L. G., *Hotanosakckij jazyk*. Moskva, 1965, 156 p.
- GLASER, HERMANN etc., *Wege der deutschen Literatur*. Eine geschichtliche Darstellung. Frankfurt/M. — Berlin, 1963, 414 p.
- GLINZ, HANS, *Die innere Form des Deutschen*. Eine neue deutsche Grammatik. Bern — München, 1962, 505 p.
- GOŁAB, ZBIGNIEW, *Conditionalis typu bałkańskiego w językach południowostowiańskich ze szczególnym uwzględnieniem macedońskiego*. Wrocław — Kraków — Warszawa, 1964, 202 p.
- GONON, M., *Glossaire forézien du XVe siècle d'après les testaments*. I, II. Extrait: „Documents et mémoires”, 6, 7. Lyon, 1965, p. 408—440; 141—186.
- GOŠEV, IV., *Starobŕlgarski glagolički i kirilski nadapisi ot IX i X v*. Sofija, 1961, 195 p.
- Gramatičké dielo Antona BERNOLÁKA*. Na vydanie pripravil a preložil Juraj Pavelek. Bratislava, 1964, 552 p.
- GRAMMONT, MAURICE, *Petit traité de versification française*. Paris, 1966, 156 p.
- GUIER, HENRI, *Atlas linguistique des Pyrénées Orientales*. Paris, 1966, 32 p. + 565 cartes.
- HADROVICS, LÁSZLÓ, *Jövevényiszó-vizsgálatok*. Budapest, 1965, 114 p.
- Idem — GÁLDI LÁSZLÓ, *Magyar-orosz szótár*. I, II. Budapest, 1964, XV + 2720 p.
- HABOVŠTIAK, ANTON, *Orauské nářečia*. Bratislava, 1965, 543 p.
- HAJDAKOV, S. M., *Očerki po laskoj dialektologii*. Moskva, 1966, 244 p.
- HEGEDŰS, JÓZSEF, *A magyar nyelv összehasonlításának kezdetei az egykorú európai nyelvtudomány tükrében*. Budapest, 1966, 118 p.
- Helyesírási Tanácsadó Szótár*. Budapest, 1964, 827 p.
- HERZOG, MARVIN I., *The Yiddish Language in Northern Poland: Its Geography and History*. The Hague, 1965, XXIX + 323 p.
- Hiljada i sto godini slavjanska pismenost 863—1963*. Sbornik v čest na Kiril i Merodij. Sofija, 1963, 543 p.
- HILSKÁ, VLASTA, *Učebnice hovorového jazyka japonského*. Praha, 1963, 454 p.
- HIR, YVES LE, *Analyses stylistiques*. Paris, 1965, 302 p.
- HONOWSKA, MARIA, *Geneza złożonej odmiany przymiotników w świetle faktów języka staro-cerkiewno-słowiańskiego*. Wrocław — Warszawa — Kraków, 1963, 75 p.
- HORÁK, GEJZA, *Nářečie pohorelej*. Bratislava, 1955, 250 p.
- HORECKÝ, JÁN, *Morfematická štruktúra slovenčiny*. Bratislava, 1964, 194 p.
- HÜCKE, HERMAN, *Thüringischer Dialektatlas*. Lieferung 1, 2. Berlin, 1961, 1965, 204 p.
- IL'INSKAJA, I. S., *O bogatstve russkogo jazyka*. Moskva, 1964, 72 p.
- Issledovanija po anglijskoj filologii*. Sbornik III. Leningrad, 1965, 238 p.
- Issledovanija po českomu jazyku*. Voprosy slovoobrazovanija i grammatiki. Moskva, 1963, 190 p.
- Issledovanija istočnikov po istorii russkogo jazyka i pišmennosti*. Moskva, 1966, 296 p.
- Issledovanija po strukturnoj tipologii*. Moskva, 1963, 279 p.
- Issledovanija po uigurskomu jazyku*. Alma-Ata, 1965, 224 p.
- Istorija russkogo sovelskogo romana*. I, II. Moskva — Leningrad, 1965, 716 p.; 484 p.
- Istorija slovjanskich literaturnych jazykov*. Moskva, 1965, 103 p.
- IVANOV, VJAČ. Vs., *Ošččeindoevropejskaja praslavjanskaja i anatolijskaja jazykovye sistemy*. Moskva, 1965, 298 p.
- Idem — V. N. TOPOROV, *Slavjanskije jazykovye modelirujuščie semiotičeskie sistemy*. (Drevnij period). Moskva, 1965, 246 p.
- IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, MÁRIA, *Stylistika*. Bratislava, 1965, 230 p.
- JANKE, GOTTFRIED, *Der Ausdruck des Passivs in altrussischen*. Berlin, 1960, VI + 70 p.
- Jazyki narodov SSSR. I. Indoeuropejskie jazyki. III. Finno-ugorskie i samodijskie jazyki*. Moskva, 1966, 660 p.; 464 p.
- JUILLAND, ALPHONSE, *Dictionnaire inverse de la langue française*. London — The Hague — Paris, 1965, LX + 504 p.
- Idem, *Frequency Dictionary of rumanian Words*. London — The Hague — Paris, 1965, LXXIV + 513 p.
- Idem and E. CHANG-RODRIGUEZ, *Frequency Dictionary of spanish Words*. London — The Hague — Paris, 1964, LXXVIII + 500 p.
- JURET, A., *Les idées et les mots*. Essai de philosophie linguistique. Paris, 1960, 150 p.
- KACNEL'SON, S. D., *Soderžanie slova, značenie i oboznačenie*. Moskva—Leningrad, 1965, 112 p.
- KALUGINA, V. V., *Slovať omonimij fleksij russkogo jazyka*. Kišinev, 1965, 282 p.
- KISPÁL MAGDOLNA, Sz., *A vogul igenév mondattana*. Budapest, 1966, 352 p.
- KOLŠANSKIJ, G. V., *Logika i struktura jazyka*. Moskva, 1965, 240 p.
- KOMLÓS, ALADÁR, *Gyulattól a marxista kritikáig*. Budapest, 1966, 306 p.

- KONESKI, B. etc., *Distribution des balkanîsmes en macédonien*. Skopje, 1966, 10 p. + 23 härti.
- Idem, *Istorija na makedonskiot jazik*. Skopje, 1965, 104 p.
- KÖVESI MÁGDA, A., *A permi nyelvek ősi képzői*. Budapest, 1965, 432 p.
- KRATZ, BERND, *Zur Bezeichnung von Pflugmesser und Romania*. Giessen, 1966, 131 p.
- KREJA, BOGUSŁAW, *Oboczne formy zaimkowe typu jego // go i jeji // ji w języku polskim*. Poznań, 1962, 73 p.
- KUBRIJKOVA, E. S., *Čto takoe sloboobrazovanie*. Moskva, 1965, 78 p.
- KUCAŁA, MARIAN, *Rozwój literatiwów dokonanych w języku polskim*. Wrocław — Warszawa — Kraków, 1966, 180 p.
- KURATH, HANS, *Die Lautgestalt einer kärntner Mundart und ihre Geschichte*. Wiesbaden, 1965, 61 p.
- KURYŁOWICZ, JERZY, *L'accentuation des langues indo-européennes*. Wrocław — Kraków, 1958, 433 p.
- LADEFOGED, PETER, *Elements of acoustic phonetics*. Edinburg — London, 1966, VII + 118 p.
- LAKÓ GYÖRGY, *A magyar hangállomány finnugor előzményei*. Budapest, 1965, 66 p.
- LASKOWSKI, ROMAN, *Derywacja rzeczowników w dialektach laskich*. Cz. I. Wrocław — Warszawa — Kraków, 1966, 128 p.
- LAZAR MOSHÉ, *Almerich Arcidiano de Antióchia, La fazienda de Ultra Mar*. Salamanca, 1965, 227 p.
- Leksika russkich narodnych govorov*. (Opyt issledovanija). Moskva — Leningrad, 1966, 224 p.
- Leksikologija ta leksikografija*. II. Respublikanskij mižvidomclij zbirnik seria „pitanija movoznavstva”. Kyjv, 1966, 212 p.
- LEONT'EV, A. A., *Jazykoznanie i psihologija*. Moskva, 1966, 80 p.
- LEVIN, V. D., *Očerki stilistiki russkogo literaturnogo jazyka konca XVIII-načala XIX v. (Leksika)*. Moskva, 1966, 406 p.
- LEVY, EMIL, *Petit dictionnaire provençal-français*. Heidelberg, 1961, 387 p.
- Lexicologie et lexicographie françaises et romanes. Orientations et exigences actuelles*. Strasbourg 12—16 Novembre 1957. Paris, 1961, 293 p.
- Lietuvių kalbos morfologinė sandara ir jos raida*. Vilnius, 1964, 256 p.
- Linguističeskaja tipologija i vostočnye jazyki*. Materialy soveščanija. Moskva, 1965, 312 p.
- LOPEZ, MARCELINO LEGIDO, *Bien, dios, hombre*. Estudio sobre el pensamiento griego. Salamanca, 1964, 136 p.
- LOTKO, EDWARD, *Funkcje syntaktyczne bezokolicznika w gwarach zachodniocieszyńskich*. Wrocław — Warszawa — Kraków, 1964, 105 p.
- LUKÁCS, GYÖRGY, *Az eszlétikum sajátossága*. I, II. Budapest, 1965, 790 p.; 826 p.
- A Magyarországi Nyelvtudomány Bibliográfiája*. I, II, III. Budapest, 1961, 1962, 1963; XLVI + 208 p.; LII + 236 p.
- MAGDICS KLÁRA, *A magyar beszédhangok akusztikai szerkezete*. Budapest, 1965, 95 p.
- MAJTINCKAJA, K. E., *Mestoimenija v mordovskich i marijckich jazykach*. Moskva, 1964, 110 p.
- Idem, *Slovoobrazovanie imen v staroj sredne-vengerskom jazyke*. Moskva, 1965, 226 p.
- MAKAEV, E. A., *Jazyk drevnejšich runičeskich nadvisej*. Moskva, 1965, 156 p.
- Idem, *Problemy indoevropejskoj areal'noj lingvistiki*. Moskva, 1964, 60 p.
- MAROUZEAU, J., *La linguistique ou science du langage*. Paris, 1950, 127 p.
- Idem, *Précis de stylistique française*. Paris, 1963, 224 p.
- MARTYNOV, V. V., *Slavjanogermanskoe leksičeskoe vzaimodejstvie drevnejšej pory*. Minsk, 1963, 248 p.
- MATL, JOSEF, *Südslawische Studien*. München, 1965, 598 p.
- Mélanges de linguistique romane et de philologie médiévale offerts à M. Maurice Delboulle*. I, II. Gembloux, 1964, 713 p.; 769 p.
- Méthodes de la grammaire. Tradition et nouveauté*. Actes du colloque tenu à Liège du 18 au 20 novembre 1964 dans le cadre de la semaine culturelle danoise. Paris, 1966, 196 + 20 p.
- MICHEL, LOUIS, *La langue des pêcheurs du golfe de Lyon*. Paris, 1964, 225 p.
- MINČEVA, ANGELINA, *Razvoj na datelnija pritežatelen padež v bálgarskija ezik*. Sofija, 1964, 176 p.
- MITTÉRAND, HENRI, *Les mots français*. Paris, 1965, 128 p.
- MŁADENOV, MAKSYM SL., *Ihtimanskijat govor*. Sofija, 1966, 196 p.
- Morfologičeskaja tipologija i problema klassifikacii jazykov*. Moskva — Leningrad, 1965, 303 p.
- MOÓR ELEMÉR, *A nyelvtudomány mint az ős- és néptörténet forrástudománya*. Budapest, 1963, 182 p.
- MORIER, HENRI, *Dictionnaire de poétique et de rhétorique*. Paris, 1961, VII + 491 p.
- MOSKALENKO, A. A., *Osnovni etapi rozvilku ukrajinskoi movi*. Kyjv, 1964, 108 p.
- MUTAFCIEV, RADOŠLAV, *Segašno istoričesko vreme v savremennija bálgarskij ezik*. Sofija, 1964, 151 p.

- MUTSCHMANN, HEINRICH, *Englische Phonetik*. 2. Auflage bearbeitet von Dr. Günther Scherer. Berlin, 1963, 127 + 31 p.
- NANDIUS, OCTAVE, *Phonétique historique du roumain*. Paris, 1963, XXII + 321 p.
- NEMES ISTVÁN, *A képszerűség eszközei Radnóti Miklós költészetében*. Budapest, 1965, 68 p.
- NÉMETH, J., *Die Türken von Vidin*. Sprache, Folklore, Religion. Budapest, 1965, 420 p.
- NERLICH, MICHAEL, *El hombre justo y bueno: Inocencia bei Fray Luis de Leon*. Frankfurt am Main, 1966, 184 p.
- NIKONOV, V. A., *Vvedenie v toponimiku*. Moskva, 1965, 180 p.
- Obščee jazykoznanie*. Bibliografičeskij ukazatel' literatury izdannoj v SSSR s 1918 po 1962 g. Moskva, 1965, 275 p.
- Obščeslavjanskij lingvističeskij atlas*. (Materialy i issledovanija). Moskva, 1965, 172 p.
- OLMSTED, D. L., *Achumawi Dictionary*. Berkeley and Los Angeles, 1966, 158 p.
- ONDRUS, PAVEL, *Morfologija spisovneje slovenčiny*. Bratislava, 1964, 204 p.
- Orfografičeskij slovar' russkogo jazyka*. Moskva, 1965, 1040 p.
- ORR, JOHN, *Le français vu d'outre Manche*. Extrait de la „Revue de Linguistique Romane“, Paris, XXVIII (1964), pp. 177—189.
- ORSZÁGH LÁSZLÓ, *Szótártani tanulmányok*. Budapest, 1966, 404 p.
- PAIS DEZSŐ és BENKŐ LORÁND, *Alak- és mondattani gyűjtemék*. Budapest, 1965, 160 p.
- PALMER, HAROLD E., *The principles of language-study*. London, 1965, VII + 142 p.
- PAPP LÁSZLÓ, *Nyelvtörténet és nyelvi statisztika*. Budapest, 1963, 186 p.
- PARTRIDGE, ERIC, *You have a point there. A Guide to Punctuation and Its Allies*. London, 1963, X + 230 p.
- PAULINY, EUGEN, *Fonologický vývin slovenčiny*. Bratislava, 1963, 358 p.
- PELZ, HEIDRUN, *Das französische qualifizierende Adverb und seine Übersetzung im Englischen und im Deutschen*. Tübingen, 1963, III + 110 p.
- PIDAL, R. MENÉNDEZ, *Manual de gramática histórica española*. Undécima edición. Madrid, 1962, 367 p.
- PIOTROVSKIJ, R. G., *Modelirovanie fonologičeskich sistem i metod' ich sraunenija*. Moskva — Leningrad, 1966, 299 p.
- PISANI, VITTORE, *Le lingue indeuropee*. Brescia, 1964, 119 p.
- PISARKOWA, KRYSZYNA, *Przydatkowość określeń w polskim zdaniu*. Wrocław — Warszawa — Kraków, 1965, 132 p.
- Pitannja gramatiki inozemnych mov*. Kyjv, 1964, 133 p.
- POBOŻNIAK, TADEUSZ, *Grammar of the łowicki dialect*. Kraków, 1964, 78 p.
- POLENZ, PETER VON, *Landschafts- und Bezirksnamen im frühmittelalterlichen Deutschland*. Band I. Marburg, 1961, VII + 322 p.
- POLLMANN, LEO, *Die Liebe in der hochmittelalterlichen Literatur Frankreichs*. Versuch einer historischen Phänomenologie. Frankfurt am Main, 1966, 360 p.
- POPINCÉANU, ION, *Religion, Glaube und Aberglaube in der rumänischen Sprache*. Nürnberg, 1964, 312 p.
- POPOVICI, R. I., *Francuzcko-moldavsko-russkij frazeologičeskij slovar'*. Kišinev, 1963, 308 p.
- PORCIG, V., *Členenie indoevropskoj jazykovej oblasti*. Moskva, 1964, 332 p.
- POSNER, REBECCA R., *Consonantal Dissimilation in the Romance Languages*. Oxford, 1964, XXI + 230 p.
- POYEN, JACQUES et JEANNE, *Le langage électronique*. Paris, 1963, 128 p.
- A Prague School Reader in Linguistics*. Compiled by Josef Vachek. Bloomington, 1964, 483 p.
- Práci XI. Republikáns'koji dialektologičnoji naradi*. Kyjv, 1965, 228 p.
- PRENTER, REGIN, *Kirkens embede*. København, 1965, 204 p.
- Problemy sovremennoj filologii*. Sbornik statej k semidesjatiletiju akademika V. V. Vinogradova. Moskva, 1965, 474 p.
- Proceedings of the ninth international Congress of linguists Cambridge, Mass. August 27—31, 1962*. Edited by Horace G. Lunt. London — The Hague — Paris, 1964, XXII + 1176 p.
- Procesy formirovanija leksiki russkogo literaturnogo jazyka*. Moskva — Leningrad, 1966, 332 p.
- PURKYNĚ, JAN EVANGELISTA, *Akademia*. Podle Purkyňových statí v časopisu živa roč. 1861—1863. Praha, 1962, 226 p.
- QUEVEDO, FRANCISCO DE, *La vida del Buseón Llamado don Pablos*. Salamanca, 1965, LXXVIII + 285 p.
- RASTORGUEVA, V. S., *Opyt sravnitel'nogo izučenija tadžičeskich govorov*. Moskva, 1964, 188 p.
- Razvitie sintaksisa sovremennogo russkogo jazyka*. Moskva, 1966, 224 p.
- REGÜLA, MORITZ, *Sur quelques problèmes de la syntaxe française*. [Extrait: „Actes du IXe Congrès International de Linguistique Romane“]. Lisboa, 1959, pp. 243—248].
- RENSON, JEAN, *Les dénominations du visage en français et dans les autres langues romanes*. Étude sémantique et onomasiologique. Vol. I, II. Paris, 1962, 738 + 21 p.

- ROMANOVA, A. V. i A. N. MYREEVA, *Očerki učarskogo, majskogo i toltinskogo govorov*. Moskva — Leningrad, 1964, 170 p.
- Romanskije jazyki. Moskva, 1965, 148 p.
- ROSPOND, STANISŁAW, *Patronimiczne nazwy miejscowe na Śląsku*. Wrocław, 1964, 214 p.
- Rumynsko-russkie literaturnije sužati vtoroj poloviny XIX-načala XX veka. Moskva, 1964, 300 p.
- RUSEK, JERZY, *Deklinacja i użycie przypadków w trójdzie chłudowa*. Wrocław — Warszawa — Kraków, 1964, 209 p.
- Russko-novogrečeskij slovar'. Sostavila A. A. Ioannidis. Moskva, 1966, 818 p.
- Ruština pro vědecké a odborné pracovníky. Praha, 1964, 292 p.
- Ruština. Zpracoval kolektiv pracovníků Katedry jazyků ČSAV. Praha, 1962, 497 p.
- RŮŽIČKA, RUDOLF, *Das syntaktische System der altslavischen Partizipien und sein Verhältnis zum griechischen*. Berlin, 1963, XVI + 395 p.
- SAUSSURE, FERDINAND DE, *Cours de linguistique générale*, publié par Charles Bally et Albert Sechehaye, avec la collaboration de Albert Riedlinger. Paris, 1964, 331 p.
- ŠAUMJAN, S. K., *Strukturnaja lingvistika*. Moskva, 1965, 395 p.
- SCHÜTZICHEL, RUDOLF, *Mundart, Urkundensprache und Schriftsprache*. Bonn, 1960, 141 p.
- SCHMITT, L. E., *Das Forschungsinstitut für deutsche Sprache — Deutscher Sprachatlas — an der Universität Marburg*. Marburg, 1964, 77 p.
- SCHÖNFELDER, MARIA, *Deutsch-rumänisches Wörterbuch*. Leipzig, 1963, XXIV + 254 p.
- SCHIRMUNSKI, V. M., *Deutsche Mundartkunde. Vergleichende Laut- und Formenlehre des deutschen Mundarten*. Berlin, 1962, XV + 662 p.
- SEBEOK, THOMAS A., *Current trends in linguistics*. I. The Hague, 1963, XII + 606 p.
- SEBESTYÉN, ÁRPÁD, *A magyar nyelv névtörendszere*. Budapest, 1965, 254 p.
- SÉGUY, JEAN, *Atlas Linguistique et Ethnographique de la Gascogne*. IV. Paris, 1966, VI p. + 1093—1608 hárti.
- SEMPERE, RICARDO SENABRE, *Lengua y estilo de Ortega y Gasset*. Salamanca, 1964, 294 p.
- SEREBRENNIKOV, B. A., *Istoričeskaja morfologija permskich jazykov*. Moskva, 1963, 391 p.
- Idem, *Osnovnyje linii razvitija padežnoj i glagol'noj sistem v ural'skich jazykach*. Moskva, 1964, 182 p.
- SERGEJEVA STANIŠEVA, DINA, *Vinitel'nyj padež v vostočno slavjanskich jazykach*. Sofija, 1966, 295 p.
- SIDOROV, V. N., *Iz istorii zvukov russkogo jazyka*. Moskva, 1966, 160 p.
- SKULINA, JOSEF, *Severní pomezí moravskoslavenských nářečí*. Praha, 1964, 292 p.
- Idem, TADEUSZ, *Rozwój grup spółtósok zwarto-szczelinowych w języku polskim*. Poznań, 1964, 146 p.
- Slavjanskaja filologija. Vypusk četvertyj; pjalyj. Moskva, 1963, 296 p.; 495 p.
- Slavjanskaja leksikografija i leksikologija. Moskva, 1966, 312 p.
- Slawische Namenforschung. Vorträge auf der II. Arbeitskonferenz der onomastischen Kommission beim internationalen Slavistenkomitee in Berlin vom 17. bis 20. Oktober 1961. Berlin, 1963, XII + 285 p.
- SŁUGOCKA, LUDMIŁA, *Die deutsche Polenliteratur auf dem Gebiet der Deutschen Demokratischen Republik in der Zeit von 1945 bis 1960*. Poznań, 1964, 192 p.
- SOBIERAJSKI, ZENON, *Atlas polskich gwar spiskich*. Na terenie Polski i Czechosłowacji. I. Poznań, 1966, 150 p.
- SOLTÉSZ KATALIN, J., *Babits Mihály költői nyelve*. Budapest, 1965, 387 p.
- Sovietico-Turcica. Beiträge zur Bibliographie der türkischen Sprachwissenschaft in russischer Sprache in der Sowjetunion 1917—1957. Budapest, 1960, 319 p.
- Sovremennaja russkaja leksikologija. Moskva, 1966, 192 p.
- Statistiko-kombinatornoe modelirovanie jazykov. Pod redakciej N. D. Andreeva. Moskva — Leningrad, 1965, 502 p.
- Statistique et analyse linguistique. Colloque de Strasbourg (20—22 avril 1964). Paris, 1966, 186 p.
- ŠTAUCHOVÁ, VĚRA a MIROSLAV PRAVDA, *Francouzština pro vědecké a odborné pracovníky. Základní kurs*. Praha, 1963, 362 p.
- ŠTAUCHOVÁ, VĚRA, *Stručná mluvnice francouzštiny*. Praha, 1963, 342 p.
- Stilwörterbuch, 1—13. Lieferung. Leipzig, 1965—1966, 1286 + XVI p.
- Strukturnaja tipologija jazykov. Moskva, 1966, 264 p.
- Strukturnoe i prikladnoe jazykoznanie. Bibliografičeskij ukazatel' literatury izdannoj v SSSR s 1918 do 1962 g. Moskva, 1965, 194 p.
- SUNIK, O. P., *Obščaja teorija častej reči*. Moskva — Leningrad, 1966, 132 p.
- SUPERANSKAJA, A. V., *Udarenie v sobstvennyh imenach v sovremennom russkom jazyke*. Moskva, 1966, 360 p.

- ŚWIĘTOCHOWSKI, ROBERT, *Germanizacja nazwisk polskich na terenie Gdańska w latach 1874—1944*. Wrocław — Warszawa — Kraków, 1966, 128 p.
- Symbolae linguisticae in honorem Georgii Kuryłowicz*. Wrocław — Warszawa — Kraków, 1965, 394 p.
- Syntactica und Stilistica*. Festschrift für Ernst Gammillscheg zum 70. Geburtstag, 28. Oktober 1957. Tübingen, 1957, VIII + 699 p.
- SZABÓ ZOLTÁN, *A kalotaszegi nyelvjárás igeképző-rendszere*. Budapest, 1965, 115 p.
- SZULC, ALEKSANDER, *Umlaut und Brechung zur inneren und äusseren Geschichte der nordischen Sprachen*. Poznań, 1964, 105 p.
- Tanulmányok a nyelvészet tudomány köréből 1964, 1965*. Budapest, 1965, 1966, 646 p.; 451 p.
- Teoretičeskie problemy prikladnoj lingvistiki*. Moskva, 1965, 138 p.
- Teorie informace a jazykověda*. Praha, 1964, 349 p.
- THIESSEN, JOHN, *Studien zum Wortschatz der kanadischen Mennoniten*. Marburg, 1963, 207 p.
- TOMÉ, JOSE LUIS PENSADO, *Estudios etimológicos galaico-portugueses*. Salamanca, 1965, 94 p.
- TOMINEC, IVAN, *Črnovrški Dialekt*. Ljubljana, 1964, 266 p.
- Toponomastika i transkripcija*. Moskva, 1964, 200 p.
- Traduction automatique et linguistique appliquée*. Choix de communications présentées à la Conférence Internationale sur la Traduction Mécanique et l'Analyse Linguistique. Appliquée. Paris, 1964, XII + 286 p.
- Training for Tomorrow*. Extracts from the International Symposium on Higher Scientific and Technological Education Moscow 1962. London, 1964, 83 p.
- Ukrajinska dialektologija i onomastika*. I. Kyjv, 1964, 228 p.
- Ukrajinska lingvistična geografija*. Kyjv, 1966, 156 p.
- VÁMOS GYÖRGY, *Papíripar*. Budapest, 1964, 107 p.
- VÉGH BÉLA és RUBIN PÉTER, *Galicizmusok 5000 francia szótás és kifejezés*. Budapest, 1966; 272 p.
- VENTCEL', T. V., *Cygangsij jazyk (severnoruszkij dialekt)*. Moskva, 1964, 106 p.
- VILLAR, JULIAN ALVAREZ, *De Heraldica Salamantina. Historia de la Ciudad en el arte de sus blasones*. Salamanca, 1966, 245 p.
- VOLOČKAJA, Z. M. etc., *Opyt opisanija russkogo jazyka v ego pišmennoj forme*. Moskva, 1964, 188 p.
- Voprosy dialektologii tjurkskich jazykov*. Tom IV. Baku, 1966, 235 p.
- Voprosy dialektologii vostočnoslavjanskich jazykov*. Moskva, 1964, 208 p.
- Voprosy obščego jazykoznanija*. Leningrad, 1965, 168 p.
- Vznik a počátky slovanů IV, V*. Praha, 1963, 1964, 479 p.; 377 p.
- WAGNER, HEINRICH, *Linguistic Atlas and Survey of Irish Dialects*. Vol. I—III. Dublin, 1958—1966, XXVIII + 300 maps; XLIX + 306 Pages; XVI + 378 Pages.
- WÄNGLER, HANS-HEINRICH, *Atlas deutscher Sprachlaute*. Berlin, 1964, 50 p. + 29 Taf.
- WEINREICH, URIEL, *Four Riddles in bilingual Dialectology*. Preprint American Contributions to the fifth International Congress of Slavists, Sofia, 1963. The Hague, pp. 85—109.
- Weltoffene Romanistik. Festschrift Alwin Kuhn zum 60. Geburtstag*. Innsbruck, 1963, 396 p.
- WERNER, E., *Nachrichten über spätmittelalterliche Ketzler aus tschechoslovakischen Archiven und Bibliotheken*. Leipzig, 1963, pp. 215—284 + VI Taf.
- WINNER, THOMAS, G., *Speech characteristics in Čehov's Ivanov and Čapek's Loupežník*. Preprint American Contributions to the fifth International Congress of Slavists. Sofia, 1963. The Hague, pp. 403—431.
- Wörterbuch der deutschen Aussprache*. Leipzig, 1964, 455 p.
- WOSSIDLOS, RICHARD — HERMANN TEUCHERT, *Wossidlo-Teuchert Mecklenburgisches Wörterbuch*. IV, V. Band, 36—38. Lieferung. Berlin — Neumünster, 1964, 1965, pp. 1025—1324 + XXV; pp. 1—128.
- WÜSTER, EUGEN, *Internationale Sprachnormung in der Technik besonders in der Elektrotechnik*. (Die nationale Sprachnormung und ihre Verallgemeinerung). Bonn, 1966, 470 p.
- ZAGÓRSKI, ZYGMUNT, *Gwary Krajny*. Poznań, 1964, 179 p. + 11 härti.
- ZARĘBINA, MARIA, *Kształtowanie się systemu językowego dziecka*. Wrocław — Warszawa — Kraków, 1965, 102 p.
- ZASORINA, L. N., *Awtomatizacija i statistika v leksikografii*. Leningrad, 1966, 128 p.
- ZDANCEWICZ, TADEUSZ, *Wpływy białoruskie w polskich gwarach pod sejmami*. Poznań, 1966, 122 p.
- ZIERHÖFFER, KAROL, *Studia z historii i geografii stownictwa polskiego i słowiańskiego*. Poznań, 1963, 172 p.
- ZIRMUNSKIJ, V. M., *Istorija nemeckogo jazyka*. Moskva, 1965, 408 p.
- ZUYANOV, HUDAJBERGEN, *Issledovanija po kazachskomu jazyku*. Alma-Ata, 1966, 362 p.

B. REVISTE

- Aarsberetning*, 1964—65; 1965—66, Aarhus.
- Acme*, XVIII (1965), I—II, III; XIX (1966), I—II, Milano.
- Acta Jullandica*, XXXVI (1964), 1, 2, København.
- Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae*, XV (1965), 1—4; XVI (1966), 1—4, Budapest.
- Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, XVII (1965), 1—3; XIX (1966), 1—3, Budapest.
- Acta romanica et germanica*, I (1966), Szeged.
- Acta Universitatis Stockholmiensis*. Stockholm Studies in modern Philology, New Series, 2, vol. II (1964), Stockholm.
- Aevum*, XXXIX (1965), I—VI; XL (1966), I—VI, Milano.
- Analés del Instituto de Lingüística*, IX (1965), Mendoza.
- Anali Filološkog Fakulteta*, 1 (1961), 2 (1963), Beograd.
- Angol filológiai tanulmányok*, I (1963), II (1965), Budapest.
- Annales de l'Institut français de Zagreb*. Deuxième série, 1961—1964, 10—13; 1964—1965, 14—17, Zagreb.
- Annales de la Faculté des Lettres et Sciences Humaines d'Aix*, XL (1966); XLI (1966), Aix-en-Provence.
- Annali dell'Istituto Orientale di Napoli*, Sezione Slava, VIII (1965); IX (1966), Napoli.
- Archiv für das Studium der neueren Sprachen*, 201 (1964—65), 1—6; 202 (1965—1966), 1—6, Braunschweig.
- Archiv orientální*, 33 (1965), nr. 1—4; 34 (1966), nr. 1—4, Praha.
- Archivo de Filología Aragonesa*, XIV—XV (1963—64), Zaragoza.
- Archivum*, XIII (1963); XIV (1964), Oviedo.
- Association des classiques de l'Université de Liège*. Bulletin semestriel, 12 (1964), Liège.
- Balkansko ezikoñanie*, IX (1964—65), 1, 2; X (1965); XI (1966), 1, Sofia.
- Beiträge zur Namenforschung*, XVI (1965), 1—3; Neue Folge, I (1966), 1—3, Heidelberg.
- Beiträge zur romanischen Philologie*, IV (1965), 1, 2; V (1966), 1, 2, Berlin.
- Biologia culturale*, I (1966), 1—4, Roma.
- Boletim mensal da Sociedade de lingua portuguesa*, XVI (1965), 1—12; XVII (1966), 1—6, Lisboa.
- Boletín de filología*, XVI (1964); XVII (1965); Santiago de Chile.
- Bollettino dell'Atlante Linguistico Italiano*, 2 (1957); 3—4 (1959); 5—6 (1960); 7—8 (1962); 9—10 (1964); 11—12 (1965); 13—14 (1966), Torino.
- Bulletin de la Commission Royale de Toponymie et Dialectologie*, XXXVIII (1964), Bruxelles.
- Bulletin de la Société de Linguistique de Paris*, 59 (1964), 1, 2, Paris.
- Bulletin des Jeunes Romanistes*, 4 (1961); 7, 8 (1963); 9, 10 (1964); 11—12 (1965); 13 (1966), Strasbourg.
- Bulletin of the School of Oriental and African Studies*. University of London, XXVII (1965), 1—3; XXIX (1966), 1—3, London.
- Bulletin ústavu ruského jazyka a literatury*, IX (1965); X (1966), Praga.
- Byzantinoslavica*, XXVI (1964), 1, 2; XXVII (1966), 1, 2, Prague.
- Cahiers Ferdinand de Saussure*, 23 (1966), Genève.
- Československý terminologický časopis*, IV (1965), Bratislava.
- Commentationes Humanorum Litterarum*, XXXIV (1965), 1—2; XXXVI (1965), 1—4; XXXVII (1965), 1—3, Helsinki.
- Dania polyglotta*, 20 (1964); 21 (1965), Copenhagen.
- Deutscher Sprachatlas*. Philipps—Universität, Marburg/Lahn. Jahresbericht 1966. Marburg.

- Deutschunterricht*, 18 (1965), 1–12; 19 (1966), 1–12, Berlin.
- Les dialectes belgo-romans*, XXII (1965), 1–4; XXIII (1966), 1–4, Bruxelles.
- Emakeele sellsi aastaraamat*, XII (1966), Tallinn.
- English language teaching*, XXI (1966–1967), 1, 2, London.
- Études de Lettres*, 8 (1965), 1–4; 9 (1966), 1–4, Lausanne.
- Études germaniques*, 20 (1965), 1–4; 21 (1966), 1–4, Paris.
- Ezik i literatura*, XX (1965), 1–6; XXI (1966), 1–6, Sofia.
- Filologia*, IX (1963), Buenos Aires.
- Gjumime albanologjike*, 2 (1965), Prishtine.
- Godišnjak filozofskog fakulteta y Novom Sadu*, VII (1962–1963); VIII (1964–1965), Novi Sad.
- Harvard Journal of Asiatic Studies*, 26 (1966), Cambridge – Massachusetts.
- Indogermanische Forschungen*, 70 (1965); 1–3; 71 (1966), 1–3, Berlin.
- Inozemna filologija*, 1 (1964); 4, 5 (1965); 6–8 (1966), L'vov.
- International Journal of Slavic Linguistics and Poetics*, IX (1965); X (1966), Leiden.
- Irodalomtörténeti közlemények*, LXIX (1965), 2–6; LXX (1966), 3–4, Budapest.
- Izvestija Akademii Nauk SSSR. Serija literatury i jazyka*, XXIV (1965), 1–6; XXV (1966), 1–6, Moskva.
- Jahrbuch des Vereins für Niederdeutsche Sprachforschung*, 86 (1963); 87 (1964), Neumünster.
- Jazykovedný časopis*, XVI (1965); XVII (1966), Bratislava.
- Južnoslovenski filolog*, XXVI (1963–1964), 1–4, Beograd.
- Kentucky Foreign Language Quarterly*, XI (1964), 1–4; XII (1965), 1, Kentucky Lexington.
- Kratylos*, IX (1964), 1–2; X (1965), 1, Wiesbaden.
- Kwartalnik Neofilologiczny*, XII (1965), 1–4; XIII (1966), 1–4, Warszawa.
- Language*, 41 (1965), 1–4; 42 (1966), 1, 2, Baltimore.
- Lebende Sprache*, X (1965), 1–6; XI (1966), 1–6, Berlin.
- Letopis Slovenske Akademije Znanosti in Umetnosti*, XV (1965), XVI (1965), Ljubljana.
- Leuvense Bijdragen*, 54 (1965), 1–4; 55 (1966), 1–4, Leuven.
- Lingua*, XVI (1966), 1–4; XVII (1966–1967), 1–4, Amsterdam.
- Lingua e stile*, I (1966), 1, 2, Bologna.
- Lingua nostra*, XXVI (1965), 1–4; XXVII (1966), 1–4, Firenze.
- Magyar Nyelv*, LXI (1965), 2, 3; LXII (1966), 1–3, Budapest.
- Magyar Nyelvtudomány*, XI (1965); XII (1966), Budapest.
- A Magyar Tudomány Akadémia. Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei*, XXII (1965), 1–4; XXIII (1966), 1–4, Budapest.
- Makedonski jazik*, XV (1964), 1–2; XVI (1965), Skopje.
- Mémoires de la Société Néophilologique de Helsinki*, XXVIII (1965); XXIX (1966); XXX (1966), Helsinki.
- Műveltség és Hagymány*, VII (1965); VIII (1966), Budapest.
- Narrativa trimestriale di prosa e di critica*, IX (1964), 1–4; X (1965), 1–4, Siracusa.
- Naše řeč*, 48 (1965), 1–5; 49 (1966), 1–5, Praha.
- Néprajz és Nyelvtudomány*, IX (1965); X (1966), Szeged.
- Neophilologische Mitteilungen*, LXVI (1965), 1–4; LXVII (1966), 1–4, Helsinki.
- Niederdeutsche Mitteilungen*, 19/21 (1963–65), Lund–Kopenhagen.
- Nordisk Tidsskrift for Tale og Steme*, 25 (1965), 1–3; 26 (1966), 1–3, Risskov.
- Novosti bibliografii, dokumentacii i terminologii*, 5 (1965), 6; 6 (1966), 4–6, Moskva.
- Nyelvtudományi Közlemények*, LXVII (1965), 1, 2; LXVIII (1966), 1, 2, Budapest.
- Orbis*, XIV (1965), 1, 2; XV (1966), 1–2, Louvain.
- Olia*, 13 (1965), 1–2; 14 (1966), 1–2, Liège.
- Oxford Slavonic Papers*, XII (1965), Oxford.

- Paideia*, XX (1965), 1-6; XXI (1966), 1-6, Genova.
- Pamiętnik słowiański*, XV (1965); XVI (1966), Wrocław.
- Philologia Pragensia*, VIII (1965), 1-4; IX (1966), 3, Praha.
- Philological Quarterly*, XLIV (1965), 1-4; XLV (1966), 1-2, Iowa.
- PMLA*. Publications of the Modern Language Association of America, LXXX (1965), 1-5; LXXXI (1966), 1-7, New York.
- Quaderni*, VIII (1964-1965), Bologna.
- Radovi*. Razdio historije, arheologije i historije umjetnosti (2) 1962-1963, Zadar, 1966.
- Referativnij bjulleteň bolgarskoj naučnoj literatury*, VIII (1965), 1, 2; IX (1966), 1, Sofia.
- Revista de Filologia Española*, XLVII (1964), 1-4, Madrid.
- Revista Portuguesa de Filologia*, XIII (1964-1965), Coimbra.
- Revue de Linguistique Romane*, XXIX (1965), 113-116; XXX (1966), 117-120, Paris.
- Revue des études slaves*, XLIV (1965), Paris.
- Revue des Langues Romanes*, LXXVI (1964); LXXVII (1966), I, Montpellier.
- Revue hittite et asiatique*, XXIII (1965), 76, 77; XXIV (1966), 78, Paris.
- Revue Internationale d'Onomastique*, 17 (1965), 1-4; 18 (1966), 1-4, Paris.
- Ricerche Slavistiche*, XII (1964), Roma.
- Rivista di Studi Liguri*, XXIX (1963), 1-4, Bordighera.
- Romance Philology*, XVIII (1964-1965), 1-4; XIX (1965-1966), 1-4; XX (1966), 2, Berkeley and Los Angeles.
- Romania*, LXXXVI (1965); LXXXVII (1966), 1-4, Paris.
- Romanica Gandensia*, X (1965), Gand.
- Romanische Forschungen*, 77 (1965), 1-4; 178 (1966), 1-4, Frankfurt am Main.
- Romanistisches Jahrbuch*, XV (1964), Hamburg.
- Rozprawy komisji językowej*, XI (1965); XII (1964), Łódź.
- Sborník prací filosofické fakulty brněnské University*, XIV (1965); 12, 13; XV (1966), Brno.
- Slavia*, XXXIV (1965), Praha.
- Slavica*, IV (1964), Debrecen.
- Slovenská reč*, 30 (1965), 1-6; 31 (1966), 1-6, Bratislava.
- Slovo*, 15-16 (1965), Zagreb.
- Slovo a slovesnost*, XXVI (1965), 1-4; XXVII (1966), 1-4, Praha.
- Sprachpflege*, XIV (1965), 1-12; 15 (1966), 1-12, Leipzig.
- Studia Albanica*, II (1965), 1, 2; III (1966), 1, Tirana.
- Studia Linguistica*, XIX (1965), I, II, Lund-Copenhagen.
- Studia Neophilologica*, XXXVII (1965), 1-2; XXXVIII (1966), 1, 2, Uppsala.
- Studia Orientalia* editi Societas Orientalis Fennica, XXX (1966), XXXII (1966), XXXIII (1966), Helsinki.
- Studia romanica et anglica Zagrabensia*, 17-18 (1964); 19-20 (1965), Zagreb.
- Studier i Nordisk Filologi*, 416 (1966), Helsinki.
- Studime Filologjike*, XIX (II) (1965), 2-4; XX (III) (1966), 1, Tirana.
- Südost-Forschungen*, XXIV (1965), München.
- Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja*. Journal de la Société finno-ougrienne, 66 (1965); 67 (1966); Helsinki.
- Thesaurus*, XX (1965), 1-3; XXI (1966), 1, 2, Bogotá.
- Travaux de Linguistique et de Littérature*, I (1963), Strasbourg.
- Travaux Linguistiques de Prague*, 1 (1964); 2 (1966), Prague.
- Trudy irkutskogo gosudarstvennogo Universiteta*, XXXVI (1965); 2, seria: jazykoznanie, Irkutsk.
- Učenyje zapiski*, 77 (1966) Riga.
- Učenyje zapiski aspirantov*, V (1966), Riga.
- Učenyje zapiski Instituta slavjanovedenija*, XXIX (1965); XXX (1966), Moskva.

- Učenyje zapiski*, serija filologičeskich nauk, 70 (1966), 328, Leningrad.
- Vestnik Akademii Nauk SSSR*, 1965, 1—12; 1966, 1—12, Moskva.
- Vestnik Moskovskogo Universiteta*, Seria X. Filologija, 1966, 1—6, Moskva.
- Visnyk Harkivského Universytetu*, 1 (1965), 7; 2 (1966), 12, Harkiv.
- Visnyk Kyjivského Universytetu*, Seria filologiji, 7 (1965), Kiiv.
- Voprosy jazykoznanija*, XIV (1965), 1—6; XV (1966), 1—6, Moskva.
- Voprosy kultury reči*, 6 (1965), Moskva.
- Voprosy literatury*, 1965, 1—12; 1966, 1—12, Moskva.
- Vox Romanica*, 23 (1964), 1, 2; 24 (1965), 1, 2, Bern.
- Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich-Schiller-Universität*, 14 (1965), 1—4; 15 (1966), 1, 2, Jena.
- Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität Berlin*, XIV (1965), 1—6; XV (1966), 2, 3, 5, 6, Berlin.
- Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx-Universität Leipzig*, 14 (1965), 1—4; 15 (1966), 1—5, Leipzig.
- Wissenschaftliche Zeitschrift der Universität Rostock*, 14 (1965), 1—6; 15 (1966), 1—6, Rostock.
- Word*, 20 (1964), 1—3; 21 (1965), 1, 2, New York.
- Yediol bahaqirat erez- Israel weatigoleha*, XXVIII (1964), 1—2; XXIX (1965), 1—4, Jerusalem.
- Zagadnienia rodzajów literackich*, VII (1964—1965), 1, 2; VIII (1965—1966), 1, 2; IX (1966), 1, Łódź.
- Zbornik matice srpske za kn'izevnost i jezik*, XIII (1965), 1, 2; XIV (1966), 1, Novi Sad.
- Zbornik za filologiju i lingvistiku*, VII (1964); VIII (1965), Novi Sad.
- Zeitschrift für deutsche Philologie*, 84 (1965), 1—4; 85 (1966), 1—4, Berlin.
- Zeitschrift für Mundartforschung*, XXXII (1965), 1—4; XXXIII (1966), 2, Wiesbaden.
- Zeitschrift für Phonetik und allgemeine Sprachwissenschaft*, 18 (1965), 1—6; 19 (1966), 1—6, Berlin.
- Zeitschrift für romanische Philologie*, 81 (1965), 1—6; 82 (1966), 1—4, Tübingen.
- Zeitschrift für slavische Philologie*, XXXII (1965), 1, 2; XXXIII (1966), 1, Heidelberg.
- Zeitschrift für Slawistik*, X (1965), 1—5; XI (1966), 1—5, Berlin.
- Zeitschrift für Volkskunde*, 61 (1965), 1, 2; 62 (1966), 1, 2, Stuttgart.
- Zinātniskie raksti*, 79 (1966) 1; 80 (1966), Riga.

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is extremely faint and illegible due to low contrast and scanning quality. It appears to be a dense block of text, possibly a letter or a report, but the specific words and sentences cannot be discerned.